శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణాయ పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాన్తాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది ॥

శ్రీవేదాన్తాచార్యకృతయాదవాభ్యుదయప్రారమ్భః

వందే బృందావనచరం వల్లవీజన వల్లభమ్ ।
జయంతీసమ్భవం ధామ వైజయంతీవిభూషణం ॥ ౧ ॥

శ్రీమదప్పయ్యదీక్షితకృత వ్యాఖ్యానప్రారమ్భః

అవ్యాదాపూరయద్వంశమవ్యాజమధురస్మితమ్ । గోకులానుచరం ధామ గోపికానేత్రమోహనమ్ ॥ ౧ ॥ వంశే మహతి సుధాంశోః పాండుసుతప్రవరచరితపరిపూతే । ఆసీదపారమహిమా మహీశ్వరో రామరాజ ఇతి ॥ ౨ ॥ ఉదపాది తిమ్మరాజస్తతోఽమ్బుధేరివ సుధామయాన్మణిరాజః । హృదయంగమో మురారేర్యమలం చక్రే ప్రభేవ గోపీ దేవీ ॥ ౩ ॥ రాజర్షిరేష సుచిరం ధురి స్థితస్సత్యసంధానాం । ఆరాధ్య వేంకటేశ్వరమలభత లోకోత్తరాన్పుత్రాన్ ॥ ౪ ॥ తేషు మహితేషు జయతి త్రిదివాధీశేషు పద్మబంధురివ । శ్రీచిన్నతిమ్మరాజః ప్రతాపనీరాజితక్షమావలయః ॥ ౫ ॥ ప్లవమానస్య సముద్రే సేతోశ్శైథిల్యశంకయా నిహితాః । కీలా ఇవ భాంత్యేతే తత్రత్యా యస్య వృథుజయస్తంభాః ॥ ౬ ॥ మలయాద్రికటకనికటే వింధ్య ఇవాభాతి యజ్జయస్తంభః । అద్యాపి నాగతోఽసీత్యగస్త్యమనుయోక్తుమంతికోన్మగ్నః ॥ ౭ ॥ అభిభవతి కాలమేఘం రవికరనికరం తిరస్కురుతే । యద్దానవారిసాగరజన్మా జగదద్భుతో యశశ్చంద్రః ॥ ౮ ॥ సూక్తిమయైస్స్వప్రభవైరమృతైరాప్యాయయంత్సదా విబుధాన్ । కులకూటస్థస్యేందోరాచారం యోఽనువర్త

తేధీరః ॥ ౯ ॥ సాహిత్యగోష్ఠీం సరసామాతిష్ఠన్నయమేకదా । యాద వాభ్యుదయం కావ్యమశ్రౌషీద్విదుషాం ముఖాత్ ॥ ౧౦ ॥ అవ్యాఖ్యాతత యాపూర్వైర్వైరనభివ్యక్తభావకమ్ । అధృష్టమివశిల్పజ్ఞైరభిజాతం హరి న్మణిమ్ ॥ ౧౧ ॥ తదాకర్ణనతస్సద్యస్సముదంచత్కుతూహలః । వి దుషాంపురతస్తస్య వివృతౌమాంన్యయోజయత్ ॥ ౧౨ ॥ కవితార్కిక సింహస్య కావ్యమేతద్యథామతి । వివృణోమి మహీపాల నియోగబహు మానతః ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తావదాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమితి శాస్త్రమనుసృత్య విశిష్టేష్టదేవతానమస్కారలక్షణమంగళ మాచార్యః ప్రథమశ్లోకేనబధ్నాతి ॥వందఇతి॥ బృందావనంనామమధు రోపకంఠే వనవిశేషః తత్ర చరతీతి బృందావనచరం చరేష్టఇతిటప్ర త్యయః. తత్పురుషే కృతిబహుళమిత్యలుగ్విధానస్య బాహుళకత్వా త్సప్తమ్యలుక్ । వల్లవ్యోగోపజాతిస్త్రియః, వల్లవశబ్దాజ్జాతిలక్షణోఙీష్ । వల్లవ్యఇతిజనా వల్లవీజనా ఇతికర్మధారయః । స్త్రీలింగస్య పరనిమి త్తస్యాభావాత్ పుంవత్కర్మధారయేత్యాదినా వల్లవీశబ్దస్య నపుంవ ద్భావః. తేషాం వల్లభం ॥ప॥సత్యవాగాజానవరశ్వైరుపకుర్వన్ప్రియంవ దః । భజతేయస్స్వయంపూర్ణః ప్రియస్సభవతిస్త్రియాఇత్యుక్త లక్షణంప్రియం ॥ ని ॥ దయితంవల్లభంప్రియమిత్యమరః ॥ జయంతీ రోహిణీసహితా శ్రావణమాసస్య కృష్ణాష్టమీ॥ప॥జయంపుణ్యంచ తను తే జయంతీం తేనతాంవిదురితి పౌరాణికైరుక్తా । పృషోదరాదిత్వా త్సాధుః । తస్యాంసమ్భవం ప్రాదుర్భూతం భవతేరపచాద్యచ్ । అ జ్విధిస్సర్వధాతుభ్యఇతి వచనాత్ । సప్తమీతి యోగవిభాగాత్సమా సః । వైజయంతీవనమాలాసావిభూషణం యస్యతథాభూతం ధామ స్వప్రకాశజ్యోతిర్మయంవస్తుశ్రీవాసుదేవాఖ్యం వందే ప్రణమామీతి యోజనా । వందఇతి వర్తమాననిర్దేశః స్వవందనస్య సదానువృత్తిప రః నతుప్రబంధారమ్భసమయమాత్రవర్తమానత్వమాత్రపరః । సంకోచే

హేత్వభావాత్ సకృత్ప్రపదనమాత్రేణాభీష్టప్రదే భగవతి సతాం
భక్తివశాత్తదనుసంధానవిశేషరూపస్య మానసనమస్కారస్య సదాను
వృత్తేః । విశేషణబలాదేవ భగవాన్వాసుదేవో విశేష్యం లభ్యత ఇతి
విశిష్య విశేష్యానిర్దేశః । యథాహ వామనః ॥ సూ ॥ విశేషణమా
త్రప్రయోగో విశేష్యప్రతిపత్తావితి । భగవతస్సుఖసేవ్యత్వోపయు
క్తాశ్చత్వారో గుణాః । వాత్సల్యం సౌశీల్యం సౌలభ్యం స్వామిత్వమితి ।
తత్ర వాత్సల్యం వత్సే ధేనోరివ స్నేహః । సౌశీల్యం మహతో మందైస్స
హ నీరంధ్ర సంశ్లేషస్వభావః । సౌలభ్యం లబ్ధుం సుశకత్వం సుఖేన
సన్నిధానమాత్రత్వం । స్వామిత్వం స్వకీయత్వాభిమానః । వాత్సల్యే
న సేవకస్య స్వాపరాధభయం సౌశీల్యేన పరమేశ్వరతా ప్రయుక్తాభిగ
మ్యత్వభయం సౌలభ్యేన న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్యేత్యాది వేదా
న్తవాక్యశ్రవణకృతాగోచరత్వభయం స్వామిత్వేన వాత్సల్యాదిమూ
లభూతసంబంధాభావాత్ భయం చ నివర్త్యత ఇత్యేషాం సుఖసేవ్య
త్వే ఉపయోగః । క్రమేణైతే గుణా విశేషణచతుష్టయేనానుసంహితాః
తత్ర గోవత్సానుచర్యారూపబృందావనసంచారప్రతిపాదకేనాద్యవిశే
షణేన తిర్యగ్జాతిసాధారణం తస్య వాత్సల్యం వ్యజ్యతే ద్వితీయవిశే
షణేన సౌశీల్యం వ్యజ్యతే నిఖిలవనితాజనమూర్ధన్యశ్రీమహాలక్ష్మీ
నిరంతరాశ్లేషనిత్యతృప్తస్య పామరజాతిస్త్రీజనసంశ్లేషః సౌశీల్యైకకృ
త ఇతి ద్యోతయితుమేవ వల్లవీతి జీషా తాసాం గోపజాతీయత్వము
క్తం । జనశబ్దేనాపి పామరత్వవాచినా సౌశీల్యమేవ స్థిరీక్రియతే ॥ సీ ॥ జ
నో లోకే మహర్లోకాత్పరలోకే చ పత్యత ఇతి విశ్వప్రకాశః ॥ అత ఏ
వ జనశబ్దస్యాప్యర్థం వక్త్రా తృతీయేన విశేషణేనావతారరూపత్వోక్త్యా
సౌలభ్యం వ్యజ్యతే ॥ ప ॥ యస్యావతారరూపాణి సమర్చంతి దివౌకసః । న
పశ్యంతి పరం రూపమిత్యాదిష్వవతారాణాం సౌలభ్యప్రసిద్ధేః చతుర్థవి
శేషణేన స్వాం మాయాం వైజయంతీం వనమాలాఖ్యాం గుణమ

యీం దధతీతి శ్రీభాగవతోక్తరీత్యా మాయారూపాయా వైజయన్త్యా భూషణతయా విశేషణత్వప్రతిపాదనేన మాయాధిష్ఠానజగత్కారణ బ్రహ్మరూపత్వాభివ్యక్త్యా స్వామిత్వం వ్యజ్యతే । సకారణం కరణాధిపాధిపఇతి తస్య జీవాన్ప్రతి స్వామిత్వశ్రుతేః । అనేనైవవిశేషణేనజగత్కారణబ్రహ్మరూపత్వస్యాక్షిప్తతయా సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదయో భగవతః కారణత్వోపయోగిగుణా అప్యనుసంహితాః ప్రబంధనిర్మాణరూపప్రస్తుతకార్యవిశేషోపయోగితయా ధామేతి జ్ఞానశక్తిప్రాధాన్యేన భగవాననుసంహితః । అపిచ । ఏభిరేవ విశేషణైరస్య కావ్యస్య ప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యుపయోగివిషయప్రయోజనసూచనమపి క్రియతే । తథాహి । బృందావనచరమిత్యాదినా విశేషణత్రితయేన భగవతో బృందావనసంచారాదికం సుచరితమస్య విషయఇతిసూచ్యతే । తేనైవతస్యశృంగారవీరాద్భుతరసభరితత్వవిభావనాత్తదాస్వాదః ప్రయోజనమితి సూచ్యతే । జయంతీసమ్భవమితి భగవదావిర్భావతిథౌ జయంతీపదప్రయోగేణ తస్య జయశీలత్వవ్యంజనేన తచ్చరితస్య వీరరసమయత్వం విభావ్యతే । వల్లవీజనవల్లభమిత్యనేన శృంగారప్రచురత్వం బృందావనచరమిత్యనేన బృందావనచరితగోవర్ధనోద్ధరణాదికృతాద్భుతరసప్రాయత్వమితి శృంగారవీరాద్భుతమయత్వాద్భగవతశ్శ్రీకృష్ణస్య। యద్వక్ష్యతి ద్వితీయసర్గే దేవకీగర్భవర్ణనే ॥వ॥ శృంగారవీరాద్భుతచిత్రమంతస్తస్యాస్త్రిలోకైకనిధిం వహన్త్యాఇతి తత్రాపి వీరరసః ప్రధానభూతః । భూభారావతరణార్థత్వాదవతారస్య తత్ప్రాధాన్యం ద్యోతయితుం తద్వ్యంజకవిశేషణం విశిష్య సన్నిహితం కృతంజయంతీసమ్భవం ధామేతి । ఏవమవాంతరప్రయోజనం విశేషణత్రయేణవిభావ్యతే। పరమప్రయోజనంచ వైజయంతీవిభూషణమిత్యనేనకృష్ణస్య పరబ్రహ్మస్వరూపత్వాభివ్యక్త్యా కావ్యస్యపరబ్రహ్మగోచరతయా పుండ్రేక్షుభక్షణవేతనతుల్యం ముక్తిరూపం వస్తుసూచ్యతే । పరబ్ర

ష్ఠాసంశీలనస్య ముక్తిపర్యవసాయిత్వాదితి ఏవం విశేషణానాం సాభిప్రాయత్వాత్ సాభిప్రాయవిశేషణవిన్యాసరూపః పరికరో నామార్థాలంకారః। వందేబృందేతి పల్లవీవల్లభమితి జయంతీవైజయంతీతి చపదేషు సమవర్ణసత్వాద్వర్ణసమరూపోఽనుప్రాసశ్శబ్దాలంకారః। యమకత్వప్రయోజకస్థాననియమాభావాదత్రానకవ్యాపి యమకశంకా॥ వంద ఇతి వర్తమానవ్యపదేశేన ప్రాగుక్తరీత్యా కవేర్భగవద్విషయో రతిభావో వ్యజ్యత ఇతి భావధ్వనిః తేన తథాభూతమహాపురుషకృతకావ్యస్య నాయకగౌరవేణేవ ప్రబంధృగౌరవేణాప్యుపాదేయత్వం వ్యజ్యత ఇతి వస్తుధ్వనిః। తతో నేతృప్రబంధృగౌరవేణ ఫలోత్కర్షేణ చాస్య కావ్యస్య అనీదృశకావ్యాంతరేభ్యోఽతిశయో వ్యజ్యత ఇతి వ్యతిరేకాలంకారధ్వనిశ్చ। ప్రసాదాదయో గుణాశ్చాత్ర శ్లోకే యథాసంభవం ద్రష్టవ్యాః। భూదేవతాకస్య మగణస్యామృతబీజస్య వకారస్య చ ప్రథమం ప్రయోగాత్ గణవర్ణశుద్ధిస్సువ్యక్తా। యద్యపి వద ఇతి ధాతురౌత్తరాహాణామోష్ఠ్యాదిః। ఖ్యాతా సతు పవర్గీయాదిషు బాధబందతీ ఇతిబంకిష్వతినా పవర్గతృతీయాదిరుక్తః తథాపి యథా శాడృ శ్లాఘాయామితి ధాతోర్ధాతుపాఠే టవర్గతృతీయాంతత్వేపి డలయోరైక్యాల్లోకే రూపశాలీ భాగ్యశాలీత్యాదౌ లాంతః ప్రయోగః ఏవం వబయోరైక్యాదంతస్థాదిరేవ లోకేస్య ప్రయోగః॥ మాధవీయాయాంతు ధాతువృత్తావయం ధాతుపాఠేఽంతస్థాదిరంగీకృతః। యద్వా కావ్యారంభప్రతిజ్ఞాపరోఽయం శ్లోకః। అస్మిన్పక్షే వందే స్తవే వర్తమానసామీప్యే ఇత్యాదినా లట్। స్తోష్య ఇత్యర్థః। వది అభివాదనస్తుత్యోరితి ధాతోరిహ స్తుత్యర్థః పరిగృహ్యతే। తథా చ తచ్చరితముఖేన భగవద్దివ్యగుణసంకీర్తనరూపతయా స్తుత్యాత్మకస్య కావ్యస్యారంభః ప్రతిజ్ఞాతో భవతి। ఇదంచ పద్యం యుగ్మవిపులావృత్తం పథ్యావక్త్రమిత్యేకే। యస్యాం లస్సప్తమో యుగ్మే సా యుగ్మవిపులా మతా। యుజోర్జేన సరిద్భ

ర్ణః పశ్చాద్వక్త్రం పరికీర్తితమితి ఉభయోరపి విచ్ఛిత్తివిశేషాదితి॥౧॥

{ యదేకైకగుణప్రాన్తే శ్రాన్తా నిగమవన్దినః ।
యథావద్వర్ణనే తస్య కిముతాన్యే మితంపచాః ॥౨॥ }

నను అపరిమేయానంతకల్యాణగుణస్య భగవతో గుణకథనం కథం శక్యమిత్యాక్షిపతి ॥ యదేకైకేతి ॥ నిగమా వేదా ఏవ వందినః సంతతం సంతతం నాకమపి గుణమవలంబ్య అవశ్యం వందంతే స్తువంతీతి వందినస్తుతిపాఠకాః వందతి ధాతోః స్తుతివృత్తేః ఆవశ్యకాధమర్ణ్యయోర్ణినిరితి ఆవశ్యకార్థే ణినిః ప్రత్యయః యదేకైకగుణప్రాంతే యస్య భగవతః ఏకైకస్య గుణస్యాగ్రభాగే శ్రాంతాః శ్రమం ప్రాప్తాః స్తోతుం ప్రవృత్తా ఏకమపి గుణం కార్త్స్న్యేన వర్ణయితుమశక్నువంతః ప్రారంభ ఏవ ప్రతిహతా ఇత్యర్థః తస్య భగవతో యథావత్ యథార్థం సమ్యగ్గుణవర్ణనే అన్యే మితంపచాః క్షుద్రాః కిముత తే న శక్తా ఇతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః. ఏకైకస్యేతి వీప్సాయాం ద్విరుక్తిః ॥సూ॥ ఏకం బహువ్రీహివదితి బహువ్రీహివద్భావాత్సుపో లుక్। యథావదితి యథాశబ్దాత్ ॥ సూ ॥ తదర్హమిత్యర్హార్థే వతిప్రత్యయః. మితంపచా ఇత్యత్ర మితనఖే చేతి పచిధాతోః ఖశ్, అరుర్ద్విషదజంతస్య ముమితి ముమాగమః, ॥ని॥ కదర్యే కృపణక్షుద్రకిం పచానమితంపచా ఇత్యమరః॥ అయం భావః॥ శ్రు॥ నకిరింద్రత్వదుత్తరః విశ్వస్మాదింద్ర ఉత్తర ఇత్యాది ప్రకారేణ ఇంద్రాదిదేవతాంతరేష్వసంతమపి గుణమారోప్య స్తవనశీలా వందికల్పా వేదా అపి యస్య గుణాన్ స్తోతుం ప్రవృత్తా అనాద్యనంతకాలప్రవాహే అపరిమిత తత్తత్కల్పవృత్తనానావిధతచ్చరితావగమ్యోత్కర్షస్య ఏకైకగుణస్య ప్రాంత ఏవ శ్రాంతాః తావచ్చరితకోట్యాం శమాత్రస్యాపి కార్త్స్న్యేన నిబంధుమశక్యత్వాత్తస్య నిజనిఖిల గుణవత్తయా పౌష్కల్యేన వర్ణనే మనుష్యాదిషు సంతమపి గుణలేశం వర్ణయితుమశక్తాః క్షుద్రాః శక్ష్యంతీతి కి

మువక్తవ్యమితి అత్రకవేః కావ్యారమ్భే స్వవినయావిష్కరణాయ స్వాశక్తిప్రతిపాదనే ప్రస్తుతే సామాన్యాభిధానమితి అప్రస్తుతాత్సామాన్యాత్ప్రస్తుత విశేషప్రతీతేరప్రస్తుతప్రశంసా. కిముతేతి కైముతికన్యాయాదర్థాపత్తిః । నిగమవందిన ఇత్యాభేదారోపాద్రూపకం । ఏతేషాంచాలంకారాణాం పరస్పరానుప్రాణితత్వేన సంకరః । యద్యపి నిగమవందిన ఇత్యత్ర ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిరితి సూత్రేణ నిగమానందివ ఇవేతి ఉపమితసమాసోపి సంభవతి తథాపి శ్రీసుసంబంధానురోధాదుత్తరపదార్థప్రధానో మయూరవ్యంసకాది సమాస ఏవేతి రూపకనిర్ణయః ఉపమితసమాసేహి పూర్వపదార్థప్రాధాన్యాత్తత్ర ముఖ్యార్థక్రమసంబన్ధోనస్యాత్. ... ॥ ౨ ॥

శక్త్యా శౌరికథాస్వాదస్స్థానే మందధియామపి ।
అమృతం యదిలభ్యేత కిన్నగృహ్యేత మానవైః ॥ ౩ ॥

ఇమమాక్షేపం సమాధత్తే ॥ శక్త్యేతి ॥ మందధియామల్పబుద్ధీనామపి శక్త్యా యావచ్ఛక్తి శౌరికథాస్వాదః శూరస్య-వసుదేవపితురపత్యం శౌరిః-కృష్ణః॥ సూ॥ బాహ్వాదేరాకృతిగణత్వాదిఞ్ ప్రత్యయః ఏకోగోత్రఇతినియమాత్ వ్యవహితాపత్యేపి పరమప్రకృతేరేవ ప్రత్యయః తస్యకథాయాఆస్వాదః నిబంధనరూపః స్థానేఉచితం॥ని॥ స్థానేస్యాదుచితేఽవ్యయమితిరత్నమాలా । తత్రదృష్టాంతమాహ ॥ అమృతంయదిలభ్యేత మానవైః కిన్నగృహ్యేతకుతో నాస్వాద్యేత స్వాద్యతఏవేత్యర్థః హేతుహేతుమతోర్లిఙ్ అయంభావః అశక్త్యాపి కాత్స్న్యేన భగవద్గుణవర్ణనేయావతీబుద్ధేః ప్రసరణశక్తిః తావద్వర్ణనం మందధియామపి యుక్తమేవ నతు యావద్వర్ణనాశక్త్యాశక్యాంశోప్యుపేక్షణీయః॥నహిబహ్వమృతం మానవైర్నలభ్యతఇతికించిదపి లబ్ధం త్యేజ్యాస్వాద్యతఇతి॥యద్వాఏవం భావః, యథాఅమృతం లభ్యతేచేత్ మనుష్యాః దేవార్హమిదమితి స్వయంనత్యజంతి కింతు లబ్ధమాస్వాద

యాఃత్యేవ । ఏవం మందబుద్ధితయా భగవద్గుణ సాకల్యవర్ణనానధికృతావపి రసజ్ఞాతిప్రాజ్ఞకృత్యమిదమితి నౌదాసీన్యం। కింతు శక్త్యాంశవర్ణనముచితమేవ అతో మమాపి యథామతి భగవచ్చరితవర్ణనే ప్రవృత్తౌ నకోపిదోష ఇతి అత్రాపి పూర్వవదప్రస్తుత ప్రశంసా ఉపమానోపమేయయోః భగవచ్చరితామృతయోః సామాన్యధర్మః క్వచిన్నిబంధనం అన్యత్రాస్వాదనమితి భిన్నయోర్బింబప్రతిబింబభావేన వాక్యద్వయే నిర్దేశాద్దృష్టాన్తః ఆస్వాదశబ్దేన నిబంధనస్య నిగీర్యాధ్యవసానాత్ భేదే అభేదరూపాతిశయోక్తిశ్చాలంకారః. నిగీర్యాధ్యవసానేనచతృష్ణాతీతైకవిషయత్వంలక్షణామూలం వ్యంగ్యం, తచ్చాభూతదృష్టాంతస్యోపస్కారుత ఇతి గుణభూతవ్యంగ్యభేదః. ... ... ॥ ౩ ॥

వసుధాశ్రోత్రజే తస్మిన్ వ్యాసే చ హృదయస్థితే।
అన్యేపి కవయః కామం బభూవురనపత్రపాః ॥ ౪ ॥

వసుధేతి ॥ వసుధాశ్రోత్రం వల్మీకం ॥ని॥ వామలూరుశ్చభూశ్రవ ఇతి వల్మీకపర్యాయేషు రత్నకోశః । శ్రోత్రం హ్యేతత్పృథివ్యా యద్వల్మీక ఇతి శ్రుతిః । తత్రజాతో వసుధాశ్రోత్రజః॥ వాల్మీకిః । తస్మిన్ ॥సూ॥ సప్తమ్యాం జనేర్డః ఇతి డప్రత్యయః తస్మిన్ ప్రసిద్ధే యస్తాదృశమాదికావ్యం నిర్మమ ఇతి భావః । వ్యాసే చ మహాభారతనిబంధరి హృదయస్థితే మనసి స్ఫురతి సతి అన్యేపి తదుభయవ్యతిరిక్తా అపి కామమత్యర్థమనపత్రపాః రామాయణం మహాభారతంచ దృష్ట్వా స్వప్రబంధాన్ పశ్యంతః కథం నాపహసిష్యంతీతి పరేభ్యస్త్రపయా రహితా ఏవ ॥ని॥ మందాక్షం హ్రీస్త్రపా వ్రీడా లజ్జా సాపత్రపాన్యత ఇత్యమరః । కవయః కావ్యకృతో బభూవుః । వ్యాసవాల్మీకిప్రబన్ధౌ దృష్ట్వాపి తదన్యేషాం స్వయం ప్రబంధనిర్మాణే ప్రవృత్తిః కేవల నిరపత్రపకృత్యమేవేతి తయోః ప్రశంసాపరోయం శ్లోకః యద్వా ప్రాచాం మహాకవీనాం ప్రబంధేషు సత్స్వపి స్వకీయ ప్రబంధనిర్మాణ ప్రవృత్తావనౌచిత్యపరిహారేణ స్వవిన

యావిష్కరణార్థోయం శ్లోకః । అత్రపక్షే అన్యేపిసదన్యేపీత్యర్థః అయంభావః । మదన్యేపిహికవయః సత్యేవ రామాయణే భారతేచ యథా ప్రబంధాన్నిరమిమీత ఏవం మయాపి నిర్మీయతేయథామతి నిర్మాణేకాఽసత్రపేతి. ... ... ॥ ౪ ॥

{సకవిః కథ్యతే స్రష్టా రమతే యత్ర భారతీ ।
రసభావగుణీభూతైరలంకారైర్గుణోదయైః ॥}

సఇతి ॥ రసాః శృంగారాదయః భావాః తత్తద్రసోచితావిభావానుభావ సంచారిణః । గుణీభూతాని ॥ప॥ అగూఢమపరస్యాంగం వాచ్యసిద్ధ్యంగమస్ఫుటం । సందిగ్ధతుల్యప్రాధాన్యేకాక్వాక్షిప్తమసుందరమిత్యుక్త రూపాణి అగూఢత్వాపరాంగత్వాది నిమిత్తైరప్రాధాన్యం ప్రాప్తానివ్యంగ్యాని తైః అలంకారా అనుప్రాసోపమాదయః । తైః గుణోదయాః మాధుర్యాదీనాం రససమవేతానాం గుణానాం తత్తద్గుణోచిత వర్ణసమాసరచనాభివ్యక్తయః । తైః ప్రకారైరుపలక్షితా భారతీ–వాణీ యత్రరమతేయస్మిన్ బలాదాకృష్యమాణతాంవినాస్వయమేవ నిరర్గళప్రవాహరూపావర్తతే । సః స్రష్టాఅన్యైః కవిభిః అనుల్లిఖితస్యార్థస్య ప్రతిభయానిష్పాదకః కవిః కథ్యతే కవిరితి వ్యపదిశ్యతఇతి ప్రకృతార్థః । అపిచాత్రరసభావాః రాగప్రయుక్తానయనాదావలోకన మందస్మితాద్యనుభావాః తేషాం గుణీభూతైరుపస్కారకైస్తద్విజృంభణహేతుభిరితి యావత్ । అలంకారైః కటకకేయూరాదిభిః గుణైరూపయౌవనాదిభిఃఉదయంతే నాయకదర్శనేనోద్గచ్ఛంతీత్యుదయాః దృష్టివికారాదయః తైశ్చోపలక్షితాః ॥ప॥ ఆలంబనగుణాశ్చైవ తచ్చేష్టాతదలంకృతిః । తటస్థాశ్చేతి విజ్ఞేయశ్చతుర్ధోద్దీపనక్రమ ఇతి నాయికా గుణాలంకారచేష్టానాం నాయకేరతి భావోద్దీపనహేతుత్వముక్తం । ఏవంభూతాభారతీవాగ్దేవతాయత్రరమతేరతిం కరోతి స స్రష్టాలోకానాం నిర్మాతాచతుర్ముఖః కవిరితి వ్యపదిశ్యతే ।తేనై

వ బ్రహ్మాదయః ఆదికవయ ఇతి అప్రకృతోऽర్థః ప్రతీయతే । తేన చ యథా సరస్వతీవిహారాస్పదీభూతశ్చతుర్ముఖః కవిర్వ్యపదిశ్యతే ఏవం ఉక్తరూపవిశిష్టకవితాశాల్యేవ కవిర్వ్యపదిశ్యత ఇత్యుపమాలంకారో ధ్వన్యతే। అనేన తాదృశస్యకవిత్వవిధానేన తాదృశరసభావాదిచమత్కారరహితమేవ ప్రబధ్నంతః పరోచ్ఛిష్టోపజీవినశ్చ కవయో న భవంతీతి వ్యజ్యతే । తేషు చ కవిత్వనిషేధో బాధితస్సన్ తేషామపహాస్యత్వాదౌ విశేషే పర్యవస్యతీతి అభిమతవిశేషద్యోతనార్థనిషేధాభాసరూప ఆక్షేపాలంకారో ధ్వన్యతే । అనేన స్వయంతు కవీనాముపాలంభనేన నాహం తథాభూత ఇతి స్వకవితాప్రౌఢిప్రకటనాత్ పూర్వశ్లోకే వినయావిష్కరణేన స్వకావ్యస్య ఫల్గుకత్వశంకా మాభూత్. ఇహ రసభావాదిభరితతయా సారతరత్వం ద్యోత్యత ఇతి శబ్దశక్తిమూలకవస్త్వలంకారధ్వనిపరంపరానుసంధేయా. ... ... ॥ ౫ ॥

తదాత్వే నూతనం సర్వమాయత్యాం చ పురాతనమ్ ।
న దోషాయైతదుభయం న గుణాయ చ కల్పతే ॥ ౬ ॥

అథ స్వకావ్యే నూతనమిత్యేవ యే దోషముద్భావయేయుర్మందాః తాన్ ప్రత్యాహ ॥ తదాత్వ ఇతి ॥ సర్వం ఇదానీంతనం ప్రాక్తనం చేత్యఖిలం ప్రబంధజాతం తదాత్వే తత్కాలే నూతనం। ఆయత్యాముత్తరకాలే పురాతనం॥ చకారో భిన్నక్రమః ఏకత్ర ధర్మద్వయసముచ్చయార్థః ॥ ని ॥ తత్కాలస్తు తదాత్వం స్యాదుత్తరః కాల ఆయతిః ఇత్యమరః ఏతదుభయం నూతనత్వం పురాతనత్వం చ న దోషాయ న గుణాయ చ కల్పతే క్లపి సంపద్యమానే చ వక్తవ్యేతి చతుర్థీ యన్నూతనత్వేన దూషయితుమిష్యతే తదేవ కాలాంతరే పురాతనం జాయతే యచ్చ పురాతనత్వేనోపాదాతుమిష్యతే తదపి స్వకాలే నూతనమితి న తే ప్రబంధేషు హానోపాదానప్రయోజకే కింతు తత్తల్లక్షణవైకల్యసాకల్యే ఏవేతి భావః ॥ ... ... ॥ ౬ ॥

{ప్రవృత్తామనఘే మార్గే ప్రమాద్యన్తీమపి క్వచిత్
న వాచమవమన్యన్తే నర్తకీమివ భావుకాః ॥ ౭ ॥}

ప్రవృత్తామితి॥ అఘం పాపం॥ ని॥ అఘశబ్దో భవేత్పాపే దుఃఖవ్యస
నయోరపి ఇత్యజయః। తద్విరుద్ధః అనఘః అర్థవన్నఞ్ సమాసః అవి
రుద్ధే తస్మిన్ సకలపాపక్షయకారిణి మార్గే భగవచ్చరితసంగ్రథనరూ
పే పథి ప్రవృత్తాం వాచం కవితాం క్వచిత్కుత్రచిత్ భగవచ్చరిత రహస్యా
దిషు విషయే శబ్దార్థగుణదోషాదివిషయే వా ప్రమాద్యంతీం అనవధానా
మపి భావుకా భావనాకృతో భగవద్భక్తాః॥ సూ॥ భువో వకల్కన ఇతి భవతే
ర్ణ్యన్తాల్లషపతపదేత్యాదినా ఉకఞ్ ప్రత్యయః అవకల్కనం చిన్తనమితి
వ్యాఖ్యాతం నావమన్యన్తే క్వచిత్ప్రమాదమాత్రేణ న తత్రావమానం కు
ర్వన్తి కిన్తు భగవద్విషయం యథాకథంచిత్ అబద్ధమపి నిఖిలాఘవి
ధ్వంసనమితి పరిగృహ్ణన్త్యేవేత్యర్థః ॥ ఉక్తం చ శ్రీభాగవతే ॥ స వా
గ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవో యస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి। నామాన్య
నన్తస్య యశోఙ్కితాని యచ్ఛృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్తి సాధవ ఇతి।
నర్తకీమివేత్యుపమాననిర్దేశః। అత్ర పక్షే అనఘే విగలితవేద్యాన్త
రనాట్యరసాస్వాదనేన దుఃఖవిరోధిని మార్గే మార్గో దేశీతి ద్వివిధం
నృత్తముక్తం సంగీతశాస్త్రేషు తత్ర మార్గాఖ్యే నృత్తే ప్రవృత్తాం న
ర్తకీమివ మార్గనృత్తే కృతశిక్షాం వనితామివ॥ ప॥ నర్తకస్సురభిః ప్రో
క్తో మార్గనృత్తే కృతశ్రమః ఇతి సంగీతరత్నాకరః। శిల్పిని ష్వున్నితి
ష్వున్ప్రత్యయే షిద్గౌరాదిభ్యశ్చేతి ఙీష్। భావుకాస్తత్తద్భావచేష్టా
విశేషజ్ఞాః॥ ప॥ భావా వినైవ చేష్టాభిర్న ద్రష్టవ్యం తే కదాచన। తస్మాచ్చేష్టా
విశేషజ్ఞా భావుకా రసికాః స్మృతా ఇతి శారదాతనయః। అత్ర మార్గ
ఇతి భావుకా ఇతి చ భిన్నార్థశబ్దానాం యుగపదుచ్చారణాత్ శ్లేషః।
శ్లిష్టపదోపాత్తయోరర్థయోరుపమాయాం సామాన్యధర్మత్వసిద్ధ్య
ర్థమభేదాధ్యవసాయాత్తన్మూలాతిశయోక్తిశ్చ తదనుప్రాణితశ్చేన

తదాకీర్తిరిత్యుపమాలంకారః ... ... ॥ ౭ ॥

{ విహాయ తదహం వ్రీడాం వ్యాసవేదార్ణవామృతం
వక్ష్యే విబుధజీవాతుం వసుదేవసుతోదయం ॥ ౮ ॥ }

విహాయేతి ॥ తత్తస్మాదుక్తహేతోః అహం వ్రీళాం యత్కించిదవలంబ్యాపహసిష్యంతీతి త్రపాం విహాయ వ్యాసవేదార్ణవామృతం వ్యాసవేదో మహాభారతం తదేవార్ణవః తస్యామృతం అమృతవత్సారభూతం విబుధాః-విద్వాంసః, త ఏవ విబుధా దేవాః ఇతి శ్లిష్టరూపకం తేషాం జీవాతుం భక్తం జీవనౌషధంచ దేవానాం భక్తం ప్రబంధో విదుషాం హృదయాప్యాయనత్వాదుపచారాత్ ॥ని॥ జీవాతుర్జీవితే భక్తే జీవాతుర్జీవనౌషధ మితి విశ్వః । వసుదేవసుతస్య-కృష్ణస్య, ఉదయమభ్యుదయం వక్ష్యే అభిధాస్యే వర్ణయిష్య ఇత్యర్థః బ్రువో వచిరాత్మనేపదం॥ అత్ర వ్యాసవేదార్ణవామృతమితి విబుధజీవాతుమితి చ శ్లిష్టాశ్లిష్ట శబ్దనిబంధన రూపకద్వయసంకరః ॥ ... ॥౮॥

{ క్రీడాతూలికయా స్వస్మిన్ కృపారూషితయా స్వయం ।
ఏకో విశ్వ మిదం చిత్రం విభుః శ్రీమానజీజనత్ ॥ ౯ ॥ }

అథ॥ ప॥ యదోర్వంశం నరః శ్రుత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే। యత్రావతీర్ణం కృష్ణాఖ్యం పూర్ణం బ్రహ్మ నిరాకృతీతి యదువంశశ్రవణస్య పరమపావనత్వస్మరణాత్ కించిద్యదువంశపరంపరావర్ణనపూర్వకం భగవచ్చరితవివక్షయా ప్రథమం యదువంశకూటస్థస్య చంద్రమసః పురుషసూక్తప్రక్రియయా పురుషోత్తమస్య మానసాదుత్పత్త్యభిధిత్సయా తదుపోద్ఘాతత్వేన భగవతా పురుషోత్తమేన సర్వమిదం జగత్సృష్టమిత్యర్థం తావదాహ ॥ క్రీడేతి॥ విభుః నిఖిలజగత్సృష్టిపాలనసంహారానుకూలవివిధశక్తియోగాన్నిరతిశయవైభవః శ్రీమాన్ నిత్యయోగే మతుప్ అనపాయిన్యా శ్రీమహాలక్ష్మ్యా నిత్యయుక్తః పురుషోత్తమః ఏకః సహాయాన్తరనిరపేక్ష ఏవ ఇదం విశ్వం జగత్సమస్తం వా ॥ని॥ విశ్వం

సమస్తజగతోరతి విశ్వః చిత్రమాశ్చర్యభూతం తదేవ చిత్రమాలే
ఖ్యమితి శ్లిష్టరూపకం ॥ ౨ ॥ ఆలేఖ్యాశ్చర్యయోశ్చిత్రమిత్యమరః । కృ
పారూషితయా దయారసేన దిగ్ధయా క్రీడాతూలికయా స్వలీలైవతూ
లికా ఆలేఖ్యకూర్చిస్తయా స్వయం స్వతంత్రేణ స్వస్మిన్ ఆత్మన్యధికర
ణే అజీజనత్ జనయామాస జనిధాతోర్ణిచి లుఙి రూపం భూతసామా
న్యవివక్షయా చ లుఙ్ప్రయోగః । అత్ర స్వయం స్వస్మిన్నితి విశేషణ
ద్వయేన భగవతః ప్రపంచే నిమిత్తోపాదానోభయవిధకారణత్వం ద
ర్శితం తస్య సహాయ్యాధికరాహిత్యం విభావయితుమనేకకోటిబ్రహ్మాం
డఘటితస్యాస్య ప్రపంచస్య నిర్మాణే సహాయాంతరనైరపేక్ష్యం దర్శయి
తుముక్తమేక ఇతి। ఏతావత్ప్రపంచనిర్మాణే అసహాయస్య కర్తృత్వే
అసంభావనాం వ్యావర్తయితుం సర్వశక్తిమయత్వం దర్శితం వి
భురిత్యనేన। ప్రకరణోపపదాదిసంకోచరహితం హి విభుపదం తస్య నిరతిశ
యం వైభవం ప్రఖ్యాపయతి । నిత్యావాప్తసమస్తకామస్య భగవతః
ప్రపంచనిర్మాణం ప్రయోజనాభావాదనుపపన్నమితి శంకాం వార
యితుముక్తం క్రీడాతూలికయేతి । యథా సార్వభౌమో వాప్తసకల
కామోపి లీలయా స్వయం కందుకాదికం కరోతి తథా భగవానపి ప్ర
పంచమిత్యాశయః॥ నను స్వస్య లీలయేత్యేవ యది తర్హి జీవరాశీన్న
రకగర్భవాసాదిదుఃఖపంకే నిమజ్జయతః నిర్ఘృణపవస్యాత్ తతశ్చ
తస్య నిఖిలహేయప్రత్యనీకసమస్తకల్యాణగుణపరిపూర్ణత్వహానిరి
తి శంకాం వారయితుముక్తం కృపారూషితయేతి । న కేవలం లీలాతూ
లికయా జగన్నిర్మాతి కింతు కృపారూషితయా। అత ఏవ ముక్త్యుపా
యప్రతిపాదకా అపి వేదభాగా ఉపదిష్టాః తదుపయోగీని కర్మాణి తన్ని
ర్వర్తకాని వ్రీహ్యాదీని చ సృష్టాని । న హి జీవేషు నిర్వ్యాజనిరతిశయకృ
పారాహిత్యే నిత్యాత్మ ప్రః స్వయం ముక్త్యుపాయకర్త్రాదీన్యుపదిశతి । త
థా నిర్వ్యాజకృపాళుత్వేపి నిర్హేతుకమేవ న మోచయతి । స్వలీలా

యాన్సర్వత్రైవ విరోధప్రసంగాత్ । మోచకస్యాపి భగవతో ముక్త్యుపాయధర్మసాపేక్షత్వాన్న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే । వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాదితి న్యాయాదితి భావః । నన్వేవంవిధో జగన్నిర్మాతా పురుషోత్తమ ఏవేత్యత్ర కిం ప్రమాణమిత్యాకాంక్షాయాం పురుషసూక్తం తత్ర ప్రమాణం విభావయితుముక్తం శ్రుతిమానితి ॥ పురుషోత్తమ ఏవ ఖలు శ్రియఃపతిత్వేన ప్రసిద్ధః । పురుషసూక్తానంతరానువాకే చ తదేకవాక్యతాపన్నే హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యావితి ప్రకృతే జగన్నిర్మాతరి పురుషే శ్రియఃపతిత్వం నిబద్ధం । అతః పురుషోత్తమ ఏవ జగన్నిర్మాతా సిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయః ॥ ౮ ॥ ఇత్థం విచిన్త్యాస్యస్వత్ర భావాస్సంతి పదే పదే । కవితార్కికసింహస్య కావ్యేష్వలలితేష్వపి ॥ తథాపి విస్తరాపత్తేర్నైవ మగ్రే ప్రపంచ్యతే । కావ్యవ్యాఖ్యాకృతాం గతిః ప్రాచామేవానుగమ్యతే । ఏవం విశేషణానాం విశేష్యస్య చ సాభిప్రాయత్వాత్పరికరపరికరాంకురాలంకారౌ । విశేషణసాభిప్రాయత్వం పరికరః విశేష్యసాభిప్రాయత్వం పరికరాంకుర ఇతి తయోర్భేదః । క్రీడాతూలికయేతి రూపకం । రూపణాన్వయానుసారతశ్చ క్రీడాయాస్తూలికాత్వారోపేణ కృపాయా రూపికాయా రాగద్రవ్యత్వారోపో గమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తిరూపకాలంకారః । అనేన రూపకేణోత్థాపితం చ చిత్రశబ్దే శ్లిష్టరూపకమితి తేనాస్య సంకరః ॥ ... ... ॥ ౯ ॥

జగదాహ్లాదనో జజ్ఞే మనసస్తస్య చంద్రమాః ।
పరిపాలయితవ్యేషు ప్రసాద ఇవ మూర్తిమాన్ ॥ ౧౦ ॥

తస్య-పురుషోత్తమస్య, మనసః-మానసాత్, జగదాహ్లాదనః-లోకానామాహ్లాదయితా, బహులగ్రహణాత్కర్తరి ల్యుట్ । చంద్రమాశ్చంద్రః పరిపాలయితవ్యేషు-రక్షితవ్యేషు, మూర్తిమాన్ ప్రసాద ఇవ తన్మనసః కృతజ్ఞత్వాదిగుణస్తోమ ఇవ జజ్ఞే-జాతః జనిధాతోః కర్తరి లిట్ ॥ సూ ॥ గమహనజనఖనఘసాం లోపః క్ఙిత్యనఙి ఇత్యుపధాలోపః ।

చంద్రమసో జగదాహ్లాదనత్వాదినిమిత్తేన భగవన్మనః ప్రసాదకత్వాదా త్మ్యసమ్భావనాముత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ప ॥ కృష్ణోపకర్తృత్వాత్స్వంభూ యోదోషానభిజ్ఞతా । ఏవం ప్రసాదశ్చిత్తానాం లక్షణైరుదాహృత ఇతి శారదాతనయః । యద్యపి శ్రీవిష్ణుపురాణాదిషు చంద్రవంశోపక్రమే తస్యాత్రిభవత్వముక్తం తథాపి చంద్రవంశ్యానాం రాజ్ఞామాభిజా త్యాతిశయజ్ఞాపనార్థం చంద్రమా మనసో జాతః ఇతి పురుషసూక్త ప్రక్రియైవాత్రానుసృతా।నచాత్ర విరోధశ్శంకనీయః । సమయభేదేనో భయత్ర తజ్జననేనావిరోధాత్ ॥ ఉక్తంహి వాయవీయే ॥ ప ॥ తత్త త్కల్పాంతవృత్తాంతమధికృత్య మహర్షిభిః । తాని తాని ప్రణీతాని వి ద్వాంస్తత్ర నముహ్యతీతి ॥ ... ... ॥ ౧౦ ॥

{ యదపత్యసముద్భూతః పుణ్యకీర్తిః పురూరవాః ।
సతామాహితవహ్నీనాం విహారస్థేయతాం యయౌ }

యదపత్యేతి ॥ యస్య చంద్రమసః అపత్యం బుధః తతః సముద్భూతః పుణ్యా, పుణ్యాకరీ కీర్తిర్యస్య సతథోక్తః। పుణ్యశబ్దాత్తత్కరోతీత్యస్మాత్ప్రచాద్యచి ణౌ రనిటీతి ణిలోపే చ సతి పుణ్యశబ్దః పుణ్యకరవాచీ ఏవంభూతః పురూరవాః ఆహితవహ్నీనాం-ఆహితాగ్నీనాం, సతాం-శిష్టానాం, విహారే-కాలాంతరభావిని పరలోకవిహారే, స్థేయతాం-వివాదపదనిర్ణేతృతాం, యయౌ. తిష్ఠత్యత్ర వివాద ఇతి స్థేయః ॥ని॥ స్థేయో వివాదవిషయనిర్ణేతరి పురోహిత ఇతి విశ్వః । ఏవం విష్ణుపురాణే పురూరవసం ప్రకృత్యశ్రూయతే । నిర్మథ్యాగ్నిత్రయమామ్నాయానుసారీ జుహావ । ఊర్వశీసాలోక్యంచ ఫలమభిసంహితవాన్ । తేనైవాగ్నినా బహువిధాన్ యజ్ఞానిష్ట్వా గంధర్వలోకానవాప్యోర్వశ్యాసహావియోగంచావాప్త్సైకోగ్ని రాద్యావభవదేకేన మన్వంతరే త్రిధాప్రవర్తితఇతి । అతః పురూరవాః కర్మణానుభిసంహితఫలాఫలసంవాదే సతాం ప్రమాణభూతో భూదిత్యర్థః । విహారే అగ్నీనామాహవ

నీయాదిరూపేణ విభజ్యాహరణరూపేప్రయనజాతివాయోజ్యం।అగ్నిం విహృత్యేత్యాదావిచారశబ్దస్య ప్రణయనె ప్రయోగాత్ తథాచాగ్ని త్రిత్వకల్పనే ప్రమాణభూతో భూదిస్యర్థః। యదపత్యేత్యత్రయత్ప దస్య సచంద్రమాజజ్ఞఇతి పూర్వశ్లోకేన సంబంధః। అస్మిన్ శ్లో యత్వారోపాదూపకాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౧౧ ॥

{సమవర్ధతతద్వంశ ఉపర్యుపరి పర్వభిః ।
యశోముక్తాఫలైర్యస్య దిశో దశవిభూషితాః ॥}

సమవర్ధతేతి ॥ తద్వంశః తస్యచంద్రమసోవంశోన్వయస్సఏవవం శో వేణుః ఉపర్యుపరి-ఉత్తరోత్తరం, పర్వభిః పురూరవసఆయుః త తో నహుషఇత్యాదిప్రకారేణ ఉత్పన్నైరాజానఏవ పర్వత్వేనాధ్యవ సీయంతే। తైస్సమవర్ధత-సమ్యగ్వర్ధతేస్మ। యస్య వంశస్య య శాంస్యేవ ముక్తాఫలాని తైర్దిశోదశప్రాచ్యాదయోష్టౌ ఊర్ధ్వమధ శ్చేతి దశదిశః విభూషితా అలంకృతాః వంశకాండేభ్యో ముక్తాఫలా న్యుత్పద్యంతఇతిప్రసిద్ధిః। సవంశస్సమవర్ధతేతి పూర్వేణాన్వయః। ఉత్తరవాక్యగతో యచ్ఛబ్దః కుళకశ్లోకేష్వివ పూర్వవాక్యే తచ్ఛబ్ద ప్రయోగానపేక్షఏవ పూర్వవాక్యాన్వయీతి తదప్రయోగః। తదు క్తం కావ్యప్రకాశికాయాం। యచ్ఛబ్దస్తూత్తరవాక్యార్థగతత్వే నో పాత్తః సామర్థ్యాత్పూర్వవాక్యార్థగతస్య తచ్ఛబ్దస్యోపాదానం నాపేక్షతఇతి అత్ర భూషితత్వం ముక్తాఫలైరేవ సంభవతీతి రూపక సమాసేసతి తదుత్థాపితేచ వంశశబ్దశ్లేషె శ్లిష్టశబ్దనిబంధన పరంపరిత రూపకాలంకారః. ... ... ॥ ౧౨ ॥

{బభూవనహుషస్తస్మిన్నైరావత ఇవాంబుధౌ ।
యమింద్రవిగమే దేవాః పదెతస్యన్యవేశయన్ ॥౧౩}

బభూవేతి ॥ తస్మిన్ వంశే అమ్బుధౌ సాగరే ఐరావత ఇవ న హుషః బభూవ। యంనహుషం ఇంద్రస్య శక్రస్యవిగమే అపగమే

సతి తస్యేంద్రస్యపదే స్థానే దేవా అగ్న్యాదయోన్యపి విశన్ । నివే
శయంతి స్మ। విశతేర్ణిజంతాల్లుఙ్ । ఉపమాలంకారః । త్వాష్ట్రవధ
రూప బ్రహ్మహత్యాదోషాన్నష్టప్రభావే శ్వాపి నిలీనే శక్రే తదన్యే దే
వాస్సంభూయ భువి రాజ్యం ప్రశాసతం నహుషం క్రతుశతయాజినం
తత్పదోచితం విచింత్య తత్పదేఽభ్యషేచయన్నితి భారతకథాత్రానుసం
ధేయా । ఇంద్రవిగమ ఇతి సమాసే గుణభూతస్యాపీంద్రస్య తస్యేతి
సర్వనామ్నా పరామర్శోఽయుక్తః । తదాహ వామనః। సర్వనామ్నా
నుసంధిర్వృత్తిచ్ఛన్నస్యేతి. ... ... ॥ ౧౩॥

{నరేంద్రాః పృథివీచక్రే నామచిహ్నైరలంకృతాః।
{జంగమాస్తస్య వీరస్య జయస్తమ్భా ఇవాభవన్॥}

నరేంద్రా ఇతి ॥ వీరస్య తస్య నహుషస్య నామచిహ్నైః తన్నా
మధారణరూపైః తన్నిజతత్వచిహ్నైరలంకృతాః నరేంద్రాః ప్రతి
పార్థివాః పృథివీచక్రే భూమండలే॥ని॥ చక్రం సైన్యే జలావర్తేఽరథాం
గే చ యరాష్ట్రయోః। సంసారే మండలే వృత్తే చ్ఛిద్రభేదాస్త్రభేద
యోరితి వైజయంతీ జంగమాస్సంచారిణో జయస్తంభా ఇవాభవన్
జయస్తంభా అపి జైత్రనామాక్షర లేఖనరూపైశ్చిహ్నైరలంకృతా భవం
తీతి భావః అత్ర నరేంద్రాణాం నామచిహ్నితత్వ రూపగుణనిమిత్తేన
జంగమజయస్తంభభావనా రూపస్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౧౪ ॥

{శక్తిరప్రతిఘాతస్య శాత్రవైరపి తుష్టువే।
{యథావత్సాధకస్యేవ యావదర్థా సరస్వతీ॥౧౫॥}

శక్తిరితి ॥ తస్య నహుషస్య అప్రతిఘా ప్రతిఘాతేన రహితా సరస్వ
తీపక్షే రుడ్రహితా॥ని॥ ప్రతిఘారుట్ప్రతిఘాతావిత్యుభయత్ర వైజయం
తీ। శక్తిః బలం శాత్రవైః ప్రతిభూపతిభిరపి తుష్టువే స్తుతా। కర్మణిలిట్
యథావత్ సమ్యక్ సాధకస్య స్వమతస్య వ్యవస్థాపకస్య వాదినో యావదర్థా స
మగ్రార్థాప్రతిపాదనీయా శేషార్థప్రతిపాదికా సరస్వతీ వాణీ ఇవాపిహి।

అనాగ్రహముపన్యస్యమానకథాయాం నిగ్రహభియాస్ఫుటమస్తువ ద్భిరపి ప్రతివాదిభిరనంతరంవాస్తాయతఏవ ఉపమాలంకారః॥౧౫॥

{వీరోరసఇవోత్సాహా న్నహుషాదభ్యజాయత।
{యయాతిర్నామయెనైంద్రమర్ధాసనమధిష్ఠితం॥}

వీరఇతి॥ నహుషాద్యయాతిర్నామయయాతిరితిప్రసిద్ధః॥ని॥నామ ప్రకాశే సంభావ్యఇతి రత్నమాలా। ఉత్సాహాత్ స్థాయిభావాత్ వీరో వీరాఖ్యో రసఇవ అభ్యజాయత॥వ॥భావోత్కర్షోరస స్మృతఇ తి రసస్యస్థాయిభావావస్థావిశేషత్వస్మృతెస్తయోః కార్యకారణభా వోక్తిః యెనయయాతినా ఐంద్రమింద్రసంబంధిఅర్ధాసనం ఆసన స్యార్ధం॥సూ॥ అర్ధం నపుంసకమితిసమాసఃఅధిష్ఠితముపవిష్టం ఇం ద్రస్యార్ధాసనెయయాతినా చిరంనివిష్టమితిమహాభారతకథాత్రానుసం ధేయా। ఉపమాలంకారః. ... ... ॥౧౬

{విశాలవిపులోత్తుంగే యద్బాహుశిఖరాంతరె।
{ఆసీద్వీరశ్రియాసార్ధం భూమిరర్ధాసనేస్థితా ॥}

విశాలేతి ॥ విశాలంపరిణాహివిపులంపృథులముత్తుంగ మున్నతం చేతి ఖంజకుబ్జవద్విశేషణసమాసః ॥ని॥ విపులంపృథులేభావె మెరుపశ్చి మభూధరఇతి విశ్వః । ఏవం భూతెయస్యయయాతేఃబాహుశిఖరాం త్రరే స్కంధావకాశే ॥ని॥స్కంధోభుజశిరోంసో స్త్రీత్యమరః । వీరశ్రి యాసార్ధంభూమిరర్ధాసనెస్థితాఆసీత్। శౌర్యలక్ష్మీర్భూమిశ్చో భేఅపి అన్యభుజశేఖర ఏవవిశ్రాంతె ఇత్యర్థః. ... ... ॥౧౭॥

{నిదేశం తస్యరాజానో నశేకు రతివర్తితుమ్।
{పాప్తస్యపరనిర్వాహం ప్రమాణమివవాదినః॥}

నిదెశమితి ॥ తస్యయయాతేఃనిదెశమాజ్ఞాంఅతీవర్తితుంఅతిలంఘి తుంరాజానఃప్రతిపార్థివాః నశేకుః నశక్నువంతిస్మ। పాప్తస్య పరనిర్వాహం పాప్తః స్వస్యవాదినః పరస్యప్రతివాదినశ్చ నిర్వా

హో యస్మింస్తత్ ఉభయనిర్వాహ్యా ప్రమాణం వాదిహోవావహాకా ఇవ యథా వాదినా స్వాభిమతార్థానంగీకారే ఉభయనిర్వాహ్య ప్రమాణవిరోధాపాదనే కృతే ప్రతివాదిన స్తత్ప్రమాణమతిపతితుం న ప్రభవంతి । తద్వదిత్యర్థః । పాత్రస్వపరనిర్వాహమిత్యుపమేయస్యాపి విశేషణం తత్ర పక్షే స్వస్య నిర్దేష్టుః పరేషాం స్వసుహృదాదీనాంచ కార్యనిర్వాహక మిత్యర్థః. ... ... ॥౧౮॥

తటాకమివ తాపార్తా స్తమిందిరమివ నిర్జరాః ।
భావా ఇవ రసం భవ్యాః పార్థివాః పర్యుపాసత ॥

తటాకమితి ॥ తం యయాతిం పార్థివాః ప్రతిభూపతయః తటాకం తాపార్తా ఆతపక్లిష్టా ఇవ ఇందిరాం నిర్జరా ఇవ రసం శృంగారాదిం భవ్యాః తదర్హసయోగ్యాః ॥ ని॥ భవ్యం సత్యే శుభే చాథ భవ్యవద్యోగ్యభావినోరితి విశ్వః । భావాః విభావానుభావస్థాయిసంచారిభావా ఇవ పర్యుపాసత పరితః ఆసేవంత॥ తటాక ఇతి కవర్గాంతత్వేన ప్రసిద్ధః॥ కవర్గతృతీయాంతేషు తు విశ్వప్రకాశేన రత్నమాలాకారేణ చ పఠితః కేచిత్తు తడ ఆఘాత ఇతి ధాతూత్పన్నతయా మధ్యమాక్షరమపి టవర్గతృతీయమాహుః ఇదమత్రానుసంధేయం॥ ప॥ రతిర్హాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌ భయం తథా, జుగుప్సా విస్మయశ్చేమాః స్థాయిభావాః ప్రకీర్తితాః । కారణాన్యథ కార్యాణి సహకారీణి యాని చ । రత్యాదేస్స్థాయినో లోకే తాని చేన్నాట్యకావ్యయోః । విభావా అనుభావాస్తత్ కథ్యంతే వ్యభిచారిణః । తత్ర శృంగారస్య రతిః స్థాయిభావః రతేరానందాత్మతయా స్థాయిన్యా నాట్యకావ్యయోరభినీయమాన నిబధ్యమానైః విభావాదిభిరాహిత ప్రసాదాయాః శృంగారరూపేణాభివ్యక్తైః ఆభిరూప్యాదిశాలినౌ స్త్రీపుంసావాలంబనవిభావౌ॥ తయోః పరస్పరం రతిభావాదౌ కారణత్వాత్ పురహర్మ్యచంద్రోదయమలయమారుతకోకిలాలాపాదయః ఉద్దీపనవిభావాః అంకురితరతిభావోద్దీపనహేతుత్వాత్

నయనాంతావలోకనహసితభుజవల్లీవెల్లనాదయః మధురవ్యాహారా
అనుభావాః తేషాంరతిభావకార్యత్వాత్ ॥ ఏ ॥ నిర్వేదగ్లానిశంకా
శ్రమధృతిజడతాహర్షదైన్యౌగ్ర్యచింతాత్రాసేర్ష్యామర్షగర్వా
స్స్మృతిమరణమదాస్సుప్తినిద్రావబోధాః । వ్రీడాపస్మారమోహాస్సుమ
తిరలసతావేగతర్కావహిత్థావ్యాధ్యున్మాదా విషాదౌత్సుక్యచపలయు
తాస్త్రింశదేతేత్రయశ్చ । ఇత్యుక్తేషు త్రయస్త్రింశత్సంచారిషు
ఆలస్యౌగ్ర్యమరణ వర్జితాస్సంచారిణః రతిభావేస్థాయితయాను
వర్తమానేతస్మిన్మధ్యేఆగమపాయితయా తత్పరిపోషకత్వరూపస
హకారిత్వాత్ ఏవం హాస్యరసేహాసాత్మకశ్చిత్తవికాసవిశేషస్థాయీ
భావః । వికృతవేషాలంకార ధార్ష్ట్యచేష్టాలౌల్య కుహనాసత్ప్ర
లాపవ్యంగదర్శనాదయోవిభావాః ఓష్ఠవివరణదశనదర్శనాననవికూణన
నాసావికృతికపోలస్పందనపార్శ్వగ్రహణాదయోఽనుభావాః । అవహి
త్థాలస్యతంద్రీనిద్రాప్రభృతయస్సంచారిణఇతి ఏవం ప్రకారేణప్రతి
రసంతద్ధర్మవిభావాదయో వ్యవతిష్ఠంతఇతిభావ్యాఇత్యుక్తం . అత్రఏ
కస్యైవానేకోపమానోపాదానాత్ ఉపాసనరూపసాధారణధర్మ
స్య సర్వత్రైకత్వాచ్చాభిన్నసాధారణధర్మామాలోపమాలంకారః ॥

{ యదుర్నామతతోజజ్ఞే యత్సంతతిసముద్భవైః ।
సమానగణనాలేఖ్యే నిస్సమానైర్నిషద్యతే ॥ ౨౦ ॥ }

యదురితి ॥ తతోయయాతేర్యదుర్నామ యదురితిప్రసిద్ధోజజ్ఞే
యత్సంతతిసముద్భవైః యద్వంశప్రభవైః నిస్సమానైరప్రతిమైః పా
ర్థివైఃసమానగణనా ఇమే సమానా ఇతిగణనా ఆలేఖ్యేచిత్రేనిషద్యతే
అధిష్ఠీయతేప్రాప్యతఇతియావత్ । నిపూర్వాత్సీదతేఃకర్మణిలట్ ॥సూ॥
సదేరప్రతేరితిషత్వం సమానగణనాక్రియతేచేత్ ఆలేఖ్యగతతత్తత్ప్ర
తిమాస్వేవ నాన్యత్రేత్యర్థః । అత్ర యమభిస్సాకూత్యస్యపార్థివాం
తరాదిష్వనేకేషుసంభావ్యమానస్యైకత్రఆలేఖ్యఏవనియమనాత్పరిసం

ఖ్యాలంకారః ... ... ॥౨౦॥

దేహీతి వదతాం ప్రాయః ప్రసిద్ధం ప్రత్యువాచ సః।
లలితధ్వనిభిర్లక్ష్మీ లీలా కమల షట్పదైః ॥ ౨౧ ॥

అథాస్య వితరణం శ్లోకత్రయేణ వర్ణయతి ॥ దేహీతి ॥ సయదుః । దేహీతివదతాం యాచకానాం ప్రాయః ప్రసిద్ధం భృశం సంతుష్టం లలితధ్వనిభిః మంజుళస్వనైః లక్ష్మీలీలాకమలషట్పదైః లక్ష్మ్యాః క్రీడాకమలగతైః భ్రమరైః ప్రత్యువాచ ॥ సంప్రతి దేహీతి యాచనసమయ ఏవ మహతా తస్య వితరణేన యాచకేషు సన్నిహితాయాః శ్రియః క్రీడాపద్మభృంగరవ ఏవ తత్ప్రతివచనమాసీదిత్యర్థః। అత్ర లక్ష్మీలీలాకమలషట్పదధ్వనీనామసంబంధేపి తత్సంబంధకథనాదతిశయోక్త్యలంకారః ।అతిశయోక్తిసిద్ధషట్పదధ్వననే ప్రతివచనత్వారోపస్య ప్రకృతోపయోగాత్పరిణామాలంకారః । తథాభూతమేవ తేషు తత్ప్రతివచనం నతు లౌకిక ప్రతివచన మిత్యంబ ఇతి పరిసంఖ్యాలంకారః. ... ... ॥ ౨౧ ॥

స చ వృత్తవిహీనస్య నవిద్యాం బహ్వమన్యత ।
నహి శుద్ధేతి గృహ్యేత చతుర్థీచంద్రచంద్రికా ॥

సఇతి ॥ కించేతి చార్థః సయదుః వృత్తవిహీనస్య ఆచారవిహీనస్య విద్యాం వేదాదిరూపాం।నబహ్వమన్యత।నబహుమేనే॥ఏ॥నవిద్యయా కేవలయా తపసా వాపి పాత్రతా । యస్య వృత్తమిమే చోభే తద్ధి పాత్రం ప్రచక్షత ఇతి స్మృతేః కేవలవిద్యయా పాత్రత్వాభావాన్నతామాద్రియతేత్యర్థః॥ అత్ర దృష్టాంతమాహ । నహీతి । చతుర్థీచంద్రస్య చంద్రికా శుద్ధా విమలేతి న హి గృహ్యేత నహీత్యఖండపదం నఞర్థే వర్తతే। ని ॥ అభావేన హ్యానో నాపీత్యమరః । విభక్తప్రతిరూపకం వా । హిశబ్దః ఉక్తార్థప్రసిద్ధిద్యోతకః చతుర్థీతి భాద్రపదశుక్లచతుర్థీవివక్షితా ॥ఏ॥ కన్యాగతచతుర్థ్యాంతు శుక్లే చంద్రస్య దర్శనం । మిథ్యాభిదూషణం కుర్యాత్తస్మాత్పశ్యేన్న తం తదేతి తస్యాం చంద్రదర్శననిషేధాత్ ॥ ౨౨ ॥

{ అపునఃప్రార్థనీయస్య ప్రార్థితాధికదాయినః ।
అర్థినః ప్రథమే తస్య చరమాన్ప్రత్యపూరయన్ ॥ ౨౩ }

అపునరితి ॥ ఏకవారం ప్రార్థితే పునరప్రార్థనీయస్య ప్రార్థితాధికదాయినః యావత్ప్రార్థితం తతోఽప్యధికం దాతుం శీలవతః । తాచ్ఛీలికో ణినిప్రత్యయః । తస్య యదోః ప్రథమే అర్థినః ప్రథమాగతా యాచకాః ప్రథమచరమతయేత్యాదినా వైకల్పికీ సర్వనామసంజ్ఞా ॥ చరమాన్పశ్చాదాగతానర్థినః ప్రత్యపూరయన్ - పరిపూర్ణానకుర్వన్, యదుర్యథార్థిభ్యః ప్రయచ్ఛతి తథా ప్రదాతుం తదర్థిన ఏవ సమర్థా ఆసన్నితి తస్య మహావదాన్యత్వం వ్యంజయతి ॥ ... ... ॥ ౨౩ ॥

{ శరాణాం శాస్త్రవాణాం చ సన్ధానేన మహౌజసః ।
తస్య నిర్ధూతలక్ష్యేణ ద్విః క్వచిన్నాభ్యభూయత ॥ ౨౪ }

శరాణామితి ॥ మహౌజసా మహాబలస్య ॥ ని ॥ ఓజో బలే చ దీప్తౌ చేతి విశ్వః ॥ తస్య యదోః నిర్ధూతలక్ష్యేణ - నిరస్తశరవ్యేణ, నిరస్తచ్ఛద్మనా చ ॥ ని ॥ లక్షం శరవ్యే సంఖ్యాయాం లక్ష్యం ఛద్మని కథ్యత ఇతి ప్రకాశః ॥ ఏవంభూతేన శరాణాం శాస్త్రవాణాం చ సంధానేన క్వచిదపి ద్విర్నాభ్యభూయత । తస్య ప్రథమశరసంధానమేవ లక్ష్యఘాతుకమితి పునశ్శరసంధానం న కర్తవ్యమాసీత్ । తథా తస్య సంధ్యర్థిషు శాస్త్రవేషు సంధానం నిష్కపటం । న తు పరప్రబాధనాయ ఛద్మనా విశ్వాసోత్పాదకమితి తదపి పునర్న కర్తవ్యమాసీదిత్యర్థః । అత్ర వర్ణనీయరాజసంబంధితయా ప్రస్తుతయోశ్శరశాస్త్రవసంధానయో రేకక్రియాన్వయరూపతుల్యయోగితాలంకారః । స చ లక్ష్యశబ్దశ్లేషానుప్రాణిత ఇతి సంకరః ॥ ... ... ॥ ౨౪ ॥

{ యుక్తదండమమిత్రాణాం కృతాంతం సమవర్తినం ।
దక్షిణం లోకపాలం తమమన్యంత దివౌకసః ॥ ౨౫ ॥ }

యుక్తదండమితి ॥ దివౌకసో దేవాః దివశబ్దోఽపి స్వర్గవాచకోఽస్తి

తథాచ పరిణామస్సుభూతిచంద్రేణోబాహ్యగః । నశోభతే తేన వినాతదాపురం మరుత్వతా నృశంపత్వే యథానిన ఇతి । తతశ్చ దివ మోక్షోయేషామితి విగ్రహేణవృద్ధిః ॥ ని ॥ త్రిదివేశాదివాకనక్షితి వామ లింగానుశాసనేపి ॥ యుక్తదండం తత్తగప రాధోచితదమం । అమిత్రాణాం-శత్రూణాం, కృతాంతం-కృతవినాశం, । సమవర్తినం-ప్రజాసు సమవర్తనశీలం, దక్షిణం రాజ్యశాసనే ప్రవీణంతం లోకపాలం-నరలోకపాలం, అమన్యంత-మన్యంతేస్మ. బహుమేనిరఇత్యర్థః । దక్షిణం లోకపాలమిత్యనేన వైవస్వతమిత్యపిప్రతీయతే । తత్ర పక్షే యుక్తస్సమవేతోదండాఖ్యఆయుధవిశేషోయస్మిన్నితియోజ్యం। కృతాంతం సమవర్తినమిత్యనయోస్తు పూర్వవదేవార్థః విశిష్టనామనీచైతే వైవస్వతస్య । ఏవం వర్ణనీయరాజాన్వయినఏవార్థద్వయస్య ప్రతీతేశ్శ్లేషాలంకారః । ద్వితీయార్థే యుక్తదండత్వాదిలింగేన దక్షిణలోకపాలత్వమనుమీయతఇత్యనుమానాలంకారః ॥ ... ॥ ౨౫ ॥

యశఃప్రసూనసురభిర్యదుసన్తానపాదపః ॥
బభూవవిబుధప్రీత్యైబహుశాఖఃక్షమాతలే ॥ ౨౬

యశ ఇతి ॥ యశాంస్యేవప్రసూనాని తైస్సురభిః సుగంధిః ప్రసవగంధేనేవ యశఃప్రసరణేన దూరేపి ఖ్యాప్యమానత్వాత్సుగంధిత్వారోపః । బహుశాఖః-బహ్వ్యశ్శాఖాః, వేదప్రభేదాః యస్య సతథోక్తః అనేకవేదశాఖాధ్యాయీతియావత్ పాదపపక్షే బహువిటపఃయదుసన్తానపాదపః-యదురేవ సన్తానాఖ్యసురద్రుమవిశేషః మహావదాన్యత్వాత్ క్ష్మాతలే-భూతలే,తలశబ్దస్స్వరూపవాచీ॥॥తలంస్వరూపాధరయోరితి విశ్వః ॥ విబుధప్రీత్యై-విదుషాంప్రీత్యై,బభూవ। ప్రసిద్ధోహి సన్తానపాదపో దివివిబుధానాం దేవానాంప్రీత్యైభవతి । అయంతు భువివిబుధానాంప్రీత్యైబభూవేతి విశేషఇతిభావః । యద్వా యదువంశపరత్వేనాయంశ్లోకో యోజ్యః । తత్రపక్షే యదుసన్తానఏవసః

తానపాదపఇతి సన్తానపదేశ్లేషః । బహుశాఖఇతిచ వృష్ణ్యంధకభోజాద్యనేకావాంతరసంతతిప్రభేదఇత్యర్థః । శాఖాశబ్దస్యోపచారాదవాన్తరసంతతిషు వృత్తేః । యశఃప్రసూనేత్యత్రరూపకసమాసః । సౌరభానుగుణ్యాత్ తదుత్థాపితంచ విబుధాదిశబ్దైః శ్లిష్టరూపకమితి శ్లిష్టాశ్లిష్టరూపకద్వయసఙ్కరః ॥ ... ... ॥ ౨౬ ॥

వంశే సమభవత్తస్య వసుదేవః క్షితీశ్వరః ।
జనకఃప్రాగ్భవేయోభూద్దేవదానవయూథయోః॥

వంశఇతి ॥ తస్య యదోర్వంశే వసుదేవః క్షితీశ్వరః-వసుదేవాఖ్యో రాజా, సమభవత్-సమ్భూతః. యః ప్రాగ్భవే-పూర్వజన్మని, దేవదానవయూథయోః-దేవానాందానవానాంచసమూహయోః॥ని॥ యూథం-తిర్యక్సమూహేపి, బృందమాత్రేపి భాషితమితివిశ్వః ॥ జనకః అభూత్-పితాబభూవ. పురాకిల కాశ్యపః సురభేరదితేశ్చ స్వపత్న్యో రనురోధేన వరుణస్య యజ్ఞగవీర్హృత్వా బ్రహ్మణశ్శాపాత్ రోహిణీదేవకీరూపాభ్యాం సహాన్వయః వసుదేవరూపేణ మనుష్యలోకే జాత ఇతి హరివంశేకథా ॥ ... ... ॥ ౨౭ ॥

ఆనకానాంచదివ్యానాందుందుభీనాంచనిస్వనైః।
సహజాతంయమాచఖ్యురాఖ్యయానకదున్దుభిం॥

ఆనకానామితి ॥ ఆనకానాం-పటహానాం, దుందుభీనాం-భేరీణాం ॥ ని ॥ ఆనకఃపటహో(స్త్రీ)స్యాద్భేరీ(స్త్రీ)దుందుభిఃపుమానిత్యమరః ॥ నిస్వనైర్ధ్వనిభిస్సహజాతం యంవసుదేవం ఆఖ్యయా-నామ్నా, ఆనకదుంధుభిమాచఖ్యురకథయన్ వృద్ధాఇతిశేషః ... ॥ ౨౮

తేన నిర్మలసత్త్వేన వినివృత్తరజస్తమాః ।
జగతీశాన్తమోహేవధర్మోచ్ఛ్వాసవతీబభౌ॥౨౯॥

తేనేతి॥ నిర్మలమకళంకంసత్త్వంసత్త్వగుణోయస్యతేనవసుదేవేన హేతునా వినివృత్తరజస్తమాః-అపగతరజస్తమోగుణా, తేనకర్త్రా వి

నివర్తితరజస్తమోగుణేతివా అతఏవ ధర్మోచ్ఛ్వాసవతీ-ధర్మాభివృద్ధిమతీ, జగతీ-భూమిః, ॥ ని ॥ జగతీవిష్టపే మహ్యామితివిశ్వః ॥ శాంతమోహేవ తతఃపూర్వం మూర్ఛామనుభూయ తదానీమపగతమూర్ఛేవ బభౌ । మూర్ఛితోహి స్తబ్ధశ్వాసో మూర్ఛాత్యయేనత్యుచ్ఛ్వసితీతిభావః ॥ ... ...॥ ౨౯ ॥

{సవిష్ణురివ లోకానాం తపనస్తేజసామివ ।
సముద్రఇవరత్నానాంసతామేకాశ్రయోభవత్ ।}

సఇతి ॥ సవసుదేవః లోకానాం విష్ణురివ తేజసాంతపనఇవ రత్నానాం సముద్రఇవసతాం-సజ్జనానామేకఆశ్రయోభవత్ । సకలసాధుజనావజీవ్యోభవదిత్యర్థః । మాలోపమాలంకారః ॥ ॥ ౩౦ ॥

{ప్రఖ్యాతవిభవేపత్న్యౌతస్యపూర్వంప్రజాపతేః ।
రోహిణీదేవకీరూపే మనుష్యత్వేబభూవతుః ౩౧}

ప్రఖ్యాతేతి ॥ పూర్వంప్రజాపతేః కాశ్యపప్రజాపతిరూపస్యతస్య ప్రఖ్యాతవిభవే-ప్రసిద్ధమాహాత్మ్యే, పత్న్యౌదితిరదితిశ్చేత్యుభేభార్యే మనుష్యత్వే మనుష్యభావేరోహిణీదేవకీరూపేబభూవతుః॥ ౩౧

{అక్షుద్రగతిశాలిన్యోస్తయోరన్యోన్యసక్తయోః ।
ఐకరస్యమభూత్పత్యా గంగాయమునయోరివ}

అక్షుద్రేతి ॥ అక్షుద్రగతిశాలిన్యోః-అక్రూరబుద్ధిశాలిన్యోః, శాలగతావితిధాతోస్తాచ్ఛీలికోణినిః । నదీపక్షే అనల్పప్రవాహగమనభాజోరిత్యర్థః । ని ॥ క్షుద్రస్స్యాదధమక్రూరకృపణాల్పేషు వాచ్యవదితి విశ్వః । గతిస్తుగమనేమార్గే దశాయాం బుద్ధ్యుపాయయోః ఇతిరత్నమాలా । అన్యోన్యసక్తయోః - అన్యోన్యానురక్తయోః, నదీపక్షే అన్యోన్యసంసృష్టయోః తయోర్దేవకీరోహిణ్యోః గంగాయమునయోరివ పత్యావసుదేవేన సహైకరస్యం తుల్యరాగత్వమభూత్ । నదీపక్షేసముద్రేణ సహైకోదకత్వం లవణరసైక్యంవా ॥ ని ॥ ర

సోగంధరసాస్వాదే తిక్తాదౌవిషరాగయోః । శృంగారాదౌ ద్రవేవీర్యే దేహధాత్వంబుపారదఇతివిశ్వః ॥ఉపమాలంకారః ...॥ ౩౨॥

{న తాభ్యామనురూపాభ్యాం సమతుష్యత్స మేయివాన్ ।
వ్యక్తిహేతురభూద్యేన సపర్యంకస్య శార్ఙ్గిణః ॥ ౩౩॥}

నఇతి॥ సవసుదేవః అనురూపాభ్యాంశీలవృత్తాదిభిస్సదృశీభ్యాం తాభ్యాం రోహిణీదేవకీభ్యాంసమేయివాన్సమేతస్సన్ ॥సూ॥ఉపేయివాననాశ్వానిత్యత్రఉపసర్గగ్రహణస్య అతంత్రత్వాత్సంపూర్వస్యాపి క్వసునిపాతః । సమతుష్యత్ సంతుష్టోభవత్ యేన రోహిణీదేవకీసమవాయేన సపర్యంకస్య శేషపర్యంకసహితస్య శార్ఙ్గిణః-శేషశాయినః,వ్యక్తిహేతుః-ప్రాదుర్భావేహేతుః, అభూత్. ... ॥౩౩॥

{అలిప్సతనసామ్రాజ్యం సోర్థకామపరాఙ్ముఖః ।
యదృచ్ఛాగతమైశ్వర్యమానృణ్యరుచిరన్వభూత్}

అలిప్సతేతి ॥ అర్థకామపరాఙ్ముఖః-అర్థకామయోః, పురుషార్థయోర్విముఖః ధర్మమోక్షపరత్వాత్ స-వసుదేవః, సామ్రాజ్యం -సమ్రాజోమండలేశ్వరస్యభావంరాజ్యాధిపత్యం నాలిప్సతలబ్ధుంనైచ్ఛత్ ॥ని॥ యేనేష్టంరాజసూయేన మండలస్యేశ్వరశ్చయః శాస్తియశ్చాజ్ఞయా రాజ్ఞస్ససమ్రాడిత్యమరః। ఆనృణ్యరుచిః । శ్రు॥యజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యఇతి శ్రౌతమృణంనాస్తియస్యసోనృణః తస్యభావఆనృణ్యంతస్మిన్రుచిర్యస్య తథాభూతస్సన్ యదృచ్ఛాగతం అనియమేనాగతంఅయత్నేనదైవాల్లబ్ధంఐశ్వర్యంఅన్వభూత్ । అభుఙ్క్త ॥నీ॥యదృచ్ఛాఽనియమోభవేత్ ఇతి వైజయంతీ. ... ॥౩౪।

{కయాచిదశరీరిణ్యా వాచావ్యవసితాయతిః ।
దేవకీంవసుదేవంచకంసఃకారామయోజయత్।}

కయాచిదితి ॥ అశరీరిణ్యా శరీరరహితయాకయాచిత్ ॥ వ ॥ యామేనాంవహసేమూఢ సహభర్త్రారథేస్థితాం। అస్యాస్తవాష్టమోగ-

ర్థః పాణానపహరిష్యతి ఇత్యేవం రూపయావాచా వ్యవసితాయ తిః-వ్యవసితా గామికాలః,నిశ్చితభవిష్యదప్యుత్తాంతఇతియావత్ ॥స॥అ యతిస్స్యాదుత్తరకాలాయాంపభావాగామికాలయోరితిరత్నమాలాఏవం భూతః కంసో దేవకీంతస్యాః పతిం వసుదేవంచ కారాంబంధనాగారం ఆరోహజయత్ అగమయత్ యుజెర్గత్యర్థవివక్షాయాంగతిబుద్ధీత్యా దినాద్వికర్మకత్వమ్. ... ... ॥౩౫॥

{సకాలాతిబలః కంసః కాలనెమి రనెహసా ।
సర్వదైతేయసత్త్వానాం సమాహారఇవోదితః॥}

సఇతి ॥ స కంసః కాలాత్- అంతకాత్, అతిబలః అనెహసాకా లేన ॥ ని ॥ కాలోదిష్టొప్యనేహాపీత్యమరః । సర్వదైతేయసత్త్వానాం నిఖలదైత్యపరాక్రమాణాం సమాహారస్సముచ్చయఇవ ఉదితః కాలనె మిః ఖలుకాలనేమ్యాఖ్యః పాగ్భగవతాహతో మహాసురఏవ కంసరూ పేణ నిఖలాసురబలసమాహారఇవావిర్భూతఇత్యర్థః । అతోస్మిన్ని దృశీస్వస్రుబంధనాదినృశంసతేతిభావః. ... ॥౩౬॥

{ఏతస్మిన్నంతరేదేవీ మెరుమధ్యముపేయుషః ।
పజాపతిముఖాన్దేవాన్ప్రాహసాగరమేఖలా ॥}

ఏతస్మిన్నితి ॥ ఏతస్మిన్నంతరె అవసరేసాగరమేఖలా సముద్రరశ నాదెవీ ధరిత్రీమేరుమధ్యంఉపేయుషః ప్రాప్తవతః ప్రజాపతిముఖాన్ చతుర్ముఖప్రభృతీన్ దేవాన్ ప్రాహవక్ష్యమాణమువాచ। ఆహేత్యా వాచార్థే విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయమితిశాకటాయనః। తత్రకుగతిప్రా దయఇతిసమాసఃఅతోనేదంబ్రూఞోలటిరూపమితిసమ్శబ్దాపేక్షా।౩౭

{విదితంభవతాందేవా విశ్వరూపెణవిష్ణునా ।
మహీయాన్ధర్మశీలేషు భారాయత్తన్నివెశితః।}

విదితమితి ॥ హేదెవాభవతాంవిదితంభవద్భిరవగమ్యాతేతత్ విశ్వ రూపెణ విశ్వవిగ్రహేణ విష్ణునామహీయాన్మహాన్భారఃపర్వతాదిభా

రేభ్యోఽతిశయేన మహాన్మహీయాన్ భారః ధర్మశీలేషు ధర్మస్వభావేషు ధార్మికేషు నివేశిత ఇతి యత్తత్ । తద్భవతాం విదితమితి పూర్వేణ సంబంధః యత్పదస్యోత్తరవాక్యగతత్వాత్పూర్వవాక్యే తత్పదాప్రయోగః యత్తదిత్యత్ర తచ్ఛబ్దస్తు నయత్పదప్రతినిర్దేశరూపః । కింతు ॥ వ ॥ గోభిర్విప్రైశ్చ వేదైశ్చ సతీభిస్సత్యవాదిభిః । దాతృభిర్ధర్మశీలైశ్చ సప్తభిర్ధార్యతే మహీత్యాదిప్రసిద్ధిపరామర్శీ । యత్పదసన్నిహితస్య తచ్ఛబ్దస్యానువాదకోటినివేశేన ప్రసిద్ధిపరామర్శకత్వ నియమాత్ తదుక్తం కావ్యప్రకాశికాయాం యచ్ఛబ్దస్యనికటే స్థితస్తచ్ఛబ్దః ప్రసిద్ధిం పరామర్శయతీతి । విదితమిత్యత్ర మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి వర్తమానే క్తః క్తస్య చ వర్తమాన ఇతి తద్యోగేన భవతామితి షష్ఠీ ॥సూ॥ ద్వివచనవిభజ్యోపపదే తరబీయసునావితి మహచ్ఛబ్దాదీయసున్ప్రత్యయః । యద్యప్యత్ర విభజ్యముపపదం నోపాత్తం । తథాపి బుద్ధిస్థం ప్రతియోగినమపేక్ష్యాతిశయవివక్షాయాం ప్రత్యయః । బౌద్ధప్రతియోగ్యపేక్షాయామప్యాతిశాయనికా ఇతి వామనోక్తేః. ... ॥ ౩౮ ॥

అధర్మనిఘ్నైరధునా ధర్మసేతువిభేదకైః ।
అసంఖ్యైరద్భుతైస్తుంగైః క్రమ్యైరాత్తసపర్యకైః ॥

అధర్మేతి ॥ అధునా ఇదానీం అధర్మనిఘ్నైః అధర్మాధీనైః తత్ప్రేరితైః అతఏవ ధర్మసేతువిభేదకైః ధర్మమర్యాదాభంజకైః అసంఖ్యైః సంఖ్యారహితైః నిష్పరిపంథితయా సంఖ్యేన యుద్ధేన రహితైర్వా । ॥ని॥ ఏకత్వాదావిచారే చ సంఖ్యా సంఖ్యం తు సంయుగ ఇతి రత్నమాలా । తుంగైశ్శ్రేష్ఠైరుద్భూతైః అద్భుతైరాశ్చర్యభూతైః ఆత్తసపర్యైః క్రమ్యైః కాంతాభవామిక్రమైః కర్మణి లడుత్తమపురుషః యద్యపి ధర్మసేతువిభేదకైరిత్యత్ర షష్ఠీసమాసస్య కర్తరి చేతి ప్రతిషేధోఽస్తి తథాపి యాజకాదేరాకృతిగణత్వేన కేచిదీదృశప్రయోగం సమర్థయంతే అన్యే తు సమాసనిషేధః కృద్యోగలక్షణషష్ఠీవిషయ ఇతి శేషషష్ఠ్యా స

మానముపపాదయంతీ|షష్ఠీసమాసప్రతిషేధకాండారంభస్స్వరవిషయ
ఇతి సునీతికీర్త్యాఖ్యవృత్తికారః ... ... ||౩౯

{అత ఆలోచిత జగద్ధితైః సురగణైస్స్వయమ్ ;
{నప తామినభిద్యేచయథాహం క్రియతాంతథా ॥}

అతఇతి || అతః అస్మాద్ధేతోః ఆలోచితజగద్ధితైః-చింతితలోకహితైః సురగణైరహం యథా అతిభారాన్నపతామినచభిద్యే స్వయమేవ భిన్నాచనభవామికర్మకర్తరియక్ప్రత్యయః తథాక్రియతామితి ప్రార్థనాయాంలోట్ ... ... || ౪౦ ||

{ఇతి తేభూతధారిణ్యా నిసృష్టార్థా దివౌకసః ।
{అవిదంస్తత్ప్రియస్యైవ తద్భారహరణంక్షమం}

ఇతీతి || భూతధారిణ్యాధరిత్ర్యేత్యుక్తప్రకారేణనిసృష్టార్థాన్యస్తార్థాని వేదితప్రయోజనాస్తేదివౌకసోదేవాః తత్ప్రియస్యతస్యాధరిత్ర్యాః ప్రియస్యనారాయణస్యైవతద్భారహరణం క్షమంశక్యమవిదన్నచింతయన్ విదజ్ఞానఇతి ధాతోర్లఙ్ సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చేతి ర్ఝేర్జుసాదేశః ... ... || ౪౧ ||

{పురస్కృత్యజగద్ధాత్రీం మనసోపిపురస్సరాః ।
{దుగ్ధోదధిశయందేవం దూరమేత్యాభితుష్టువుః ॥}

పురస్కృత్యేతి || దేవాఃజగద్ధాత్రీం భూమింపురస్కృత్య మనసోమానసస్యాపిపురస్సరాః తతోపిరంహస్వినస్సంతః దూరమేత్యక్షీరాబ్ధేరుత్తరతటపర్యంతంగత్వాదుగ్ధోదధిశయం క్షీరాబ్ధౌశయానం దేవంపురుషోత్తమమభితుష్టువుః । అభితోనానావిధైస్తువంతిస్మ || ౪౨||

{త్రివేదీమధ్యదీప్తాయ త్రిధామ్నేపంచహేతయే।
{వరదాయనమస్తుభ్యంబాహ్యాంతరసుఃవిర్భుజే ॥}

త్రివేదీతి|| త్రయాణాంవేదానాంసమాహారస్త్రివేదీతస్యామధ్యే దీప్తాయప్రతిపాద్యతయా ప్రకాశమానాయ మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చ

తి చకారాద్వార్తమానోక్తః పంచహేతయే పంచహేతయః శంఖచక్రగదాఖడ్గశార్ఙ్గరూపాణ్యాయుధాని యస్యతస్మై వరదాయభక్తానామీప్సితప్రదాయ బాహ్యాంతరహవిర్భుజే బాహ్యంహవిః చరుపురోడాశసాన్నాయ్యాదిఆంతరం ప్రపదనాఖ్యేయజనే హోమద్రవ్యం జీవరూపం హవిః తదుభయంభుఙ్క్తే ఇతి తథోక్తఃఏవంభూతాయత్రిధామ్నే పురుషోత్తమాయతుభ్యంనమః త్రీణిధామాని దుగ్ధాంబుధిరవిమండల పరమపదరూపాణి స్థానానియస్యేతిత్రిధామశబ్దోభగవద్వాచీ।సి।త్రిధామా కేశవేఽనలఇతి వైజయంతీ। తతశ్చత్రిధామ్నఇత్యనేన అగ్నిరపి ప్రతీయతే। తతోవైలక్షణ్యపరాణి విశేషణాని।సహిపశుసామయోరుత్తరస్యాముత్తరవేద్యాఃమధ్యేదీప్యతేసప్తహేతిశ్చ।కాళీకరాళీచమనోజవాచేత్యాదినాజ్వాలాసప్తకశ్రుతేః।ని॥ రవేరర్చిశ్చశస్త్రంచవహ్నిజ్వాలాచహేతయ ఇత్యమరః(శుంమాత్రప్రదశ్చ।ప॥శ్రియమిచ్ఛేద్హుతాశనాదితిస్మృతేః। బాహ్యమేవచ హవిర్భుఙ్క్తే ఇతి। ఏవంప్రకరణాత్పురుషోత్తమపరేణాపివిశేష్యేణాప్రకృతే పావకేప్రత్యాయ్యమానేవిశేషణబలాత్తస్య తతోవైలక్షణ్యం వ్యజ్యతఇతిశబ్దశక్తిమూలోవ్యతిరేకాలంకారధ్వనిః ... ... ॥౪౩॥

{అనన్యాధీన మహిమా స్వాధీన పరవైభవః ।
దయాధీనవిహారస్త్వం ప్రణతాన్పరిపాహినః ॥}

అనన్యేతి ॥ అన్యస్మిన్నధీనోన్యాధీనః వైషయికాధికరణే సప్తమీ।సప్తమీతియోగవిభాగాత్సమాసః । ని ॥ అధీనోనిఘ్నఆయత్తఇత్యమరః। యద్వాఅన్యస్మిన్స్వామిన్యధీతి విగ్రహేసప్తమీశౌండైరితిసమాసః। అధిశబ్దస్య శౌండాదిషు పాఠాత్ అధ్యుత్తరపదత్వాత్ । సూ॥ అషడక్షాశితంగ్వలంకర్మాలంపురుషాధ్యుత్తరపదాఖ్ఖఇతి స్వార్థేఖప్రత్యయః ఉభయథాప్యన్యపరతంత్రఇత్యర్థః । ఇయమేవస్వాధీనాదిపదేష్వపివ్యాఖ్యా।అన్యాధీనోనభవతీత్యనన్యాధీనః తాదృశో మహిమాయస్య

స్వాధీనంపరేషాం బ్రహ్మాదీనాం వైభవం యస్య।దయాధీనో విహారో రావణవధాదిరూపోవ్యాపారోయస్య । ఏవంభూత స్త్వం ప్రణతార్తిః నః అస్మాన్పరిపాహిపరితోరక్షప్రణతానపినవిర్జ యోరక్షతీత్యతఉక్తం ద యాధీనేతి। కంసాదినిగ్రహేణ లోకరక్షణే భగవతఏవ ప్రార్థనా యాం హేతుగర్భవిశేషణం స్వాధీనేతి అన్యైః కంసాదినిగ్రహః క్రి యతే చేదపి త్వత్ప్రసాదలభ్యాంశక్తిమపేక్ష్యైకర్తవ్యః అతోభిక్షితభి క్షణంవిహాయ॥సూ॥ఏకాపేక్షా తేషాం సమత్వాత్స్యాదితిన్యాయేన త్వమేవప్రార్థనీయోనాన్యఇత్యభిప్రాయః ।యదిభగవద్వైభవమన్య స్యాధీనంస్యాత్ తర్హి తేనైవన్యాయేన సఏవప్రార్థనీయోభవేత్ నచ తథేత్యాశయేనోక్తం అనన్యాధీనేతి ... ... ॥ ౪౪ ॥

నభవాన్గుణరత్నౌఘైర్దీప్యమానో దయాంబుధిః ।
తనోతివ్యూహవిభవైస్తరంగైరివతాణ్డవం ॥౪౫॥

సఇతి ॥ గుణాః-జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదయఏవ, రత్నాని తేషామో ఘైస్సమూహైః, దీప్యమానః-ప్రకాశమానో దయాంబుధిః, కృపాశ్ర యస్సముద్రఇవ విపులాధారః సముద్రరూపోభవాన్ వ్యూహవిభవైః వ్యూహాః వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాః విభవా రఘునా థాద్యవతారాః తైః తరంగైః ఊర్మిభిరివ తాండవంనటనం తథా త థాభినయనం సముద్రపక్షేతూల్లళనంతనోతి భవచ్ఛబ్దప్రయోగేణయు ష్మదుపపదస్య స్థానినోప్యభావాత్ శేషేప్రథమఇతి ప్రథమపురుషనిర్దే శః । అనేన దయాళోస్తవభక్తరక్షణాయావతారాదిపరిగ్రహస్స్వ భావికఇతీదానీమపి రక్షణాయావతరితవ్యమితి వ్యజ్యతే ॥ ॥ ౪౫ ॥

త్వదేకవ్యంజితైరాఢ్యా త్వదన్యేష్వనిదంపరైః ।
నిగమైరనిగమ్యాం త్వాంకఃపరిచ్ఛేత్తుమర్హతి ॥౪౬

త్వదేకేతి ॥ ఆఢ్యా-మహాసగాఢా, త్వదేకవ్యంజితైః-ఏకేనవ్యంజి తాః ఏకవ్యంజితాః త్వయా ఏకవ్యంజితా ఇతిశివభాగవతవత్సమాసః।

అన్యథాత్వ దేకశబ్దయోఃపరిభమంసమాసే ॥సూ॥ పూర్వకాలైకసర్వజర త్పురాణనవకేవలాః సమానాధికరణేన। పూర్వకాలైకసర్వజర త్పురాణత్వాదినాపకశబ్దస్య పూర్వనిపాతస్స్యాత్। మహాసగాదౌ భగవతా పూర్వపూర్వకల్పప్రవృత్తానుపూర్వ్యా విశిష్టా వేదాస్తథైవావిష్కృతాఇతి శాస్త్రమర్యాదాత్వదన్యేషు అనిదంపరైః ఇదంపరంముఖ్యం ప్రతిపాద్యత్వేన ప్రధానంయేషాం తే ఇదంపరాః అతథాభూతైస్త్వదవ్యతిరిక్తేషు తాత్పర్యపర్యవసానరహితైరిత్యర్థః ॥ని॥ పరందూరాన్యముఖ్యేష్వితి రత్నమాలా ॥ ఇత్థంభూతైర్నిగమైః వేదైః అనిగమ్యం అనిశ్చేయం త్వాంకః పరిచ్ఛేత్తుమర్హతి॥ని॥నిగమోనిశ్చయే పుర్యాం పథి వేదేవణిక్పథఇతి రత్నమాలా ॥ యోహ్యేతావద్భిర్వేదరాశిభిః తదేకతాత్పర్యైః ప్రతిపాద్యమానోపి నసమ్యక్పరిచ్ఛిద్యతే తమన్యః పరిచ్ఛేత్తుం నశక్నోతీతి కిమువక్తవ్యమితి వ్యంజయితుం త్వదన్యేష్వనిదంపరైరిత్యుక్తం। యది వేదానాం కశ్చిదన్యో వక్తాస్యాత్ తదా వక్తృదోషసమ్భవాత్తైనైవ తేషాంనిర్ణయాశక్తత్వమన్యథాసిద్ధం నపౌరుషేయగౌరవాదిత్యాశంక్యోక్తం త్వదేకవ్యంజితైరితి ॥ ... ॥ ౪౬ ॥

{అమితస్యమహిమ్నస్తే ప్రయాతుంపారమిచ్ఛతాం
వితథావేదపాన్థానాంయత్రసాయంగృహాగతిః॥}

నిగమైరనిగమ్యత్వమేవప్రపంచయతి ॥ అమితస్యేతి ॥ అమితస్యాపరిచ్ఛిన్నస్య తేమహిమ్నస్త్వదైశ్వర్యస్య పారంపరం తీరం ప్రయాతుమిచ్ఛతాం వేదాఏవ పాంథాః నిత్యపథికాః పథోణనిత్యమితిణప్రత్యయః పన్థాదేశశ్చ తేషాంయత్రసాయంగృహాయత్ర సాయంసమయస్తదేవగృహం యస్యాంసా గతిర్వితథావ్యర్థా యథాపురుషాః పురుషాయుషేణాప్యప్రాప్యం దేశంప్రాప్తుం ప్రస్థితాః ప్రతిదివసమాసాయం గచ్ఛంతోపి నతం దేశంప్రాప్నువంతి। తథాఽవాఙ్మనసగోచరం త్వన్మహిమానం ప్రతిపాదయితుం ప్రవృత్తా వేదాః శబ్దగోచరేణ సర్వేణ ప్రకారేణప్రతిపాదయంతోపి నకార్త్స్న్యేన ప్రతిపాదయితుం

పరిభవంతీత్యర్థః । రూపకాలఙ్కారః ॥ ... ... ॥ ౪౭ ॥

{నమ్యస్యనమతఃక్షుద్రాన్ వరదస్య వరార్థినః ।
పుత్రైఃపిత్రుమతఃక్రీడాకథం తె కెనవర్ణ్యతే॥౪౮}

నమ్యస్యేతి ॥ నమ్యస్య-సర్వలోకనమస్కార్యస్య, క్షుద్రాన ల్పాంరుద్రాదీనపిఉపేంద్రాదీన్నతా స్వైరస్యమతః। వరదస్య-సర్వలోకవ రప్రదాయకస్య, తథాపి బ్రహ్మాదిషు వరార్థినః పుత్రైః-కాశ్యపా దిభిః, పితృమతః తెతవ క్రీడా కథం కేనప్రకారేణ పరివృత్తా కేన వా పురుషేణ వర్ణ్యతే అచింత్యస్తవక్రీడాప్రకారః అతఏవ తస్యవర్ణ నేన కోపిశక్తఇత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౪౮ ॥

{నటవద్భూమికాభేదైః నాథదీవ్యన్ పృథగ్విధైః ।
పుంసామనన్యభావానాంపుష్ణాసిరసమద్భుతం ॥}

నటవదితి ॥ హేనాథ నటవత్-నటేనతుల్యం, తెనతుల్యం క్రియాచే ద్వతిరితివతిప్రత్యయః । పృథగ్విధైర్భూమికాభేదైః- మత్స్యకూర్మాద్య వతారభేదైః,॥ని॥భూమికారచనాయాంస్యాన్మాత్యంతరపరిగ్రహఇతి విశ్వః । వెషభూమికాస్యాదితివైజయంతీ। దీవ్యన్-క్రీడన్ త్వమనన్య భావానాం అన్యావిషయత్వేన నాస్తి యస్యసోనన్యః అనన్యో భావో యేషాం తెషామేకాంతినామద్భుతం సంసారె అననుభూతత్వేనాశ్చర్య భూతం రసమపవర్గానందం పుష్ణాసి అభివ్యంజయసి త్వదవతారరహ స్యానుచింతనపరానపవర్గదానేన యోజయసీత్యర్థః । నటోయథా రామాద్యనుకారివెషభేదైః అనన్యహృదయానాం సామాజికానాం అ ద్భుతాఖ్యంరసం పుష్ణాతి తద్వదిత్యుపమాలంకారః ॥ ... ॥ ౪౯ ॥

{బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యంతవిచిత్రాం శరశాలినాం ।
సలిలంకర్మకందానాంక్రీడైవతవకేవలం ॥ ౫౦ ॥}

బ్రహ్మాదీతి ॥ బ్రహ్మఆదిః పూర్వః స్తంబః తృణాదిగుల్మః పర్యంత ఉత్తరావధిః యేషాంతె బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తాస్సర్వేపి ప్రాణినఃతత

ఏవ విచిత్రాంకురాః తచ్ఛాలినాం తద్భాజాం కర్మకందానాం-కర్మా ణ్యేవ కందాస్సస్యమూలాని తేషాం కేవలం తవకీర్తిదేవపాలికం త్వత్కీర్తి దామాగ్రరూపసలిలావసేకసహకృతా ఏవ కర్మకందాః చిత్రప్రపంచరూపానంకురాన్జనయంతీత్యర్థః అత్ర భగవత్కీర్తిదామాగ్రాణాం సలిలత్వారోపస్య ప్రపంచాంకురజననలక్షణప్రకృతకార్యోపయోగిత్వాత్పరిణామాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౨౦॥

{ నిరాధారనిజస్థైమ్నో నిరుపాధికశేషిణః ।
{ నిరపేక్షనియంతుస్తే నిస్సమాభ్యధికా గుణాః ॥ ౨౧ }

నిరాధారేతి ॥ నిరాధారఆధారనిరపేక్షానిజఆత్మీయః స్థేమాస్థైర్యం యస్య తస్య నిరుపాధికశేషిణః స్వభావాదేవ సకలజగత్ప్రధానభూతస్య నిరపేక్షం-సహకార్యాంతరనిరపేక్షం, యథా తథా నియంతుః జగన్నియామకస్య తే గుణా నిస్సమాభ్యధికాః సమాభ్యధికరహితాః లోకే హిస్థిరాణాం భూధరాదీనాం స్థైర్యమాధారసాపేక్షం । భృత్యాదీన్ప్రతి రాజ్ఞాం శేషిత్వం భృతిదానాద్యుపాధిప్రయుక్తం । తేషామేవ రాజ్యాదినియంతృత్వం అమాత్యాదిసాపేక్షం । భగవతస్తు నేదృశ ఏవ స్థైర్యాదయ ఇతి భూధరస్థైర్యాదిభ్యస్తేషాముత్కర్షరూపో వ్యతిరేకాలంకారో వ్యజ్యతే । నచ వ్యజ్యమానో నిస్సమాధికత్వస్య వాచ్యస్య సిద్ధ్యంగమితి వాచ్యసిద్ధ్యంగనామా గుణీభూతవ్యంగ్యభేదః । స్థిరశబ్దాద్వర్ణదృఢాదిభ్యః ష్యఙ్చేతి చకారాదిమనిచ్ ప్రియస్థిరేత్యాదినా స్థిరశబ్దస్య స్థాదేశే పరిప్రత్యేకాజితి ప్రకృతిభావే చ సతి స్థేమేతి రూపం॥

{ అనావిలధియాం అంతశ్చింతామణిరివస్ఫురన్ ।
{ విభాస్యభిమతం సర్వమతిరసార్యదీధితిః ॥ ౨౨ ॥ }

అనావిలేతి ॥ అతిరసార్యదీధితిః తేజోంతరైరనభిభవనీయప్రకాశస్త్వం । అనావిలధియాం-చిన్తావిరోధివ్యాపారైరకలుషధియాం, అంతర్హృదయే స్ఫురన్-ప్రకాశమానః, నిరంతరచిన్తావిషయీకృతస్సన్

అభిమతమీప్సితంసర్వంవితరసి। తాన్సంసారాన్తోషయిత్వా॥శ్రు॥సయదిపి
తృలోకకామో భవతి సంకల్పాదేవాస్య పితరస్సముత్తిష్ఠ-తీత్యాదిముక్త
విషయశ్రుత్యుక్తప్రక్రియయా సంకల్పమాత్రేణ తదభిలషితం సర్వం
ప్రయచ్ఛసీత్యర్థః । చిన్తామణిరివ । సహి దివ్యరత్నతయా తేజోం
తరైరనభిభవనీయ ప్రకాశశ్చింతితోభిమతమర్థం దదాతి ॥ ౫౨ ॥

{ సంసారమరుకాంతారే పరిశ్రాంతస్య దేహినః।
స్త్వద్భక్త్యమృతవాహిన్యామాదిష్టమవగాహనం }

సంసారేతి ॥ సంసారఏవ మరుః-నిర్జలప్రదేశః, సుఖరహితత్వే
న నీరసత్వాత్తస్య కాన్తారం దుర్గమం వర్త్మ ఇష్టాపూర్తాదికారిణా
మిహాముత్రగతాగతసాధనం ధూమాదిమార్గరూపం పాపినాంతృ
తీయస్థానరూపాకష్టామార్గశ్చ ॥ ని ॥ కాన్తారం వర్త్మదుర్గమమి
త్యమరః । తత్ర పరిశ్రాంతస్య గతాగతాభ్యాం ఖిన్నస్య దేహినశ్శరీ
రిణః త్వద్భక్తిరేవామృతవాహినీసుధానదీ తస్యామవగాహనమాదిష్టం
గతాగతశ్రమహరత్వేనోపదిష్టం॥ప॥భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవం
విధోర్జున । జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచతత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ పరంతపేత్యాదా
విత్యర్థః । అత్ర భక్తావమృతవాహినీత్వారోపస్య సంసారాధ్వశ్రమ
హరణరూపకార్యోపయోగిత్వాత్పరిణామాలంకారః ॥ ॥ ౫౩ ॥

{ దురితోదన్వదావర్తే ఘూర్ణమానస్య దుఃఖ్యతః।
సమగ్రగుణసంపన్న స్తారకస్త్వాంప్లవోమహాన్ ॥ }

దురితేతి ॥ దురితమేవోదన్వాన్సముద్రః తస్యావర్తే జలభ్రమే ।
॥ ని ॥ స్యాదావర్తోమ్భసాంభ్రమ ఇత్యమరః ॥ ఆవర్త ఇత్యుపచారాద్దురి
తపరిపాకః తస్మిన్ ఘూర్ణమానస్య పరిభ్రామ్యతః దుఃఖ్యతః క్లిశ్య
తః దుఃఖశబ్దస్య కండ్వాదిషు పాఠాద్యక్ప్రత్యయః దేహినశ్శరణాగ
స్యేతిభావః । సమగ్రాఅపరిచ్ఛిన్నా గుణాజ్ఞానశక్త్యాదయఏవగుణాః
సూత్రాణి తైస్సంపన్నః సమృద్ధః త్వమేవమహాన్ ప్లవఇతివ్యస్తరూప

కం తారకస్తారయితా పూర్వత్ర భక్తైర్ముముక్షుభ్యుపాయత్వముక్తం ఇహ తు ప్రవర్తయితేతి భేదః । పూర్వవత్పరిణామాలంకారః ॥ ॥ ౫౪ ॥

అపరిచ్ఛిద్యమానస్య దేశకాలాదిభిస్తవ ।
నిదర్శనం త్వమేవైకస్త్వదన్యద్వ్యతిరేకతః ॥ ౫౫

అపరిచ్ఛిద్యమానస్యేతి ॥ దేశకాలాదిభిః విభుత్వాద్దేశేన నిత్యత్వాత్కాలేన సర్వాత్మకత్వాద్వస్తునా చ అపరిచ్ఛిద్యమానస్య తవ త్వమేక ఏవ నిదర్శనం దృష్టాంతః త్వదన్యత్ । వ్యాపిత్వాదినా ప్రసిద్ధం గగనాది । వ్యతిరేకతః నిదర్శనమిత్యనుషంగః । గగనాదివద్దేశపరిచ్ఛిన్నో న భవతీత్యాదిక్రమేణ వ్యతిరేకదృష్టాంతో భవతీత్యర్థః । అత్ర నిదర్శనం త్వమేవైక ఇత్యేకస్యైవోపమానోపమేయభావాదనన్వయః త్వదన్యద్వ్యతిరేకత ఇతి గగనాదితో భగవదుత్కర్షవర్ణనాద్వ్యతిరేకశ్చేతి తయోరన్యోన్యానుప్రాణితత్వేన సంకరః ... ... ॥ ౫౫ ॥

అకర్తుమఖిలం కర్తుమన్యథాకర్తుమప్యలం ।
సంకల్పసచివః కాలే శక్తిలేశస్స తావకః ॥ ౫౬॥

అకర్తుమితి ॥ అఖిలం ప్రపంచం కాలే తత్తదుచితసమయే అకర్తుం కర్తుమన్యథాకర్తుమప్యలం ప్రళయేష్వకర్తుం సర్గాదిషు కర్తుం మన్వంతరభేదేషు పూర్వేంద్రాద్యధికారం వినివర్త్య ఇంద్రాంతరాదిస్థాపనక్రమేణాన్యథాకర్తుం చ సంకల్పసచివః త్వత్సంకల్పసహాయః ॥ ని ॥ సహాయసచివావితి వైజయంతీ । తావకశ్శక్తిలేశః త్వదీయశక్తిలేశరూపః స కాల ఏవాలం పర్యాప్తః త్వచ్ఛక్తిలేశ ఏవ జగద్వ్యాపారాయ పర్యాప్తః తవ పరిపూర్ణశక్తిః కథం లక్ష్యత ఇతి భావః ॥ వ ॥ తతః కాలాత్మకో మహాసౌ తవాంశః కథ్యతే హరే ఇత్యాదౌ కాలస్య భగవచ్ఛక్తిలేశత్వం ప్రసిద్ధమ్. ... ... ॥ ౫౬ ॥

యన్మూలమఖిలం కార్యం యదమూలమధీయతే ।
లక్ష్యం తదసి యోగానాం లక్ష్మీకౌస్తుభలక్షణమ్ ॥

యన్మూలమితి ॥ అఖిలంవియదాదికార్యం యన్మూలం యత్కారణకం యదమూలమకారణకం అధీయతే ॥ శ్రు ॥ నచాస్యకశ్చిజ్జనితా నచాధిప ఇత్యాద్యుపనిషత్సు ॥ తత్ లక్ష్మీకౌస్తుభలక్షణం లక్ష్మీః కౌస్తుభాఖ్యోమణిశ్చ చిహ్నంయస్య తథాభూతం యోగానాందహరోపాసనాది పరవిద్యానాం లక్ష్యముద్దేశ్యంపరంబ్రహ్మాసి ... ॥౨౭॥

{ త్రివర్గమపవర్గం వా ప్రతిలబ్ధుం ప్రయస్యతాం ।
ప్రక్షయేష్వపిదీర్ఘాయుః ప్రతిభూస్త్వదనుగ్రహః }

త్రివర్గమితి ॥ త్రయాణాంధర్మార్థకామానాంవర్గః త్రికం ॥ సః ॥ త్రివర్గోధర్మకామార్థైరిత్యమరః । అపవర్గం మోక్షంవా ప్రతిలబ్ధుం ప్రాప్తుం ప్రయస్యతాం ప్రయతమానానాంత్వదనుగ్రహస్త్వత్ప్రసాదః ప్రక్షయేష్వపిదీర్ఘాయుః ప్రతిభూర్లగ్నకః యథావృద్ధ్యాజీవాః ప్రతిభువం విశ్వస్యవృద్ధ్యర్థంధనం ప్రయుంజతే తథాసంతః త్వత్ప్రసాదమేవ కల్పాంతరేష్వపి ఫలప్రదంవిశ్వస్య త్రివర్గాపవర్గార్థాని కర్మాణిఅనుతిష్ఠంతి అగ్న్యాదితత్తత్కర్మదేవతానాం కల్పాంతరేష్వసంభవాదితిభావః । భగవత్ప్రసాదే ప్రతిభూత్వారోపస్య ప్రయాసరూపప్రస్తుతకార్యోపయోగిత్వాత్పరిణామాలంకారః ॥౨౮॥

{ యదేకమక్షరంబ్రహ్మసర్వామ్నాయసమన్వితం
తారకంసర్వజంతూనాం తత్త్వంతవచవాచకం ॥ }

యదేకమితి ॥ సర్వామ్నాయసమన్వితం సర్వేషువేదేష్వాద్యంతయోస్సమన్వితం ॥ స ॥ బ్రహ్మణః ప్రణవంకుర్యాదాదావంతేచసర్వదా ఇతి స్మృతేః సర్వజంతూనాం తారకంభవార్ణవతరణోపాయభూతం యదేకమక్షరంబ్రహ్మ ఏకాక్షరరూపంశబ్దబ్రహ్మ ॥ శ్రు ॥ ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మేతిప్రసిద్ధం । తత్ త్వంతవవాచకం అభిధానంచ ॥ శ్రు ॥ ఓమితి బ్రహ్మ ॥ స ॥ ఓంతత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృత ఇత్యాదిషు ప్రణవరూపతయా ప్రణవవాచ్యతయాచ వర్ణితంపరంబ్రహ్మత్వమేవేత్యర్థః ... ॥౨౯॥

స్వాదాలంబితహస్తానాం భవాంభసి నిమజ్జతాం ।
మజ్జతః పాపజాతస్య నాస్తి యస్యావలంబనం ॥ ౨౦ ॥

స్వాదితి ॥ స్వయా ఆలంబిత హస్తానాం ఉద్ధరణాయ గృహీతహస్తానాం అత ఏవ భవాంభసి సంసారసాగరే నిమజ్జతాం నిమజ్జతాం బిభ్యతామపి దాం ॥ సు ॥ అపి బిభ్యతీతి చేన్నేదసంత మొనంతకోవిమరితిహాసు ॥ తిః । మజ్జతః పాపజాతస్య పాపసమూహస్య హస్తావలంబనం నాస్తి అత ఏవ సహో నిమజ్జనం నాస్తీత్యర్థః ॥ ని ॥ జాతం జన్మసమూహయోరితి విశ్వః ॥ ప ॥ జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథేత్యుక్తరీత్యా జ్ఞానేన పాపవినాశాభిప్రాయేణ ॥ సు ॥ తస్య కృతనష్టం కృతే విధూనాతే తేనస్య పిప్రియా జ్ఞాత యస్సుకృతముపయాంత్యప్రియా దుష్కృతమిత్యుక్తరీత్యాన్యత్రాపి నివేశనాభిప్రాయేణ చ పాపజాతస్య మజ్జనముక్తం । ఏతేన భగవంతం ప్రాప్తానాం సంసారబీజకర్మాభావాత్ బిభ్యతోపి న్యాప్రాప్తానామివ పునరావృత్తిర్నాస్తీతి సూచ్యతే ॥ ... ... ॥ ౨౦ ॥

అనన్యరక్షావ్రతినాం చాతకవ్రతచారిణాం ।
భవంతమవలంబంతే నిరాలంబనభావనం ॥

అనన్యేతి ॥ అనన్యాః ప్రకాంతినః శేషాంతరక్షైవవ్రతం తదస్యాస్తీత్యనన్యరక్షావ్రతీ సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిరిత్యాదివత్కర్తృధారయాదపి మత్వర్థీయప్రత్యయో యుక్తః తం భవంతం చాతకవ్రతచారిణః చాతకా జలధరైకాంతినస్సకుంతాః తేషాం వ్రతమేకాంతిత్వం చరితుం శీలమేషామితి తథోక్తాః త్వదేకనియతాః నిరాలంబనభావనం నిరాలంబనా భక్తియోగాద్యుపాయాంతరాలంబనరహితా భావనా మనో వ్యాపారో యస్మిన్కర్మణి తద్యథా తథా ఉపాయాంతరనిరాశమితియావత్ అవలంబంతే ప్రపద్యంతే ఉపాయాంతరనైరాశ్యరూపస్యాకించన్యస్య ప్రపదనాధికార విశేషణత్వాన్నిరాలంబనభావనమిత్యుక్తం ॥ ... ... ॥ ౨౧

{ అనిదం పూర్వనిద్రాణాననన్తమయభానుమాన్ |
అపాదయిష్యత్ సో త్వమపునస్స్వాపజాగరం ॥ ౨౨ }

అనిదమితి ॥ అనిదంపూర్వ్యా అనాదికాలప్రవృత్తయా నిద్రయా ప్రసుప్తిర్యేషాం తేషాం పుంసాం అనన్తమయభానుమాన్ అనన్తమయస్సూర్యస్త్వం అపునస్స్వాపజాగరం పునరావృత్తిరహితం అపవర్గమాపాదయిష్యద్యథోద్యద్భాస్వాన్నిద్రితాన్ ప్రబోధయతి । ఏవం త్వమపి హృదయస్స్ఫురన్ సంసారిణో మోచయసీత్యర్థః । అత్ర సంసారాపవర్గయోః జీవస్య స్వరూపతిరోభావావిర్భావాభ్యాం తయోర్నిద్రాజాగరభావేనాధ్యవసీయతే ఇత్యతిశయోక్తిః భగవతి భానుమత్త్వారోపస్య జాగరాపాదనరూపప్రకృతకార్యోపయోగాత్పరిణామః తత్ర చానన్తమయత్వం విశేషణం సూర్యాదనన్తమయానన్తరభావి పునస్స్వాపరాహిత్యే హేతురితి పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమిత్యేతేషాం సంకరః తేన చ ప్రసిద్ధభానుమతో వ్యతిరేకో వ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥

{ త్వదేకశరణానాం త్వం శరణాగతజీవనః |
విపదం నః క్షిప క్షిప్రం తమిస్రామివ భాస్కరః ॥ ౨౩ ॥ }

త్వదేకేతి ॥ శరణాగతాన్ జీవయతీతి శరణాగతజీవనః త్వం త్వదేకశరణానాం త్వమేకశ్శరణం రక్షితా యేషాం తేషాం నః అస్మాక ॥ ని ॥ శరణం గృహరక్షిత్రోరిత్యమరః ॥ విపదం తమిస్రామన్ధకారం భాస్కర ఇవ క్షిప్రం శీఘ్రం క్షిప నిరాకురు ॥ వి ॥ అథ ధ్వాన్తే తమిస్రం స్యాత్తమిస్రాన్ధతమస్వయోరిత్యమరశ్శేష ॥ ... ॥ ౨౩ ॥

{ సతి సూర్యే సముద్యన్తః ప్రతిసూర్యా ఇవాసురాః
జగద్బాధాయ జాయన్తే జహి తాన్ స్వైవ తేజసా }

సతీతి ॥ సూర్యే సతి విద్యమానే సముద్యన్తః ప్రతిసూర్యా ఇవాసురాః కంసాదిరూపిణో జగతాం బాధాయ జాయన్తే-ఉత్పద్యన్తే, ప్రతిసూర్యా అప్యౌత్పాతికత్వాదుపద్రవకరా భవన్తి స్వే

న తేజసా ప్రభావేన సూర్యపక్షే జ్యోతిషా తాన్ జహి-సంహరహ న్త్రిత్యిత్యాదేశః ॥ ... ... ॥ ౬౪ ॥

{ స దైత్యహత్యామిచ్ఛద్భిస్సురైరేవ మభిష్టుతః ।
{ అనన్యదృశ్యస్సహసా దయయాదర్శనం దదౌ ॥ ౬౫ }

స ఇతి ॥ దైత్యహత్యాం-అసురాణాంహననం, హనస్తచేతి హం తేర్భావేక్యప్ తాదేశశ్చ తామిచ్ఛద్భిస్సురైః ఏవముక్తప్రకారేణా భిష్టుతః అనన్యానామేకాంతినాం దృశ్యః నపురుషోత్తమస్సహసా అత ర్కితం ॥ ని ॥ అతర్కి-తేతుసహసేత్యమరః ॥ దయయాదర్శనందదౌ తేభ్యోదర్శనంప్రాయచ్ఛత్ । తేషాంపురస్తాదావిర్బభూవేత్యర్థః॥౬౫

{ తతస్తం దదృశుర్దేవా శ్శేషపర్యంకమాస్థితమ్ ।
{ అధిరూఢశరన్మేఘమన్యాదృశమివాంబుదం ॥ ౬౬ }

తతఇతి ॥ తతః-తదావిర్భావానంతరం, దేవాః-బ్రహ్మాదయః, శేషఏ వ పర్యంకః-మంచః, తమాస్థితమధిరూఢంతిష్ఠతేరుపసర్గభేదేనార్థ భేదాత్సకర్మకతా । అతఏవాధిరూఢశరన్మేఘం అన్యాదృశం విలక్షణం లోకోత్తరం అంబుదమంబువాహమివస్థితం తందదృశుః అత్రసమ్భావ నారూపోత్ప్రేక్షా ॥ ... . ॥ ౬౬ ॥

{ పత్న్యాసహనిషేదుష్యాపద్మలక్షణలక్ష్యయా ।
{ స్వేచ్ఛయైవశరీరిణ్యాసూచితైశ్వర్యసమ్పదం ॥ }

పత్న్యేతి ॥ సహనిషేదుష్యా-శేషపర్యంకేస్వేనసాకం నిషణ్ణయా, ॥సూ॥భాషాయాంసదవసశ్రువఇతిక్వసుః । పద్మమేవలక్షణం చిహ్నం తేన లక్ష్యయా-దృశ్యయా, పద్మహస్తయాస్వేచ్ఛయైవ కర్మ వశ్యా తాం వినా స్వేచ్ఛామాత్రేణ శరీరిణ్యా పత్న్యా - శ్రీమహాలక్ష్మ్యా, సూచితా ఐశ్వర్యసమ్పత్ పరభావరూపైశ్వర్యప్రకర్షః యస్య తం ఇతఆరభ్య శ్లోకసప్తకస్య దదృశురితి పూర్వేణసంబన్ధః॥శ్రు॥హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యావితి పరంబ్రహ్మాధికృత్యశ్రవణాత్ లక్ష్మీపతిత్వం పరభా

వలింగమితిభావః ॥ ... ... ॥౫౭॥

{సుకుమారసుఖస్పర్శ సుగంధిభి రలఙ్కృతామ్ ।
{స్వవిగ్రహగుణారామప్రసూనైరివ భూషణైః ।

సుకుమారేతి ॥ సుకుమారాణి-కోమలాని, సుఖాః-సుఖకరాః, స్పర్శా యేషామితి సుఖస్పర్శాని తత్తత్కాలసుఖదాయిస్పర్శవిశేషయుక్తాని॥ ని ॥ సుఖహేతావుత్తమే సుఖమితి శబ్దార్ణవః ॥ శోభనో గంధో యేషామితి సుగంధీని ॥సూ॥గంధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్య ఇత్యసమాసాంతః తైరితి ఖంజకుబ్జవద్విశేషణసమాసః। స్వవిగ్రహఏవగుణానామారామఉపవనం తస్య ప్రసూనైరివ స్థితైర్భూషణైః దివ్యాభరణైరలంకృతమితి రూపకోత్థాపితోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ... ॥౫౮॥

{ఆరంజిత జగన్నేత్రై రన్యోన్యపరికర్మితైః ।
{అంగైరమితసౌందర్యైరనుకల్పితభూషణం॥౫౯॥

ఆరంజితేతి ॥ ఆరంజితజగన్నేత్రైరనురక్తీకృతలోకలోచనైః, అన్యోన్యపరికర్మితైః-పరస్పరేణ సంజాతప్రసాధనైః, పరికర్మశబ్దాదితచ్ప్రత్యయః తారకాదేరాకృతిగణత్వాత్ । విశేషణద్వయేపి నిమిత్తమమితసౌందర్యైరమితాభిరూప్యైః అంగైరనుకల్పితభూషణం - అముఖ్యకల్పీకృతాభరణం, ఆభరణేభ్యోప్యంగానామేవ పరస్పరమతిశయితశోభావహత్వాదితిభావః ॥ ని ॥ ముఖ్యస్స్యాత్ప్రథమః కల్పోనుకల్పస్తతోధమ ఇత్యమరః ॥ అత్రాంగవిశేషణే భూషణానామనుకల్పితత్వే హేతుభావం భజతే ఇతి పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః

{ఉత్తేజితజగత్త్రాణస్సహాయుధైరనఘోద్యమైః ।
{శౌర్యవిక్రమశక్త్యాద్యైస్సహజైస్స్వగుణైరివ ॥ ౬౦॥

ఉత్తేజితేతి ॥ అనఘోద్యమైః అవితథోద్యోగైః, అంహోదుఃఖవ్యసనవాదినోఽఘశబ్దస్యాత్ర తతోచితే దోషాంతరే లక్షణా ॥ శౌర్యవిక్రమశక్త్యాద్యైః శౌర్యంబలం । విక్రమః శౌర్యస్యబహివిషయే ప్రయోగః

॥ని॥ విక్రమశ్శౌర్యకరణమితి వైజయంతీ। శక్తిస్సామర్థ్యం, తదాద్యైః తత్ప్రభృతిభిః, సహజైః-స్వభావసిద్ధైః, ॥ ని ॥ సహజం నిజమాజాన మితి స్వభావపర్యాయేషు వైజయంతీ। స్వగుణైః- ఆత్మీయగుణైరివస్థితైః, ఆయుధైస్సుదర్శనాదిభిః ఉత్తేజితజయోత్సాహం-ఆయుధదర్శనా దుత్కటీభూతజయోద్యోగమిత్యర్థః ॥ ... ...॥౬౦॥

{స్వకాంతిజలధేరంత స్సిద్ధసంహననం స్వతః ।
మహిమ్నాజాతవైచిత్ర్యం మహానీలమివోదితం ॥}

స్వకాంతీతి ॥ స్వకాంతిరేవ జలధిస్తస్యాంతర్మధ్యే స్వతస్సిద్ధసంహననం-స్వత ఏవ కర్త్రాద్యనధీనతయా సమ్పన్నవపుష్కం ॥ ని ॥ గాత్రం వపుస్సంహననమిత్యమరః ॥ మహిమ్నా-మాహాత్మ్యేన, కస్యచిన్నిర్మాణంవినా స్వతఏవ జాతవైచిత్ర్యం-సమ్పన్నకరణవర్ణాద్యాకారవైచిత్ర్యం, నిర్మాణే తాదృగాభిరూప్యం నసమ్భవతీతి భావః । ఉదితముద్భూతం, మహానీలమింద్రనీలమణివిశేషమివస్థితం, సోపి జలనిధిమధ్యేసిద్ధ్యతీతి భావః । ఉత్ప్రేక్షాలంకారః । సింహళస్యాకరేజాతా మహానీలా ఇతి స్మృతా ఇతి రత్నశాస్త్రం ॥ ... ...॥ ౬౧ ॥

{శ్రుతిరూపేణ వాహేన శేషకంకణశోభినా ।
స్వాంఘ్రిసౌరభలిప్తేనదత్తసంగ్రామదోహళం॥}

శ్రుతీతి ॥ శేషరూపేణ కంకణేన శోభత ఇతి శేషకంకణశోభినా, స్వాంఘ్రిసౌరభలిప్తేన-గమనకాలసంక్రాంతభగవచ్చరణామోదరూషితేన శ్రుతిరూపేణ వాహేన సుపర్ణేన ॥ శ్రు ॥ సుపర్ణోసిగరుత్మాంస్త్రివృత్తేశిరఇత్యాదినా తస్య వేదమయత్వశ్రుతేః । దత్తసంగ్రామదోహళం-దత్తయుద్ధాభిలాషం, గరుడదర్శనాదేవ సంజాతదైత్యయుద్ధాభిలాషమిత్యర్థః ॥ ని ॥ దోహళం,దోహదం ఛందఇతీచ్ఛాపర్యాయేష్వమరశేషః ॥ ... ... ॥ ౬౨॥

{స్వపత్రస్పందనిష్పంద నేతవ్యేన నివేదితమ్ ।
భక్తినమ్రేణ సేనాన్యా ప్రతిశృణ్వంతమిఙ్గితైః ॥}

స్వవేత్రేతి ॥ స్వవేత్రస్య-కరధృతస్య, స్పందేన-చలనేన, నిస్పం దా-నిశ్చలా, నేతవ్యాదేవ సమీపం ప్రాపణీయా యస్య తేన దేవాయ తత్తత్కార్యం నివేదయితుం తత్సమీపం నీయమానానాం,అహమహమిక యోపర్యుపర్యాపతతస్తద్వారణాయ యాజ్ఞా సామర్థ్యాత్స్వవేత్రచలనమా త్రేణ నిశ్చలీకుర్వతేత్యర్థః। నిష్పందేతిపాఠేఽషష్ట్యలక్షణాభావాత్ (ఉ క్తంచ వామనేన నిష్పందఇతిషత్వం చింత్యమితి భక్తినమ్రేణ భక్త్యా ప్రహ్వేన సేనాన్యా విష్వక్సేనేన నివేదితం విజ్ఞాపితం ప్రయోజన మింగితైర్బాహ్యసంజ్ఞాభిః ప్రతిశృణ్వంతం దాస్యామీతి ప్రతిజానంతం ప్రతిపూర్వకశ్రుధాతుర్వ్యాదితాత్మకదాన ప్రతిజ్ఞావాచీ। అత్ర ప్ర భోర్నికటే వేత్రధారకస్య ఈదృశస్వభావస్య ప్రభోర్నివేదితార్థ ప్రతిశ్రవ క్రియాస్వభావస్య చ సూక్ష్మస్య వర్ణనాత్స్వభావోక్తిరలంకారః॥ ౭౩॥

{అనపాయంతమాదిత్యమక్షయం తారకాధిపం ।
అపారమమృతాంభోధిమమన్యంత దివౌకసః ॥}

అనపాయమితి ॥ దివౌకసస్తం భగవంతం అనపాయమాదిత్యంఅస్త మయరహితం సూర్యం అక్షయం తారకాధిపం క్షయరహితం చం ద్రమసం అపారమమృతాంభోధింపారరహితం సుధాసముద్రం చామన్యంత । దేవస్యాతిశయితం తేజః ప్రసాదమాభిరూప్యేణ పర మానందరూపతయాచాస్వాదనీయతాంచ పశ్యంతోనిత్యోదితత్వ ని త్యైకరూపత్వాపరిచ్ఛిన్నత్వానిచాదిత్యాదివైలక్షణ్యాని విమృశంతః త్రిదశాః అస్తమయరహితోయంకశ్చిదన్యాదృగాదిత్య ఇత్యాదిక్ర మేణ మేనిరఇత్యర్థః । అత్ర నానాధర్మబలాదేకస్యైవ నానారూపే ణోల్లేఖాదుల్లేఖాలంకారః ... ... ॥ ౭౪ ॥

{అభయోదారహస్తాగ్రమనఘస్య గతస్మితం ।
అవేక్ష్యవిబుధా దేవమలభంత దృశోః ఫలం ॥ ౭౫॥}

అభయేతి ॥ విబుధా దేవాః అభయేన-అభయముద్రయా ఉదారం

ఖ్యాతం హస్తాగ్రం యస్య॥ ని॥ ఉదారో మహతి ఖ్యాత ఇతి వైజయంతీ। అస ఘుమఘువిరోధిదర్శనమాత్రేణ సకలదుఃఖాపహారిస్వాగతస్మితం కుశల ప్రశ్నరూపమందస్మితం యస్య ॥ని॥ కర్తవ్యేతి ప్రియాలాపే స్వాగతం కుశలం మతమితి శబ్దార్ణవః। త. దేవమవేక్ష్య దృశోః ఫలమలభంత। బహుష్వపి నయనేషు దృశోరితి ద్వివచనం జాత్యభిప్రాయం ఈదృజ్ఞాణీనాం ప్రాయేణ ద్విత్వవిషయత్వాత్ యథాహ వామనః స్తనాదీనాం ద్విత్వవిశిష్టా జాతిః ప్రాయేణేతి ... ... ॥ ౧౫ ॥

తస్మై విజ్ఞాపయామాసుర్విదితార్థాయ నాకినః ।
నిహతాశేషదైత్యాయ నిదానం స్వాగతేః పునః ॥

తస్మా ఇతి ॥ నాకినో దేవాః। నిహతాశేషదైత్యాయ నిహతకాలనేమిప్రముఖనిఖిలదైత్యాయ విదితార్థాయ నిహతా దైత్యా భూమావుత్పన్నా బాధం తే పునస్తదగ్రమాగతా ఇతి స్వత ఏవ విదితస్వాగమన ప్రయోజనాయ తస్మై పురుషోత్తమాయ స్వాగతేః స్వాగమనస్య నిదానం మూలం విజ్ఞాపయామాసుః। కర్మణా యమభిప్రైతీత్యత్ర క్రియాగ్రహణమపి కర్తవ్యమితి చతుర్థీ ... ... ॥ ౧౬ ॥

త ఇమే త్వత్క్రియాభూతాః క్షోభయంతి క్షమామిమాం ।
తవ తేజసి యైర్నాథ దనుజైశ్శలభాయితం ॥ ౧౭ ॥

త ఇతి ॥ హే నాథ తవ తేజసి తేజః-ప్రతాప ఏవ తేజః, అగ్నిః ॥ ని ॥ తేజో బలే ప్రతాపే చ రోచిష్యర్చిషి రేతసి। నవనీతేఽనలే ధర్మ ఇతి యాదవః తస్మిన్ యైర్దనుజైశ్శలభాయితం-శలభవదాచరితం త ఇమే త్వత్క్రియాభూతాః ఇమాం క్షమాం పృథివీం క్షోభయంతి శలభాయితమిత్యత్ర ఉపమా తేజసీతి శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిశ్చేతి సంకరః. ... ...॥ ౧౭ ॥

చతుర్ణాం పురుషార్థానాం ప్రసవో యత్సమాశ్రయాత్ ।
హవ్యకవ్యప్రసూరేషా దీర్యతే దైత్యభారతః ॥ ౧౮ ॥

చతుర్ణామితి ॥ చతుర్ణాం ధర్మాదీనాం పురుషార్థానాం యస్స్మాశ్రయాత్ యస్యాస్సమాశ్రయణాత్ ప్రసవః ఉత్పత్తిః భూమిమాశ్రిత్యైవహియజ్ఞాదయో ధర్మాస్సంపాదనీయా మనుష్యాధికారత్వాత్। తస్మాత్ చేతనాదర్థకామౌ। మోక్షోపివిద్యాద్వారా తత్సాపేక్షః విదిషన్తి యజ్ఞేన దానేనేత్యాదిశ్రుతేః అతః పురుషార్థచతుష్టయస్యాపి క్షిత్యాశ్రయణేనైవోత్పత్తిరితి భావః। ఏషా నవ్యాకృత్యప్రసూః హవ్యం దేవానామన్నం కవ్యం పితౄణామితి హవ్యకవ్యోద్దేశపిత్ర్యాదిఅన్నే ఇత్యమరః। తే ప్రసూః ఇతి హవ్యకవ్యప్రసూః సర్వౌషధీనాం దోగ్ధ్రీ భూమిః సతూన్యద్విషద్గ్రాహేత్యాదినా క్విప్ దైత్యభారతః దైత్యానాం భారేణ ఆద్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమితి తసిప్రత్యయః। దీర్యతే ద్వావిదారణ ఇతి ధాతోః కర్మకర్తరి యక్ప్రత్యయః। దివాదిగణపఠితమాత్మనేపదప్రత్యయో వా। అతస్సర్వధా సర్వపురుషార్థోపయోగినీయమవశ్యం రక్షణీయేతి భావః ... ... ॥ ౪౭ ॥

{ జాతా నిఖిలవేదానాముత్తమాంగోపధానతః।
{ త్వత్పాదకమలాదేషా త్వదేకాధీనధారణా॥ ౪౮ }

అథత్వత్పాదోత్పన్నత్వాత్త్వయైవ రక్షణీయేత్యాహుః। జాతేతి నిఖిలవేదానాముత్తమాంగానాం శిరసాముపనిషదాముపధానతః ప్రతిపాద్యత్వేన సమాశ్రయణీయతయా ఉపధానభూతాత్। అపాదానే చాహీయరుహోరితి తసిః। త్వత్పాదకమలాత్ తవపదపద్మాజ్జాతా ఏషా దేవీ త్వదేకాధీనధారణా త్వదేకాయత్తధారణకృత్యా। అత్ర భగవత్పాదకమలస్య వేదానాముత్తమాంగోపధానత్వరూపణాద్వేదానాం తదాశ్రయణ సర్వోత్కృత పురుషత్వరూపణం గమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తిరూపకాలంకారః। త్వత్పాదకమలాదిత్యత్రోపమా చేతి తయోస్సంసృష్టిః ॥ ౪౮ ॥

{ యదినత్వరతే నాథ భారవ్యపనయే భవాన్।
{ ప్లావయిష్యత్యుదన్వంతః పృథివీం పృథువీచయః॥ }

యదీతి ॥ హే నాథ భవాన్ భారవ్యపనయే భూభారాపనోదనే యది నత్వరితే. యది విలంబతే తదా పృథుపీవరయోః మహోత్తరంగాః ఉదన్వంతః పృథివీం ప్లావయిష్యంతి సేచయిష్యంతి భారేణ భువివిముగ్ధ్యేనమితాయాం నిమ్నప్రవణజలాజలనిధయస్తాం మజ్జయిష్యంతీత్యర్థః ॥ ౮౦॥

{ కరుణాధీనచిత్తేన కర్ణధారవతీ త్వయా ।
మావసీదతు పృథ్వీయం మహతీనౌరివాంభసి ॥ ౮౧ }

కరుణేతి ॥ కరుణాధీనచిత్తేన దయాపరతంత్రహృదయేన త్వయా కర్ణధారవతీ నావికవతీ ॥ ని ॥ కర్ణధారస్తు నావిక ఇత్యమరః ॥ ఇయం పృథివీ మహతీనౌరివాంభసి సాగరోదకే మావసీదతు అవసన్నా మాభూత్ । మాజెలు జిత్యత్ర గృహీతాన్మాజోఽన్యః కేవలోఽయం మాశబ్దః ప్రతిషేధార్థక ఇతిలోడుపపత్తిః త్వయి కర్ణధారకల్పే జాగ్రతి నావ ఇవ భూమేరంభస్యవసాదో నయుక్త ఇత్యర్థః । అత్ర భగవతః కర్ణధారత్వారోపస్య పృథివ్యవసాదపరిహారణరూపప్రస్తుతకార్యోపయోగాత్పరిణామః । తత్సంకీర్ణోపమాచాలంకారః ... ... ॥ ౮౧ ॥

{ రశనారత్నరూపేణ పయోధిరశనా త్వయా ।
ప్రశాంతదనుజక్లేశా పరిష్కరణమర్హతి ॥ ౮౨ ॥ }

రశనేతి ॥ పయోధిరశనా సముద్రమేఖలా పృథ్వీ రశనారత్నరూపేణ సముద్రశాయిత్వేన పృథ్వీమేఖలాయా రత్నతుల్యేన త్వయా ప్రశాంతదనుజక్లేశా సతీ పరిష్కరణం ప్రసాధనమర్హతి క్లేశమనుభవంత్యాః కిం పరిష్కరణేనేతి దైత్యోపసంహారేణ క్లేశమపనీయ పరిష్కరణీయేతి భావః । ని ॥ నిభసంకాశనీకాశప్రతీకాశోపమాదయ ఇత్యమరకోశవ్యాఖ్యాతృభిః ఆదిశబ్దేన భూతరూపకల్పాదీనాం గ్రహణమిత్యుక్తేః రత్నరూపశబ్దస్తుల్యవాచీ । అత ఏవోపమోపక్రమోత్ప్రేక్షాలంకారః । తస్య స్వరూపవాచిత్వే తు రశనారత్నత్వారోపః పరిష్కరణకార్యోపయోగీతి పరిణామాలంకారః ... ... ॥ ౮౨ ॥

{కంసప్రభృతిభిస్సోయం శల్యైరివ సముద్ధృతైః ।
విగతాభవతు తే పృథ్వీ శేషమూర్తేశ్శిఖండకః ॥౮౩॥}

కంసేతి ॥ సా తథా క్లేశమనుభవతి ఇయం సన్నిహితా పృథ్వీ శల్యైరంతః ప్రవిష్టైశ్శల్యైరివ సముద్ధృతైః కంసప్రభృతిభిశ్చిరం తే తవ శేషాత్మికాయా మూర్తేశ్శిఖండకః కాకపక్షో భవతు । దైత్యోపసంహారేణ లాఘవం ప్రాప్తా భూమిశ్శేషస్య శిఖండకవత్సుఖావహా భవత్విత్యర్థః । అనేన దైత్యానుపసంహారే శేషస్యాపి మహాన్ భార ఇతి సూచితం శల్యైరివేత్యుపమా శిఖండక ఇతి రూపకం చైతయోస్సంసృష్టిః సముద్ధృతైః కంసప్రభృతిభిరితి విశిష్టహేతుత్వవిధిః దధ్నా జుహోతీతి న్యాయేన విశేషణవిధిపర్యవసన్న ఇతి కంసాదిసముద్ధరణస్యైవ సుఖహేతుత్వమత్ర వివక్షితం ॥

{ప్రబోధసుభగైస్స్మేరైః ప్రసన్నైస్స్నిగ్ధశీతలైశ్చనః ।
కటాక్షైస్స్నాపయాక్షిప్రం కృపైకోదన్వదూర్మిభిః ॥}

ప్రబోధేతి ॥ ప్రబోధేన యోగనిద్రాపగమేన సుభగైశ్చారుభిః ॥ సి॥ చతుష్వప్సు భగః కాన్త ఇతి యాదవః ప్రసన్నైః భ్రూవిలాసవద్భిస్స్మితానుగతైః। తత్ప్రసన్నం భవేత్సభ్రూవిలాసం విస్మితం చ యదితి లక్షణం స్మేరైః హాసవికాసిభిః భక్తజనతాపహరత్వేనోపచారాత్ శీతలైశ్చ కృపైవ ఏకో ముఖ్య ఉదన్వాన్ తస్యోర్మిభిః కటాక్షైః అపాంగదర్శనైః నోస్మాకం క్షిప్రం స్నాపయ సేచయ । అత్ర కృపాయాస్సముద్రత్వరూపణస్య కటాక్షాణామూర్మిత్వరూపణస్య చ పరంపరాసంజాతేతి పరంపరగతరూపకాలంకారః ... ... ॥౮౪॥

{త్వయి న్యస్తభరాణాం నస్త్వమేతాం క్షంతుమర్హసి ।
విదితాశేషవేద్యస్య విజ్ఞాపనవిడంబనామ్ ॥౮౫॥}

త్వయీతి ॥ త్వయి న్యస్తభరాణాం భరన్యాసం శరణాగతిమనుష్ఠితవతాం నోస్మాకం విదితాశేషవేద్యస్య తవేతి శేషః ఏతాం విజ్ఞాపనామేవ విడంబనామనుచితకృత్యం త్వం క్షంతుమర్హసి ... ...॥౮౫॥

{ఇత్థం వదతి దేవానాం సమాజే వేధసా సహ ।
ఏవం దేవ్యపి దేవ, వినత త్రాణదీక్షితమ్ ॥ ౮౬॥}

ఇత్థమితి ॥ దేవానాం సమాజే సమూహే, వేధసా-బ్రహ్మణా సహ ఇత్థంవదతి సతి పృథివీ వినతత్రాణే దీక్షితః కృతవ్రతం దేవంవవందే॥౮౬

{తనుమధ్యా విశాలాక్షీ తన్వీ పీనపయోధరా ।
మాయేవ మహతీ తస్య వనితారత్నరూపిణీ ॥ ౭ ౭।}

తనుమధ్యేతి ॥ తన్వీ-తన్వంగీ తనుమధ్యా మధ్యభాగే తతోపి తనీయసీ విశాలాక్షీ-దీర్ఘలోచనా, పీనపయోధరా-పీవరస్తనీ, వనితారత్నం-వనితోత్తమా ॥ని॥ రత్నం స్వజాతి శ్రేష్ఠేపీత్యమరః॥ తద్రూపమస్యాఅస్తీతి తథోక్తా తస్య భగవతో మహతీ మాయేవస్థితా అతిమోహనరూపేణ మూర్తా విష్ణోర్మహామాయేత్యుత్ప్రేక్షణీయా । వవందఇతి పూర్వేణ సంబంధః ॥ ... ... ॥ ౮౭ ॥

{ఆబద్ధమండలైర్భృంగైరలకామోద మోహితైః ।
అయత్నలబ్ధాంబిభ్రాణా మాయూరచ్ఛత్రసమ్పదం }

ఆబద్ధేతి ॥ అలకాః-కుటిలకేశాః,॥ ని ॥ అలకాశ్చూర్ణకుంతలా ఇత్యమరః ॥ తేషామామోదేన-సౌరభేణ, మోహితైః-పరవశీకృతైః, అతఏవ ఆబద్ధమండలైః-ఉపరిమండలమాబధ్య భ్రమద్భిః, భృంగైః అయత్నేనలబ్ధాం మాయూరచ్ఛత్రసమ్పదం-మయూరపత్రకృతాతపత్రశోభాంబిభ్రాణా॥ని॥శోభార్థేప్రయుజ్యం తేలక్ష్మీ శ్రీ కాంతిసంపదఇతిహలాయుధః । అత్ర రాజమహిషీణాముచితం మాయూరచ్ఛత్రధారణం భృంగైస్సంపాదితమితి భిన్నవిభక్తినిదిష్టానాం భృంగాణాం మాయూరచ్ఛత్రరూపేణ పరిణామాద్వ్యధికరణపరిణామాలంకారః ॥

{ప్రియసందర్శనానంద జనితైరశ్రుబిందుభిః ।
న్యస్తమౌక్తిక నైపథ్యైః పరిష్కృతపయోధరా ॥}

ప్రియేతి ॥ ప్రియస్య సందర్శనాద్య ఆనందః తేనజనితైః న్యస్తమా

క్తికనైపథ్యైః-నివేశితమౌక్తికాభరణైః, అశ్రుబిందుభిః పరిష్కృతపయోధరా అత్రానందబాష్పబిందూనాం పఙ్క్తిరేవ పయోధరగతమౌక్తికనైపథ్యత్వేనాధ్యవసితేతి భేదేఽభేదరూపాతిశయోక్తిరలంకారః ॥

ప్రస్ఫురంతం ప్రియస్యైవ పరిరంభాభిలాషిణం ।
దక్షిణాదితరం బాహుం దక్షిణా బహ్వమన్యత ॥ ౯౦ ॥

ప్రస్ఫురంతమితి ॥ దక్షిణా ప్రవీణా-శుభాశుభనిమిత్తజ్ఞా, ప్రకమ్పేణ స్ఫురంతం అతఏవ ప్రియస్య పరిరంభాభిలాషిణం-ప్రియపరిరంభమభీక్ష్ణమభిలషంతమివస్థితం, అత్యన్తాభిలాషేణ త్వరమాణో హి సంభ్రమతి నైకత్రావతిష్ఠతే దక్షిణాదితరం-వామం, బాహుం బహుయథా తథా అమన్యత ॥ వ ॥ వామభాగశ్చ నారీణాం శ్రేష్ఠః పుంసాంతు దక్షిణః । దానే దేవాదిపూజాయాం స్పందేఽలంకరణేఽపి చేతి స్మృతేః ॥ శుభసూచకతయా ప్రశస్త్యేప్యబహుమనే బాహౌ పరిరంభాభిలాషిత్వసంభావనాదుత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ...॥ ౯౦ ॥

విపదం చ జగాదైషా విపంచీమధురస్వనా ।
విలక్షస్మితసంభిన్నమౌక్తికాధరవిద్రుమా ॥ ౯౧ ॥

విపదమితి ॥ విపంచీ వీణేవ మధురస్వనా-హృద్యస్వనా, ఏషా వృద్ధా విలక్షస్మితం-విస్మయాన్వితస్మితం, ॥ వి ॥ విలక్షో విస్మయాన్విత ఇత్యమరః ॥ లజ్జాన్వితస్మితం వా । ఆత్మనస్స్ఖలితేన వ్యాజ్ఞాతే వైలక్ష్యముపజాయతే । అపత్రపాతిమహతీ స విలక్ష ఇతిస్మృత ఇతి లజ్జావిశేషవిశిష్టస్యైవ తాస్సామాన్యవైశిష్ట్యలక్షణాసమ్భవాత్ । సంభిన్నం మౌక్తికం యస్మిన్ స తథోక్తః విలక్షస్మితేన సంభిన్నమౌక్తికః మౌక్తికసమ్భేదవానధరఏవవిద్రుమో యస్యాస్సా తథాభూతా సతీ విపదం జగాద చ । పూర్వశ్లోకక్రియాసముచ్చయార్థశ్చకారః । అత్ర విపంచీమధురస్వనేత్యుపమా స్మితస్య మౌక్తికత్వేనాధరస్య విద్రుమత్వేన చ రూపణాద్రూపకం చేతి తయోస్సంసృష్టిః ॥ ... ... ॥ ౯౧ ॥

అథ తాం భవ్యయా వాచా భగవాన్ ప్రత్యభాషత ।
ప్రతిశ్రుత్యా ప్రతినిహ్రాదపాఞ్చజన్యాభినన్ద్యయా ॥

అథేతి ॥ అథ-ధరణీవచనానంతరం, భగవాన్ భవ్యయా - కల్యాణ్యా, ప్రతిశ్రుత్ప్రతిధ్వనిః, తయా ప్రతినిహ్రాదస్య లబ్ధఘోషస్య పాంచజన్యస్య-భగవచ్ఛంఖస్య, అభినంద్యయా-ప్రతిధ్వనియుతా పాంచజన్యేన అభినంద్యమానయేవస్థితయేతి గమ్యోత్ప్రేక్షా । ఏవంభూతయా వాచా తాం దేవాన్ప్రత్యభాషత । ప్రతిధ్వనికారితయా భగవద్ధ్వనేరతిగమ్భీరత్వం వ్యజ్యతే ॥ ... ... ॥ ౯౨ ॥

మాభైష్మరసురానీకాద్భవన్తో మదుపాశ్రయాః ।
మదాజ్ఞామనవజ్ఞాతుః పరిభూత్యా న భూయతే ॥

మాభైష్మరితి ॥ అహం ఉపాశ్రయః-శరణం, యేషాం తే భవంతః అసురానీకాద్దైత్యసైన్యాన్మాభైష్మః- మా త్రాసిష్మః, భవచ్ఛబ్దయోగే యుష్మదుపపదస్య స్థానినోఽప్యభావాత్ శేషే ప్రథమః మదాజ్ఞామనవజ్ఞాతుః-మదాజ్ఞానతిలంఘనశీలస్య, తాచ్ఛీల్యే తృన్ప్రత్యయోయం తద్యోగే నలోకావ్యయేత్యాదినా షష్ఠీనిషేధాన్మదాజ్ఞామితి ద్వితీయా పరిభూత్యా పరిభవేన న భూయతే భావే లట్ మదాజ్ఞామనువర్తమానానాం నకుతోఽపి పరిభవో భవతీత్యర్థః । మాభైష్మరితి ఞిభీ భయ ఇతి ధాతోర్లుఙ్ మాఙ్యోగాదడాగమాభావః మాభైష్మరిత్యర్థే ఉత్తరవాక్యార్థస్య హేతుత్వేనాన్వయాద్వాక్యార్థహేతుకం కావ్యలింగమలఙ్కారః ॥ ... ... ॥ ౯౩ ॥

అవతార్య భువో భారమవతారో మమామరాః ।
అనాదినిధనం ధర్మమక్షతం స్థాపయిష్యతి ॥ ౯౪ ॥

అవతార్యేతి ॥ హే అమరాః మమావతారః భువో భారం దైత్యభారమవతార్యానాదినిధనమనంతకాలప్రవాహేణ ఏకరూపేణ ప్రవృత్తం ధర్మమక్షతం హానిరహితం స్థాపయిష్యతి ॥ ... ॥ ౯౪ ॥

యావదిష్టభుజో యావదధికారమవస్థితాః ।
పరిపాలయతస్వాని పదాని విగతాపదః ॥ ౯౫ ॥

యావదితి ॥ విగతాపదః - మదవతారేణ దైత్యానాముపసంహారేణేతి అపగతాపదః యావదిష్టభుజః- యావదిష్టం భుంజానాః, యావంతీష్టానియాగాదీని తావంతి భుంజానా ఇత్యర్థః । యావదధికారమవస్థితాశ్చ సంతః స్వాని పదాని స్థానాని పరిపాలయత । యావదిష్టయావదధికారశబ్దయోః యావదవధారణ ఇత్యవ్యయీభావః ॥ ... ॥ ౯౫ ॥

దమనాద్దనుజేంద్రాణాం ద్రక్ష్యథ త్రిదశాధిపాః ।
భూయోఽపి లఘుతాం ప్రాప్తాం భువముల్లాఘితామివ

దమనాదితి ॥ హే త్రిదశాధిపాస్సురశ్రేష్ఠాః, దనుజేంద్రాణామసురప్రధానానాం దమనాత్ ప్రమథనాద్భూయోఽపి యథాపూర్వం లఘుతాం ప్రాప్తాం భువం ఉల్లాఘితాం వ్యాధిముక్తీకృతామివ ద్రక్ష్యథ-విలోకయిష్యథ, ఉల్లాఘో నిర్గతో గదాదిత్యమరః ॥ ఉల్లాఘశబ్దాత్తత్కరోతీతి ణ్యన్తాత్కర్మణి నిష్ఠా ॥ ... ... ॥ ౯౬ ॥

దైతేయమృగసంఘాతే మృగయారసభాగిభిః ।
భవద్భిరపి మేదిన్యాం భవితవ్యం నరాధిపైః ॥ ౯౭ ॥

దైతేయేతి ॥ మేదిన్యాం భవద్భిరపి దైతేయా-అసురా ఏవ, మృగాః తేషాం సంఘాతే మృగయా-యాత్రా, తస్యాం రసభాగిభిః కౌతుకభాగ్భిః నరాధిపైర్భవితవ్యం భవంతోఽపి కేషాంచిద్దుష్టానాం వధార్థం క్షత్రియకులేష్వవతరంత్విత్యర్థః । సంపృచానురుధేత్యాదిసూత్రేణ భజధాతోర్ఘినుణ్ప్రత్యయే చజోఃకుఘిణ్ణ్యతోరితి కుత్వే చ భాగిశబ్దః ॥ ... ... ॥ ౯౭ ॥

ఇతి తాననఘాదేశః సమాదిశ్య జనార్దనః ।
అవధీరితదుగ్ధాబ్ధిర్మథురాయాం మనో దధే ॥ ౯౮ ॥

ఇతీతి ॥ అనఘాదేశః అవితథనియోగో జనార్దనః ఇతి ఉక్తప్రకా

రేణ తాన్విబుధాన్సమాదిశ్య అవధీరితదుగ్ధాబ్ధిరవమతక్షీరాంబుధిస్స మథురాయాం మనో దధే దుగ్ధాంబుధిం విహాయ మథురాయామవతరితవ్యమిత్యైచ్ఛదిత్యర్థః ॥ వ ॥ ఏవం నారాయణశ్శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః । నాగపర్యంకముత్సృజ్య హ్యాగతో మథురాం పురీమితి భాగవతవచనార్థోఽత్రానుసంహితః ॥ ... ...॥౯౭॥

ఆశ్వాస్య వాగమృతవృష్టిభిరాదితేయాన్
దైతేయభారనమితాం పృథివీం చ దేవీమ్ ।
ప్రాదుర్బుభూషురనఘో వసుదేవపత్న్యాం
పద్మాపతిః ప్రణిదధే సమయం దయాళుః ॥౯౮॥

అథ సర్వత్ర భిన్నసర్గాంతైరితి లక్షణానురోధాత్సర్గావసానే వృత్తాంతరమాహ ॥ ఆశ్వాస్యేతి ॥ అనఘో నిరవద్యః తత్తత్కర్మానురోధితయా వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిదోషరహితః పద్మాపతిః శ్రీపతిః వాగేవామృతం తస్య వృష్టిభిః అదిత్యా అపత్యాని ఆదితేయా దేవాస్తాన్ అదితిశ-బ్దాత్కృదికారాదక్తిన ఇతి ఙీష్ప్రత్యయే స్త్రీభ్యో ఢగితి ఢక్ప్రత్యయేత రూపం । ఏవమేవ దైతేయశబ్దోఽపి । దైతేయానాం భారేణ నమితాం పృథివీం దేవీం చాశ్వాస్య వసుదేవస్య పత్న్యాం దేవక్యాం ప్రాదుర్బభూషుః ప్రాదుర్భవితుమిచ్ఛన్ దయాళుస్సమయమవసరం ప్రణిదధే దధ్యౌ అసురపీడితానాం ప్రాణినాం దేవకీవసుదేవయోశ్చ దయనీయతయా తత్తత్కర్మానుసారేణ సమయం ప్రతీక్షితవానిత్యర్థః । వసంతతిలకాఖ్యమిదం వృత్తం ॥ ... ...॥౯౯॥

సాధూనాం స్వపదసరోజషట్పదానాం
ధర్మస్యస్థితిమనఘాం విధాతుకామః ।
యద్గర్భం జగదఖిలం స ఏవ గర్భో
దేవక్యాస్సమజని దేవదేవవంద్యః ॥౧౦౦॥

సాధూనామితి ॥ అఖిలం జగత్ యద్గర్భం యస్య కుక్షిస్థం । కుక్షౌ

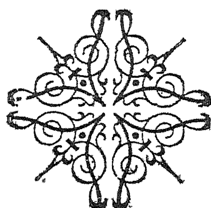
కుక్షిస్థితే గర్భ ఇతి నానార్థే వైజయంతీ। దేవానామపి దేవాః బ్రహ్మా-దయః తేషామపి వంద్యస్స ఏవ వాసుదేవః స్వస్యపదమేవ సరోజం పద్మం తస్య షట్పదానాం భ్రమరాణాం సరోజే భ్రమరవత్స్వైరచార-సక్తానాం సాధూనాం ధర్మస్య స్థితిం మర్యాదామనఘాం నిర్దోషాం విధాతుకామః విధిత్సుస్సః దేవక్యాం గర్భస్సమజని-సంజాతః, జనిధాతోర్లుఙ్ దీపజనేత్యాదినా కర్తరి చిణ్ విధాతుకామ ఇత్యత్ర విధాతుం కామో యస్యేతి బహువ్రీహిః విధాతుం కామః కామనావానితి మయూరవ్యంసకాదిసమాసో వా । తుం కామమనసోరపీతి మలోపః । దేవకస్యాపత్యం దైవకీతి వృద్ధిపాఠస్సాధురిత్యాత్రేయః। అవృద్ధ ఏవ ప్రసిద్ధతమః తథా యమకరత్నాకరేపి ప్రయోగో దృశ్యతే । అఖిలస్య యోఽస్య జగతో యో నిర్మాతా చ దేవకీ యస్య।శర్మణ ఇహావ శాస్త్రైర్గ్యాది ర్మాతా చ దేవకీ యస్య । ఇతి । సంభవతి చాణ్ ప్రత్యయాంతత్వే వృద్ధ్యభావో జ్యోతిషత్ సంజ్ఞాపూర్వకవిధిత్వేన వృద్ధిశాస్త్రస్యానిత్యత్వాత్ । స్వపదసరోజేత్యత్ర పరంపరితరూపకాలంకారః । ప్రహర్షణీవృత్తమేతత్ ॥

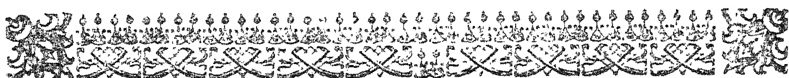
ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య
శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే మహాకావ్యే
ప్రథమస్సర్గః

ఇతీతి ॥ ఇతిశబ్దస్సమాప్తివాచీ ప్రథమస్సర్గ ఇత్యేతదన్వయి ॥ కవయః-కావ్యకృతః, తర్కేణ దీవ్యంతీతి తార్కికాః-వాదినః, తేన దీవ్యతీతి ఠక్ప్రత్యయః తేషాం సింహస్య పరిపంథిభూతానాం తేషాం సింహవద్భయంకరస్య తేషు శ్రేష్ఠస్యేతి వా ॥ ని ॥ సింహశార్దూలనాగాద్యాః పుంసి శ్రేష్ఠార్థవాచకా ఇత్యమరః । సర్వేషు తంత్రేషు సిద్ధాంతేషు న్యాయవైశేషికపూర్వోత్తరమీమాంసాసాంఖ్యయోగశైవవైష్ణ

వాదిషు స్వతంత్రస్య స్వేచ్ఛయా కంచిదర్థం స్థాపయితుం దూషయితుం వా శక్తస్య వేదాన్తాచార్యస్య వేదాంతరహస్యార్థోపదేష్టుః శ్రీమద్వేంకటనాథస్య తచ్ఛర్మణః కృతిషు ప్రబంధేషు యతశ్చ నిర్ధారణమితి సప్తమీ తత్కృతప్రబంధానాం మధ్య ఇత్యర్థః । యాదవాభ్యుదయే యాదవస్య-కృష్ణస్య, అభ్యుదయం విషయీకృత్య కృతే అధికృత్య కృతే గ్రంథ ఇతి ప్రాప్తస్యాణ్ ప్రత్యయస్య లుబాఖ్యాయికాభ్యో బహులమితి లుప్ ॥ ౯ ॥ సర్గైరనతివిస్తీర్ణైః శ్రావ్యవృత్తైస్సుసంధిభిః । సర్వత్ర భిన్నసర్గాంతైరుపేతం లోకరంజనమ్ । ఇత్యుక్తమహాకావ్యలక్షణయుక్తే ప్రబంధే ప్రథమస్సర్గః ఇతి సమాప్త ఇత్యర్థః ॥

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులజలధికౌస్తుభ శ్రీవిశ్వజిద్యాజి
శ్రీరంగరాజాధ్వరివరసూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే ప్రథమస్సర్గః

శ్రీరస్తు

శ్రీకృష్ణాయ నమః

యాదవాభ్యుదయే ద్వితీయసర్గప్రారంభః

{ అథాగమానామనఘేన భూమ్నా ధర్మస్య పూర్ణేన ధనాగమేన।
దివౌకసాం దర్శయితా విభూతిం దేవీ బభౌ దౌహృదలక్షణేన॥ ౧॥ }

శ్రీకృష్ణాయనమః

అథేతి ॥ అథ భగవతో గర్భప్రవేశానంతరం దేవీ రాజ్ఞీ దేవకీ ఆగమానాం వేదానాం అనఘేన రమ్యేణ॥ ని॥ అనఘో నిర్మలాపాపరమ్యేష్వనఘ నిరామయ ఇతి రత్నమాలా । భూమ్నా బహుత్వేన ప్రచయేన వేదప్రచారవిరోధిదైత్యాదిసంహారణార్థ భగవదావిర్భావనిదానతయా ప్రచయహేతుత్వాత్ । బహుశబ్దాదిమనిచి బహోర్లోపో భూచ బహోరితి తదాదేర్లోపే బహుశబ్దస్య భ్వాదేశే చ సతి భూమేతి రూపం ధర్మస్య పూర్ణేన ధనాగమేన ధనలాభేన । ధర్మస్య సమృద్ధి హేతుతయా పరిపూర్ణధనలాభసాదృశ్యాత్ దివౌకసాం దేవానాం విభూతిమైశ్వర్యం దర్శయితా తేషామైశ్వర్యప్రాప్తిహేతుతయా తత్ప్రదర్శయితృసాదృశ్యాత్ దౌహృదలక్షణేన గర్భచిహ్నేన బభౌ ప్రకాశే । అత్రైకస్యైవ దౌహృదలక్షణస్య భూమాదిరూపేణ రూపణాన్మాలారూపకమలంకారః ... ... ॥ ౧॥

{ శృఙ్గారవీరాద్భుతచిత్రరూపం గర్భే త్రిలోకైకనిధిం వహన్త్యాః
పరావరక్రీడితకర్బురాణి ద్వేధా బభుర్దౌహృదలక్షణాని॥ ౨॥ }

శృంగారేతి ॥ శృంగారవీరాద్భుతైః రసవిశేషైః చిత్రం నానారూపం త్రిలోకైకనిధిం త్రయాణాం లోకానామేకాస్పదభూతం భగవన్తం

గర్భేవహంత్యాః పరావరక్రీడితేతి ద్వంద్వాంతస్థః ప్రత్యేకమభిసం బధ్యతే తథాచగర్భే త్రిలోక్యైకనిధిమితి తన్మయతావాప్త్యా పరత్వ పిశునానిక్రీడితాని పరక్రీడితాని । శృంగారాది ప్రచురమితి తద్ధర్శనం క్రాంత్యాలోకవపరత్వపిశునాని అవరక్రీడితానిద్విపిధాన్యపిలిలేఖవి- శ్వానిజగంత్యభిజ్ఞైత్యాదిభిశ్శ్లోకైరగ్రే వర్ణయిష్యతి తైః కర్బురాణివి చిత్రాణి చిత్రకిమ్మీరకల్మాషశబలైతాశ్చకర్బురఇత్యమరః । దౌహృదల క్షణానిగర్భచిహ్నానిద్వ్యేధాపరావరరూపతయా ద్విప్రకారాణి అభ వన్ ప్రాదుర్భూతానీత్యర్థః ... ... ॥౨॥

{అశేషవేదైరధిగమ్యభూమ్నా సిద్ధేన సిద్ధైశ్చ నిషేవితేన।
{అమానుషీమానమభూదయుక్తాత్మన్యేన కేనాపిరసాయనేన ॥}

అశేషేతి ॥ అశేషవేదైరధిగమ్యభూమ్నా సకలవేద ప్రతిపాద్య మహిమ్నా సిద్ధేననిత్యేన రసాయనపక్షే ప్రసిద్ధేనసిద్ధైర్దేవయోనివి శేషైః నిషేవితేన పూజితేనాన్యత్ర కాయసిద్ధియుక్తైఃప్రాప్తపర్థంస్వీ కృతేన॥ఃసిద్ధస్స్యాద్దేవయోనిషు । నిత్యేప్రసిద్ధేనిష్పన్నఇతివిశ్వః॥కృ ష్ణేనేన కేనాప్యనిర్వాచ్యప్రభావేనరసాయనేనజౌషధవిశేషేణ ॥ని॥ రసా యనంవిహంగేపిజరావ్యాధిహరౌషధఇతివిశ్వః । అయుక్తాద్యత్నమన పెక్ష్యాల్పశ్లోపేపంవమీ । మానమమానుష్యభూత్ కథమన్యథామాను ష్యాస్తాదృశస్తేజోవిశేషఇతి భగవత్ప్రవేశకృతేనరక్షావిధారాక్షసదా నవానామితి శ్లోకేనస్పష్టీకరిష్యమాణేన దివ్యతేజసాతథోత్ప్రేక్షా॥కృ ష్ణైరసాయత్వారోపణాదూప్రకంరసాయనమాయుర్వేద మాత్రప్రతి పాద్యంజరావ్యాధిమాత్రాపనాయకంచ । ఇదంతుసర్వవేదప్రతిపా ద్యంమనుష్యత్వస్యాప్యపనయేసమర్థమితి వ్యతిరేకశ్చేతిసంకరః ॥ 3 ॥

{శతక్రతుదాబద్ధరయాన్స్వకాన్త్యాసంచారిజామ్బూనదబింబకల్పా।
{ప్ర్యంతసిద్ధేనరసాయనేన కాలేనభేజేకలధౌతలక్ష్మీం ॥ ౪ ॥}

పూర్వశ్లోకేన పరత్వపిశునందౌహృదలక్షణముక్తం।లోకరీత్యేదానీ

మంగేషు ధావళ్యావత్తిం తావత్ షడ్భిశ్శ్లోకైర్వర్ణయతి ॥ శతహ్ర దేతి॥శతహ్రదాబంధురయా విద్యున్మనోహరయా॥ సురూపం హారిబంధురమిత్యమరశేషః। స్వకాంత్యా నిజశోభావిశేషేణ ॥ సాన్మథాప్యాయనకరీ శోభా కాంతిర్నిగద్యత ఇతి యాదవః । సంచారిణాంబూనవబింబకల్పా సంచారవత్యా నకప్రతిమానస్మృతిదేవకీత్రయ్యాంతసిద్ధేన ఉపనిషత్ప్రసిద్ధేన రసాయనేన కృష్ణేన। కృష్ణే రసాయనత్వాధ్యవసాయాదతిశయోక్తిః । కాలేన కాలక్రమేణ కలధౌతలక్ష్మీం రజతశోభాం భజే లేభే రసాయనాస్వాదోపి వర్ణాంతరం కరోతీతి భావః ... ॥౪॥

{మయూరపింఛద్యుతిభిర్మయూఖైస్తత్కాన్తిరన్తర్వసతస్త్రిధామ్నః }
{శ్యామాబహిర్మూలసితా బభాసే మఙ్గల్యరత్నాంకురపాలికేవ॥౫॥}

మయూరేతి ॥అంతర్గర్భే వసతః త్రిధామ్నః శ్రీకృష్ణస్య మయూరపింఛద్యుతిభిః-బహిర్బహిర్భూతైః, మయూఖైర్బహిరుపరిభాగే శ్యామామూలసితా అధః ప్రదేశేశుభ్రా తత్కాంతిః తస్యా దేవక్యాద్యుతిః మంగల్యరత్నాంకురాణాం పాలికా ఆవళిరివ బభాసే । అంకురా అప్యుపరిభాగే శ్యామలా మూలే శుభ్రాశ్చ భవంతి తథా దేవకీప్రభా మతీత్యోపరి గచ్ఛద్భిః కృష్ణప్రభాకందళైః శ్యామలితాగ్రా దేవకీప్రభా అతఏవ మంగల్యా జగన్మంగళార్థానుష్ఠితాంకురార్పణ కర్మకృత రత్నాంకురపఙ్క్తిరివ బభావిత్యర్థః। ఉత్ప్రేక్షాలంకారః । అత్ర కృష్ణప్రభానిర్గమనోక్త్యాపరత్వజ్ఞాపకం దౌహృదలక్షణముక్తం॥ ౫ ॥

{కాలే బభాసే వసుదేవపత్న్యాః కర్పూరలిప్తేవ కపోలశోభా ।}
{శశిప్రభా సప్తమగర్భకాంతిశ్చ్యుతావశిష్టేవ శనైరుదీర్ణా ॥౬॥}

కాలఇతి ॥ వసుదేవపత్న్యాః కాలే గర్భోపచయసమయే, కర్పూరలిప్తేవస్థితా తథా శుభ్రా కపోలశోభా కర్త్రీ శశినః ప్రభేవ ప్రభాయస్యాస్సా శశిప్రభా ఉపమానపూర్వపదో బహువ్రీహిరుత్తరపదలోపశ్చ చ్యుతావశిష్టా గర్భసఙ్క్రమణనిమిత్తనిర్గమాంతకాంతిరవశిష్టాశనైః

కాలక్రమేణ ఉదీర్ణా ఉద్గతా సప్తమగర్భస్య బలదేవస్య కాంతిరివ బభాసే కృష్ణస్య దేవకీగర్భే ప్రవేశాత్పూర్వం తత్ర సప్తమస్సన్నివిష్టో బలదేవః భగవన్మాయయా తతస్సమాకృష్య రోహిణీగర్భే నివేశితఇతి పురాణకథా । స్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ॥ ౬ ॥

{నవేందునిష్యన్దనిభశ్చకాశే వర్ణః ప్రతీకేషు మధుద్రవాఙ్గ్యాః ।
అన్తఃస్థితేన ప్రథమేన పుంసా ప్రవర్తితం సత్త్వమివావదాతం ॥ ౭ ॥}

నవేతి ॥ మధుద్రవాంగ్యాః నయనాప్యాయనం లావణ్యం మధుత్వేనాధ్యవసితం ద్రవం త్యేభ్యఇతి ద్రవాణి మధునోద్రవాణ్యఙ్గాని యస్యాస్సా మధుద్రవాంగీ తస్యా దేవక్యాః ప్రతీకేష్వవయవేషు ॥ ని ॥ అంగం ప్రతీకోవయవ ఇత్యమరః ॥ నవేందునిష్యందనిభః నవేన ఇందోరమృతనిష్యందేన సదృశ ఇతి అస్వపదవిగ్రహః । నిభశబ్దస్యోత్తరపదత్వనియమాత్ । యథాహ ॥ ని॥ స్యురుత్తరపదేత్వమీ । నిభసఙ్కాశనీకాశప్రతీకాశోపమాదయ ఇతి । వర్ణశ్శుభ్రవర్ణః అంతర్గర్భే స్థితేన ప్రథమేన పుంసా ఆదిపురుషేణ ప్రవర్తితమవదాతం రజస్తమోనభిభూతతయా శుద్ధం సత్త్వమివ చకాశే ॥ శ్రు ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామితి శ్రుతౌ సత్త్వగుణస్య శుభ్రత్వం ప్రసిద్ధం మహాన్ప్రభుర్వై పురుషస్సత్త్వస్యైష ప్రవర్తకఇతి శ్రుతౌచ తత్ప్రవర్తకత్వం భగవతః ప్రసిద్ధమితి తథోత్ప్రేక్షా ఉపమాయామేవ లింగభేదదోషః నోత్ప్రేక్షాదిష్వితి వామనాలఙ్కారే కథనాదత్ర నోపమానోపమేయలింగభేదదోష ప్రసంగః ॥ ... ... ॥ ౭ ॥

{కరంబితా కించిదివ ప్రసృప్తైస్తేజోభిరంతర్వసతస్త్రిధామ్నః ।
మరీచిభిస్స్వైరభవత్ప్రజానాం మఙ్గల్యరత్నాంకురపాలికేవ ॥}

కరమ్బితేతి ॥ అంతర్వసతస్త్రిధామ్నః కించిదివ ప్రసృప్తైః-ఈషత్ ప్రసృతైః, తేజోభిః కరంబితా సంపృక్తా దేవకీ స్వైః మరీచిభిః కిరణైః ప్రజానాం-జనానాం, మంగల్యరత్నాంకురపాలికేవ అభవత్

మయూరపిచ్ఛవ్యతికరైరితి శ్లోకే తత్కాంతీనాం రత్నాంశువస్త్ర-
త్వేనోత్ప్రేక్షా ఇహ తు తస్యాస్తదాధారపాత్రత్వేనోత్ప్రేక్షేతి భేదః కి
ఞ్చిదివేతి ఇవశబ్దో వాక్యాలఙ్కారార్థః ఇవైవౌ వాదయో వాక్య
పూరణార్థా ఇతి శబ్దప్రకాశికావచనాత్ ॥ ... ॥ ౭ ॥

{ తస్యాస్సుధోల్లాసజుషః కటాక్షాస్సంక్షుబ్ధదుగ్ధాంబుధిసౌమ్యభా
సః । జగత్త్రయీసౌధవిలేపనార్హాం వితేనిరే వర్ణసుధామపూర్వామ్ }

తస్యా ఇతి ॥ సంగతః క్షుబ్ధో మంథాచలోన్మస్త్రికాససంక్షుబ్ధః ప్రా
దిభ్యో ధాతుజస్యేత్యాదినా బహువ్రీహిః క్షుబ్ధస్వాంతధ్వాంతేత్యా
దినా నిపాతనాత్ మంథవాచీ క్షుబ్ధశబ్దః సంక్షుబ్ధదుగ్ధోదధిరివ సౌ
మ్యా మనోజ్ఞా భాః యస్యాః మంథాద్రిక్షోభేణ పరావర్తనసమయే
ధావళ్యాధిక్యం దృశ్యత ఇతి కటాక్షాస్సుధాసామ్యేన వర్ణయిష్యంత ఇ
తి చ మందరక్షుభితదుగ్ధోదధిసామ్యోక్తిః ॥స॥ సౌమ్యో విప్రే సోమజే బుధే సు
న్దరే సోమదైవత ఇతి యాదవః తస్యా దేవక్యాః సుధోల్లాసజుషః-అమృ
తవిభ్రమభాజః కటాక్షాః జగత్త్రయ్యా ఏవ సౌధస్య విలేపనమర్హతీ
తి విలేపనార్హా తాం అపూర్వామప్రసిద్ధాం విలక్షణాం వర్ణసుధాం
ధవళవర్ణమేవ సుధాం లేపనద్రవ్యవిశేషం వితేనిరే ॥ని॥ లేపభేదేఽమృ
తే సుధేతి యాదవః । అర్హ ఇతి సూత్రేణ కర్తర్యుపపదాదర్హతేరచ్ప్రత్య
యే విలేపనార్హశబ్దః । కవిసమయే వీక్షణాని ప్రకృత్యాపి ధవళానివ
ర్ణ్యంతే ॥ తథాహ తామేవ ధవళేక్షణామారబ్ధరణరణకేన చేతసా చింత
యతస్తస్య సా రాత్రిర్జగామేతి । విశేషతశ్చ గర్భసమయ ఇతి సుధో
ల్లాసజుష ఇత్యుక్తం అత్ర సంక్షుబ్ధేత్యాదావుపమా సుధోల్లాస జుష ఇ
త్యత్రాన్యోల్లాసస్యాన్యత్ర సంబంధాయోగాత్తత్సదృశోల్లాసో గమ్య
త ఇత్యసంభవద్వస్తుసంబంధనిబంధనా నిదర్శనా । వర్ణసుధామిత్య
త్ర లేపనానుగుణ్యాద్రూపకం చేతి సంకరః ... ॥ ౮ ॥

రక్షావిధౌ రాక్షసదానవానాం కారాగృహే కంసనియోగభాజాం ।
సంపశ్యమానా సకృదీక్షితా వా సంత్రాసయామాస మనాంసి సైషా ॥

రక్షేతి ॥ సా ప్రసిద్ధా ఏషా దేవకీ కారాగృహే బంధనాలయే రక్షావిధౌ దేవకీవసుదేవయోర్నిరుద్ధసంరక్షణకృత్యే కంసనియోగభాజాం రాక్షసానాం దానవానాం చ మనాంసి కర్మాణి సంపశ్యమానా సకృదీక్షితా వా స్వయం తాన్పశ్యంతీ సకృదపి తైర్దృష్టా వా సంత్రాసయామాస రక్షోఽసురవిరోధివైష్ణవతేజోభరితత్వాద్భయసంరంభక్షుభితాన్యకరోదిత్యర్థః । దృశేశ్చేతి వక్తవ్యమితి సంపూర్వస్యాదృశేరకర్మకస్యాత్మనేపదత్వాత్ సంపశ్యమానేతి శానచ్ । అకర్మకత్వమత్ర కర్మావివక్షయోపపాద్యం ।యథాహుః॥ ధాతోరర్థాంతరే వృత్తేర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ । ప్రసిద్ధేరవివక్షాతః కర్మణోఽకర్మికా క్రియా ఇతి తాచ్ఛీల్యే చానశ్ ప్రత్యయో వా తస్య పరస్మైపదిత్వేఽపి సంభవాత్ ॥౧౦॥

భుక్తా పురా యేన వసుంధరా సా స విశ్వభోక్తా మమ గర్భభూతః ।
ఇతి ధ్రువం సూచనమాచరంతీ తత్తాదృశం నాటితకం తతాన ॥౧౧॥

భుక్తేతి ॥ సా దేవకీ పురా పూర్వం యేన వసుంధరా భూమిః భుక్తా ఆదివరాహాదిరూపేణ దేవతారూపా వా రఘునాథాదిరూపేణ గోళకరూపా వా ఉపభుక్తా స విశ్వభోక్తా సర్వస్యాపి హవ్యకవ్యాదేర్భోక్తా భగవాన్ మమ గర్భభూతః గర్భం ప్రాప్తః భూధాతురిహ ప్రాప్త్యర్థకః ఇతి ధ్రువం నూనం సూచనమభివ్యంజనం ఆచరంతీ సతీ తత్తదివ దృశ్యత ఇతి తాదృశం తత్తద్భగవచ్చరిత్రసదృశం నాటితకమభినయం వసుంధరోపభోగరూపం తతాన అత్ర గర్భలాలసతా ప్రయుక్తమృద్భక్షణం భగవద్భుక్తార్థసూచకాభినయత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే । యద్యపి విశ్వభోక్తేత్యత్ర తృజకాభ్యాం కర్తరీతి షష్ఠీసమాసనిషేధోఽస్తి తథాపి జనికర్తుః ప్రకృతిః తత్ప్రయోజకో హేతుశ్చేతి సూత్రనిర్దేశదర్శనేన యాజకాదేరాకృతిగణత్వాదేతాదృశసమాస ఇతి కేచిదా

హుః । కృద్యోగలక్షణషష్ఠీసమాసః షష్ఠ్యాః నిషేధ ఇతి శేషషష్ఠీస
మాసోఽపవాదః దోషకతి హరదత్తః । షష్ఠీసమాస ప్రతిషేధకాండా
రంభస్స్వరః పుయఇతి సునికేతితినామావృత్తికారః। తృజకాభ్యాం క
ర్తరీతి సూత్రే తృచస్సానుబంధస్య గ్రహణం తృన్స్వ్రవర్తనార్థమిత్యత
ఏవజ్ఞాపకాపకాత్త్రృనో యోగేషష్ఠీసమాసాభావ ఇతి స్యేతాదృశ స్త్రృన్నంతస
మాసఇతి న్యాసకారః। ద్వితీయా తి యోగవిభాగాత్త్రృన్నం తేనద్వితీయాస
మాసఇత్యపి కేచిత్ సర్వథాపి ప్రయోగప్రాచుర్యాత్సమాసస్సాధుః తత్త్రా
దృశమితి వీప్సితతత్పదోపపదాద్దృశేః కఞ్ప్రత్యయః తమిమైసంపశ్య
న్తిజనాః సోయంసఇవదృశ్యమానః తమివాత్మానంపశ్యతీతి తాదృగితి
భాష్యవ్యుత్పత్తిప్రదర్శనాదుక్తార్థసాధుతా అనేకావతారకృతానివసుం
ధరోపభోగరూపాణి భగవచ్చరితానివీప్సిత తత్పదేనగృహ్యంతే । భో
జరాజస్తు వ్రతతత్పదవీప్సామనంగీకృత్య తుల్యశబ్దసమానార్థస్తుల్య శ
బ్దవత్తాదృశ శబ్దసమానార్థ తత్తాదృశశబ్దోప్యస్త్యఖండఇత్యాహ॥౧౧

{ సమాధిపక్షేత్రకృషీవలానాం సంతోషసస్యోదయమేఘకాన్త్యా
{ చకాసతస్యాస్తనచూచుకాభా గర్భత్విషాగాఢమివానులిప్తా॥౧౨ }

సమాధీతి ॥ తస్యాస్తనచూచుకయోః ఆభా కాంతిః సమాధిరేవ సు
క్షేత్రముత్తమకేదారః తత్ర కృషీవలానాం కర్షకాణాం-సంతోషఏ
వసస్యంతస్యోదయే, మెఘకాంత్యాయోగినామానందోద్గమకారణభూ
తయాగర్భస్య భగవతః త్విషాగాఢంభృశమనులిప్తేవచకాసతిశుశుభే ఇ
త్యుత్ప్రేక్షా పూర్వార్ధే పరంపరితరూపకం చేతి తయోస్సంసృష్టిః ।
ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ కసగతావితి ధాతుశ్శోభాయామపివర్త
తే । చూచుకశబ్దమాత్రస్య స్తనాగ్రవాచిత్వేపి స్తనచూచుకశబ్దప్ర
యోగః కరికలభగజఘటాది ప్రయోగఇవ కవినిరంతర రూఢ్యా
సమాధేయః ... ... ॥౧౨॥

{కస్తూరికాకామ్యరుచిస్తదీయా రమ్యా బభౌ చూచుకరత్నకాంతిః
తద్గర్భసందర్శనలోలుపానాం తద్దృక్షు సామంజనకల్పనేవ॥౧౩}

కస్తూరికేతి ॥ కస్తూరికయా కామ్యా అభిలషణీయా తదతిశాయినీ రుచిః ప్రభా యస్యాస్సా రమ్యా తస్యా ఇయం తదీయా చూచుకరత్నయోః రత్నతుల్యయోః చూచుకయోః కాంతిః శోభా తస్యా గర్భస్య భగవతః సందర్శనే లోలుపానాం తద్దృశాం ప్రత్యగ్దృష్టీనాం యోగినామంజనసామర్థ్యాదంతః ప్రవేశితదృశామిత్యపి గమ్యతే । అంజనకల్పనేవ దృశామంతః ప్రవేశన సమయే స్తనలగ్నమంజన రంజనమివ బభావిత్యుత్ప్రేక్షా ... ... ॥౧౩॥

{పరావరాణాం ప్రభవస్య పుంసః ప్రకాశకత్వం ప్రతిపత్స్యమానాం।
అభావయన్భావితచేతసస్తాం విద్యానిధిం విశ్వపితామహీం చ॥౧౪}

పరావరాణామితి ॥ పరావరాణాముత్కృష్టాపకృష్టరూపాణాం పూర్వాపరరూపాణాం వా సర్వేషాం జగతాం ప్రభవస్య పుంసః ప్రకాశకత్వం ప్రకాశో లోకదృష్ట్యా జననం తత్ర కర్తృత్వం ప్రతిపత్స్యమానాం ప్రాప్స్యంతీం తాం దేవకీం భావితచేతసః సంస్కృతాంతఃకరణాః జ్ఞానినః విద్యానిధిం విశ్వపితామహీం చాభావయన్ త్రయ్యంతవత్పరమాత్మనః ప్రకాశికేతి పరవిద్యానిధానరూపాం విశ్వజనకస్య ప్రకాశికాం లోకదృష్ట్యా మాతేతి జ్ఞాతాం విశ్వపితామహీం చ మేనిర ఇత్యర్థః ॥ యద్యపి ప్రకాశకత్వమిత్యత్ర కృదంతస్య గుణవచనత్వాభావాన్న పుంవద్భావసంభవః । సంజ్ఞాజాతివ్యతిరిక్తాగుణవచనా ఇతి పక్షేపి నకోపధాయా ఇతి పుంవద్భావనిషేధాత్ తథాపి స్త్రీత్వావివక్షాయామకృతస్త్రీప్రత్యయా దేవత్వప్రత్యయ ఇతి సమాధేయం ॥ ౧౪ ॥

{లిలేఖ విశ్వాని జగన్త్యభిజ్ఞా లీలాస్పృహా తే చిత్రపటే యథార్హం ప్రాయః
ప్రజానాం పతయః ప్రతీతాః యన్నాత్మకాస్స్వేహవిధిష్వభూవన్ ॥}

లిలేఖేతి ॥ అభిజ్ఞా భగవన్మయత్వం ప్రాప్య సకలలోకసంస్థానాద్య

భిక్షా దేవకీలీలయా ఆహృతే చిత్రపటే అలేఖ్యయోగ్యపటఇతి మధ్య మపదలోపీసమాసః । అశ్చర్యోపలక్షకః వా ॥ ని ॥ అలేఖ్యాశ్చర్యయో శ్చిత్రమిత్యమరః ॥ యథా ... ం యథో...తం యత్రియుక్తశ్శీయం తత్ర తదనతిక్రమ్యేత్యర్థః । పదార్థానాం వృత్తాన్యవ్యయీభావః । విశ్వాన్య పి జగంతి ఆలిఖ్యానపి లోకాన్ లిలేఖ ప్రజానాంపతయః సృష్టారః ప్రాయోనూనం యన్మాతృకాః యో దేవకీలిఖితచిత్రపటో మాతృకాయే షాం తథాభూతాస్సంతః స్వేష్టవిధిషు స్వకృత్యేషు ప్రతీతాః ఖ్యా తాఃఅభూవన్నూనం అత్రప్రజాపతీనామపిజగత్సృష్టావనయాలిఖితచి త్రపటః ప్రాయోమాతృకాభూదిత్యుత్ప్రేక్షా తథావ యథావత్సకల లోకసంస్థానలేఖనంవ్యజ్యతే ॥ ... ... ॥ ౧౫॥

{ నిరాశిషాంపద్ధతిమాదదానా నైశ్రేయసీం నీతిముపఘ్నయంతీ ।
పుణ్యాశయా పూర్వయుగప్రరోహమివైషదేవీభువనేవిధాతుం । }

నిరాశిషామితి ॥ నిరాశిషాం-నిరభిలాషాణాం, విరక్తానాం ॥ ని ॥ ఆశీరురగదంష్ట్రాయాం శుభవాక్యాభిలాషయోరితియాదవః ॥ పద్ధతిం మార్గమాదదానా నైశ్రేయసీం - నిశ్శ్రేయససంబంధినీం, ముక్త్యుప యోగినీం నీతిమబహిర్మనస్క...దిరూపాముపఘ్నయంతీ ఆశ్రియంతీ ర్వతీపుణ్యాశయా-శుద్ధాంతఃకరణా దేవీ దేవకీభువనేపూర్వయుగప్రరో హం సర్వపూర్వస్య కృతయుగస్యాంకురం విధాతుమివైష సత్వగుణ సమృద్ధస్య ధర్మసంస్థాపనరతస్యచ భగవతస్తాదాత్మ్యాపత్త్యా తాదృశీ మేవ శైలీమాశ్రిత్య కృతయుగఇవ చతుష్పాదం ధర్మం జగతి ప్రతిష్ఠా పయితుమైచ్ఛదిత్యర్థః॥ ... ... ॥౧౬॥

{ అనాప్తపూర్వంకిమపేక్షితం తే కింభుక్తపూర్వేష్వధునోపదద్యాం
వమస్యయాఽభావవిదానుయుక్తానకించిదిత్యేవ జగాదనాథా ॥ }

అనాప్తేతి ॥ పూర్వమనాప్తమనాప్తపూర్వం సుప్సుపేతిసమాసః। కింవస్తుతే తవాపేక్షితం అథవా భుక్తపూర్వేష్వేవాధునేదానీం కిం

వస్త్వాపదద్వ్యాం ఉపహ్వరే యంఇత్యనేన ప్రకారేణ । భావం వేత్తీతిభావవిత్ సానభవతీత్యభావవిత్ తయా అభావవిదా భగవదభిప్రాయాప్తస్యానిత్యత్వప్తతయా నశ్వాపహ్వాపాం గర్భిణీనామివ స్పృహేతి తస్యాభిప్రాయమజానత్యా వయస్యయాస్నిగ్ధయా అనుయుక్తాపృష్టా వాథాస్వామినీ దేవకీ నకించిదిత్యేవ జగాద । కిమపినాపేక్షితమిత్యేవ గదితవతీ ॥ ... ... ॥ ౧౭ ॥

{అనాదరే దేవిసఖీజనానాం దయానదూయేతకథంతవేతి ।
ఉపహ్వరేసల్లపితా మనోజ్ఞైరాలోకనైరుత్తరమాచచక్షే॥౧౮}

అనాదరఇతి ॥ హే దేవి సఖీజనానామనాదరే తవ దయా సఖీజనవిషయా కథం నదూయేత నపరితప్యేత పరితప్యేతైవేత్యర్థః అతో దయాపరతన్త్రయాత్వయాపూర్వవత్సల్లాపాదినాసఖ్యస్సంమాననీయా ఇతిభావః । ఇత్యుపహ్వరే రహసి సల్లపితా సఖీభిఃసంభాషితాసతీ మనోజ్ఞైః స్నిగ్ధైః ఆలోకనైరుత్తరమాచచక్షే ఉక్తవతీ అఖిలజగత్ప్రభోరావేశనాత్స్వయమపి ప్రభుశక్తిమాశ్రిత్య తాదృశీమేవ శైలీమన్వవర్తతేత్యర్థః । అనేన గర్భప్రయుక్తందౌర్బల్యం దర్శితం ॥ ౧౮ ॥

{అశేతసాకామమజాతనిద్రామాతుంప్రవృత్తేవపదానిచక్రే।
అధ్యాస్తలోకానవధీరయంతీభద్రాసనంభావితపారమేష్ఠ్యా}

అశేతేతి ॥ సా దేవకీ అజాతనిద్రాపి కామమత్యర్థం అశేత మాతుం ప్రవృత్తేవ ఇయంతి పదానీతి సంచారభూమింపరిమాతుం ప్రవృత్తేవ పదాని చరణవిన్యాసాన్ చక్రే లోకాన్ పరిసరవర్తిజనానవధీరయంతీ అనాదృత్య వర్తమానాభావితపారమేష్ఠ్యా అనుసంహితపరమేశ్వరచరితాచసతీ భద్రాసనం సుఖాసనమధ్యాస్త అధ్యతిష్ఠత్ । అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మేత్యాసనస్యకర్మత్వం॥ని॥భద్రంకల్యాణసౌఖ్యయోరితియాదవః ॥ అత్ర దుర్వహగర్భవహనాదాలస్యేననిద్రాభావేపిశయనం గమనేషు మందోద్యమత్వం గ్లాన్యాపరిజనేష్వప్యరతిః । అర్తి

సమయోచితం భగవచ్చరితానుచింతనం సంచారాసహిష్ణుతయా సుఖాసనేఽవస్థానంచదర్శితం అనేనభగవదావేశకృతంతచ్చరితానుకరణమపి దర్శితం పూర్వార్ధే శేషశయనత్రివిక్రమచరితానుకరణప్రతీతేః ఉత్తరార్ధేచ భావితపారమేష్ఠ్యాప్రాప్తపరమైశ్వర్యభావా అతఏవలోకాన్ జగంతి అవధీరయంతీ జయంతీచ భద్రాసనం రాజాసనమధ్యాస్తేతి పరమైశ్వర్యానుకరణప్రతీతేశ్చ॥ పరమే పదే తిష్ఠతీతి పరమేష్ఠీ తత్పురుషే కృతిబహులమిత్యలుక్ । స్థేర్ధ ఇత్యనువర్తమానే పరమే కిదిత్యౌణాదికఇనిః అంబాంబేతి సూత్రస్థేనస్థాస్థిన్స్థౄణామితి వార్తికేన షత్వం । తస్య కర్మభావో వా పారమేష్ఠ్యం । బ్రాహ్మణాదిత్వాత్కర్మణి భావేచ ష్యఞ్ ప్రత్యయః । భూధాతోః భువోవకల్కనఇతి చింతనార్థే భూప్రాప్తావితి ప్రాప్త్యర్థే చణిజనుశాసనాదర్థద్వయేపి భావితశబ్దస్యసాధుతా ॥ ... ... ॥ ౧౯ ॥

{పరిక్రమప్రేక్షితభాషితాద్యైరనాదృతైరాప్తవిభావనీయైః ।
మదోపపన్నామదలాలసా వాజితశ్రమా వేతిజనైశ్శశంకే ॥ ౨౦॥}

పరిక్రమేతి ॥ అనాదృతైః పూర్వవిలక్షణప్రకారైః, ఆప్తవిభావనీయైరత్యంతాంతరంగావగంతవ్యైః పరిక్రమప్రేక్షితభాషితాద్యైః-సంచరణావలోకనసంభాషణాదిభిః మదోపపన్నా మదకరద్రవ్యసేవాకృతేన మదేనయుక్తా మదలాలసా మంథరా వా జితశ్రమా శ్రమజితా వేతి జనైః శశంకే కర్మణిలిట్ । అత్రాపి గ్లానిః ప్రభుశక్తిమంథరతా చేతిద్వయమపిప్రతీయతే ॥ (నను జితః శ్రమో యయేతి విగ్రహే శ్రమం జితవతీత్యర్థే శ్రమరాహిత్యప్రతీతేః శ్రమజితేత్యర్థవర్ణనం కథం శ్రమేణ జితేతి విగ్రహేణ శ్రమవతీత్యర్థప్రతీతేరితి చేత్సత్యం । ప్రకృతే కశోంగానిధియానుభావయోక్త్వాదాదియావద్ధసితం గదాభృతః । జితం జితం స్థానమహాహ్యధారయోత్పరం పరం శుద్ధ్యతీతి ధీర్వ్యాఖ్యాతథేతి శ్రీభాగవతే ద్వితీయస్కంధే జితమిత్యస్యాయత్నస్ఫురితమి

తి వ్యాఖ్యానాదత్రాపిజితః యత్నంవినాస్వతఃప్రాప్తః క్రమోయస్యా ఇతి విగ్రహేస్వతః ప్రాప్తక్రమవతీత్యర్థ ప్రతీతేః శ్రీస్వజితేతిఫలతి । యద్వాక్రమేణ జితేతివిగ్రహమయూరవ్యంసకాదిత్వాద్రాజదంతాదిత్వాద్వాక్రమశబ్దస్యపూర్వనిపాతఇత్యభిప్రేత్యక్రమజితేతి వ్యాఖ్యాతమితిధ్యేయం । అథవా అజితక్రమెతిచ్ఛిత్వా అజితఃక్రమోయయెతిబహువ్రీహౌక్రమజితేత్యర్థఃఫలతి । అస్మిన్పక్షేఅకారభ్రంశోలేఖకప్రమాదకృతఇతి విభావనీయం । మదోపపన్నత్వాదేవమదలాలసామంథరామదలాలసాశబ్దఏవ మందగామినీపరః । మందగామీతుమంధర ఇత్యమరః) ... ... ॥ ౨౦ ॥

{ శేషేశయానాం గరుడేనయాంతీం పద్మే నిషణ్ణామధిరత్నపీఠం ।
హయాననైరాశ్రితవన్దికృత్యాంస్వామాకృతింస్వప్నదృశాదదర్శ }

శేషఇతి ॥ స్వామాకృతిం శేషె అనంతె శయానాం గరుడేనయాంతీంఅధిరత్నపీఠంరత్నపీఠోపరివిభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః। పద్మెనిషణ్ణాం హయాననైః కింపురుషైః ఆశ్రితవందికృత్యాం-అవలంబితస్తుతిపాఠకకృత్యాంచ, స్వప్నదృశా- స్వప్నరూపయా దృష్ట్యా దదర్శ ॥ ౨౧ ॥

{ అంతస్థితంయస్యవిభోరశేషం జగన్నివాసం దధతీతమంతః ।
తదాత్మనోవిశ్వమపశ్యదన్తస్తర్కాతిగం తాదృశమద్భుతంనః }

అంతరితి ॥ అశేషం విశ్వం విభోరపరిచ్ఛిన్నస్య యస్యాంతజఠరెస్థితంజగన్నివాసంతం దధతీ దేవకీతత్కృష్ణస్య జఠరె స్థితం విశ్వమాత్మనస్స్వస్యాంతరపశ్యత్ ।నన్వపరిచ్ఛిన్నస్యకథమస్యాఉదరేఽవస్థానంకథంచ తదుదరేస్థితస్యవిశ్వస్యాప్యుదరేదర్శనంతత్రాహ।తర్కాతిగమితి। తాదృశంభగవత్సంకల్పకృతమద్భుతమాశ్చర్యంనఃఅస్మాకంతర్కాతిగంతర్కమతిక్రాంతం అన్యేష్వపి దృశ్యతఇతిగమేర్డః । అతర్క్యమహిమ్నోభగవతస్సంకల్పేనకృతె కానుపపత్తిరితి భావః ॥ ... ॥ ౨౨ ॥

సురాసురాధీశ్వరమౌళిఘాతాద్విశీర్ణజాంబూనదవేత్రశృంగం।
ఆలక్ష్యసంతోషమలక్ష్యమన్యైరనీకనేతారముపైక్షతారాత్ ॥

సురేతి ॥ సురాసురాధీశ్వరమౌళిఘాతాత్ భగవత్సేవార్థం ద్వారి సమాగతానాం దేవాసురప్రధానానాం కిరీటేషు తాడనాత్ ॥ ని ॥ మౌళిః కిరీటే ధమ్మిల్ల ఇతి విశ్వః ॥ విశీర్ణజాంబూనదవేత్రశృంగం - జర్ఝరీభూతకనకవేత్రాగ్రం, ఆలక్ష్యసంతోషం అభివ్యక్తానందం, అన్యైరలక్ష్యమదృశ్యం అనీకనేతారం సేనాన్యం విష్వక్సేనం ఆరాత్సమీపే అప్రైక్షత। జాంబూనదస్య వేత్రమితి షష్ఠీసమాసః ప్రకృతివికారభావస్య షష్ఠ్యైవ ప్రతీతేః ॥ ... ... ॥ ౨౩ ॥

త్రిలోకమాంగల్యనిధేస్త్రివేద్యాస్సంజీవనీం వాచముదీరయంతీ।
నియోగయోగ్యాననఘప్రసాదా నాకౌకసాం నామభిరాజుహావ ॥

త్రిలోకేతి ॥ త్రయాణాం లోకానాం మాంగల్యనిధేః - శ్రేయోనిధానభూతాయాః, త్రయాణాం వేదానాం సమాహారస్త్రివేదీ తస్యాః సంజీవనీం - సంజీవనకారిణీం వేదార్థరహస్యగోచరతయా తత్ప్రాణప్రదాం వాచముదీరయంతీ అనఘప్రసాదా - అవితథానుగ్రహా సా నియోగయోగ్యాన్ నియోజ్యాన్ నాకౌకసాం దేవానాం నామభిరాజుహావ ఆహూతవతీ భగవత్తాదాత్మ్యభావనయా స్వనియోజ్యేష్వపి భగవన్నియోజ్యేంద్రాదిబుద్ధిరేవ తస్యా బభూవేతి భావః । త్రిలోకేతి తద్ధితార్థోత్తరపదేత్యాదినా సమాసః ॥ ... ... ॥ ౨౪ ॥

యదృచ్ఛయా యాదవధర్మపత్నీ యామాహ ధర్మేషు పరావరేషు।
అదృష్టపూర్వా పరయాపి వాచా ప్రతిశ్రుతా నూనమభావితస్యాః ॥

యదృచ్ఛయేతి ॥ యాదవస్య ధర్మపత్నీ యదృచ్ఛయా - స్వేచ్ఛయా, నతు శాస్త్రపర్యాలోచనయా ॥ ని ॥ స్వేచ్ఛా యదృచ్ఛా స్వచ్ఛన్దస్వైరితాచారితాస్సమా ఇతి కేశవః ॥ పరావరేషు నిశ్శ్రేయసాభ్యుదయహేతుతయా ఉత్కృష్టాపకృష్టరూపేషు ధర్మేషు విషయే యయా

మాహ-యాం వాచం జగాద తస్యా వాచః అదృష్టపూర్వాపరయా-అ
నాలక్షితపూర్వాపరకోట్యా వాచా వేదవాచాపి నూనం ప్రతిశ్రుత్
ప్రతిధ్వనినా అభావి భూతం భావేలుఙ్ । తస్యావాక్ ధర్మరహస్య
నిష్కర్షశక్త్యా వేదానామప్యుపజీవ్యాసీదిత్యర్థః । ఆహేత్యువా
చార్థే విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయమితి న స్వశబ్దాపేక్షా ॥ ౫౫ ॥

{క్రియాముపాదిత్సత విశ్వగుప్త్యై కృత్వాపరాధేపి కృపాం స కార్షీత్ ।
మునీన్ద్రవృత్త్యా ముఖరీభవంతీ ముక్తిక్షమాం వక్తుమియేష విద్యాం }

క్రియామితి ॥ విశ్వగుప్త్యై లోకరక్షణేన, క్రియాముపాదిత్సత వి
శ్వగుప్తిరూపామేవ క్రియాముపాదాతుమైచ్ఛదిత్యర్థః । యథా ధూళీభి
రంధతమసం పదవ్యధాయీతి వ్యధికరణపరిణామాలంకారోదాహరణే
అంధతమససవిధానకరణత్వేనోపాత్త ధూళీనామంధతమసత్వే పర్యవ
సానం తథోపాదిత్సాకరణత్వేనోపాత్తాయా విశ్వగుప్తేః క్రియాత్వేప
ర్యవసానమవధేయం । కించ కృత్వాపరాధేపి జనే కృపాం స కార్షీత్ కరోతి
స్మ మునీన్ద్రాణాం వృత్త్యా అధ్యాత్మచింతనరూపయా ముఖరీభవంతీ శబ్దా
యమానా సతీ అభూతతద్భావే చ్విప్రత్యయః । ముక్తిక్షమాం మో
క్షోచితాం విద్యాం-పరవిద్యాం, వక్తుమియేష ... ॥ ౫౬ ॥

{సతాం చతుర్వర్గఫలప్రసూతౌ నారాయణే గర్భగతే నతాంగీ ।
అభంగురాముున్నతిమాశ్రయంతీ సర్వస్య సాదిత్సత సర్వమేకా }

సతామితి ॥ నతాంగీ సతాం సాధూనాం చతుర్ణాం ధర్మార్థకామ
మోక్షాణాం వర్గ ఏవ ఫలం తస్య ప్రసూతిర్యస్మాత్తస్మిన్ మహావదాన్యే
నారాయణే గర్భంగతే సతి అభంగురామభంగశీలాం స్థిరాముున్నతిం దా
నోత్సాహరూపామాశ్రయంతీ ఏకా సా దేవకీ సర్వస్య సర్వం సమాదిత్స
త ఏకమైవ మయా సర్వేపి సర్వాభీష్టదానేన తోషణీయా ఇత్యైచ్ఛదిత్య
ర్థః । యద్యపి సమానాధికరణానాం బహువ్రీహిరిష్యతే తథాపి అవ
జ్యర్థబహువ్రీహిః వ్యధికరణో జన్మాద్యుత్తరపద ఇతి వామనసూత్రా

చ్చతుర్వర్గఫలప్రసూతాః త్ర్యత్ర న్యక్కరణబహుళీకృతాః । యద్వా చ
తుర్వర్గఫలస్య ప్రసూతా ప్రసవిత్రీతి షష్ఠీసమాసోఽస్తు । అత ఏవ చ
శాకటిక ఇవ కాలాభ్ర ర్వ్యపి ఘుణాదయః ప్రత్యయాః శిష్టైస్సీఖ్యా
పంగమాత్ శేషస్యైవ సంబంధసామాన్యవివక్షయా షష్ఠీ ॥ ౪౭

కృశోదరీ శారదకయాభినంద్యా కేనాపి దాన్నాకృతవృద్ధియోగా ।
అతీత్యకార్శ్యంక్రమశః ప్రపేదే పరామభిఖ్యాంతను రైందవీవ ।

కృశోదరీతి ॥ గర్భసమయే కేనాప్యతర్క్యేణ మహిమ్నా ధామ్నా భగవత్తేజసా కృతవృద్ధియోగా తారకయా అక్ష్ణః కనీనికయా గర్భకాలసిద్ధయా అభినంద్యా శ్లాఘ్యా ప్రష్టౄణాం తారకాభిరభినంద్యేతి వా । కృశం ఉదరం యస్యాస్సా దేవకీ క్రమశః దివసక్రమేణ కార్శ్యం కృశత్వమతీత్య పరామభిఖ్యాముత్కృష్టాం శోభాం ప్రపేదే ప్రాప । ఐందవీ ఇందుసంబంధినీ తనురివ । యథేందుకలా శుక్లపక్షారంభసమయే సాగతేజసా కృతవృద్ధియోగా తారాభిః పరితస్స్థితైర్నక్షత్రైరభినంద్యమానా చ కార్శ్యమతీత్య క్రమేణ పరాం శోభాం ప్రతిపద్యతే తద్వదిత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥

నిగూఢమంతర్దధతానివిష్టం పద్మాపరిష్కారమణిం ప్రభూతమ్ ।
మధ్యేనకాలేప్రచితేనతస్యాఃమంజూషయారూప్యభువాబభూవే॥

నిగూఢమితి ॥ అంతర్నిగూఢం యథాతథా నివిష్టం స్థితం ప్రభూతం అదభ్రం పద్మాపరిష్కారమణిం లక్ష్మ్యాః ప్రసాధనరత్నమితి భగవతి తథాత్వాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిః దధతా ధారయతా కాలే గర్భోపచయసమయే ప్రచితేన పుష్టేన తస్యాః మధ్యేన రూప్యభువా రజతప్రభవయా మంజూషయా పేటికయా బభూవే భావే లిట్ మణిహారమంజూషికాయాః స్వభిరత్యూత ఇతి భావః ... ॥ ౪౯ ॥

శనైశ్శనైస్తాముపచీయమానామంతస్థకృష్ణామవలోకయంతః ।
దర్శాంతదీప్తామివచంద్రలేఖాంచక్రుశ్చకోరాయితమాత్మనేత్రైః

శనైరితి॥ శనైశ్శనైరుపచీయమానామంతస్థకృష్ణామంతర్గతదామో

దగాం చంద్రలేఖాపక్షేంతర్గతకృష్ణమృగాం అత ఏవ దశాం తే శుక్లపక్షారమ్భే దీప్తాం చంద్రలేఖామివ స్థితాం తామవలోకయంతః జనాః అత్ర నేత్రైః కరణైః చకోరాయితం చకోరవదాచరణమనన్యపరతయా తల్లావణ్యసుధాపానం చక్రుః చకోరశబ్దాదుపమానాదాచార ఇతి క్యజి భావే నిష్ఠా ఉపచీయమానామితి కర్తృకర్తరి ప్రయోగః ...॥ ౩౦ ॥

మయి స్థితే విశ్వగురౌ మహీయాన్మా భూద్భువో భార ఇతీవ మత్వా ।
సఖీజనానామవలంబ్య హస్తౌ సంచారలీలాం శనకైశ్చకార ॥ ౩౧ ॥

మయీతి ॥ విశ్వస్య గురౌ పితరి విశ్వస్మాద్గురుత్వయుక్తే చ కృష్ణే మయ్యధికరణభూతాయాం స్థితే సతి భువో మహీయాన్ భారో మా భూత్ గురుభారం వహంత్యా మమ దృఢపదన్యాసే భువో మహాన్ భారస్స్యాత్ స మా భూదితి మత్వేవ సఖీజనానాం హస్తావవలంబ్య శనకైరద్రుతం సంచారలీలాం చకార శనకైరిత్యత్రావ్యయసర్వనామ్నామకచ్ ప్రాక్టేరిత్యకచ్ప్రత్యయః । అత్ర దౌర్బల్యప్రయుక్తే సంచారమాంద్యే భూభారాసత్త్యనుచింతనస్య హేతుత్వోత్ప్రేక్షణాద్ధేతూత్ప్రేక్షా ॥ ౩౧ ॥

ముకుందగర్భా ముకురేషు దేవీ నాపశ్యదాత్మానమనాత్తభూషా ।
నాథత్విషా నందకదర్పణేనాదిదృక్షతాత్మానమదృశ్యమన్యైః ॥

ముకుందేతి ॥ ముకుందో గర్భః కుక్షిస్థో యస్యాస్సా దేవీ అనాత్తభూషా అధృతభూషణా సతీ ఆత్మానం ముకురేషు దర్పణేషు నాపశ్యత్ కింతు అన్యైరదృశ్యమాత్మానం నాథగర్భగతే భగవతి త్విషాతిదీప్యత ఇతి నాథత్విషా నందకేన తత్ఖడ్గేనైవ దర్పణేన అదిదృక్షత ద్రష్టుమైచ్ఛత్ । లౌకికదర్పణేషు సకలదృశ్యస్వశరీరస్య దర్శనం సదా క్రియమాణత్వాదనాదృత్య తదాత్మనో దృశ్యమపశ్యదంతరితి పూర్వోక్తరీత్యా స్వాంతస్థితవిశ్వాంతర్గతత్వాత్పరైర్ద్రష్టుమశక్యం స్వశరీరం సన్నిహితే భగవత్ఖడ్గ ఏవ దివ్యదర్పణే ద్రష్టుమైచ్ఛదిత్యర్థః । ముకురేష్వితి ప్రతిబింబాధికరణత్వవివక్షయా సప్తమీ దర్పణేనేతి తద్దర్శనకరణత్వవివక్షయా

తృతీయానాథత్వమితి నాథోపపదాత్ త్విషదీప్తావితి ధాతోః కర్తరి క్విప్ నందకస్య సన్నిహితత్వం భగవద్దీప్తిసన్నిధానపక్షే ప్రతిహతం దీప్యత ఇతి దివ్యదర్పణత్వాచ్ఛద్యోతయితుం తద్విశేషణం అదిద్యక్షతేత్యాశీర్విజ్ఞానస్మృద్వృతాం సన ఇత్యాత్మనేపదం ... ॥౩౨॥

{స్రజః ప్రభూతాస్సకశాకవోఢుందూరేకథారత్నవిభూషణానాం।
{భవిష్యతిక్షోణిభరాపనోదే ప్రత్యాయనం ప్రాథమికం తదాసీత్॥}

స్రజఇతి ॥ ప్రభూతాః బహ్వ్యః స్రజో మాల్యాని వోఢుం నశశాక । దౌర్బల్యాదితిభావః । రత్నవిభూషణానాం-మణిప్రధానాభరణానాం, కథా దూరే తేషాం తతోపి భారాదితి భావః । భవిష్యతి క్షోణిభారాపనోదే భగవదవతారానంతర భావిని భూభారనిరాసే తత్తస్యా మాల్యాభరణాపనోదనమేవ ప్రాథమికం ప్రథమకాలసంభవం ప్రత్యాయనం జ్ఞాపకమాసీత్ । యత్రావతరతి శ్రీకృష్ణస్తత్ర భారాపనోదనావశ్యకతాయామేతత్ప్రథమప్రవృత్తముదాహరణమాసీదిత్యర్థః ॥౩౩

{దివౌకసా దేవకవంశలక్ష్మీం విలోక్య తాం లోకనిధానగర్భామ్ ।
{విభూతిమగ్రేసరవేదవాదా వ్యాచఖ్యురస్యా వివిధప్రకారాం ॥}

దివౌకసఇతి ॥ దివౌకసో దేవాః దేవకః-కంసపితురుగ్రసేనస్య భ్రాతా తద్వంశలక్ష్మీం సంపదమివ సంపదం-ఆనందహేతుత్వాత్ తాం దేవకీం లోకనిధానం జగన్నివాసః కృష్ణో గర్భో యస్యాస్తథాభూతాం విలోక్యాగ్రేసరవేదవాదాః పురస్కృతవేదోక్తయస్సంతః అస్యా వివిధప్రకారాం విభూతిం బహుప్రకారమైశ్వర్యం వ్యాచఖ్యుః తాభ్యాం తిష్టువేదగీర్భిరస్తువన్నిత్యర్థః ... ... ॥౩౪॥

{పతిస్ససత్త్వామపి తత్ప్రభావాదదుఃఖశీలాం నమయేభపత్నీమ్ ।
{పుత్రైకతానామవలోక్య దేవీం స్వసంపదం సూచయతీతి మేనే॥౩౫}

పతిరితి ॥ తస్యాః పతిర్వసుదేవః ససత్త్వాం గర్భవతీమపి తస్య గర్భస్య ప్రభావాన్మాహాత్మ్యాత్ నదుఃఖంశీలతి ప్రాప్నోతీత్యదుఃఖశీలా

తాంగర్భభరణక్లేశరహితాం సమయే ఆసన్నప్రసవకాలేపి సుఖైకతానాం భవిత్రీం సుఖైకరూపాం సతీం గర్భసంచలనక్లేశం వినైవ సుఖమాసీనాం దేవీమవలోక్య స్వస్యసంపదభివృద్ధిం సూచయతీతి మేనే ఇదమశరీరివాక్యానురోధేన అన్యాదృశస్యాష్టమగర్భస్య ప్రభావాదేవేతి స్వాభివృద్ధించ నిశ్చితవానిత్యర్థః దుఃఖశీలామితి దుఃఖోపపదాత్ శీలతిధాతోః శీలికామిభక్ష్యాచరిభ్యోణ ఇతి ణప్రత్యయః ॥ ౩౫ ॥

{ పితృత్వమాసాద్య సురాసురాణాం పితామహత్వం ప్రతిపత్స్యమా
నః। అనంతగర్భామవలోక్య దేవీమతుష్యదన్యేష్వగతాభిలాషః॥ }

పితృత్వమితి ॥ పురా కాశ్యపరూపేణ సురాసురాణాం పితృత్వమాసాద్య పితామహత్వమఖిలపితుర్భగవతో జనకతయా తేషాంపితుః పితృత్వంప్రతిపత్స్యమానో వసుదేవః అనంతో విష్ణుర్గర్భో యస్యాస్తాం దేవీమవలోక్య అన్యేష్వగతాభిలాషః విషయాంతరేష్వప్రాప్తాభిలాషస్సన్నతుష్యత్ । ని ॥ అనంతో నాగరాడ్విష్ణురితి యాదవః ॥ ౩౬ ॥

{ తాపోపశాంతిం జగతాం దిశంతీ సంధ్యా పరా సాధుజనప్రతీక్ష్యా।
తామీదృశీం విశ్వపితుః ప్రసూతిం సంవేదయంతీవ సమాజగామ ॥ }

అథ గర్భవర్ణనానంతరం జయంత్యాం నిశీథే భగవదవతారం వక్ష్యం స్తదాదౌ సాయంసంధ్యాదిక్రమేణ నిశీథపర్యంతం వర్ణయితుముపక్రమతే ॥ తాపేతి ॥ జగతాం తాపోపశాంతిం సౌరాతపతాపస్య ప్రశమం దిశంతీ సాధుజనప్రతీక్ష్యా కాలే సంధ్యాకర్తృకతుణాం పరిపాలనీయా అపరాసంధ్యా జయంత్యాస్తిథేః పశ్చిమసంధ్యా తాం ప్రకృతాం ఈదృశీమిత్థంభూతామాసన్నాం విశ్వపితుః ప్రసూతిం సంవేదయంతీవ సమాజగామ సమాగతవతీ దుష్టనిగ్రహార్థం భగవదావిర్భావం నివేదయంత్యపి జగతాం మనస్తాపశాంతేస్సవిత్రీ సజ్జనస్య ప్రతీక్ష్యా పూజ్యా చ భవతీతి సంధ్యాయాస్తాదాత్మ్యేనోత్ప్రేక్షా సా చ మనస్తాపసౌరతాపయోః పూజ్యప్రతిపాల్యయోశ్చాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్త్యు

ర్థాపి తేతి సంకరః ... ... ॥౩౭॥

{సువర్ణపీతాంబరవాసినీసా స్వభాసంఛాదిత సూర్యదీప్తిః ।
ఉపాసనీయా జగతాంబభాసె మురద్విషో మూర్తిరివద్వితీయా ॥}

సువర్ణేతి ॥ శోభనో వర్ణః సువర్ణః సంధ్యాలోహితరూపః తేనపీతే గర్తే అంబరే-ఆకాశే, వస్తుం శీలమస్యాఇతి లభోక్తామూర్తిప క్షేసువర్ణమివపీతం సువర్ణేనపీతం కనకలిప్తం వా అంబరమంశుకం వసితుంశీలమస్యాఇతి తథోక్తా(కత్రి)వసనివాసఇతి అన్యత్రి వసఆచ్ఛాదనఇతి ధాతోస్తాచ్ఛీల్యేణినిః స్వధామ్నా స్వతేజసా సంఛాదితా సూర్యస్యదీప్తిర్యయా సాతథోక్తాసాంధ్యతేజసాహి సూర్యదీప్తిరారజ్యతేమూర్తిపక్షేతిరస్క్రియతఇతి యావత్ జగతాముపాసనీయాపూజ్యాసాసంధ్యామురద్విషో నారాయణస్య ద్వితీయామూర్తిరివ బభాసేఇత్యుత్ప్రేక్షా సాచసువర్ణపీతాంబరేత్యాదిశ్లేషమూలకాభేదాధ్యవసాయ రూపాతిశయోక్త్యుత్థాపితేతి సంకరః ॥ ౩౮ ॥

{ప్రసక్తపాతశ్చరమాంబురాశౌ రక్తోరుబింబో రవిరస్తశైలాత్ ॥
దినాంతనాగేనదృఢప్రణున్నం మనశ్శిలాశృంగ మివాబభాసె ॥}

ప్రసక్తేతి॥ చరమాంబురాశౌ పశ్చిమసముద్రే ప్రసక్తపాతః ప్రారబ్ధపతనఃరక్తోరుబింబఃఅస్తసమయప్రత్యాసత్త్యా రుణవిపులమండలో రవిః దినాంతఏవనాగో గజస్తేన అస్తశైలాచ్చరమాద్రేః ।ని। అస్తస్తుచరమాక్ష్మాభృదిత్యమరః । దృఢప్రణున్నంనితాంతంయత్నేననిరస్తంమనశ్శిలాశృంగం గైరికశిఖరమివాబభాసే అత్ర సూర్యేమనశ్శిలాశృంగతాదాత్మ్యసంభావనారూపస్వరూపోత్ప్రేక్షా సాచదినాంతనాగేనేతి రూపకోత్థాపితేతి సంకరః ... ... ॥ ౩౯ ॥

{నిమజ్జతా వారినిధౌ సవిత్రా కోనామ జాయేతకరగ్రహీతా ।
తదేతిసంభావనయైవనూనం దూరాదుదక్షేపి కరాగ్రముచ్చైః ॥}

నిమజ్జతేతి ॥ వారినిధౌ నిమజ్జతాఅరర్ధాపరిసమాప్త నిమజ్జనేన స

విత్రాకత్రాణో నామకరగ్రహీతా జాయేతఅమజ్జనాయహస్తగ్రహీతా స్యాదితిసంభావనయైవతదాతస్మిణ్కాలేకరస్యకిరణస్యైవహస్తస్యాగ్రం దూరాదుదక్షేపిదూరముత్క్షిప్తం। దూరాంతికార్థేభ్యోద్వితీయాచేతి ప్రాతిపదికార్థమాత్రేపంచమీ। ణో నామేతినామశబ్దస్తదీయసంభావనాద్యోతకః ॥ ని ॥ నామప్రాకాశ్యసంభావ్యకోపధోపగమకుత్సనేష్విత్యమరః। అత్రకరాగ్రోత్క్షేపణేకరగ్రహీతృసంభావనారూపహేతూత్ప్రేక్షా। సవితరికూపాదినిపతత్పురుషత్వాప్రతీతేస్సమాసోక్తిః కరశబ్దశ్లేషమూలకాతిశయోక్తిశ్చేతి సంకరః ... ... ॥ ౪౦ ॥

{స్ఫురత్ప్రభాకేసరమర్కబింబం మమజ్జసిన్ధౌమకరందతామ్రం।
{సన్ధ్యాకుమార్యాగగనాంబురాశేః క్రీడాహృతం క్షిప్తమివారవిన్దం॥

స్ఫురదితి ॥ స్ఫురంతో భ్రాజమానాః ప్రభాకేసరాః కేసరసదృశప్రభాయస్యేత్యుపమితి సమాసగర్భోబహువ్రీహిః। అరవిందపక్షే స్ఫురంతః ప్రభాసదృశాః కేసరాయస్యేతి మధ్యమపదలోపిసమాసగర్భః।మకరందః-పుష్పరసఇవ, తామ్రం లోహితం । అరవిందపక్షే మకరందేనతామ్రం అర్కబింబంసంధ్యైవకుమారీతయాగగనమేవాంబురాశిఃతస్మాత్క్రీడయాఆహృతంఆనీతంక్షిప్తం అరవిందమివసింధౌమమజ్జమగ్నమభవత్। అత్రార్కబింబేఅరవిందతాదాత్మ్య సంభావనారూపస్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః। సచస్ఫురత్ప్రభాకేసరం మకరందతామ్రమిత్యుపమాభ్యాం సంధ్యాకుమార్యాగగనామ్బురాశేరితిరూపకాభ్యాం చోత్థాపితఇతి సంకరః ... ... ॥ ౪౧ ॥

{ఫణామణిప్రేక్ష్యఖరాంశుబింబ స్సంధ్యాసువర్ణీమవలోక్యభీతః।
{తాపాధికోవాసరపన్నగేంద్రఃప్రాయేణపాతాళబిలంవివేశ॥ ౪౨॥

ఫణేతి ॥ ఫణామణివత్ప్రేక్ష్యంఖరాంశోరుష్ణకిరణస్యబింబంమండలం యస్య సతథోక్తఃతాపేనాతపోష్మణా పన్నగేంద్రపక్షే గరళోష్మణా చాధికః వాసరోదివసఏవ పన్నగేంద్రఃఫణిరాజఃప్రాయేణనూనం

సంధ్యామేవ సుపర్ణీం గరుడజననీమవలోక్య భీతః పాతాళబిలం నాగలోకస్య రంధ్రం వివేశ అతో౽ష్ణకిరణస్య పాతాళే ప్రవేశ ఏవ తదనంతరమదృశ్యమానస్య వాసరపన్నగేంద్రస్య ఫణామణి పురస్కా-రేణ తత్ర ప్రవేశ ఉత్ప్రేక్ష్యతే । అత్ర ఫణామణిప్రేక్ష్యఖరాంశుబింబ ఇత్యుత్ప్రేక్షా శాపాధిక ఇతి తాపద్వ్యయాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయో-క్తిః వాసరపన్నగేంద్ర ఇతి సంధ్యాసుపర్ణీమితి చ రూపకం భీత ఇతి ప్రవేశ-హేతుగర్భం విశేషణమితి పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం ప్రాయేణేతి తద్ధేతుత్వోత్ప్రేక్షకత్వప్రతిపాదనాద్ధేతూత్ప్రేక్షా ఏతైరుత్థాపితా చ విశేషతిస్వరూపోత్ప్రేక్షేత్యేతేషాం సంకరః ... ॥౮౨॥

{ప్రదోషరాగారుణసూర్యలక్ష్మా ద్దిశాగజో దృప్త ఇవాతిఘోరః ।
కాలోపనీతం మధునా సమేతం మన్యే పయోధిః కబళం న్యభుఙ్క్త ॥}

ప్రదోషేతి ॥ దృప్తో గర్వితః దిశాగజో దిగ్గజ ఇవాతిఘోరః అత్యర్థం భయంకరః, పయోధిః-ప్రదోషరాగేణారుణస్య సూర్యస్య లక్ష్మో ద్వ్యాజాత్ ॥ని॥ లక్ష్మం నపుంసకత్వేన (స్త్రీ)త్వ్యాజేన యుతేన నేతి యాదవః । కాలే నసమయేనోపనీతం మధునా క్షౌద్రేణ సమేతం కబళం న్యభుఙ్క్త మన్యే ఉత్ప్రేక్షావ్యంజకో౽యం మన్య ఇతి శబ్దః తదుక్తం దండినా ॥ “మన్యే శంకే ధ్రువం ప్రాయో నూనమిత్యేవమాదిభిః। ఉత్ప్రేక్షా వ్యజ్యతే శబ్దైరివశబ్దో౽పి తాదృశ ఇతి। ఇదం చ కబళం ప్రతిరూపకమవ్యయమితి భోజరాజః। వికబ్దాత్ ఆపం చైనహాలంతానామిత్యాదినా టాపి దిశాశబ్దస్సాధుః అత్ర పయోధేర్గజేన సాదృశ్యప్రతిపాదనాత్ తద్భోజయితృత్వేనాభిమతస్య కాలస్య ఆధోరణసాదృశ్యం ప్రతీయత ఇత్యేకదేశవర్త్యుపమాలంకారః యద్యపి రూపకమేవైకదేశవర్తీతి ప్రాచీనైరభ్యుపగతం తథాప్యలంకారసర్వస్వకృతా నైతైరివోత్ప్రేక్షైః పద్మైర్ముఖైరివ సరశ్శ్రియః । పదే పదే విభాంతి స్మ చక్రవాకైస్తనైరివ శుభ్రాహావ్యశ్య న్యాయసామ్యాదుపమాయైకదేశవర్తిత్వంగీకారితా । సూర్యలక్ష్మా వితిలక్ష్మశబ్దేన అసత్య

త్వపరేణనాయంప్రదోషారుణస్సూర్యః కింతు మధుసంభిన్నకబళ ఇతి
ప్రతీతేరపహ్నుతిః ఏతాభ్యాముత్థాపితా చ సముద్రేసూర్యమజ్జనేనగ
మ్యమాన నిమిత్తేనతద్భోక్తృత్వోత్ప్రేక్షేతి సంకరః ... ॥౪౩॥

{తదాతమఃప్రోషితచంద్రసూర్యేదోషాముఖేదూషితసర్వనేత్రం।
వియోగినాంశోకమయస్యవహ్నేరాశాగతోధూమఇవాన్వభావి}

తదేతి ॥ తదాతస్మిన్కాలే ప్రోషితచంద్రసూర్యే దోషాముఖేరజనీ
ప్రారంభేదూషితసర్వనేత్రం ఉపహతసర్వలోచనంతమఃవియోగినాం
విరహిణాంశోకమయస్య, వహ్నేః-శోకరూపస్యాగ్నేః, ఆశాగతో
దిశః ప్రాప్తోధూమఇవాన్వభావి అనుభూతందోషాపదమవ్యయమిత్య
మరసింహాదిభిరుక్తమ్। తతః కథాభిస్సమతీత్యదోషా మారుహ్యసై
న్యైస్సహపుష్పకంసః ఇతి భట్టిప్రయోగాదనవ్యయమప్యాహుః।
శోకమయస్యేతి స్వరూపార్థేమయట్ప్రత్యయః అత్ర నేత్రదూషకత్వ
సామ్యనిమిత్తాశోకమయస్యవహ్నేరిత్యపహ్నుతి సంకీర్ణా ధూమ
త్వోత్ప్రేక్షా ... ... ॥ ౪౪ ॥

{సతారపుష్పాధృతపల్లవశ్రీః ప్రచ్ఛాయనీరంధ్రతమఃప్రతానా।
విశ్వాభినంద్యావవృధేతదానీం వైహాయసీకాపివసంతవన్యా॥౪౫}

సతారేతి ॥ తారాణి-నక్షత్రాణ్యేవపుష్పాణి, తైస్సహవర్తతఇతిస
తారపుష్పాధృతపల్లవశ్రీఃసంధ్యాభ్రతేజసాధృతప్రవాళశోభా-ఛాయా
నాంసమృద్ధిఃప్రచ్ఛాయంసంమద్రమితివత్సమృద్ధ్యర్థేవ్యయీభావఃతదే
వనీరంధ్రతమఃప్రతానసంధ్యాంతప్రచయోయస్యాంసాతథోక్తావిశ్వాభి
నంద్యాజగదభినందనీయావైహాయసీవిహాయస్యాకాశేభవాకాప్యాశ్చ
ర్యభూతావసంతవన్యావసంతకాలవనరాజిః వవృధేవృద్ధిసంపన్నావసం
తవన్యేతి సంజ్ఞాయాంవాఘ్యవసీయుతేవనశబ్దస్య పాశాదిపాఠాత్సమూహా
ర్థేయప్రత్యయః అత్ర సతారపుష్పేతి రూపకంధృతపల్లవశ్రీరిత్యత్రా
న్యస్యశ్రీరన్యత్రనసంభవతీతి అసంభవద్వస్తుసంబంధేనపల్లవశ్రీ సదృశ

త్రయోవగమాన్నిదర్శనాప్రచ్ఛాదయే ... దావుపమావనైకః ... చ సంధ్యాయాం వసంతవనపఙ్క్తి ... భేదాధ్యవసాయిరూపాతిశయోక్తి రితిసంకరః ... ... ॥ ౭౫ ॥

{ అలక్ష్యత శ్యామలమంతరిక్షం తారాభిరాదర్శితమౌక్తికౌఘం ।
నివత్స్యతో విశ్వపతేరపవ్యం కాలేనభృత్యేనకృతం వితానం ॥౭౬ }

అలక్ష్యతేతి ॥ శ్యామలం తారాభిర్నక్షత్రైరాదర్శిత మౌక్తికౌఘం ప్రదర్శితముక్తాఫలనికరంఅంతరిక్షమపవ్యం భూమావాని నివత్స్యతః నివాసంకరిష్యతః విశ్వపతేః-కృష్ణస్యభృత్యేన కాలేనకృతంవితానమివ ముక్తాఫలస్యాతిలబ్ధపరభాగం నీలవితానమివాలక్ష్యాదృష్టం అత్రతారాణాం మౌక్తికత్వ రూపణేనరూపకసంకీర్ణః ఉత్ప్రేక్షాలంకారః నివత్స్యత ఇత్యత్ర వసనివాస ఇతిధాతోర్లృట్ స్యశతరి సస్యార్ధధాతుక ఇతి తకారాదేశః ... ... ॥౭౬॥

{ అభ్యంగనాదప్రతిపన్నమానా నిమేషభాజో నియతంవనస్థాః ।
మారంగతే స్వామినిపుష్కరిణ్యః తత్ప్రాప్తిలాభాయతపావితేనుః }

అభ్యంగేతి ॥ స్వామినినాథే సూర్యేగతేఅస్తమితేసతినియతంవనస్థాస్సాం నిత్యేనజలస్థాఃనియమేనకాననస్థాశ్చ ॥ నీ॥వనం కాననం జీవనమితి విశ్వః । అభ్యంగనాదేనభ్యంగవాదాభావేన ప్రతిపన్నమానాఃప్రాప్తవాఙ్నియమాః నిమేషభాజో ముకులీభావభాజః ధ్యాననిమీలన భాజశ్చపుష్కరిణ్యఃపద్మిన్యస్తస్యసూర్యస్య ప్రాప్తిర్లాభాయసిద్ధయేతపావితేనుశ్చక్రుః అత్రాభ్యంగనాద్యాభావే మానత్వారోపస్య తపశ్చర్యోపయోగాత్పరిణామః సూర్యస్యపతిత్వరూపణాత్పద్మినీనాం తత్పత్నీత్వం గమ్యతఇతి ఏకదేశవర్తిరూపకం పద్మసంకోచేనిమేషాభేదాధ్యవసాయాత్ లక్షణామూలాతిశయోక్తిః తత్ప్రాప్తిలాభాయేతి ఫలోత్ప్రేక్షాతపావితేనురితిస్వరూపోత్ప్రేక్షావాచకాప్రయోగాద్గమ్యా ఇత్యేతేషాంచ సంకరః ... ...॥ ౭౭ ॥

{ నిమీలితానాం కమలోత్పలానాం నిష్పన్నసఖ్యైరివ చక్రవాకైః ।
విముక్తభోగైర్వ్యదధి విషణ్ణైర్విబోధవేలావధికో విలాపః ॥ ౪౮ ॥ }

నిమీలితానామితి ॥ చక్రవాకైః కోకైః కర్తృభిః నిమీలితానాం-ముకుళితానాం, కమలోత్పలానాం పద్మేందీవరాణాం నిష్పన్నసఖ్యైరుత్పన్నసౌహార్దైః తద్విషయసౌహార్దవద్భిరివ విషణ్ణైః దుఃఖితైః విముక్తభోగైః-త్యక్తస్త్రీసంభోగైశ్చ సద్భిః, తేషాం కమలోత్పలానాం విబోధవేలా వికాససమయః ప్రభాతకాలః అవధిర్యస్య సః తదవధికః ॥ సూ ॥ శేషాద్విభాషేతి కప్రత్యయః విలాపశ్శోకశబ్దః పిదధే చక్రే కర్మణి లిట్ యథా కశ్చిదుత్పన్నసౌహృదాస్తస్య మూర్ఛాదిదురవస్థాయాం విషణ్ణాస్తాంబూలాదిభోగాన్విహాయ తత్ప్రబోధపర్యంతం విలపంతి । తద్వదితి భావః । అత్ర విరహప్రయుక్తే చక్రవాకవిలాపే కమలోత్పలసఖ్యస్య హేతుత్వోత్ప్రేక్షణాత్ హేతూత్ప్రేక్షాలంకారః విశేషణసామ్యాత్కమలోత్పలానాం మూర్ఛితపురుషత్వప్రతీతేస్సమాసోక్తిశ్చేతి తయోరన్యోన్యానుప్రాణితత్వేన సంకరః । నను రాత్రౌ నీలోత్పలానాం వికాసః ప్రసిద్ధః । సాహిత్యచింతామణౌ చ కవిసమయప్రసిద్ధపరిగణనప్రస్తావే తథైవ కథితం రాత్రావేవ నీలోత్పలవికాసః దివైవ కమలవికాస ఇతి కథమత్ర తేషాం రాత్రౌ నిమీలనముచ్యతే । సత్యం ఇదమావిష్టితజ్యోత్స్నం స్నిగ్ధనేత్రోత్పలం ముఖం ఇతి జ్యోత్స్నోత్పలాయోగాదయుక్తం నామరూపకమితి ఉదాహరతా దండినా రాత్రౌ తేషాం నిమీలనమంగీకృతం తద్వ్యాఖ్యానేప్యుక్తం యదా జ్యోత్స్నా చన్ద్రికా తదోత్పలం న వికసతీతి జ్యోత్స్నోత్పలయోగోఽసంగత ఇతి తస్మాదుభయథాపి కవిసమయప్రసిద్ధేరుపపన్నమేతత్ అత ఏవోత్తరసర్గేపి రాత్రౌ యమునావర్ణనే వక్ష్యతే నిమిషితాసితనీరజలోచనా ముకుళితాబ్జముఖీ సవితుస్సుతేతి ప్రభాతవర్ణనసర్గే చ నీలోత్పలవికాసో నైకత్ర వర్ణయిష్యతే శ్రీమద్రామాయణే చ దివా గంగావర్ణనే

దృశ్యతే। క్వచిత్ఫుల్లోత్పలచ్ఛన్నాం క్వచిత్పక్షవనాశ్రితామితి ॥౪౮॥

{తమిస్రనీలాంబరసంవృతాంగీ శ్యామా బభౌ కించిదతీత్య సంధ్యాం।
ప్రాచీనశైలే సమయాన్నిగూఢం సముత్యతా చంద్రమివాభిసర్తుం}

తమిస్రేతి ॥ కించిత్సంధ్యామతీత్య తమిస్రేణ తమసైవ నీలాంబరేణ నీలవస్త్రేణ సంవృతం సంవరణమంగతిగచ్ఛతీతి సంవృతాంగీ అగిగతావితి ధాతోః కర్మణ్యణిజీప్ సంవృతాంగీ అవకుంఠితావయవా శ్యామా నిశా సైవ శ్యామా యువతిః । ఇ ॥ శ్యామా షోడశవర్షా స్త్రీ త్రివృతాశారిబానిశేతిరత్నమాలా । ప్రాచీనశైలే పూర్వాచలే ప్రాచీనశబ్దో ఝ్యప్రాక్పరిచితసంకేతస్థానఇత్యపిగమ్యతే సమయాత్ కాలాదేవ సంకేతాత్ ॥ని॥ సమయః కాలసిద్ధాంతప్రతిజ్ఞాశపథేషుచ। సంకేతాచారయోశ్చేతి రత్నమాలా నిగూఢం నిలీనం చంద్రమభిసర్తుం సముద్యతేవ బభౌ అభిసారికాపి ప్రకాశభియా కించిత్సంధ్యామతీత్య తమసి నీలాంబరేణావకుంఠితాభిసరతీతి భావః । అత్ర తమిస్ర నీలాంబరేత్యత్ర నైల్యస్య సామాన్యధర్మస్య ప్రయోగాదుపమా బాధే పరిశేషాదూపకసిద్ధౌ తదుత్థాపితం శ్యామా సమయాదిత్యనయో శ్లిష్టరూపకం తతశ్చ చంద్రస్య నాయకత్వరూపణం గమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తి రూపకం తదుత్థాపితాభిసారికాత్వోత్ప్రేక్షేతి సంకరః ... ॥౪౯॥

{నిశాకరేణ ప్రతిపన్నసత్త్వా నిక్షిప్తదేహేవ పయోధితల్పే। జగత్సమీక్ష్యాజహతీవ కార్శ్యం ప్రాచీ దిశా పాండరతామయాసీత్ ॥}

నిశాకరణేతి ॥ నిశాకరేణ చంద్రేణ ప్రతిపన్నసత్త్వా ప్రాప్తగర్భా పయోధౌ సముద్ర ఏవ తల్పే నిక్షిప్తదేహా తత్సంశ్లేషాత్తత్ర న్యస్తదేహావస్థితా । జగతాం సమీక్ష్యా ఉదేష్యచ్చంద్రకిరణాంకుర సంపర్కాద్ద్రష్టుం యోగ్యా । కార్శ్యం కృశత్వం జహతీ అంధకారావరణేన పూర్వం కార్శ్యం ప్రాప్యావస్థితా అద్య తత్త్యజంతీచ ప్రాచీదిశా పాండరతాం శుభ్రతాం అయాసీత్ అగమత్। ప్రాప్తగర్భా తల్పే న్యస్తదేహా కాం

త్వతిశయాజ్జగతాం దృష్టియోగ్యాకార్శ్యం ముంచతీసతీ శుభ్రితాం గచ్ఛతీతిభావః। పడిగతావితి ధాతోః పండెదీర్ఘశ్చేత్యరణ్ప్రత్యయే దీర్ఘే చ పాండరశబ్దః। పాండురఇత్యుకారయుక్తస్తు సితపీతసంయోగరూప పాణ్డువాచీ। నిశాకరేణేత్యత్ర ప్రకృత్యాదిత్వాత్తృతీయా। అత్ర ప్రాచ్యాగర్భ-వతీత్వరూపణాంగమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తి రూపకాలంకారః సచ పయోధితత్వే ఇతి రూపకానుప్రాణితయానిశి ప్రదేశే వేత్యుత్ప్రేక్షయా అంధకారావరణే కార్శ్య భేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్త్యా చానుప్రాణితఇతి సంకరః ... ... ॥ ౨౦ ॥

తమః ప్రసంగేన విముచ్యమానా గౌరప్రభా గౌరభిదాభినన్ద్యా।
విధూదయారంభవిశేషదృశ్యా ప్రాచీ దిశా భాసత దేవకీవ ॥ ౨౧ ॥

తమ ఇతి ॥ తమః ప్రసంగేన అంధకారసంపర్కేణ పక్షే భగవత్ప్రవేశాత్తమోగుణస్య పాపస్యశోకస్యవా సంపర్కేణ విముచ్యమానా గౌరప్రభా పాండరశోభా గౌరభిదా అచలభిదాశక్రేణాభినంద్యా తదీయదిక్త్వాత్ పక్షే దేవకార్యార్థం అవతరిష్యతః కృష్ణస్య గర్భభరణాద్విధోశ్చంద్రస్యఉదయారమ్భేణ విశేషదృశ్యాకృత్స్నతమోనిరాసాదతిశయేన ద్రష్టుం యోగ్యా పక్షే విధోః కృష్ణస్యావిర్భావారంభాదతిశయేన రమణీయా ప్రాచీ దిశా దేవకీ వా భాసత । ఉపమాలంకారః । సచతమః ప్రసంగేనేతి విధూదయేతి చ శ్లేషమూలకాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్త్యనుప్రాణితఇతి సంకరః ॥ని॥ తమోంధకారే స్వర్భానావిఘ్నే శోకేగుణాంతరఇతి విధుశ్శశాంకే కర్పూరే హృషీకేశేచ రాక్షసఇతిచ విశ్వః । గౌరోగుణేఽసితే పీతఇతిరత్నమాలా ॥ ౨౧ ॥

అపత్యలాభం యదువీరపత్న్యాః మహోదధామగ్నసముత్థితేన।
తద్వంశమాన్యేనసమీక్ష్యపూర్వం ప్రాప్తం ప్రతీతేనపురోధసేవ

అపత్యేతి ॥ యదుషు-యదువంశ్యేషు, వీరః శ్రేష్ఠోవసుదేవః॥ని॥ వీరస్తుసుభగే శ్రేష్ఠఇతి విశ్వః। తస్యపత్న్యా అపత్యలాభం భవిష్యంతం స

మిత్యాలోచ్య మహోదధౌ మగ్ననముత్థితేన-నిమజ్జ్యోత్థితేన, పూర్వకాలేత్యాదినా సమాసః, తద్వంశమాన్యేన యదువంశకూటస్థతయా పూజ్యేన చంద్రమసా ప్రోత్థితేన సాదరేణ॥ని॥ ప్రతీతిస్సాదరేఖ్యాత ఇతి విశ్వః ॥ పురోధసా-పురోహితేనేవ, పూర్వముత్పత్తేః ప్రాగేవ ప్రాప్తం ఉపయాయ ప్రత్యాసన్నం।కులక్రమాగతతయా కులపూజ్యః పురోహితః పుత్రోత్సవే జాతకర్మాదికారయితుం స్వాతస్సవనం ప్రాగేవాగచ్ఛతీతి తత్తాదాత్మ్యం । భావనారూపస్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః । అపత్యలాభాలోచనస్య తత్ప్రాప్తిహేతుతయోత్ప్రేక్షణాద్ధేతూత్ప్రేక్షా చేతి తయోస్సంకరః । యదుశబ్దస్య కూటస్థక్షత్రియవిశేషవాచినః తద్వంశ్యేషు లక్షణయా వృత్తిః నతు తద్రాజస్య బహుషు తేనైవా(స్త్రీ)యామిత్యపత్యప్రత్యయలుకా । యదుశబ్దస్య జనపదవాచిత్వాభావేన తత స్తద్రాజప్రత్యయాసంభవాత్ । అతఏవవిజహుర్యాదవాస్తత్రివిబుధ(స్త్రీ)పరప్రదా ఇతి తేషు యాదవశబ్దప్రయోగోప్యగ్రే దృశ్యతే యది తస్య జనపదవాచిత్వం కైశ్చిదభ్యుపగమ్యతే తదా వంశ్యేషు యదుశబ్ద స్తద్రాజప్రత్యయలుకా భవతి । యాదవశబ్దస్తు తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయేనేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ... ... ॥ ౫౨ ॥

{ క్ష్వేళోపమే సంతమసే నిరస్తే సామం సుధాస్తోమమివోద్వమంతీ ।
మగ్నోదధే ర్వేలెవ ముదో హలక్ష్మీ ర్మహాశా మనోజ్ఞా మమరేంద్రమాన్యా ॥ }

క్ష్వేళేతి ॥ క్ష్వేళోపమే-గరళసదృశే, సంతమసే విష్వక్తతే తమసి నిరస్తే ప్రథమమావిర్భూతైః కిరణాంకురైర్నిరాకృతే సతి సుధాస్తోమమమృతపుంజమివ, సామ ముద్వమంతీ-ఉద్గిరంతీ, ఆవిర్భావయంతీతి యావత్ అతఏవగౌణత్వాదగ్రామ్యతా యథాహ దండీ॥ష॥ నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాదిగౌణవృత్తివ్యపాశ్రయం। అతిసుందరమన్యత్తు గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహత ఇతి అమరేంద్రస్యమాన్యా ఐశా ప్రాచీ మగ్నోదధేర్వేలా మథనకాలీనా జలవృద్ధిరివ ॥ని॥ వేలాబ్ధితీరాంబువృద్ధ్యోరితి రత్నమాలా॥ లక్ష్మీం

శోభామేవ, లోకమాతరందుదోహ - జనయామాసేత్యర్థః. అనేకేవ
శబ్దార్థోపమాలంకారః । సచ లక్ష్మీమితి శ్లేషమూలాతిశయోక్త్యను
ప్రాణితఇతి సంకరః ॥ ... ... ॥ ౪౩ ॥

{తమస్సమాకాన్తివశేనపూర్వంజజ్ఞేనిమగ్నైరివభూతధాత్ర్యాం।
{తతస్తుషారాంశుకరావగూఢైరుత్తభ్యమానైరివశైలశృంగైః॥౪౪॥

తమఇతి ॥ పూర్వం - చంద్రోదయారంభాత్ ప్రాక్, శైలశృంగైస్త
మస్సమాకాన్తివశేన - అంధకారాక్రమణాయత్తతయా ॥ని॥ వశఆయత్త
తాయాం స్యాదితివిశ్వః ॥ భూతధాత్ర్యాం భూమానిమగ్నైరివజజ్ఞే
జాతం జనిధాతోర్భావేలిట్ । తతశ్చంద్రోదయారమ్భే తుషారాం
శుకరావగూఢైః చంద్రకిరణావకుంఠితైరుత్తభ్యమానైరివజజ్ఞ ఇత్యను
షంగః । పూర్వమన్ధకారావృతత్వేనాదర్శనాత్పర్వతశిఖరాణి భూమా
నిమగ్నానీవేత్యుత్ప్రేక్షా తదుదయారంభే భూమౌ పతద్భిః కిరణైరుప
రిభాగమారభ్య ప్రకాశ్యమానాని తాన్యుత్తంభనేన పునరున్మజ్జంతీవే
త్యపరోత్ప్రేక్షాచేతి తయోః పరస్పరానుప్రాణితత్వేన సంకరః ॥ ౪౩ ॥

{దిశస్తదానీమవనీధరాణాం సగైరికైః పారదపంకలేపైః।చకా
{శిరేచంద్రమసోమయూఖైఃపంచాయుధస్యేవశరైఃప్రదీప్తైః॥౪౫

దిశఇతి ॥ తదానీమవనీధరాణాం - పర్వతానాం, సగైరికైః - పారదపం
కలేపైః, కనకసహితరసకర్దమలేపైః తద్వదారంజకైశ్చంద్రమసో
మయూఖైః, ప్రదీప్తైః - ప్రజ్వలితైః, పంచాయుధస్య శరైరివచకాశి
రే. అత్ర సగైరికైరిత్యాదిరూపకస్య పంచాయుధస్యేత్యాద్యుత్ప్రే
క్షాయాశ్చ సంసృష్టిః॥ని॥ గైరికం కనకేధాతావితిరసస్తుపారదస్స్యాతఇ
చవిశ్వప్రకాశః ॥ ... ... ॥ ౪౫ ॥

{సమున్నమంతీకుటిలాయతాత్మా శశాంకలేఖోదయదృశ్యకోటిః।
{వియోగిచేతోలవనేప్రవీణా కామోద్యతాకాంచనశంకలేవ॥౪౬

సమున్నమంతీతి ॥ ప్రథమంసమున్నమంతీ - సముద్గచ్ఛంతీ, కుటిలా

యతాత్ర-వక్రదీర్ఘాకారా శశాంకస్య లేఖా ఉదయప్రథమదృశ్యా కోటిః యస్యాస్సా కామేనోన్యస్తా వియోగినాం విరహిజనానాం చేతసి లవనే ప్రహితా కాంచనశంకులా కనకమయీ లవనశస్త్రీవ చకాశే స్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౫౭ ॥

{తమాంసి దుర్వారబలస్స కాలః ప్రాయేణ లోప్తుం సహసా దిశాంకః
మహాంసి కామశ్చ మనస్వినీనాం ప్రాయుఙ్క్త శైత్యాధికమర్ధచన్ద్రం}

తమాంసీతి ॥ దుఃఖేనవార్యత ఇతి దుర్వారం బలం యస్య స కాలః సమయః కామో మన్మథశ్చ క్రమేణ దిశాం తమాంసి మనస్వినీనాం మహాంసి చ ప్రాయేణ సహసా సద్యః లోప్తుం వినాశయితుం శైత్యేన-శీతత్వేన, ఉత్తేజితత్వేనచ అధికం అర్ధశ్చాసౌ చంద్రశ్చ తం అర్ధచంద్రరేఖామాయుధవిశేషంచ ప్రాయుఙ్క్త అత్ర రాత్రివర్ణనే ప్రాకరణికయోః కాలకామయోరర్ధచంద్రప్రయోగరూపైకక్రియాన్వయేన పరస్పరౌపమ్యప్రతీతేస్తుల్యయోగితాలంకారః । సచ శైత్యాధికమర్ధచంద్రమితిశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత ఇతి సంకరః ॥ ని ॥ అర్ధచంద్రస్తు చంద్రకే । గళహస్తే బాణభేద ఇతి విశ్వః ॥ ౫౮ ॥

{కరేణ సంకోచితపుష్కరేణ మదప్రతిచ్ఛందకళంకభూమా । క్షి
ప్త్వాతమశ్శైవలమున్మమజ్జ మగ్నాదిశానాగ ఇవేన్దురబ్ధేః ॥ ౫౯ ॥}

కరేణేతి ॥ మదప్రతిచ్ఛందః-మదజలసదృశః, కళంకస్య భూమా బాహుళ్యం యస్య స ఇందుస్సంకోచితాని పుష్కరాణి పద్మాని యేన తేన కరేణ-కిరణేన, పక్షే సంకోచితస్యాగ్రేణ హస్తేన ॥ ని ॥ పుష్కరం కరిహస్తాగ్రే । బలిహస్తాంశవః కరా ఇత్యమరః ॥ తమశ్శైవలం-శైవలసదృశం తమః, క్షిప్త్వా నిరస్య మగ్నా దిశానాగః-దిగ్గజ ఇవాబ్ధేరున్మమజ్జ ఉత్తస్థౌ అత్ర కరాదిశబ్దశ్లేషమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితోపమాలంకారః

{మహోదయా తామ్రికపోలభాసా శక్రస్య కాష్ఠా శశినా చకాశే । ఉ
దేయుషా వ్యంజయితుం త్రిలోకీం నాథస్య సానాభిరివాంబుజేన ॥}

ఉదేతి ॥ శక్రస్య కాష్ఠా ఇంద్రస్య దిక్ త్రయాణాం లోకానాం సమాహారస్త్రిలోకీ తాం వ్యంజయితుం ప్రకాశయితుముదేయుషా ఉదితవతా మదోదయాత్తామ్రికపోలభాసా తత్క్షణోదితత్వాదాసవాదిమదజననారుణగండతుల్యరుచా శశినా నాథస్య-స్వామినో నారాయణస్య, సా ప్రసిద్ధా నాభిరంబుజేనేవ చకాశే । భగవన్నాభిపద్మమపి చతుర్ముఖోత్పాదనద్వారా త్రిలోకీం వ్యంజయితుముత్పాదయితుం ఉదితమాతామ్రం చ ॥ వ॥ సుదర్శనం చాస్య రరాజ శౌరేస్వచ్ఛక్రపద్మం సుభుజోరునాళం యథాదిపద్మం తరుణార్కవర్ణం రరాజ నారాయణనాభిజాతమితి భారతవచనాత్ ఉపమాలంకారః ॥ ఉదేయుషేతి ॥ ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చేతి ఇణ్ ధాతోః క్వసుప్రత్యయాంతనిపాతనాత్సాధుః । తత్ర వృత్తికృతా ఉపోపసర్గగ్రహణమతంత్రమిత్యుపసర్గాంతరేపి తదనుజ్ఞానాత్ ॥ ... ... ॥ ౫౯ ॥

సమీపతస్సంతమసాంబురాశేర్బభార శంఖాకృతిరిందుబింబః । పి
త్రోపరాగాదివ పీతిమానం దోషావిలప్రోషితదృష్టిదత్తాత్ ॥ ౬౦ ॥

సమీపత ఇతి ॥ సంతమసం విష్వక్తమః అంబురాశిరివ సంతమసాంబురాశిరిత్యుపమితసమాసః । శంఖాకృతిరిత్యుపమానానురోధాత్ తస్య సమీపతస్సమీపే ఆద్యాదిత్వాత్తసిః । శంఖస్యాకృతిరివాకృతిర్యస్య శంఖాకృతిరిందుబింబః దోషా రాత్రిః తత్రావిలా ప్రియవిరహదుఃఖోద్గతబాష్పకలుషా దోషేణ ప్రమాప్రతిబంధకేనవికృతేతి శ్లేషమూలకాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిః తథాభూతయా ప్రోషితానాం ప్రవాసినాం దృష్ట్యా దత్తాద్దాహితాత్ పిత్తోపరాగాత్-పిత్తద్రవ్యసంపర్కాదివ పీతిమానం పీతవర్ణం బభార । దుష్టలోచనానాం పుంసాం లోచనరశ్మిభిర్నిర్గత్య విషయాన్వ్యాప్నువతః పిత్తద్రవ్యస్యాపీతిమ్నావకుంఠనాత్తేషు పీతిమభ్రమ ఇతి తార్కికప్రక్రియయా ఏవం హేతూత్ప్రేక్షా ఉపమాతిశయోక్త్యనుప్రాణితేతి సంకరః ॥ ౬౦ ॥

{కృశోదరీలోచనకృష్ణలక్ష్మా రాత్ర్యా సమిద్ధోదయరాగభావః ।
కస్తూరికాకుంకుమచిత్రితాత్మా కర్పూరవిన్యాస ఇవాన్వభావి ॥}

కృశోదరీతి ॥ కృశోదరీణాం లోచనమివ కృష్ణం లక్ష్మ చిహ్నం యస్య సః సమిద్ధోదయరాగః- దీప్యమానోదయారుణిమా, ఇందుః కస్తూరికా కుంకుమాభ్యాం చిత్రితాత్మా- చిత్రితాకృతిః, రాత్ర్యా కర్పూర విన్యాసః- కర్పూరతిలకవిన్యాస ఇవాన్వభావి అనుభూతః స్వస్య శుభ్రత్వాత్ కళంకోదయరాగయోగాచ్చ తథోత్ప్రేక్షా విశేషణసామ్యాత్ రాత్రేర్నాయికాత్వప్రతీతేస్సమాసోక్తిశ్చేతి తయోరన్యోన్యాసంగ్రాహి తత్త్వేన సంకరః ॥ ... ... ॥ ౭౧ ॥

{ప్రసాదనోంతఃకరణస్య దాతా ప్రత్యక్షయన్విశ్వమిదం ప్రకాశైః ।
తమశ్చ రాగం చ విధూయ చంద్రస్సమ్మోదనం సత్త్వమివోల్లలాస ॥}

ప్రసాదమితి ॥ అంతఃకరణస్య ప్రసాదం దాతా ఆనందదానశీలః తాచ్ఛీల్యే తృన్ ప్రత్యయః నలోకావ్యయేత్యాదినా తద్యోగే షష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయా ఇదం విశ్వం ప్రకాశైరాలోకైః ప్రత్యక్షయన్- ప్రత్యక్షం కుర్వన్, సః చంద్రః తమోంధకారం రాగముదయారుణ్యం చ విధూయ త్యక్త్వా, సమ్మోదనమానందకరం సత్త్వమివ శుద్ధసత్త్వమివ ఉల్లలాస- బభావిత్యర్థః. సత్త్వమపి తమస్తమోగుణం రాగం రజోగుణం చ విధూయ కదాచిద్వివర్ధతే ॥ ప ॥ రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత ॥ రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథేతి గీతోక్తేః తథా వివృద్ధం చ సత్త్వం మనసః ప్రసాదమైకాగ్ర్యయోగ్యతాం దదాతి ॥ ప ॥ మనః ప్రసాదస్సౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః ఇత్యారభ్య । అఫలాకాంక్షిభిర్యుక్తైః సాత్త్వికం పరిచక్షత ఇతి గీతాసు మనః ప్రసాదస్య సత్త్వాధీనత్వోక్తేః తథా వివృద్ధం చ సత్త్వం విశ్వం చ ప్రకాశైర్జ్ఞానైః ప్రత్యక్షయతి ॥ ప ॥ సర్వద్వారేషు దేహేస్మిన్ప్రకాశ ఉపజాయతే ॥ జ్ఞానం యదా తదా విద్యాద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుతేతి గీతోక్తేః । ఉ

పమాలంకారః ఉపమానోపమేయయోర్భిన్నలింగదోషస్తు కవిభిర్నా
త్యంతమాద్రియతే ఉత్ప్రేక్షాయాన్తు లింగభేదబాధకసత్త్వేనోపమాత్వ
నిరాసే పారిశేష్యాదివశాదస్యా సంభావనాపరత్వోపపత్తేః । ఉత్ప్రే
క్షాయాంచ లింగభేదస్యాదోషత్వం వామనాలంకారాదిషుస్ఫుటం విస్త
రభయాన్నేహాలిఖ్యతే ॥ ... ... ॥ ౬౨ ॥

{ నిశాకరో వారినిధిస్వనానాం నిష్పాదకః కుందరుచిః ప్రకాశే । ఉ
దస్థ్యత శ్చక్రభృతో నియోగాత్పూర్వమ్భవన్ ప్రాగివ పాంచజన్యః ॥ }

నిశాకర ఇతి ॥ కుందస్య-మాఘ్యపుష్పస్య, రుచిరివ రుచిర్యస్య కుం
దరుచిః వారినిధిస్వనానాం క్షోభణేన-సముద్రఘోషాణాం నిష్పాద
కో నిశాకర ఉదస్థ్యత చక్రభృతః కృష్ణస్య నియోగాత్ ప్రాక్తత్ప్రా
దుర్భావాత్పూర్వం ప్రాదుర్భవన్ పాంచజన్యస్తదీయశంఖ ఇవ ప్రకా
శే పాంచజన్యోఽపి ధవళత్వాత్ కుందరుచిః కుందే-ముకుందే, రుచిర
భిరతిర్యస్యేతి వా కుందరుచిః ॥ ని ॥ కుందం మాఘ్యే చ కుందో నాని
ధిభేదమురద్విషోరితి రత్నమాలా ॥ వారినిధిస్వనానాం సాదృశ్యవ్యప
దేశేన తత్సదృశానాం గభీరస్వనానాం నిష్పాదకశ్చ భవతి । అతస్సా
దృశ్యేనోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౬౩ ॥

{ మృగేణనిష్పన్నమృగాజినశ్రీస్స్వపాదవిక్షేపమితాంతరిక్షః । ము
రద్విషో వామనమూర్తిభాజః పర్యాయతామన్వగమచ్ఛశాంకః ॥ }

మృగేణేతి ॥ మృగేణ నిష్పన్నా మృగాజినస్య శ్రీశ్శోభా యస్య స్వ
పాదానాం-స్వకిరణానాం, విక్షేపేణ-పరితః ప్రసారణేన, మితం లో
కైః ప్రత్యక్షేణ ప్రమితమంతరిక్షం యస్య స శశాంకః వామనమూర్
తిభాజో మురద్విషః బ్రహ్మచర్యాభినయేన మృగాజినం ధారయతస్స్వ
చరణవిక్షేపేణ పరిమితగగనస్య చ పర్యాయతాం సాదృశ్యమన్వగమ
త్ ఉపమాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౬౪ ॥

జగామ శంఖాశ్రితశైవలాభశ్చారుమ్యతేశ్చంద్రమసః కళంకః । ఉ

దీయమానస్య మహోర్మివేగాత్ప్రచ్యుతం సాగరమూలపంకమ్॥

జగామేతి ॥ శంఖాశ్రితశైవలాభః-శంఖమాశ్రితస్య శైవలస్య సదృశః॥ని॥ ఆభా ప్రత్యోపమాభిఖ్యాః ప్రకారప్రన్నిభం నిభం । నీకాశాద్యాశ్చసామ్యార్థాస్స్యుర్మేయ్యశ్శబ్దతఃపరఇతి యాదవః ॥ చారుద్యుతేః-నవోజ్జ్వలప్రభస్య, చంద్రమసః కళంకః ఉదీయమానస్య పాతాళాత్సముద్రరంధ్రమార్గేణోద్గతః తస్య మహోర్మిభిః కల్లోలైర్వేగాత్ ప్రచ్యుతం సాగరస్య మూలపంకం జగామ జయతిస్మేత్యుత్ప్రేక్షా । యద్యపి జయతీతి నోత్ప్రేక్షావాచకః కింతు ॥వ॥ స్పర్ధతే జయతి ద్వేష్టి ద్రుహ్యతి ప్రతిగచ్ఛతి । ఇత్యుపమావాచకేషు దండినా పఠితత్వాదుపమాయాంనిరూఢః తథాపి చంద్రబింబలగ్నసాగరమూలపంకస్య ఉపమానస్యాప్రసిద్ధతయా తాదాత్మ్యేనోత్ప్రేక్షాయా ఏవాచిత్యాత్తత్రైవ తస్యశబ్దస్య పర్యవసానమిత్యుపమోపక్రమోత్ప్రేక్షేయమ్ ॥ ... ... ॥ ౬౫ ॥

ఉదేత్యతుంగాదుదయాద్రిశృంగాత్తమోగజానగ్రకరైర్నిఘ్నన్ ।
నిశాకరస్తన్మదలేపలక్ష్మాసితాభిశుస్సింహదశామయాసీత్ ॥ ౬౬ ॥

ఉదేత్యేతి ॥ తుంగాదుదయాద్రేశ్శృంగాత్, ఉదేత్యోద్గత్యతమాంస్యేవ గజాన్ అగ్రకరైః అగ్రకిరణైరేవాగ్రహస్తైః నిఘ్నన్ తేషాం మదస్య లేపఇవస్థితం లక్ష్మయస్యసతన్మదలేపలక్ష్మా సితాభిశుశ్శుభ్రమయూఖః, నిశాకరస్సింహస్య దశామవస్థామయాసీదగమత్ అత్రాన్యస్యదశా తదన్యస్య నసమ్భవతీతి తద్దశాసాదృశ్యావగమాదసంభవద్వస్తుసంబంధనిబంధనో నిదర్శనాలంకారస్స చ తమోగజానితి రూపకేణాగ్రకరేణేతి శ్లిష్టరూపకేణ తన్మదలేపత్వోత్ప్రేక్షయా చోత్థాపిత ఇతిసంకరః। అగ్రంచాసాకరశ్చేతి అవయవావయవినోరభేదాత్సమానాధికరణసమాసః। యథాహ వామనః హస్తాగ్రాగ్రహస్తాదయో గుణగుణినోర్భేదాభేదాభ్యామితి। అభీశుశబ్దస్తాలవ్యాంతః॥ ని॥ అభీశుః ప్రగ్రహోరశ్మావితిహాం

తస్యాగారకాణ్డే । అయమంవర్ణ్యకవర్ణ్యకవత్ హ్రస్వమధ్యోపధాఘటామధ్యశ్చ అభిసంధిమన్యాన్యక్షవాంఛితప్రశ్నతి అగ్నేః పీఘటాదధ్యోపిఃక్ష్యతే ॥ ౮౮ ॥

{నిశీథలక్ష్మ్యాస్సకలాయతేక్షణం నిర్శ్వాససింధోరివ ఫేనచక్రం । తా
రాగణేనానుసూతేషు క్లృప్తం తమన్వవైకుంఠవిలాసతన్త్రా ॥ ౮౯ }

నిశీథేతి ॥ విలాసస్తన్త్రం ప్రధానం యేషాం తే విలాసతన్త్రా విలాసప్రధానా విలాసినః ॥ తన్త్రం ప్రధానే సిద్ధాంతే ప్రయోగే త్ర్యరకమణాం వితానపరికాశః తం చంద్రం నిశీథస్య లక్ష్మీశ్శోభైవ కమలా తస్యాః పుండరీకమివ నిర్శ్వాససిన్ధుః క్షీరాబ్ధిరివ సింధుః తస్య ఫేనచక్రం ఫేనపుంజమివ తారా నక్షత్రాణ్యేవ మణయస్తేషాం సూత్రేరుప్తైశ్చ క్లృప్తమివ చాన్వవైకుంఠ ఉత్ప్రేక్షంతేత్యర్థః । అత్రైకస్యైవ చంద్రస్య బహుధోత్ప్రేక్షణా న్మాలారూపోత్ప్రేక్షాలంకారః । తత్రాద్యోత్ప్రేక్షా లక్ష్మీశబ్దశ్లేషమూలా తిశయోక్త్యుత్థాపితా । ద్వితీయా తృతీయేరూపకోత్థాపి తేఇతి భేదః ॥

{ఉదారతారాగణబుద్బుదౌఘశ్చంద్రేణసంపన్నసుధాప్రసూతిః ।
అశేషదృశ్యామధిగమ్యలక్ష్మీమాలోకదుగ్ధోదధిరాబభాసే ॥ ౯౦ ॥}

ఉదారేతి ॥ ఉదారో మహాంస్తారాగణ ఏవ బుద్బుదౌఘో యస్య సతథోక్తః ॥ ని ॥ ఉదారో దాతృమహతోరిత్యమరః ॥ చంద్రేణసమ్పన్నా సుధాప్రసూతిర్యేనసః ఆలోకశ్చంద్రప్రకాశ ఏవ దుగ్ధోదధిః అశేషదృశ్యాం విశ్వరమణీయాం లక్ష్మీంశోభామేవ కమలామధిగమ్య లబ్ధ్వా ఆబభాసే । శ్లేషానుప్రాణితసావయవరూపకాలంకారః ॥ ... ॥ ౯౦ ॥

{ప్రకాశయన్విశ్వమిదంయథావద్వస్తోదయోద్దీపితసౌమ్యతారః
ద్విజాన్నిశీథోజగతఃప్రభూతా ప్యాసీదివాంధస్యసదృష్టిలాభః ॥}

ప్రకాశయన్నితి ॥ విశ్వమఖిలమిదం వస్తుజాతం యథావత్ సమ్యక్ ప్రకాశయంశ్చంద్రస్య ఉదయేనోద్దీపితాః పరిష్కృతాః సౌమ్యామనోజ్ఞాస్తారాః యస్మిన్సః నిశీథోర్ధరాత్రిః జగతో లోకస్య

ప్రసాదాత్ప్రియురాజ్ఞాపవస్త్రభ్యాత్ అంసస్త్ర-అపగతచసుపక్షః ద్వ ష్టిలాభఇవాసీత్ దృష్టిపక్షేపరంపరోక్షయ ష్వస్త్ర ప్రయోసిద్ధ్యేసద్విషా విశేషేణ ఉద్దీపితాఉత్తేజితా సూర్యగ్రహణకాలోగ్యత్వం ప్రాపితా సా మర్త్యకావనటలాదిదిగన్తానపరగ్రా తారకాకినీదికాయాస్తితి తద్విశే షణమేాజనా ॥ ౬ ॥ సామ్యాంబుద్ధిపరోక్షైర్నృపనుగ్రహోపదైపదపక్షతి విశ్వేః ॥ ఉపమాలంకారః ॥ ... ... ౹ ౬౮ ॥

{విశోధితాత్సాగరవృద్ధిహేతో ర్విష్ణోః ప్రస్నుతపదాత్ స్ఫురన్తీ తమో-
మయీం-సూర్యసుతాంనిగీర్య గంగేవ శోణమపి వ్యముఞ్చత్}

విశోధితాదితి ॥ విశోధితాత్-తమోనిరసనేనసమ్యక్ప్రష్టాత్, విష్ణుప దాత్ అకాశాత్సాగరవృద్ధిరేవహేతోః వృద్ధ్యర్థమిత్యర్థః । షష్ఠీహే తుప్రయోగఇతి షష్ఠీ విష్ణుప్రభా సర్వతోముఖీ స్ఫురంతీ జ్యోత్స్నైవన దీ గంగా తమోమయీమంధకారరూపాం సూర్యసుతాంయమునాం నిగీర్య గ్రసిత్వా శోణమురుణరాగమప్యముంచత్ । గంగాపివిశోధి తాచ్చతుర్ముఖేనక్షాళితాద్విష్ణోశ్చరణాత్ సాగరపూరణార్థం విష్వ క్పృథీ మేరోఃఉపరిస్థితస్య బ్రహ్మపురస్యచతస్రృషుదిక్షుగంగాసీతాఅలక నందాచక్షుర్భద్రేతి చతుర్ధావిభిద్య సర్వతోముఖతయా స్ఫురంతీన తీ యమునాసంగమనానంతరం తాముత్తరత్ర గ్రస్తామివకృత్వా స్వ యం ప్రాధాన్యేనప్రవహంతీ తదనంతరం శోణనదేనసంయుజ్యతమ పి సముద్రసమీపేవిసృజ్య గచ్ఛతీతిస్థితిః విష్ణుపదాదిశ్లేషేణ తమో మయీం సూర్యసుతామిత్యపహ్నుత్యాచ సంకీర్ణోరూపకాలంకారః ॥

{ప్రియాముఖైస్తోయమధుప్రదిష్టంపీత్వానవంప్రీతఇవాంబురాశిః
సమేత్యచంద్రద్యుతినర్తకీభి స్తరంగితంతాండవమాతతాన ॥ ౭౧ ॥}

ప్రియేతి ॥ అంబురాశిః ప్రియాముఖైః నదీసాత్రోభిః ॥ని॥ముఖం నిస్సరణావక్త్రఇతివిశ్వః ॥ ప్రదిష్టందత్తం నవంతోయమేవ మధు మ ద్యంపీత్వా ప్రీతఇవచంద్రద్యుతిభిరేవ నర్తకీభిఃసమేత్యతరంగితం-నం

జాతతరంగం, ప్రవృద్ధం తాండవముద్ధతంనటనమాతతాన-విస్తారయా మాస. అత్ర నదీషు ప్రియాత్వాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిః ముఖశబ్దశ్లేషేణ సాన్తిసాం వక్త్రభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిః తోయ సంఘు చంద్రవద్యుతిన ర్తకీభిరితి రూపకాభ్యామంబురాశేశ్శృంగారనాయకత్వరూపణంగమ్యతేఇత్యేక దేశవర్తిరూపకంపీత్యేతి నదీజల ప్రవేశే తదాధారసముద్రకర్తృకపానత్వాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిః ప్రీణఇవేతికావ్యలింగం హేతూత్ప్రేక్షావ తాండవమితి సంక్రాభే తాండవత్వాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిశ్చేతిసంకరః ॥ ... ॥ ౭౧ ॥

{కళంకచిత్రీకృతమాబభాసేతమస్సమధ్యాసితసత్వకల్పం । అశు
{ష్కశైవాలమివార్ధదృశ్యం సిద్ధాపగాసైకతమిందుఖండం ॥ ౭౨॥

కళంకేతి ॥ కళంకేన చిత్రీకృతం పూర్వం కళంకస్యోదయరాగాభిభూతత్వాదచిత్రం తదపగమే స్ఫుటేన తేనచిత్రీకృతం అభూతతద్భావేచ్విప్రత్యయః । అతఏవ తమస్సమధ్యాసితసత్వకల్పం తమస్సత్వయోరసితసితరూపత్వాత్తమోగుణాధిష్ఠితసత్వతుల్యమిత్యర్థః । ఈషదసమాప్తావిహితఃకల్పప్ప్రత్యయఃసాదృశ్యపర్యవసాయీ॥ప॥కల్ప దేశీయదేశ్యాదిఃప్రఖ్యప్రతిసిధీఅపీత్యుపమావాచకేషుదండినాపఠిత్వాత్ కేచిత్తు నిభసంకాశాదివత్ ఉత్తరపదత్వనియతముపమావాచకం కల్పేతి ప్రాతిపదికమప్యస్తీత్యాహుః ఏవంభూతమిందుఖండం అష్టమీందుశకలం కర్తృఅశుష్కంశైవాలంయస్మిన్ తత్ అర్ధే అర్ధభాగే దృశ్యం సిద్ధాపగాసైకతం ఆకాశగంగాపులినమివాబభాసఇత్యుత్ప్రేక్షా తమస్సమధ్యాసితేత్యాద్యుపమాచేతిసంసృష్టిః ॥ ... ...॥ ౭౨॥

{స్వమధ్యసంపన్నవిశుద్ధధామాశ్యామాచసాదేవకనందనీచ|తమః
{క్షిపన్త్యాజగతాంత్రయాణామన్యోన్యసంవాదమివాన్వభూతాం॥

స్వమధ్యేతి ॥ స్వస్మిన్ అష్టమేమధ్యేఽర్ధరాత్రే సమ్పన్నం విశుద్ధం శుభ్రంధామ చంద్రద్యోతిర్యస్యాః దేవకీపక్షే స్వమధ్యే స్వావల

గ్నే సమ్పన్నం నిఖిలహేయగుణరహితం పరంజ్యోతిర్వ్యాప్తాస్సా శ్యా మాంశానాం దేవః స్వనాదపి దేవకీవ త్రయాణాం జగతాం విమోహ కారం శోకంచ క్షిపన్త్యౌ-నిరస్యన్త్యౌ, ఉభే అన్యోన్యసమానే పర స్పరసాదృశ్యోపసమ్భూతామివ। అత్ర స్వసమస్త్యత్వాది శ్లేషసమ్ప్రాపి తః ప్రస్తుతయోః శ్యామాదేవక్యోః సంవాదానుగుణలక్షణైః క్రియా న్వయరూపతుల్యయోగితాలంకారః సహ క్రియాన్వయస్య భావ్యమా నత్వస్యోపైవ త్రైతేషాంసంకరః। నన్వత్ర స్వమధ్యపస్వన్నపిసర్వధా మత్వాది గుణసాధారణ్యేన వస్తుత దేవశ్యామా దేవక్యోస్సాదృశ్యేఽ తః కిమతోత్ప్రేక్ష్యతే ఉచ్యతే। స్వసమద్యత్వాదిశబ్దసాధారణ్యేఽపి పక్ష ద్వయేఽపి తస్యభిన్నార్థపర్యవసానాన్నత్ర సాధారణధర్మోఽస్తీతి అసదే వ సాదృశ్యంధర్మవాచకశ్లేషమాత్రేణోత్ప్రేక్ష్యత ఇతి యుక్తం। నన్వే వం సకలకలంకపురమేతజ్జాతం సంప్రతి సుధాంశుబింబమివేత్యాదా వాస్తవసాదృశ్యాభావాదుపమానస్యాత్ సత్యం తథాపి తాదృశశ్లే షభిత్తికాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తికల్పితే సధర్మసాధారణ్యే న కవిప్రౌఢోక్తినిష్పాదితం సాదృశ్యమాదాయోపమానిర్దేశః ఇహ తు తాదృశసాదృశ్యం నిశ్చయేన అనిష్పాద్యసంభావ్యత ఇతి విశేషః। నందనీతి నందధాతోః కరణార్థే ల్యుట్ నతు నంద్యాదిల్యుః తథాసతి టిత్త్వాదినిమిత్తాభావేన ఙ్యంతత్వానుపపత్తేః నచ సరూపత్వాల్ల్యునాల్యు టో బాధశ్శంకనీయః కర్త్రర్థే విహితేన కరణార్థస్య భిన్నవిషయస్య బాధప్రసక్త్యభావాత్ ॥ ... ... ॥ ౭౩ ॥

{ శాఖావకాశేషు కృతప్రవేశైశ్చన్ద్రాతపైరాశ్రితచారకృత్త్యైః ।
{ హతావశిష్టానితమాంసి హన్తుం స్థానంతేదాక్రాన్తమపృగ్యతేవ ॥ }

శాఖే ॥ శాఖానామవకాశేషు రంధ్రేషు కృతప్రవేశైశ్చంద్రాత పైః చంద్రస్యప్రకాశైః, ఆశ్రితచారకృత్త్యైస్సద్భిః, హతావశిష్టాని చంద్రేణహతానాం తమసామవశిష్టాని, తమాంసి హంతుం తైరవశిష్ట

తమోభిరాక్రాన్తసంస్థానం తదపహాయ సమారూఢం అభ్యుత్థాతేవ సా
గితమివేతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా హంసమివేతి ఫలోత్ప్రేక్షా చేతసంకరః।
ని ॥ ప్రకాశోద్యోతఆతపఇత్యమరః ॥ ... ... ॥ ౭౪॥

పరాకృతధ్వాన్తనికాయపఙ్కైః పర్యాప్తతారాగణఫేనపుఞ్జైః।
శశిప్రవాహైరివ చన్ద్రపాదైరశోభతద్యౌరసమాయుధస్య ॥

పరాకృతేతి ॥ ద్యౌరంతరిక్షం పరాకృతధ్వాంతనికాయపఙ్కైః-నిరస్తతమస్సమూహకర్దమైః, పర్యాప్తతారాగణఫేనపుఞ్జైః-పరిపూర్ణనక్షత్రగణడిండీరనివహైః, చంద్రికాపాదైః-కిరణైః సమాయుధస్య-అయుగ్మాయుధస్య, పంచశరస్య యశఃప్రవాహైరివ అశోభత రూపకసంకీర్ణోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౭౫॥

దదానయాదిక్సరితాంప్రసాదంప్రసక్తహంసాగమయాస్వకాన్త్యా
అపాకృతధ్వాన్తఘనప్రవృత్త్యాశరత్త్విషాచంద్రికయాబభాసే ॥

దదానయేతి ॥ దిశాంసరితామివ ప్రసాదం నైర్మల్యం దదానయా స్వకాన్త్యా ప్రసక్తహంసాగమయా - హంసాగమనశంకావహస్వశోభయేతియావత్ శరత్పక్షే స్వశోభాదర్శనేన సంజాతహంసాగమనయేత్యర్థః అపాకృతానాం ధ్వాన్తానాం ఘనానాం మేఘానామివ ప్రవృత్తిర్యయా తయా అతఏవ శరత్త్విషా-శరత్ప్రభా సమాన ప్రభయా శరత్తుల్యయేతియావత్ చంద్రికయాబభాసే భావేలిట్ ఉపమాలంకారః ॥

కలావతా కామవిహారనాట్యే కాలోచితంకల్పయతేవ నర్మ । అ
మోఘమాయాపలితంకరణ్యః ప్రాయోదిశాందీధితయః ప్రయుక్తాః

కలావతేతి ॥ కలావతా-చంద్రేణైవ నాట్యశిల్పవతా, సూత్రధారేణ ॥ ని ॥ కాలేశిల్పే విత్తవృద్ధౌ చంద్రాంశే కలనేకతేతియాదవః ॥ కామవిహారే యూనాం మన్మథవిహారఏవనాట్యే కాలోచితంనర్మ-సమయోచితంహాస్యరసం, కల్పయతా సంపాదయతేవ దిశామమోఘమాయాపలితం కరణ్యః పలితంజరసా శౌక్ల్యంతద్వంతోపిపలితాః ॥ని॥ సు

క్షౌమసఙ్ఘంమేలంచ్ఛిద్రితాంసంసిక్తాలాః । భూపాపలితంప్రత్యే
ద్వతిత్రిమాధర్మిణః యాదవేన ధర్మిణ్యాస్యమాశాసనాత్ మాయయాపలి
తాః మిథ్యాపలితాః అమాయాపలితాః మాయాపలితాః క్రియంతే అధి
రితిమాయాపలితం కరణ్యాః॥సూ॥ అక్ష్యసుభగస్థాలపలితేత్యాది సూత్రే
ణ ఉపపదసంధౌ అధ్యాసగ్రహణం తమంశేసంధి ప్రమోజనతీతి మా
యాపలితోపపదాదభూతతత్వాత్ దేకరణా ద్దేభ్యఃప్రత్యయః । మత్వనఙ్గ
యస్యేతి హాస్యః అసద్వింశషసజంతస్యేః మనసాగమః ఇత్యాదిక
త్యాదినా జీప్ అమోఘా అపితదాకంభాశ్చ తాః మాయాపలితం కర
ణ్యశ్చేతిసమాసః తాఃదీధితయోమరీచయః ప్రామోబాహుళ్యేన భ్రు
శం ప్రయుక్తాః అత్ర కల్పయతేతి హేతౌ శతృప్రత్యయః తతశ్చాబ్జ
యన్వసతీత్యత్రాజనవత్వలస్యైవోద్దేశ్యతయా హాస్యరసం కల్పయితు
మివేతి పర్యవసితోర్థః అతః ఫలోత్ప్రేక్షా హాస్యరసకల్పయిత్రృతా
దాత్మ్యసమ్భావనేతి స్వరూపోత్ప్రేక్షా వా సాచ కామవిహారనాట్యాఙ్గ
తి రూపకేణ కలావతేతి తమస్థాపితశ్లేషేణ దిశాం చంద్రికిరణధావ
ళ్యావకుంఠనస్య మాయాపలితతాదాత్మ్యతయానిగీర్యాధ్యవసానరూ
పాతిశయోక్త్యాచోత్థాపితేతి సంకరః ॥ ... ...॥ ౭౭॥

{కదంబమాలాభిరధీతలాస్యాః కల్యాణసంఘాతిరభూత్ప్రజానాం ।
ప్రియోదయస్మేరరుచోరజన్యాస్సంతోషనిశ్వాసనిభస్సమీరః॥ ౭౮॥}

కదంబేతి ॥ కదంబమాలాభిర్నీపరాజిభిః, అధీతం లాస్యంయస్తాత్స
తథోక్తః॥ తాసాం కంపయితేత్యర్థః । ఏతేన మాంద్యసౌరభే దర్శి
తే శైత్యంతు చంద్రికాసమ్పర్కాత్సిద్ధం ప్రజానాం-జనానాం, క
ల్యాణసంఘాతిరానందోదయః తద్ధేతుత్వాత్తద్వ్యపదేశః ప్రియస్య
చంద్రస్యోదయేన స్మితరుచః సర్వత్ర చంద్రికాప్రసరణాత్ప్రవృద్ధ
కాంతే రజన్యా రాత్రేస్సంతోషనిశ్వాసనిభస్సంతోషనిశ్వాసఇవస్థితః
సమీరోవాయురభూత్ యథా పత్యురభ్యుదయందృష్ట్వాప్రవృద్ధము

ఖకాంతేః ప్రియాహాసాస్సంతోషనిశ్వాసాభవతీతద్వదితిభావః । అత్ర అధీతలాస్యత్వేన కంపనస్య నిగీర్యాధ్యవసానాదతిశయోక్తిః కల్యాణసమృద్ధిరితిరూపకం తయోరుత్తరార్ధగతాలంకారైస్సహపరస్పరం సంసృష్టిః । ఉత్తరార్ధే చంద్రస్య ప్రియత్వేననిగీర్యాధ్యవసానాదతిశయోక్తిః రజన్యావిశేషణసామ్యాన్నాయికాత్వప్రతీతేస్సమాసోక్తిః సన్తోషనిశ్వాసనిభఇతిఉత్ప్రేక్షా చ ఏతేషాంచ పరస్పరానుప్రాణితత్వేనసంకరః । యద్యపి నిభశబ్దఉపమాయాఏవ వాచకః తథాపి రజన్యానిశ్వాసవ్యాపనాయాం నిమిత్తోపన్యాసాద్రజనీనిశ్వాసతాదాత్మ్యోత్ప్రేక్షేతి నిభశబ్దస్య తత్రైవ పర్యవసానాదుపమోపక్రమోత్ప్రేక్షేయం ॥

{ప్రాయేణహంసైరవధూతసఙ్గాచారుస్మితాసంభృతభృఙ్గనాదా ।
సర్వోపభోగ్యాసమయే ప్రసుప్తంకుముద్వతీకోకనదంజహాస ౭౯}

ప్రాయేణేతి ॥ హంసైర్మరాళైరవధూతసంగా త్యక్తసంగాహంసాః కమలిన్యామేవ రజ్యంతి నతుకుముద్వత్యామితిభావః । చారుస్మితా-రమ్యవికాసా, సంభృతభృంగనాదా-సంపాదితభ్రమరస్వనా, కుముద్వతీ సర్వేషాముపభోగ్యా-ఉపభోగార్హా, సమయే నిశీథే ప్రసుప్తం-నిమీలితం, కోకనదమరవిందం, ప్రాయేణ జహాసేవేతి తదీయదీధితిధావళ్యం హాసత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే అత్ర సమాసోక్త్యా వేశ్యాసామ్యం కుముద్వత్యాం ప్రతీయతే । యథా హంసైర్యోగిభిఃవీతరాగైఃఅవధూతసంగా చారుమందహాసా స్వకీయోపహాసనమయె సంభృతసహోపహాసివిటశబ్దా వేశ్యాసర్వోపభోగ్యాసమయే వనితారసానభిజ్ఞతయా ప్రసుప్తంజనముపహసతితద్వదితి ॥ని॥ అళిచాతకయోర్భృంగస్త్రిగ్ధధూమ్యాటయోరపీతి రత్నమాలా॥ హంసావిహంగభేదేస్యాదర్కేవిష్ణౌహయాంతరే ।యోగిమన్త్రాదిభేదేషుపరమాత్మనిమత్సరఇతివిశ్వః॥

{కళంకలక్ష్మేణసమైత్యకాచిత్కస్తూరికాపత్త్రవిశేషకాంతిః । సు
ధాంశుబింబవ్యపదేశదృశ్యేముగ్ధేరజన్యాముఖపుండరీకే ॥ ౮౦ ॥}

కళంకేతి ॥ సుధాంశుబిమ్బవ్యపదేశవత్యే-చంద్రమండలవ్యాజేన దృష్టిగోచరే, ముగ్ధే సుందరే, రజన్యాః ముఖం పుండరీకమివ తస్మిన్ కళంకలక్షణాంకవ్యాజేన కామినస్తూరికాయాః పత్రవిశేషస్య కస్తూరికారచితచిత్రకవిశేషస్య, కాంతిర్భాసమానేతి-అదర్శి, ఇహాష్టమ్యాం పూర్ణచంద్రోదయోఽనుచిత ఇతి న విరోధశ్శంకనీయః కావ్యస్య వర్ణనామాత్రపరత్వేన తదనాదరణాత్ అత ఏవ మాఘకావ్యే రాత్రివర్ణనే ప్రథమం మహదంధకారావరణం వర్ణయిత్వా తతః పూర్ణచంద్రోదయోవర్ణితః తతః ప్రభాతే॥ ప॥ హుతమయమవలీఢే సాధు సాన్నాయ్యమగ్నిరితి దర్శేష్టిరపి వర్ణితా । యద్వాత్ర బింబోక్తిః మూర్తిమాత్రపరో మంతవ్యః తథా చ మధ్యమాదిభాగరూపే ముఖైకదేశే యోజ్యా । ఏవం నమీపతస్సంతమసాంబురాశేరితి శ్లోకే బింబగ్రహణస్యావిరోధోఽనుసంధేయః॥ సుధాంశుబింబవ్యపదేశేత్యత్రాపహ్నుతిః కళంకలక్షేణేత్యత్రాప్యపహ్నుతిః రజన్యా విశేషణసామ్యాన్నాయికాత్వప్రతీతేస్సమాసోక్తిః తిస్రణాం పరస్పరానుప్రాణితత్వేన సంకరః । ముఖపుండరీక ఇత్యుపమాయాస్సంసృష్టిః ॥ ... ॥ ౮౦ ॥

{ తలేష్వవేపంత మహీరుహాణాం ఛాయాస్తదా మారుతకంపితానాం ।
శశాంకసింహేన తమోగజానాం లూనాకృతీనామివ గాత్రఖండాః ॥ }

తలేష్వితి ॥ తదా మారుతేన కంపితానాం మహీరుహాణాం తలేష్వధః ప్రదేశేషు ఛాయాశ్శశాంకేనైవ సింహేన లూనాకృతీనాం-కృత్తగాత్రాణాం, తమసామేవ గజానాం గాత్రఖండా ఇవావేపంత-అకంపంత, సద్యః కృత్తా హి గాత్రఖండాః క్షణమితస్తతో లుఠంతీతి భావః. రూపకసంకీర్ణోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౮౧ ॥

{ తమస్తరంగానవసాదయన్త్యా సమేయుషీ చంద్రికయా మహత్యా ।
శ్యామాబభౌ సాంద్రనవోత్పలశ్రీస్స్వర్గస్రవంత్యేవ కళిందకన్యా ॥ ౮౨ }

తమ ఇతి ॥ తమాంసి తరంగానివ తానవసాదయన్త్యా అభిభవన్త్యా

[illegible] చ [illegible] సమేయుషి సంగతా సాంద్రనవోత్పలశ్రీః-[illegible] శోభా, శ్యామా గాత్రీ [illegible] అతఏవ సక్తియుత [illegible] సున్దర [illegible] సమీయుషి సమిన్దీవర శ్యామతా కథితా [illegible] ఉపమాలఙ్కారః అత్రేన్దీవరాణాం [illegible] సితేతరత్వ [illegible] ధర్మోత్పలశబ్దః ఉపమేయవిశేషణత్వే నైరపేక్ష్యేణ ద్రష్టవ్యః ॥ ౧ ॥ స్యాదుత్పలం కువలయమథ నీలాంబుజన్మ చ । ఇన్దీవరం చ నీలేఽస్మిన్ సితే కుముదకైరవే ఇత్యమరసింహే నపుంసకే ఇన్దీవరసాధారణతయానుశిష్టస్య తస్యాభిమతవిశేషే పర్యవసానాత్ యద్వా ఇన్దీవరపరత్వేఽపి న విరోధః । రాత్రౌ తేషాం వికాసస్యాపి కవిసమయప్రసిద్ధేః ప్రాగుక్తతయా కవిసమయద్వైవిధ్యఖ్యాపనాయ ద్వేధా వివరణేనోపపత్తేః ॥ ... ॥ ౮౨ ॥

{ స్వవిప్రయోగవ్యసనాత్సుధాంశుః భృఙ్గాపదేశేన కుముద్వతీభిః ।
ప్రచ్యావయామాస విషం నిపీతం సుధాభిరాప్లావ్య కరస్థితాభిః ॥ }

స్వవిప్రయోగేతి ॥ సుధాంశుః కుముద్వతీభిః స్వవిప్రయోగవ్యసనాత్-స్వవిశ్లేషదుఃఖాత్, భృఙ్గాపదేశేన-భ్రమరవ్యాజేన, నిపీతం విషం కరే కిరణే ఏవ హస్తే స్థితాభిస్సుధాభిరాప్లావ్య కుముద్వతీరాసిచ్య ప్రచ్యావయామాస । అత్ర విశేషణసామ్యాత్కుముదినీనాం చన్ద్రస్య చ దంపతిభావప్రతీతేస్సమాసోక్తిః స్వవిప్రయోగవ్యసనాదితి విషపానే హేతూత్ప్రేక్షా నిపీతమితి ముకులీభావసమయే భృఙ్గాణామన్తః ప్రవేశస్య నిర్గ్యాధ్యవసానాదతిశయోక్తిః భృఙ్గాపదేశేనేత్యపహ్నుతిః । కరస్థితాభిరితి శ్లేషశ్చేతి సంకరః ॥ ... ॥ ౮౩ ॥

{ చకాశిరే పత్రకలాసమృద్ధ్యా వ్యోమోపమే వారిణి కైరవాణి । కళఙ్కదృశ్యభ్రమరాణి కాలేనాథేన సాధర్మ్యముపాగతాని ॥ ౮౪ ॥ }

చకాశిర ఇతి ॥ వ్యోమోపమే-గగనసదృశే, వారిణి పత్రాణి దళాని తల్లా ఇవ తాసాం సమృద్ధ్యోపలక్షితాని కళంక ఇవ దృశ్యాః కాన్తః భ్రా

సరోయోః ప్రాసిక్తైః [illegible] కాదేకానసమరౌ స్వనాదేవ వ్యోమ్నికలా
సమృద్ధిమతా [illegible] ప్రాదుర్భావ - సాదృశ్యముపాగ
తాని - ప్ర [illegible] ద్విత్రిత్రాలంకారః అత్ర
కి స్వ [illegible] ద్వ్యోమ్నికలా [illegible] కాః
ఉపమేయ [illegible] ఇతి ద్వాభ్యాం సాధారణధర్మా
[illegible] వరిశిలాదిధర్మసామ్యేన నిమిత్తే
న [illegible] పత్తి సంభవయా ॥౮౪॥

{ [illegible] మధుజాలహర్షః ।
పరాగవస్త్రి [illegible] కాపిరాగలీలాం ॥ }

పరిధి ॥ [illegible] శ్లోకేన వ్యాఖ్యాతోయంశ్లోకః ఉత్తరా
ర్ధే [illegible] ప్రతిబాతనానాం - ప్రతిచ్ఛాయా
నాం, [illegible] కామప్యాప్ర
త్యభూతాం రాగలీలాం ఉభయతోపనితాకరగ్రిణః సాధ్యమండలవృ
త్తవిశేషహ [illegible] లీలాం, చకార ॥ [illegible] ॥ ప్రతిమానం ప్రతిబింబం ప్రతి
మా ప్ర [illegible] తనా ప్రతిచ్ఛాయేత్యమరః । అత్రాంబురాశేస్సరిద్భిస్స
హ [illegible] ప్రతితేస్సమాసోక్తిరేకాచంద్రిప్ర
[illegible] సుప్రాశితా ।
[illegible] అతిశయోక్తిశ్చ । ముఖశ
బ్దశ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిశ్చ పూర్వవత్ । స్ప
ష్టమన్యత్ ॥ ... ... ॥౮౫॥

{ ప్రసాదభాజోరుభయోరభూతాముభావసిద్ధార్థ్యమిథోవిశేషా ।
[illegible] తేపనదస్సతాం [illegible] త్రితిమాచతోయం ॥౮౬॥ }

ప్రసాదేతి ॥ ప్రసాదం వైమల్యం భజమానయోః ఉభయోరధి
కరణయోః సభాపసిద్ధార్థ్యమిథోవిశేషా అసాధారణేయ పరస్పరభేదావ
భూతాంకయోరుభయోః [illegible] తత్రాహ ॥ నభ ఇతి ॥ పతాకేన తత్ర

సహితే నభస్థలే శీతరుచిః సక్షైరవశోయో తత్ప్రతిమా తస్య ప్రతిబిమ్బిష్టే తత్ర విశేషః ధారణాశక్తిరూపక్రియాన్వయాత్తుల్యయోగితాలఙ్కారః తేన నభస్తోయయోరన్యోన్యసాదృశ్యరూపావమేయోపమా వ్యజ్యతే తథా చ తయోస్సాదృశ్యాంతరవ్యావృత్తిర్ద్యోత్యతే॥ ౮౬

{ నభస్తుషారాంశుమయూఖయోగాత్తమిస్రయా మోక్షమవిన్దతేవ।
అతృష్యతస్తత్త్వవిదో నిశాయామన్తర్ముఖంచిత్తమివాత్మయోగాత్ ॥ }

నభ ఇతి॥ నభః-గగనం తుషారాంశుమయూఖయోగాత్ - చంద్రకిరణసంపర్కాత్, తమిస్రయాంధకారేణ అవిద్యయా అజ్ఞానేనేవ మోక్షమవిన్దతాలభత। అతృష్యతస్తృష్ణారహితస్య తత్త్వవిదః-తత్త్వజ్ఞస్య, నిశాయాం-రాత్రౌ, అంతర్ముఖం బహిర్బాహ్యసంగహేత్వభావాత్ప్రత్యగభిముఖం, చిత్తమివ తద్యథాత్మయోగాద్యోగాభ్యాసాత్ అవిద్యయా ముచ్యతే తద్వదిత్యర్థః విరక్తస్య తత్త్వవిదోపి చిత్తం నిశాయాం యథాధ్యానాభిముఖం ప్రసీదతి తథేతి భావః అనేకేవోపమాలఙ్కారః ॥

{ సహోదితా చన్ద్రమసా బభాసే జ్యోత్స్నా పయోధేరుపజాతరాగా।
తదాతనే సజ్జననేపి శౌరేస్సహాయినీ సాగరసమ్భవేవ ॥ ౮౭ ॥ }

సహోదితేతి ॥ చన్ద్రమసా సహ పయోధేస్సముద్రాత్, ఉదితా-ఉపజాతరాగా, సంజాతోదయరాగా జ్యోత్స్నా తదాతనే సంజననేపి తత్కాలీనావతారేపి శౌరేస్సహాయినీ-సహాయభూతా సాగరసమ్భవా లక్ష్మీరివ బభాసే లక్ష్మీరపి సముద్రాదుదితా భవతి సంజాతానురాగా చ తస్యాశ్చ ॥ప॥ రాఘవత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీకృష్ణజన్మని। అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీతి భగవదవతారేషు సహావతరణం ప్రసిద్ధమితి అత్ర జ్యోత్స్నాయాస్తత్తాదాత్మ్యేనోత్ప్రేక్షణాత్ స్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః సహోపపదాదయతేస్తాచ్ఛీల్యే ణినిప్రత్యయే సహాయినీశబ్దః ॥ .. .. ॥ ౮౭ ॥

{ప్రబుద్ధనాగా కుముదాద్విపేన్ద్రైః ప్రాణైః శ్వేశజనే నిరీక్షే । సతా
వృతో దేవవతేః ప్రసూతిః పుష్యన్నభూత్పుణ్యతమో ముహూర్తః ।}

ప్రబుద్ధేతి । ప్రబుద్ధనాగా కుముదాద్విపేన్ద్రైః-నాగానాం పంక్తి స్యేవ ప్రబోధో దివ్యగానతా కుముదానాం వికాసః అస్మిన్ ప్రా భృయస్మిన్ నివాసైః శ్వేశజనే సప్తర్షిజనే నిరీక్షే-ఉత్తరరాత్రౌ సతా వృతః దేవకతేః-దేవక్యాః ప్రసూతిసుసమయాః పుష్యన్-సంపాదయన్ పుణ్యతమః సతపరాణాం పరమశ్రేయో హేతుత్వాత్ అతిశయేన పుణ్యో ముహూర్తః క్రియా కాల-లోభభా॥ ఇ॥ ముహూర్తస్స్వల్పకాలే స్యాద్ఘటి కాద్వితయేపి చేతి శబ్దార్ణవః । నిష్పూర్వాద్దాతేస్సంయోగాదేశా తో ధాతోరితిః స్థానత్వేనగ్రహణాభ్యామిత్యాదిత్వేన నిత్రాణశబ్దః సఇతితహా- లస్య పురాణాదిషు స్వరూపప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి॥ ఆద్యశ్చేతి॥ వ॥ య ద్బాల్యే-యచ్చ కౌమారే, స్థావిరే యచ్చ పాతకం । తత్క్షాళయతి గోవి న్దస్తిథౌ తస్యాం విభావితఇతి । పాపహంతృత్వప్రముఖ ప్రకారప్రసి ద్ధిం ద్యోతయతీతి న పౌనరుక్త్యమ్ ... ... ॥౫౮॥

{భాగేన పూర్వేణ తమోమయేన ప్రకాశపూర్ణేన చ పశ్చిమేన । త
దా నిశీథస్సతాం ప్రసత్త్యై సంసారముక్త్యోరివ సంధిరాసీత్ ॥}

భాగేనేతి ॥ తదా-తస్మిన్భగవదవతారసమయే, తమోమయేనాంధకారప్రచురేణ పూర్వేణ భాగేన-పూర్వరాత్రేణ, ప్రకాశపూర్ణేన చ చంద్రాలోకపూర్ణేన పశ్చిమేన భాగేనాపరరాత్రేణ చోపలక్షితస్స నిశీథః సంసారముక్త్యోస్సంధిరంతరాళకాల ఇవ సతాం ప్రసత్త్యై ఆసీత్ భగవదవతారసమయత్వాత్ సజ్జనానాం హృదయప్రసాదాయాభవత్ సంసారముక్త్యోస్సంధిరపి తమోగుణప్రచురేణ తమోగుణవికారేణ వా పూర్వభాగేన సంసారకాలేన ప్రకాశపూర్ణేనావిర్భూతస్వరూపజ్ఞానపరిపూర్ణేన పశ్చిమభాగేన ముక్తికాలేన చోపలక్షితస్సతాం బ్రహ్మవిదాం హృదయప్రసాదాయ భవతీత్యుపమా । అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద

సంతమసేన తతోపమరితిశుభ్రైః బ్రహ్మాదిదృశ్యచ్ఛద్మావిధేయాః ॥ ౮౦ ॥

{ప్రాగేవజాతేనసితేనధామ్నా ధ్యోపలక్ష్యా చమాధవేన । ప్ర
కామపుణ్యావసుదేవపత్న్యోస్సమ్పన్నసాదృశ్యవశా బభాసే ॥}

ప్రాగితి ॥ ప్రకామపుణ్యా-అత్యన్తపుణ్యకరీ, ప్రాగేవజాతేన సితేనధామ్నా చంద్రేణ మధ్యేశిఖే అపిర్భాపదశాయాముపలక్ష్యేణ మాధవేన-కృష్ణేనచోపలక్షితానిశా వసుదేవపత్న్యోస్సమ్పన్నసామ్యా లబ్ధసాదృశ్యేవబభౌ సాపి ప్రకామం పుణ్యాపుణ్యావతీప్రాగేవ రోహిణ్యాంజాతేన సితేన ధవళేనధామ్నా బలభద్రేణ మధ్యేనంగేన ఉపలక్ష్యేణ మాధవేనచోపలక్షితా చేతి రాత్రేర్వసుదేవపత్న్యా సామ్యం। అత్రాపి స్వసంపన్నేత్యాదిశ్లోకవ్యాఖ్యానోక్తన్యాయేన ముఖ్యసాదృశ్యాభావాత్సాదృశ్యోత్ప్రేక్షా । రాత్రిపక్షే పుణ్యశబ్దార్థః-రోహిణీ ఏవ చాద్యచ్ దేవకీపక్షే తస్యాన్యత్సర్ధః ఇత్యలమ్ ॥ ... ॥ ౮౧ ॥

{సహాప్రతిచ్ఛన్నశశాంకభద్రైస్సరస్వతాం ఉడుభిస్తరంగైః । అద్య
శ్యాశౌరేరవతారవేళాం సన్తోషనిఘ్నాన్సమన్దతేషు ॥ ౮౨ ॥}

సహేతి ॥ సరస్వతాం-సముద్రాణాం, తరంగాః శౌరేరవతారవేళాం సమీక్ష్య సంతోషనిఘ్నాస్సంతోషపరవశా ఇవ, ప్రతిచ్ఛందశశాంకభేదైః-ప్రతిబింబచంద్రవిశేషైస్సహ తాండవినః - ఉద్ధతనృత్తపరాస్సంతః, సంభ్రమేణ మన్దమాత్ప్రేక్షేణ నదంతిస్మ। ఉపసర్గాదసమాసేపిణోపదేశస్యేతిణత్వం । అత్ర చంద్రోదయప్రయుక్తసముద్రక్షోభే తాండవత్వేన నిగీర్యాధ్యవసితే సంతోషస్య హేతుత్వం హేతుగర్భవిశేషణవిన్యాసేనోత్ప్రేక్ష్యతఇతి అతిశయోక్త్యుత్ప్రేక్షా కావ్యలింగసంకరః ॥ ... ... ॥ ౮౨ ॥

{అవాదితోదీరితవాద్యఘోషా దిశాభిరామ్రేడితదివ్యగీతం । స
తామువస్థాపితసత్వలాస్యం సంగీతమంగళ్యమభూత్త్రిదశీమ్ ।}

అవాదితేతి ॥ తదానీం భగవదవతరణసమయే అవాదితేభ్యః-అకృ

తదాద నైశ్వర్యపవనాస్కే [illegible] [illegible] స్తత్తో క్తందిశాభిరా [illegible] [illegible] విధు సంచరన్త్యః [illegible] [illegible] తాం-సాధుజనా [illegible] [illegible] నం, సంగీతమంగల్యం-నాన్య [illegible] గీతంనృత్తం చవాద్యం చ త్రయం [illegible] ॥

{ప్రదీపితైః కంసగృహే [illegible] ।
అలక్ష్యత [illegible] ప్రమాలబ్ధ [illegible] ॥ ౯౪ ॥}

ప్రదీపితైరితి ॥ కంసగృహేషు ప్రదీపితైః [illegible] ధనానాం భావేషు హృదయేషు ప్రదీపితైః [illegible] [illegible] [illegible] పరిమహేతు [illegible] [illegible] లక్ష్యత [illegible] ప్రదీపితా [illegible] క్రియాన్వయాత్తుల్యయోగితాలంకారః ప్రసిద్ధపినాం [illegible] కంసస్య తపాధనానాం చ భగవదవతారానంతరం [illegible] ప్రసిద్ధం కారణం [illegible] ॥

{[illegible] ।
[illegible] ॥}

అజఇతి ॥ అజో [illegible] [illegible] యాదవభావం యాదవత్వమిచ్ఛన్, [illegible] స్వావతరణోచిత [illegible] [illegible] దాసీం [illegible] ప్రథమ [illegible] భగవదవతారే [illegible] వ్యాఖ్యానాదిష్వర్థః ॥ భగవన్మాయా [illegible] తదవతారానంతరం నవమ్యాం [illegible] యశోదా [illegible]

కథా । అత్రాష్టమీ ప్రథమజా తే ఇతి విరోధః ప్రాథమ్యం ముఖ్యత్వం వివక్షితమితి తత్సమాధానం. ఇతి విరోధాభాసాలంకారః । అత్ర సర్గే ఇదం ప్రభృతి ఉపేంద్రవజ్రాపాదసంకరరూపా ఉపజాతిర్వృత్తం క్వచిత్తామింద్రవంశాం విశ్వపితుః ప్రసూతమిత్యాదావింద్రవజ్రా సువర్ణపీతాంబరవాసినీత్యాదావుపేంద్రవజ్రేతి అవిమారవిప్రకర్షాత్ త్రిష్వప్యేకవృత్తత్వవ్యవహారః ॥ ... ... ॥ ౯౫ ॥

అథ సితరుచిలగ్నే సిద్ధపంచగ్రహోచ్చే వ్యజనయదనఘానాం
వైజయన్త్యాం జయన్త్యామ్ । అఖిలభువనపద్మక్లేశనిద్రాపమిత్రే
దినకరమనపాయం దేవకీపూర్వసంధ్యా ॥ .... ॥ ౯౬ ॥

సర్గాన్తే మాలినీవృత్తమాహ ॥ అథేతి ॥ అథ చంద్రోదయానంతరం అనఘానాం-అఘవిరోధినాం, పుణ్యదివసానాం వైజయన్త్యాం-పతాకాయాం, శ్రేష్ఠభూతాయామితి యావత్ జయన్త్యాం-రోహిణీసహితశ్రావణమాసకృష్ణాష్టమ్యాం, సిద్ధం సంపన్నం పంచానాం గ్రహాణాం-శశికుజబుధగురుశనైశ్చరాణాం, ఉచ్చం-తుంగస్థానం యస్మిన్నితి తథోక్తం చంద్రాదీనాముచ్చస్థానాని-వృషభమకరకన్యాకర్కటతులాఖ్యాని, తదుక్తం బృహజ్జాతకే ॥ అజవృషభమృగాంగనాకులీరా ఝషవణిజౌ చ దివాకరాదితుంగా ఇతి । శ్రావణమాసే రవౌ సదా తత్సన్నికృష్టస్య శుక్రస్య చ మీనమేషయోస్స్వోచ్చయోరవస్థానాసంభవాత్ । పరిశేషాచ్చంద్రాదీనాం పంచానాముచ్చస్థానస్థితిర్వివక్షితేత్యవసీయతే పంచోచ్చే లోకనాయక ఇతి జాతకశాస్త్రవిదస్తత్ఫలమాహుః । సితరుచినా-చంద్రేణ, యుక్తే వృషభలగ్నే మధ్యమపదలోపీసమాసః దేవక్యేవ పూర్వసంధ్యా ప్రాతస్సంధ్యా నిఖిలాని భువనాన్యేవ పద్మాని తేషాం క్లేశవనిద్రా ముకుళీభావః తస్యా అపమిత్రే నిరాసాయ అనపాయం దినకరమస్తమయరహితం ఆదిత్యమితి శ్రీకృష్ణే తథాధ్యవసాయః వ్యజనయత్ ప్రాదుర్భావయతి స్మేత్యర్థః జనిః ప్రాదుర్భావ ఇతి ధా

త్యర్థాఽసుగమాత్ ॥వ॥ దేవకీపుత్రార్కస్య ధ్యానయావాకిర్త్యాతం మపః త్వ నేతిపురాణవచనాచ్చ యావత్కాలికి రోమాణ్యస్యంతిచేః ॥ ౯౬ ॥

అవతరతి ముకుందే సంపదామేకకందే సురభితహరిదన్తాం
స్వాదుమాధ్వీకదిగ్ధామ్ । అభజత వసుదేవస్థానమానంద
నిఘ్నైరమరమిథునహస్తైరాహితాం పుష్పవృష్టిమ్ ॥ ౯౭ ॥

ఇతి శ్రీమత్కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే ద్వితీయస్సర్గః

అవతరతీతి ॥ సంపదాం త్రైలోక్యస్యాభివృద్ధీనాం ఏకకందే అన్యనిరపేక్షకారణే సస్యమూలవాచకః కందశబ్దః కారణసామాన్యలాక్షణికః ముకుందే అవతరతి-ఆవిర్భవతిసతి, వసుదేవస్య స్థానంగృహం -ఆనందవిషయే నిఘ్నైరధీనైరానందపరవశైరితియావత్ అమరమిథునానాం హస్తైరాహితాం సురభితహరిదన్తాం వాసితాఖిలదిగన్తాం స్వాదుమాధ్వీకదిగ్ధాం-మధురమకరందరసరూషితాం, పుష్పవృష్టిమభజత అత్ర ముకుందస్య కందత్వరూపణాత్ తద్భవానాం సంపదామోషధీత్వరూపణంగమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తిరూపకాలంకారః। మాలినీవృత్తం

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులతిలకవిశ్వజిద్యాజిశ్రీరంగరాజాధ్వరివర
సూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే ద్వితీయస్సర్గః

అథ తృతీయసర్గప్రారమ్భః

అథజగంతిబభూవురనావిలాన్యతిమిరాహరితశ్చ ప్రచకాశిరే । అభజదేవకిశాదివపశ్చిమాం జననభాజిని దేవ దివాకరే ॥ ౧ ॥

అథేతి ॥ సర్గాంతరారంభార్థః అథశబ్దః దేవేకృష్ణఏవ దివాకరే

జనన[illegible] జగంత్యనాదిలాని ప్రసన్నచిత్తా
[illegible] ప్రచకాశి
రే-[illegible] అభజదేవ-పాఠ్రైవ
తథా [illegible] భాసు దివాకరేభ్యోవితే లోకా
నాం [illegible] ప్రసాదో దిశామంధకారాపగమో [illegible]
యాః [illegible] క్రియా యౌగపద్య
రూపస్సము[illegible] ॥ [illegible] వృత్తమ్ ॥ ౧ ॥

{[illegible] గీయతికిన్నరైః ।
[illegible] }

ననృతురితి ॥ [illegible] ననృతుః-
నృత్యంతిస్మ. కిన్నరైః [illegible] అతిమధురం గీతమగీయ
త । అసురాణాం [illegible] సుఖహేతుభిః స్వ
నైః, ని ॥ సుఖహేతౌ [illegible] ॥ ఆనకదుందుభిం వ
సుదేవం [illegible] ఇష్యతే [illegible] వాద్యజ
[illegible] ఇతిధాతో రి
వ [illegible] అనో [illegible] వత్ [illegible] పర
స్మైపదగాత్ ॥ ... ... ॥ ౨ ॥

{దశసు తత్ర దిశాస్వశరీరిణీ జయజయేతి బభూవ సరస్వతీ ।
అజితమేకమగోచరమాత్మనాం స్వరసవృత్తిరసావసురాంతకం ॥}

దశస్వితి ॥ తత్ర వసుదేవస్థానే దశసుదిశాసు ప్రాగాదయోష్టా
ఊర్ధ్వమధశ్చేతి దశసుదిక్షు జయజయేతి అశరీరిణీ సరస్వతీ బభూ
వ । అసౌ జయజయేతి సరస్వతీఅసురాణామంతకం హన్తారం అజి
తం శ్రీకృష్ణమేకం ॥ ని ॥ విష్ణావప్యజితావ్యక్తావిత్యమరః ॥ స్వరసవృ
త్తిః స్వారస్యవతీవృత్తిర్యస్యాస్సా తథాభూతా సతీస్వయమగోచరయా
త్ స్వయమేవవిషయావ కారద్విషామసురాణాం జేతరి స్వయం కేనా

వ్యజతే భగవతి అభిధానాః పరిషద్రూపాస్సురసంఘాః ప్రవర్తన్తే ।
అన్యత్ర చ స్వార్థేషు సంకోచాత్మికీ శోపపదాదినా నాద్యమానః
కథంచిత్సురిషణ్ణతథా భావః । జయజయేతి సత్కృతాద్యుక్తిః ॥ ౩ ॥

{ అనతివేలసమీరణనోదితైస్స్ఫురితశీకరశీభరితాంబరైః । జల }
{ ధరైశ్చలితాదిషు సత్స్వనైస్సురగజైరివ పూరితమంగళైః ॥ ౪ ॥ }

అనతివేలేతి ॥ తదా అర్ధ్రౌ అనతివేలేన-అతివేగేన, సమీరణేన వాయు
నా-ప్రేరితైః, శిరఃస్థితైః శీకరైరంబుకణైః శీభరితం-స్వాపితం
రఞ్జితమాచ్ఛాదితం వా, అంబరమాకాశం యైస్తాదృశైః మంగళం జగత
స్సృష్టం యైస్తథాభూతైర్జలధరైః సురగజైరైరావతాదిభిరివ పత్స్వనై-
స్స్వనితం యథా అభ్రమార్గే అనతిక్రాన్తమర్యాదప్రవహానిలప్రేరణ
యా సంచరన్తః పుష్కరోద్గతశీకరాంచితగగనాః సురగజా జగన్మ
ఙ్గళం సూచయన్తః తదానీం బృంహితరూపధ్వనిమకుర్వన్ న పరం జల
ధరా అపి గర్జితరూపధ్వనిమకుర్వన్నిత్యర్థః । శీభృకత్థన ఇతి ధాతో
ర్ణాదికే అరన్ప్రత్యయే శీభరశబ్దః॥ని॥ శీభరస్సారరమ్యయోరితి వై
ఘణ్టుకాః సముచ్చయోపమాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౪ ॥

{ వవురథో ముదితత్రిదశాంగనావదనసౌరభసారభృతస్తథా । }
{ ముదితనిర్జరముక్తసురద్రుమప్రసవవృష్టిమధుద్రవమేదురాః ॥ ౫ ॥ }

వవురితి ॥ అథో అనన్తరం త్రిదశాంగనానాం వదనస్య యస్సౌరభ
సారః సౌగంధ్యోత్కర్షః తం బిభ్రతీతి తథోక్తాః ముదితైర్హృష్టైర్ని
ర్జరైః ముక్తానాం సురద్రుమప్రసవవృష్టీనాం మధుద్రవైర్మకరంద
స్యందైర్మేదురాః సాంద్రాస్స్నిగ్ధాశ్శుభా మంగళా మరుతో వవుః ॥ ౫ ॥
స్యాన్మత్స్యాండేఫలేపుష్పే ప్రసవో గర్భమోచన ఇతి శబ్దార్ణవే ॥ ౫ ॥

{ మధురిపోరవతారమహోత్సవే ముముదిరే మధురాపురదేవతాః । }
{ యదభిగన్తరి భక్తజనే వరం దమరశేషమతంద్రితచేతసః ॥ ౬ ॥ }

మధురిపోరితి ॥ మధురిపోః శ్రీకృష్ణస్యావతారఏవ మహోత్సవే మధు

రాపురస్య దేవతా ముముదిరే-మోదమభజన్, యద్యథాభిగంతరి అష్టార్థముపసర్పణకర్తరి భక్తజనే అశేషం వరం సమస్తమీప్సితం అతంద్రితమసంజాతతంద్రం బహువారప్రార్థనేప్యనుత్పన్నవైరస్యం చేతో యాసాం తథాభూతాస్సత్యః దమః తథా ముముదిర ఇతి మోదాధిక్యోక్తిః। అధిక ప్రమోదాహి ప్రభవః తద్దశాయామవసరజ్ఞైస్సమాశ్రితైః ప్రార్థితం బహ్వపి ప్రయచ్ఛంతి ॥ ... ... ॥ ౬ ॥

అవదధానధియో మునయస్తదా యదనధీతమధీతవదంజసా ।
నిగమజాతమశేషమవెక్ష్య తన్నిరవిశన్నివ ముక్తిమయీం దశామ్ ॥

అవదధానేతి ॥ తదా అవదధానా అవధానవతీర్ధీర్యేషాం తే మునయః యన్నిగమజాతమనధీతం తదశేషమంజసా శీఘ్రం అధీతవదవెక్ష్యాధీతమివ మనసిస్పష్టం ప్రకాశమానమవెక్ష్య ముక్తిమయీం-ముక్తిరూపాం, దశామవస్థాం నిరవిశన్నివాన్వభవన్నివ తథా అముఖ్యన్నిత్యర్థః ఉత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౭ ॥

ప్రసదనం శరదాగమసంభవం నభసి మాసి నదీభిరుపాదదే ।
మహితయోగవిదాం మతిభిస్సమం శ్రుతిభిరప్యనుపప్లవనీతిభిః ॥ ౮

ప్రసదనమితి ॥ నభసిమాసి-శ్రావణమాసే, పద్దన్నోమాసి ఇత్యాదినా మాసశబ్దస్య మాసిత్యాదేశః। నదీభిశ్శరదాగమసంభవం శరత్సమయాగమనప్రభవం ప్రసదనం ప్రసాదః నైర్మల్యం ఉపాదదే ఉపాత్తం కర్మణిలిట్ శరత్సమయ ఇవ ప్రావృష్యపి నద్యః ప్రసన్నా బభూవురిత్యర్థః। కించ మహితం ఉత్కృష్టం యోగం విదంతీతి తేషాం మహితయోగవిదాం మతిభిర్బుద్ధిభిస్సమం అనుపప్లవనీతిభిః అనుసృతోపక్రమాదిన్యాయాభిశ్శ్రుతిభిరపి ప్రసదనముపాదదే। ప్రసదనం-ప్రకృష్టసదనం, శుభాశ్రయః శ్రుతిపక్షే ప్రసాదో ఝడిత్యర్థసమర్పణక్షమత్వం తథా చ భగవత్యవతీర్ణే సకలయోగిధ్యానస్యాప్తమాలంబనమాసీత్ భువి భగవదవతారమహిమ్నా విదుషాం మనః ప్రసా

దాద్వైనానాముపక్రమాదిన్యాయేనాధికార్ధేన ప్రతిశయదానవగణాస్య
గుణమప్యాపేదిత్యర్థః । అత్ర నది సంతోషితానాం చ స్త్రీణాం
త్తుల్యయోగితాలంకారః । సహోక్తిర్వా శృంగారరసం త్రోతస మహో
నదీషు చ విన్యాసః । జాతమిదసహోక్త్యలంకారశ్చ ॥ ... ॥ ౯ ॥

{ ఘనజలనిధిసహాయస్సన్నిధిం తస్య విష్ణోస్సహసనదుదితానాం సర్వభూతాంతరాత్మా
{ విదధత ఘనసస్యయనావగాహంకల్పిభోజవదస్మిన్ ॥ ౯ ॥ }

ఘనేతి ॥ ఘనానాం తేషాం మహాసేవ్యానితస్మిత్తాః విలస
తాః అపలతాఃఅపగాః కిలసరితఃకిల సత్ప్రోక్షిప్తక్రమః అనవరతాం
రోధాత్ సముపేత్య సంఘాయ జలనిధేరివ భోజపతేఃకంసస్యాంతః
ఇవ మనః క్షణాత్తూర్ణం స్వయం విపన్నః కిమిత్యుత్ప్రేక్షా వాచకశ
బ్దాభావాద్గమ్యా । అనేకానాం నదీనాం తయోస్సంసృష్టిః స్వత్ర
కాలుష్యస్య భావస్యైకత్వేపి ధర్మిబహుత్వేన తస్యబహుత్వోపచారా
త్ బహువచనమ్ ॥ ... ... ॥ ౯ ॥

{ అసురవీరగృహాణిపృథగ్విధైరశుభశంసిభిరానశిరే ముహుః ।
{ అమరరాజగృహేషుజజృంభిరేశుభనిమిత్తశతాని పునఃపునః ॥ }

అసు రేతి ॥ అసురేషు వీరాణాం శ్రేష్ఠానాం గృహాణి పృథగ్విధైః
నానావిధైరశుభశంసిభిః అసురాణాం భావికులక్షయాద్యమంగళసూ
చకైః నిమిత్తైర్ముహుః పునఃపునః ఆనశిరే వ్యాప్తానికర్మణిలిట్ । అమ
రరాజానామింద్రాదీనాం గృహేషు పునఃపునః శుభనిమిత్తానాం శ
తాని బహూన్యసంఖ్యాకానిజజృంభిరే-జృంభితాని॥ ... ॥ ౧౦ ॥

{ చరమతఋణాదివ దేవకీపతిరముచ్యతశృంఖలతస్స్థిరాత్ । నిగ
{ ళబంధనివర్తకసన్నిధౌవిగళనంనిగళస్యకిమద్భుతమ్ ॥ ౧౧ ॥ }

చరమత ఇతి ॥ దేవకీపతిః-వసుదేవః, చరమతః బ్రహ్మచర్యేణఋషి
భ్యోయజ్ఞేన దేవేభ్యఃఇతి శ్రుతౌ ఋణద్వయపాశ్చాత్త్యాత్ ఋణాత్
ప్రజయాపితృభ్యఇతి ప్రసిద్ధాదృణాదివ ఋత్యేకఇతిప్రకృతిభావఃస్థిరా

దృఢాచ్ఛృంఖలతః శృంఖలాచ్చేతి చకారాభ్యాం భిన్నక్రమాః కంసకృతనిగళాదప్యాముచ్యత ముక్తః తదేవ దృఢశృంఖలవిగళనాంకవిస్సమర్థయతే నిఖిలబంధననివర్తకస్య అవిద్యాద్యతిదృఢపశుస్తబంధనివృత్తిజనకస్య భగవతస్సన్నిధౌ నిగళస్య విగళనం కిమాశ్చర్యం అర్థాపత్త్యనుప్రాణితో స్సామాన్యేన విశేషసమర్థనరూపోఽర్థాంతరన్యాసః ॥ ॥ ౧౧ ॥

{ఉదితమాత్మని దేవకసంభవా దనుజభేదనమంకగతం దధౌ ।
కమపి కాంచనభూభృదధిత్యకా హరిహయోపలశృంగమివాద్భుతం }

ఉదితమితి ॥ దేవకసంభవా-దేవకాత్మజా, ఆత్మన్యుదితమంకగతముత్సంగగతం దనుజభేదనం దనుజానామసురాణాం భేదనం విదారకం । కృష్ణం కాంచనభూభృతస్సుమేరోః అధిత్యకా-ఊర్ధ్వభూమిః, కిమప్యనిర్వచనీయరూపమత ఏవాద్భుతమాశ్చర్యం హరిహయోపలశృంగం ఇంద్రనీలరత్నశిఖరమివ దధౌ ॥ నిష్కీడాంబుమూర్ధ్నోత్రే శృంగో(స్త్రీ)పర్వతాగ్ర ప్రభుత్వయోరిత్యనుశాసనాత్ శృంగశబ్దః పుల్లింగే ఉపమాలంకారః ॥

{విధృతశంఖరథాంగగదాంబుజశ్శబలితశ్శుభయా వనమాలయా ।
పితురసూత ముదం పృథుకస్తదా జలధిడింభసభో జననీధృతః ॥ ౧౩ ॥}

విధృతేతి ॥ విధృతశంఖరథాంగగదాంబుజః ఊర్ధ్వసవ్యదక్షిణకరయోరధస్సవ్యదక్షిణకరయోశ్చ క్రమేణ విధృతశంఖచక్రగదాంబుజః జలనిధిపక్షే గదో గదనం నామ। గద వ్యక్తాయాం వాచీతి ధాతోః ఘనోఘ చేతి భావే ఘప్రత్యయః తత్ర ఘిత్కరణేన ఖనోన్యత్రాపి భవతీతి జ్ఞాపనాత్ తథా చ రథాంగగదః రథాంగనామేతి యోజ్యం శుభయా మనోజ్ఞయా వనమాలయా వైజయన్త్యా జలనిధిపక్షే వేలావనపఙ్క్త్యా శబలితశ్చిత్రితః అత ఏవ జలధిడింభనిభః జలనిధిపోత ఇవ స్థితః జననీధృతః జనన్యా మాత్రా ధృతః పృథుకోఽర్భకః పితుర్వసుదేవస్య ముదమసూత-సంతోషముత్పాదయామాస ॥ ... ... ॥ ౧౩ ॥

{ పితరమాత్మభువామనపాయినం ప్రియతమం గిరిశస్య పరాత్పరం ।
సవిభుశాసకమంబుధిశాయినం పరమనిత్యమశేషనియన్తృకం ॥ ౧౪ ॥ }

పితరమితి ॥ ఆత్మభువాం ప్రతికల్పం భిన్నానాం బ్రహ్మణాం అపాయినామపి స్వయమనపాయినం తం నిత్యసిద్ధం నారాయణం పితరం ప్రియతమం శంకరస్య పరాత్పరం సర్వస్మాదుత్కృష్టం సర్వనియన్తారం సర్వశాసకమంబుధిశాయినం పరమనిత్యం నిత్యానాం నిత్యమేతం పరమాత్మానం వాసుదేవం సర్వబ్రహ్మాదిదేవనియన్తారం అభితస్సేవన్తే తత్త్వజ్ఞాస్సనకాదయో బ్రహ్మర్షయోఽభిష్టువన్తి ॥ ...॥ ౧౪ ॥

{ ప్రణిపతామి భవన్తమనన్యధీరఖిలకారణమాశ్రితతారణం । అను
గమాదనిదం ప్రథమా గిరః కిమపి యత్పదమేకమధీయతే ॥ ౧౫ ॥ }

ప్రణిపతామీతి ॥ అఖిలకారణం సర్వజగత్కారణం ఆశ్రితానాం శరణాగతానాం, తారణం సంసారాదుత్తారకం భవన్తమనన్యధీరన్య నిరపేక్షమనసా ప్రణిపతామి। వేదగిరో వ్యాదిభిరనాదినిధనం ప్రథమా అనాదయో గిరః-వేదగిరః, కిమపి ఇదమిత్థమితి పరిచ్ఛేత్తుమశక్యం యస్యపదం పద్యతే ప్రాప్యతే భక్తైరితి పదం స్వరూపమనుగమాదను క్రమోపసంహారాద్వైకరూప్యం పార్శ్వల్లిఙ్గోపేతం యమేవ అధీయతే ఆమనన్తి। తథాహి కఠవల్లీషు శ్రూయతే ॥ సర్వేవేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి। యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చర న్తి తత్తేపదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్ సాధ్యాః ప్రాప్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమిత్యంతేన। తం ప్రణిపతామీతి పూర్వేణ సంబంధః అభూషితః కాంతఇతివత్ అనన్యధీరితి నైరపేక్ష్య్। ఇదం చేతోనై రాశ్యలక్షణమాకించన్యం ప్రపదనాధికారవిశేషం దర్శయితుం॥ ౧౫॥

{ విషమకర్మవిపాకపరంపరావివశవృత్తిషు దేహిషు తావకాః । కరు
ణయా తవ దేవకటాక్షితాః కతి విదేవ తరంతి భవార్ణవమ్ ॥ ౧౬ ॥ }

విషమేతి ॥ హే దేవ విషమాణాం-విరుద్ధానాం, దురన్తానాం కర్మ ణాం విపాకస్య ఫలదానావస్థాయాః పరంపరయా వివశాః అవశంవదా

వృత్తేస్స్వతన్త్రాః. యేషాం తేషు వశకర్మభిః బలాత్సంసారే ప్రవర్త-
మానేష్విత్యర్థః ॥ ని ॥ వశః ప్రాప్యనధీనత్వాన్నిష్టదస్పృష్టయోరపీతి వి
శ్వః ॥ దేహినాం శరీరిణాం యతశ్చ నిర్ధారణమితి సప్తమీ । తవ కరుణ
యా కటాక్షితా విషయాక్రాన్తాః కతిచిదేవ విరళా ఏవ ముక్తారం కృ
చ్ఛ్రేణ తరితవ్యం ఈషత్ప్రయాసేన కృచ్ఛ్రాకృచ్ఛ్రార్థేషు ఖలితి ఖల్ప్ర
త్యయః । భవార్ణవం-సంసారసాగరం తరంతి తేచ త్వత్కృపావిష
యీస్వయోగ్యాః త్వద్భక్తా విరళా ఏవేత్యర్థః ॥ ... ॥ ౧౫ ॥

త్వదనుభావమహోదధిశీకరైరవశపాతిభిరాహితశక్తయః । అవ
ధిభేదవతీముపభుంజతే స్వపదసంపదమబ్జభవాదయః ॥ ౧౬ ॥

త్వదనుభావేతి ॥ అబ్జభవాదయః-చతుర్ముఖప్రభృతయో దేవాః,
అవశపాతిభిస్తత్తదనిచ్ఛాయామప్యవశ్యమాపతద్భిః ॥ ని ॥ వశ ఆయ
త్తతాయాం స్యాదవశమిచ్ఛాప్రభుత్వయోరితి విశ్వః ॥ సూ ॥ ఆవశ్య
కాధమర్ణ్యయోర్ణినిరితి ణిని ప్రత్యయః ॥ త్వదనుభావమహోదధిశీక
రైః-త్వత్ప్రభావాంబుధేరంబుకణైః త్వత్ప్రభావలేశైరితి యావత్ । ఆ
హితశక్తయః ఉత్పాదితస్వస్వాధికారనిర్వర్తనసామర్థ్యాస్సంతః అవధి
భేదవతీం మర్యాదాభేదవతీం స్వపదసంపదం స్వపదస్య సత్యలోకాదె
లక్ష్మీముపభుంజతే తథాచ పురాణవచనం ॥ ఏ ॥ ఏక ఏవ జగత్స్వామీ శ
క్తిమానచ్యుతః ప్రభుః । బ్రహ్మేంద్రయమవహ్నీందుదివాకరమనుగ్ర
హైః । తచ్ఛక్త్యావిష్టితాస్సర్వే మోదంతే దివి దేవతా ఇతి ॥ ॥ ౧౬ ॥

శ్రుతికిరీటశుభాశ్రయవిగ్రహః పరమసత్త్వనిధిః ప్రతిపద్యసే । జగ
దనుగ్రహమారుతచోదితో వివిధరూపతరంగవికల్పనాం ॥ ౧౭ ॥

శ్రుతీతి ॥ శ్రుతికిరీటః య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః । ఇ
త్యాదిశ్రుతీనాం ప్రతిపాద్యతయాఽలంకారః శుభాశ్రయః యోగినాం
ధ్యానస్య శుభాలంబనభూతశ్చ విగ్రహో మూర్తిర్యస్య స తథోక్తః ప
రమసత్త్వనిధిః రజస్తమోసంవలితతయా ఉత్కృష్టస్య సత్త్వగుణస్య శేవ

భిః స్వం జగదనుగ్రహాయ మానుషైర్దైవైః తేషు స్వస్వాదివిధానహా
హాణి అవతారాణి తరంగానివ సింధోర్వివిధానాం వదనాం ప్రతిపద్యసే
పారిప్సని అత్ర జగదనుగ్రహాయ మనుష్యత్వాద్యవతారాణాం కారణత్వ
తీరరూపత్వేన భగవతి సముద్రత్వం ప్రతీయతే అత్ర సముద్రః ప్రకృ
తికిరీటః శ్రుతిశిరసాం ప్రతిపాద్యత్వేనాలంకారః భగవాన్ తస్య శేష
శాయినః శుభాశ్రయదివ్యవిగ్రహాయమానస్య చరాచరస్యాశ్రితిః ఉత్పత్తి
జంతూనాం శంఖశుక్తికాదీనాం స్థితిర్యోగ్యా ॥ వ ॥ సర్వం గుణే
పిశాచాదౌ బలేర్వశ్యస్వభావయోః । ఆత్మైకవ్యవసాయోఽపి విత్తైపారిణి
మజంతుష్వితి విశ్వః ॥ ... ... ॥ ౧౮ ॥

{ త్వయి న దేవ యదాయతతే న తజ్జగతి జంగమమన్యదథాపి వా । ఇతి
{ మహిమ్ని తవ ప్రమితే పరం భజనవిద్భిః స్థితమాగమైః ॥ ౧౯ ॥ }

త్వయీతి ॥ హే దేవ త్వయి వినయే యన్నాయతతే యత్త్వయ్యా
-యత్తం న భవతి తజ్జంగమమథాన్యదపి స్థావరం వా జగతి లోకే నాస్తి
స్థావరజంగమాత్మకం సర్వమపి వస్తు త్వదధీనమిత్యర్థః । ఇత్యానేన ప్ర
కారేణ తవ మహిమ్ని ప్రమితే పరిచ్ఛిన్నే సతి విపద్భేద్యైర్హితి స్మృతీతిహాస
పురాణపాంచరాత్రాదిరూపైరాగమైర్భజనేపరం సంస్థితేన నిశ్చి
తస్య తవ మహిమ్నో విశేష్యవ్యాకరణావస్థితం నివిష్టం సర్వప్రపంచ
స్య త్వదధీనత్వం విశేష్యవ్యాఖ్యాతుమేవ శ్రుతిపురాణాదీని వివిధాని
శాస్త్రాణి ప్రవృత్తానీత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౧౯ ॥

{ అఖిలలోకపితుస్తవ పుత్రితామహమయాచమనన్యమనోరథః ।
{ వరదవాంఛితదానధృతవ్రతే త్వయి తదేవమయత్నమపవ్యయః ॥ ౨౦ }

అఖిలేతి ॥ హే వరద అహం అఖిలలోకపితుః-సకలలోకజనకస్య తవ
పుత్రితాం-త్వదీయం పుత్రభావం, అనన్యమనోరథోఽన్యాభిలాషరహి
తస్సన్ అయాచం ప్రార్థితవానస్మి । యాచతేస్సవరితే త్వ్యాదు
భయపదం వాంఛితదానధృతవ్రతే భక్తజనాభిలషితవితరణధృతనియ

షు స్వయం శరణ్యవచనం । ఏవం అనేన ప్రకారేణ త్వదాశ్రితానాం రూపాణి అన్యత్ర యథా తథా అపశ్యత స్వయమేవ పశ్యన్ గృహీత్వా ప్రవృత్తః ॥ ... ... ॥ ౨౦ ॥

{అవనిభారనిరాకరణార్థినాం క్రతుభుజామభిలాషమవన్ధ్యయన్ ।
జితరిపూణి బహూని దయానిధే విహరణాని విధాతుమిహార్హసి ॥}

అవనీతి ॥ హే దయానిధే అవనిభారనిరాకరణార్థినాం-భూభారాపనయనార్థినాం, క్రతుభుజాం దేవానామభిలాషమవన్ధ్యయన్ అవిఫలం కుర్వన్ జితరిపూణి జితశత్రవాణి బహూని విహరణాని క్రీడితాని ఇహ భూమౌ విధాతుం కర్తుమర్హసి ॥ ... ॥ ౨౧ ॥

{దనుజమోహనదోహలినా త్వయా సహజలాంఛనసంవరణం క్షమం ।
తదధునా శమయన్మమ సాధ్వసం యువతికాన్తిమధిగచ్ఛ యదీప్సితం ॥}

దనుజేతి ॥ దనుజమోహనదోహలినా- అసురమోహనేచ్ఛావతా, త్వయా సహజలాంఛనస్య చతుర్భుజత్వాదేస్సంవరణం గోపనం కర్తుం క్షమం యోగ్యం ॥ ని ॥ యోగ్యశక్తహితాః క్షమా ఇతి యాదవః ॥ తత్తస్మాదధునా మమ సాధ్వసమప్రాకృతరూపదర్శనజన్యం భయం శమయన్నపనయన్ యదీప్సితమీప్సితమనతిక్రమ్య ఈప్సితానుసారేణ యథాసాదృశ్య ఇత్యవ్యయీభావః యువతికాన్తిరసంచారిణీం సహజలాంఛనాచ్ఛాదకం రూపాన్తరమధిగచ్ఛ గృహాణేత్యర్థః ॥ ని ॥ దోహళం దోహదం ఛందః ఇతీచ్ఛాపర్యాయేష్వమరశేషః ॥ సహజలాంఛనసంవరణమిత్యత్ర కర్తుమిత్యనధ్యాహారే త్వయేతి కర్తరి తృతీయా నోపపద్యేత కర్తృకర్మణోః కృతీతి కృద్యోగే కర్మణి షష్ఠీవిధానాత్ తదధ్యాహారే. త్వవ్యయయోగే న లోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృనామితి షష్ఠీనిషేధాత్కర్తరి తృతీయోపపద్యతే । నచ తదనధ్యాహారేపి సహజలాంఛనస్యేతి కర్మణి షష్ఠీతి ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణీతి షష్ఠీనియమాత్ కర్తరి తృతీయోపపద్యత ఇతి వాచ్యమ్ । ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణి షష్ఠ్యాం కర్మణిచె

తి సమానవిషయత్వా[illegible] సమానన్యాయాపవాదత్వాల్
కేవిదనర్థ్యాపత్తే[illegible] శాస్త్ర[illegible]
నాత్ కృష్ణోక్తే[illegible] ॥ ౧౩ ॥

{ [illegible]
{ [illegible] }

ఇతి[illegible]
[illegible]
[illegible]
ధ్యాయాన్యథా పిత్ర్యాణాం పుత్త్రైరప[illegible]ప్రకార స్తత్[illegible]
రేణ కిమపి విశేష్య మయానుమితుమప్యయుక్తం ప్రతిపత్తావిభవంత
[illegible]

{ ఇయమమర్త్యపితుస్తవ గేహినీ విబుధ[illegible]జననీ [illegible]నఘా }
{ అభిమతం యువయోరనవగ్రహం సమయభావిని నైవ సమర్థ్యతే॥ }

ఇయమితి ॥ అనఘా అనవద్యా అమర్త్యానామింద్రాదిదేవానాం పితుః కాశ్యపరూపస్య తవ గేహినీ పత్నీ ఇయం దేవకీ విబుధానామింద్రాదీనాం మహతో మహేంద్రరూపస్య జననీ మాతా అదితిరూపత్వాదతః పూర్వజన్మ ప్రభృతి మజ్జననీ ఇయమపి మమాత్యంతపూజ్యేతి భావః । తతః కిమిత్యత ఆహ ॥ అభిమతమితి ॥ యువయోః ఇయం చ త్వం చ యువామిత్యేకశేషస్తయోరభిమతం కంసనిర్ధాపనమనాదికం అనవగ్రహమప్రతిబంధం యథా తథా అనవగ్రహశబ్దేన వృష్టిప్రతిబంధవాచినా ప్రతిబంధసామాన్యం లక్ష్యతే సమయభావిన్యకాలేభవిష్యత్యేవ సమర్థ్యతే సంపాద్యతే వర్తమానసామీప్యే భవిష్యతి లట్ । యువయోరభిమతసమ్పాదనం పుత్రభూతస్య మమైవకృత్యం తత్ర యువాభ్యాం వక్తవ్యం నాస్తీత్యవధారణాభిప్రాయః శక్తేనత్వయిదానీమేవాస్మదభిమతం కిమితి నసంపాద్యత ఇతి శంకావారణాయ కన్యదిత్యపి పాకకాలస్యాపి

ప్రతీక్షణీయత్వాభిప్రాయేణ సమయభావీత్యుక్తం ఇదంచకృష్ణస్య తదభిమతసంపాదనప్రతిజ్ఞావచనం నందగృహే స్వస్య నయనం కర్తవ్యమితి వక్ష్యమాణతయా తత్రస్థితస్య తవావయోర్విస్మరణంస్యాదితి శంకావారణాయేతిబోధ్యమ్ ॥ ... ... ॥ ౨౪ ॥

యదిబిభేషిభజామిమనుష్యతామథచమాం నయనన్దగృహంతూర్ణాత్ ।
దుహితరంచసమానయతస్యతాం గతభయోభవదూరగతేమయి॥ ౨౫॥

ఇదానీం తదేవప్రస్తుతకార్యమాహ ॥ యదీతి ॥ యదిబిభేషి దుర్దర్శమిదంరూపందృష్ట్వా భయంప్రాప్నోషిచేత్ మనుష్యతాంభజామి అథ తదనంతరం మాంతూర్ణాన్నందగృహం నయప్రాపయ । తస్య నందస్య దుహితరం తత్రేదానీముత్పన్నాం కన్యాంచ సమానయ నందస్య మయి స్వాపత్యత్వభ్రాంతయే కంసస్య తస్యాంత్వదపత్యత్వభ్రాంతయేచేతిభావః । మయి దూరగతే నందాగారం గతేసతి గతభయో భవ శిశురూపావలంబినె మయి యత్కించిత్కంసః కరిష్యతీతిభయం త్యజేత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౨౫ ॥

అథనిశమ్యనియోగమభంగురంమధుజితోమధురాక్షరమన్థరం ।
హితమిదంప్రతిపద్యతమాదదేగురుతరంకృపయాలఘుతాంగతం ।

అథేతి ॥ అథ వసుదేవః అభంగురమభంగశీలం కదాప్యన్యథాభావరహితం మధురాణి స్వాదూన్యక్షరాణి యస్యేతి మధురాక్షరం తచ్చ తత్ మంథరం మృదుప్రసరంచ మధుజితః కృష్ణస్య నియోగమాజ్ఞావచోనిశమ్య శ్రుత్వా ఇదం నందగృహే నయనం హితం ప్రతిపద్య విచింత్య గురుతరం స్వతః అతిశయేన గురుంకృపయా వసుదేవస్య భారోభవిష్యతీతి దయయాలఘుతాంగతం ప్రాప్తం తమాదదే నందగృహం నేతుమితిభావః ॥ ... ... ॥ ౨౬ ॥

తుహినభానుదివాకరలోచనంనిగమనిశ్వసితం స్వసుతస్యతత్ ।
అనుబభూవముహుర్ముహురాదరాదనఘమాననమానకదున్దుభిః॥

తుహినేతి ॥ అనకదుందుభిర్వసుదేవః తుహినభానుదివాకరలోచనం-చంద్రసూర్యనయనం, నిగమనిశ్శ్వసితం వేదనిశ్వాసం। అస్య మహతో భూతస్య నిశ్శ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద ఇత్యాదిశ్రుతేః అనఘం రమ్యం తత్ స్వసుతస్యాననమాదరాత్ ముహుర్ముహుర్మనుఞ్జూవపశ్యత్తస్య ॥ ... ... ॥ ౭౭ ॥

{ శ్రితసుగన్ధిసుతాననచన్ద్రికాముషితమోహతమా మునిసన్నిభః ।
అధిజగామ స తన్మయతాం క్షణాదనిమిషస్సుమనఃప్రతిపద్ధభిః ॥ ౭౮ }

అథ వసుదేవస్య నిర్నిమేషతయా తదానన్దైకాగ్ర్యమేవోత్ప్రేక్షతే ॥ శ్రితేతి ॥ శోభనో గన్ధో యస్యేతి సుగన్ధి గన్ధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్య ఇతీకారప్రత్యయః । శ్రిత్యా సుగన్ధివత్ తస్య సుతస్యాననంచ తస్య చన్ద్రికయా కాన్త్యా ముషితం నిరస్తం మోహతమోఽజ్ఞానాన్ధకారో యస్యేతి తథోక్తః మునిసన్నిభో మునిసదృశః వసుదేవః క్షణాత్తన్మయతాం కృష్ణతాదాత్మ్యం అధిజగామ ప్రాప ఉత అథవా అనిమిషత్వం ప్రాకాశ్యరూపతయా దేవత్వం ప్రతిసందధే । స్వకీయానిమిషత్వానుసంధానాదిదానీం నిమేషరహితో జాత ఇత్యర్థః । ఉత్ప్రేక్షాద్వయమిదం వాచకాప్రయోగాద్గమ్యం చంద్రికేతి ముఖకాంతేర్నిగీర్యాధ్యవసానాదతిశయోక్తిః । మోహతమ ఇతి రూపకం చేతి సఙ్కరః । ఉత్ప్రేక్షాద్వయేన సంసృష్టిః ॥ ... ... ॥ ౭౮ ॥

{ జిగమిషుస్సదిశో దశ యాదవస్సకృదవైక్షత సాధ్వసవిహ్వలః । అ-
నఘవైభవమర్భకముద్వహన్నమితగుప్తినిరుద్ధగతౌ గృహే ॥ ౭౯ ॥ }

జిగమిషురితి ॥ అనఘవైభవమఖండితప్రభావం అర్భకం కుమారముద్వహన్ జిగమిషుర్నందగృహం గంతుమిచ్ఛుస్స యాదవః వసుదేవః అమితగుప్తిభిః కవాటసంఘట్టనయామికశుకశారికాదివేశనాదిభిర్నిరుద్ధగతౌ ప్రతిబద్ధగమనే గృహే సాధ్వసేన భయేన విహ్వలో విక్లబః ప్రాజ్ఞధారణాశ్యసమర్థస్సన్ దశాపి దిశస్సకృదవైక్షత యుగపదారనాకాని

తిసూత్రనిర్దేశాదాగమవిధిరనిత్య ఇతి సిద్ధః । తా విత్యత్ర సమాగమో
న కృతః ॥ ... ... ॥ ౨౯ ॥

{ విజఘుటే సహసైవ కవాటికా వ్రజమతః వ్రజతో యదుభూభృతః ।
{ ఉపలకల్పమశేరత రక్షకాస్సరణిమాదిదిశుర్గృహదేవతాః ॥ ౩౦ ॥ }

విజఘుట ఇతి ॥ అథ తదీక్షణానంతరం వ్రజం గోకులం వ్రజతో యదు
భూభృతో యదురాజస్య సంబంధసామాన్యవివక్షయా షష్ఠీ సహసా
శీఘ్రమేవ కవాటికా కవాటం విజఘుటే విఘటితేత్యర్థః రక్షకాః ఉపలక
ల్పం - పాషాణతుల్యం, యథా తథా నిశ్చేష్టమిత్యర్థః అశేరత - స్వ
పంతిస్మ, గృహదేవతాః - గృహాధిష్ఠాత్ర్యో దేవతాః, సరణిం - నిర్గమ
నమార్గం, ఆదిదిశుః - ఉపదిదిశుః, కారాగృహద్వారకవాటస్యాల్పత్వ
వివక్షయా । స్త్రీస్యాత్ కాచిన్మృణాళ్యాదిర్వివక్షాపచయే యదీతి స్త్రీ
త్వే గౌరాదిత్వాత్ జీషికప్రత్యయే కేణ ఇతి హ్రస్వత్వే ప్రత్యయస్థా
దితీత్వే చ సతి కవాటికేతి రూపం ॥ ... ... ॥ ౩౦ ॥

{ క్షరదసూనివ యామికరక్షకాన్ముషితమంజుగిరశ్శుకశారికాః ।
{ యదుకులేందురపశ్యదమీలితాన్పరిజనానపి చిత్రగతానివ ॥ ౩౧ ॥ }

క్షరదితి ॥ యదుకులేందుః - యదుకులస్యేంద్రరివాహ్లాదకః వసుదే
వః, క్షరదసూన్నిర్గచ్ఛత్ప్రాణానివ బహిరవబోధరహితాన్ యామికర
క్షకాన్ అనుయామం నియుక్తాన్ కారాగృహరక్షకాన్ ముషితమంజు
గిరః - అపగతమంజుభాషణాశ్శుకశారికాః అమీలితానున్మీలితలోచనా
నపి చిత్రగతానివ అకించిత్కరాన్ పరిజనానపశ్యత్ । శారికాశ్శుక
వద్భాషణశీలాః పక్షివిశేషాః శుకాంగనా ఇతి కేచిత్ ॥ ... ॥ ౩౧ ॥

{ ఉపయతో విశిఖాం సదనాన్తరాత్తు వలయాభకుమారతనుత్విషా ।
{ శతమఖోపలమేచకయామినీతమశమితసన్తమసాహరితో బభుః ॥ }

ఉపయత ఇతి ॥ సదనాంతరాత్ - గృహాభ్యంతరాద్విశిఖాం రథ్యా
ముపయతః ఉపగచ్ఛతో వసుదేవస్యేతి శేషః । సంబంధసామాన్యవివక్ష

యావత్పక్షి । హరితోపలసన్నిభపక్షలతా యస్య తేన ఇంద్రనీలసన్నిభస్య పలయా, ని ॥ ఉపల ప్ర స్త్రీ తిరశ్చ్యా .... । .... కివరతిర్వక్షః, ... తనుత్వేన ..... ప్రభయా ..... నిరాకృతగాఢాన్ధకారా బభుర్భ్రాన్తిస్నిగ్ధాః ॥ ... ॥ ౩౭ ॥

{స్ఫురితమయోపహాసపరితః ప్రవసన్ .... ।
అనుజగామ పదం .... ॥}

స్ఫురితేతి ॥ ..... - .... ॥ సుపర్ణోపగసత్త్వా త్రివృత్తోరణత్వాదిసుస్థితేః ప్రభూ-కృష్ణం పరితస్సర్వతః, అభితఃపరితఃఇత్యాదినా ద్వితీయా అను-శీఘ్రం, ... - పక్షవాతేనకంపితాః, నిశాచరా-రాత్రిచరంతో రాక్షసాదయో ఋనతథాఘాతిస్సన్ వ్యచరత్-చరతిస్మ. ఘనాధరో ఘనో-ఘనాహాసధరో-ధారయితా .... స్ఫుటాః-ప్రస్ఫుటాః, ... పదీపాః తేషాంగణస్య-సమూహస్య ఉత్సాహః వో .... దీప్తిర్భాగణం ప్రకాశయన్నిత్యాపత్ అనుజగామానుగచ్ఛతిస్మ ॥

{దినకరోపమదీధితిభిస్తదా దనుజదేహవిదారణదారుణైః । పరిగ
తః కిల పంచభిరాయుధైర్యదుపతిర్వ్రజవాసిసహాయతాం ॥ ౩౮ ॥}

దినకరేతి ॥ తదా తస్మిన్నవసరే దినకరోపమదీధితిభిః-సూర్యప్రతిమ కిరణైః, దనుజదేహానామసురశరీరాణాం, విదారణేన-ఛేదనేన, దారు ణైః పంచభిరాయుధైశ్శంఖచక్రగదాఖడ్గశార్ఙ్గరూపైః, భగవదాయు ధైః పరిగతః-పరివృతః, యదుపతిః-వసుదేవః, అసహాయతాం-సహా యం తేగచ్ఛంతీతి సహాయాః-సయాత్రాః, ని ॥ సహాయాస్తు సంయా త్రాస్స్యురితిశబ్దార్ణవః ॥ తద్రాహిత్యం ప్రజహౌకిలేతి పరకృతౌ । ఇతి కిలోపాధ్యాయః కథయతీతివత్ ॥ ... ... ॥ ౩౮ ॥

{ప్రగుణమిందుమనిర్వృతపద్ధతిర్యమునరేఖమరథో యమునానదీం ।
పరమపూరుషసంభృతపౌరుషః పతగరాజమివాశు మహాన్వయా ॥}

ప్రణమితి ॥ అథో అనన్తరమక్షతపౌరుషః-అఖండపరాక్రమః అతఏవ పతగరాజో గరుడఇవ పరమపూరుషం భగవన్తం సన్మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాః పూజ్యమానైరితి సమాసః వహన్ యదుకులేందుః-యదుకులస్య ఇందురివాహ్లాదకో వసుదేవః, ప్రగుణం ఋజుయథా తథా ॥ ని ॥ ఋజావజిహ్మప్రగుణావిత్యమరః ॥ ఇందునా-చంద్రేణ నివేదితపద్ధతిర్దర్శితమార్గస్సన్, ఆశు-శీఘ్రం, యమునానదీం యయౌ॥

{ తనుతరంగపృషత్కణశీతలః సురభికైరవసౌహృదవాసితః । అభి
సమేతముపేవత మారుతో యమునయా ప్రహితో యదుపుంగవం॥ }

తనుతరంగేతి ॥ తనుభిస్సూక్ష్మైః తరంగపృషత్కణైః-ఊర్మిబిందులవైశ్శీతలః ॥ ని ॥ పృషంతిబిందుపృషతాఇత్యమరః ॥ సురభిణః-కైరవస్య, కుముదస్య సౌహృదేన-మిత్రభావేన, సంసర్గేణ వాసితస్సురభితః యమునయా నద్యా ప్రహితః-ప్రేషితః, మారుతః అభిసమేతం ప్రాప్తం యదుపుంగవం-యదుశ్రేష్ఠం, వసుదేవం ఆసేవత । పాదచారశ్రాంత్యపనయేన సేవామకరోదిత్యర్థః సుహృదయశబ్దస్య యువాదిత్వాద్భావేణ్ప్రత్యయే హృదయస్య హృల్లేఖయదణ్లాసేష్వితిహృద్భావే ఆదివృద్ధౌ చ సౌహృదశబ్దః । నను కథం హృద్భగసింధ్వంతే పూర్వపదస్యచేతి నోభయపదవృద్ధిః । ఇత్థం అణిపరతో హృదాదేశవృద్ధిశాస్త్రయోరన్యత్ర సావకాశయోః పరత్వాద్వృద్ధిశాస్త్రం ప్రథమం ప్రవర్తతే తత్ప్రవృత్తికాలే హృదంతత్వాభావాన్నోభయపదవృద్ధిరిత్యాదివృద్ధిః తతో హృదాదేశః తదనంతరంతు హృదంతత్వోపజీవనేన నోభయపదవృద్ధిః । ఆకృతిపదార్థపక్షే వృద్ధేరేకత్వాత్తస్యాశ్చ ఏకస్మిన్పదే సకృత్ప్రవృత్తాయాస్తత్రైవ పునః ప్రవృత్త్యభావాత్ । యద్వా హృద్భగసింధ్వంత ఇత్యత్రాంతగ్రహణసామర్థ్యాదిదం విజ్ఞాయతే హృదన్తాదేవాణాదయో యే విహితాస్తేషు పరత ఉభయపదవృద్ధిః నతు హృదయాన్తాదణాద్యుత్పత్త్యనంతరం హృదాదేశే భవతీతి । తేన శోభనహృద

యార్థకసుహృదయశబ్దప్రకృతికం సౌహృదమితి భవతి । సౌహృద్యమితితు మిత్రవాచిసుహృచ్ఛబ్దప్రకృతికమితి నవిరోధః । కేచిదాహుః యువాదిషు సుహృత్సుహృదయశబ్దాద్ద్యాఞ్ పఠ్యతే అతస్సుహృచ్ఛబ్దస్యాపి సుహృదయశబ్దప్రకృతికస్య ఏకదేశవికృతన్యాయేన సుహృదయశబ్దపాఠాదేవాణి సిద్ధే పునఃపాఠోఽన్యత్ర సుహృదయశబ్దే యద్భవతి తత్సుహృచ్ఛబ్దే నాస్తీతిజ్ఞాపనార్థం తేనసుహృదయశబ్దాదణిహృదాదేశే భవత్యుభయపదవృద్ధిః సుహృచ్ఛబ్దాదణితునోభయపదవృద్ధిరితి । అపరేతు సంజ్ఞాపూర్వకోవిధిరనిత్యఇతి క్వచిదుత్తరపదవృద్ధ్యభావమాహుః ॥ ... ... ॥ ౩౮ ॥

పవనకంపితపల్లవపాణికాప్రహితపుష్పభరా పదవీముఖే । ఉప
జుహావకిలభ్రమరస్వనైర్యదుపతిం యమునోపవనస్థలీ ॥ ౩౯ ॥

పవనేతి ॥ పవనేనకంపితః పల్లవఏవపాణిర్యస్యాస్తథాభూతా పదవీముఖే మార్గపురోభాగే ప్రహితపుష్పభరా- క్షిప్తపుష్పనిచయా యమునోపవనస్థలీ- యమునాతటారామస్థలీ, యదుపతిం- వసుదేవం, భ్రమరస్వనైః ఉపజుహావ ఉపహ్వాయతిస్మకిల యథా రాజ్ఞి సమాగచ్ఛతి మార్గేపుష్పార్పణాదిరాజోపచారపూర్వకమాహ్వయంతి తద్వదాహ్వానముత్ప్రేక్ష్యతే ॥... ... ... ॥ ౩౯ ॥

నిమిషితాసితనీరజలోచనా ముకుళితాబ్జముఖీ సవితుస్సుతా ।
లలితదీనరథాంగయుగస్వనా కుహకదైన్యమశోచదివప్రభోః ॥

నిమిషితేతి ॥ నిషితా సితనీరజలోచనా - నిమీలితేందీవరనయనా, ముకుళితాబ్జముఖీ ముకుళితాంబుజవదనా లలితదీనరథాంగయుగస్వనా మనోజ్ఞవిరహకాతరచక్రవాకకుటుంబనినదా సవితుస్సుతా యమునా ప్రభోః కృష్ణస్య కుహకదైన్యం కంసభయాదివ రాత్రౌ నందకులప్రయాణరూపం మాయామయం దైన్యమశోచదివ శోకం కృతవతీవేత్యుత్ప్రేక్షా దైన్యానర్హస్య దైన్యం దృష్ట్వా స్త్రియఇత్థం శోచంతీతిభావః

ని ॥ నాభావర్తే స్త్రీప్రవృత్తే వలింబితి ప్రమదా దరఇతి వైజయన్తీ । త్రా
త్రాణి పితాని సమీలనవనజానాం ద్విరేఫపరిగే సంగమితం ॥ ॥ ౩౭ ॥

{వికచకైరవతారకితాకృతిం ఘనముక్తిమవశారదయామినీమ్ । త్వ
{రితమంబుజభిరభిసారికాం తరితుమైహత హంసకులస్సమీక్షితాః ॥౩౮ ॥}

వికచేతి ॥ వికచకైరవైః వికసితకుముదైః తారకితా సంజాతతార
కా ఆకృతిర్యస్యాస్తాం అతఏవ ఘనముక్తిం శారదయామినీమవస్థితాం మూ
ర్తాం శరత్కాలపరిష్కారాం రాత్రిమివస్థితాం అంబుజైరభిసారికాం ॥
ని ॥ కాన్తార్థినీ తుయాయాతి సంకేతం సాభిసారికా ॥ అత్ర సముద్రి
ముద్రిత్య గమనాద్యమునైవ తదభిసారికేత్యధ్యవసీయతే తాం సమీక్ష్య
మహాతిః అవితథాభిలాషోనసు హంసః త్వరితం శీఘ్రం తరితుమైహత ఐచ్ఛత్
యథా శిశుపోషణాసక్తః కశ్చిద్ధార్మికోగృహస్థః తత్పోషణాయ గ్రా
మాంతరం ప్రతిగమనసమయే రాత్రౌ మార్గమధ్యే అభిసారికాం
దృష్ట్వా తద్దర్శనజన్యపాపభియా- శిశుపోషణవిఘాతభియాచ తద్విష
యకామతరంగిణీం తర్తుం త్వరితం శీఘ్రం గచ్ఛతి తద్వదిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥

{భవతికింనుభవిష్యతివాకిమిత్యనవధారితశౌరివిహారయా ।}
{చకితమేవవిరోచనకన్యయావిధుతవీచికరంకిలవివ్యథే ॥౪౦ }

భవతీతి ॥ అనవధారితశౌరివిహారయా - అనాకలితభగవత్క్రీడ
యా, నందకులప్రియాణాదికం క్రీడామాత్రం వస్తుతోనకంసభయప్ర
యుక్తమిత్యజానత్యేతియావత్ । విరోచనస్య సూర్యస్య కన్యయా
యమునయా కింనుభవతి కిమిదానీం కృష్ణోవర్తతే కింవాభవిష్యతి
ఇతఃపరమపి కింవా కృష్ణోవర్తిష్యతఇతి చకితయా కంసచరిత్రమ
నుచింత్య భీతయాసత్యా విధుతవీచికరం విధుతోర్మిహస్తంయథాతథా
వివ్యథ ఇవకిలభావెలిట్ ॥ ... ... ॥ ౪౦ ॥

{ఘనతమఃపరిపాకమలీమసైర్గురుభిరూర్మిగణైరమవప్లుతః । అ}
{తితశారదినాధిపతెస్సుతామనఘురాగమనాశనసంస్కృతిం ॥౪౧ }

ఘనేతి ॥ ఘనతమః పరిపాకమలీమసైః గాఢాంధకారపరిణామమ లినమలినైః వర్ణరుచిభిః కృష్ణరుచిభిః [illegible] యోగివపుషాం [illegible] పతయా మలినైః [illegible] అశనాయాపిపా సాశోకమోహజరామరణ [illegible] వహదేవ [illegible] అత్ర [illegible] మహా [illegible] సంస్కృతిం [illegible] ॥౧౮॥

{ [illegible]
[illegible] జాయత }

యమునేతి ॥ స్వయం స్వతః అమర్త్యానాం దానవస్యైరావతా దేః దేవగజస్య మజ్జనీ నిమజ్జనకరీ మస్తిష్కాత్ ఽధికరణాన్ ఘట్యాట జి ప్ యమునా చరణలంఘ్యజలా చరణతార్యసలిలా సతీ త్వరితం శీఘ్రం యతః ప్రతియతస్స గచ్ఛతః ప్రతినివర్తమానస్యాపి యమునే దేవస్య నమస్ప్రితపద్ధతిస్సమజాయత దత్తమార్గా బభూవ ॥ ౨౦ ॥

{అజనిపశ్చిమతోఽభృశమున్నతా రవిసుతా పురతస్థలశేషితా । అ
ధిరురోహ పదంకిమసౌహరేః ప్రతియయౌ యది వా పితరంగిరిం ॥ }

అజనీతి ॥ రవిసుతా యమునా పశ్చిమతః పశ్చిమభాగే అద్యాపి త్వానసేః భృశమున్నతా అజని జాతా వసుదేవమార్గే నమాగచ్ఛ తః ప్రవాహోస్యనిరోధాదితిభావః ; జనిధాతోఽకర్మకస్యాపి ఉదిత్వేన ఘ్యాదినా చిణ్ । పురతః పురోభాగే స్థలశేషితా సంజాతస్థలశేషా అజనీత్యనుషంగః । ఇదం యమునాయాస్సంస్థానముత్ప్రేక్ష్యతే । అసౌ యమునాహరేః పదమాకాశం అధిరురోహకిం అధిరూఢవతీకిం యది వా అథవా పితరం గిరిం కళిందపర్వతం ప్రతియయౌ ప్రతినివృత్తా । పశ్చాదున్నత్యేన ప్రథమోత్ప్రేక్షా పురతస్థలశేషతయా ద్వితీయా అత్రోత్ప్రేక్షాద్వయేప్యన్యతరస్యైకం నిమిత్తం వ్యజ్యతే । గంగాయా గగనప్రవాహానుభవోత్కంఠేన పతిత్వదాత్మైవ రవ్యేదితి తదనిహి

ని ॥ నాళావజేన త్రివృత్తే వలితం త్రిసముద్రకమితి కణ్ఠాభరణే ॥ తా
త్రావిశదవిశదముక్తాఫలవలయానాం ద్వయీయుగేన సంగమితం ॥ ॥ ౩౮ ॥

{ వికచకైరవశాలిభిరాకృతిం తతిను మేచకశారదయామినీమ్ । త్వ
రితమంబుదధీరభిసారికాం వితతమైనహాతరత్స్వనమీహితః ॥౩౯॥ }

వికచేతి ॥ వికచకైరవైః వికసితకుముదైః శాంకితా సంజాతశం
కాఽకృష్ణస్య అతఏవ తను మతిం శారదయామినీమవస్థితాం మూ
ర్తాం శరచ్చన్ద్రలపత్రికావాం రాత్రిమవస్థితాం అంబుదధీరభిసారికాం ॥
ని ॥ కాన్తార్థినీ తు యాయాతి సంకేతం సాభిసారికా ॥ అత్ర సముద్ర
ముద్రిత్య గమనాద్యముక్తైవ తదభిసారికేత్యుపచర్యతే తాం నత్వైవ
మీహాతిః అవితథాభిలాషోఽనసుదేవః త్వరితం శీఘ్రం తరితుమైహతఐచ్ఛత్
యథా శిశుపోషణాసక్తః కశ్చిద్ధార్మికో గృహస్థః తత్పోషణాయ గ్రా
మాంతరం ప్రతిగమనసమయే రాత్రౌ మార్గమధ్యే అభిసారికాం
దృష్ట్వా తద్దర్శనజన్యపాపభియా- శిశుపోషణవిఘాతభియాచ తద్విష
యకామతరంగిణీం తర్తుమ్ త్వరితం శీఘ్రం గచ్ఛతి తద్వదిత్యర్థః ॥౩౯॥

{ భవతికింనుభవిష్యతివాకిమిత్యనవధారితశౌరివిహారయా ।
చకితమేవవిరోచనకన్యయావిధుతవీచికరంకిలవివ్యథే ॥౪౦ }

భవతీతి ॥ అనవధారితశౌరివిహారయా - అనాకలితభగవత్క్రీడ
యా, నందకులప్రియాణాదికం క్రీడామాత్రం వస్తుతో నకంసభయప్ర
యుక్తమిత్యజానత్యేతియావత్ । విరోచనస్య సూర్యస్య కన్యయా
యమునయా కింనుభవతి కిమిదానీం కృచ్ఛ్రం వర్తతే కింవాభవిష్యతి
ఇతఃపరమపి కింవా కృచ్ఛ్రంవర్తిష్యతఇతి చకితయా కంసచరిత్రమ
నుచింత్య భీతయాసత్యా విధుతవీచికరం విధుతోర్మిహస్తంయథాతథా
వివ్యథ ఇవకిలఖావెలిట్ ॥ ... ... ॥ ౪౦ ॥

{ ఘనతమఃపరిపాకమలీమసైర్గురుభిరూర్మిగణైరముప్లుతః । అ
తితతారదినాధిపతెన్సుతామనఘరాగమనాఽఽనసంస్పృశం ॥౪౧ }

[illegible]

{అనవబుద్ధజనార్దనకన్యకావినిమయస్త్వథభోజకులేశ్వరః । నృప
శిలామభిహంతుమపాతయత్ప్రతిజఘాన చ సా చరణేన తం ॥౪౮॥}

అనవబుద్ధేతి ॥ అథ తన్నయనానంతరం భోజగణస్య భోజవంశ్యానాం సంఘస్యేశ్వరః కంసః అనవబుద్ధజనార్దనకన్యకావినిమయస్తు అనవబుద్ధః అనవగమ్యమానః జనార్దనకన్యకావినిమయో యస్య తథాభూతస్సన్ తుంగపాదపూరణే ॥ ని ॥ తుంగపాదపూరణే ఖే [illegible] వధారణ ఇతి విశ్వః ॥ తామభిహంతుం దృషది శిలాయామపాతయత్ । సా కుమారికా చరణేన తం ప్రతిజఘాన ప్రతిహంతిస్మ ॥ ౪౮ ॥

{నృపతిరాశుపదా నిహత స్తయా నిపతితోద్ధితకంతుకవద్భ్రమన్ । ద
వసమావృతశైలనిభః క్రుధా పరమమీలితదృష్టిరదూయత ॥ ౪౯ ॥}

నృపతిరితి ॥ తయా కుమార్యా ఆశు శీఘ్రం పదా నిహతః చరణేన తాడితః ॥ ని ॥ పదంఘ్రిశ్చరణోస్త్రియామిత్యమరః ॥ నిపతితోద్ధితకంతుకవద్భ్రమన్ నిపతితోద్ధతకంతుకవద్భ్రామ్యమాణః చరణతాడనవేగాత్ కంతుకవత్పతనోత్పతనదశామనుభవన్నితి యావత్ క్రుధా కోపేన దవసమావృతశైలనిభః దావాగ్నిపరివృతశైలోపమః తద్వత్ప్రజ్వలన్నితి యావత్ పరమమీలితదృష్టిః ఈషన్మీలితలోచనః నృపతిః కంసః అదూయత పర్యతప్యత కంతుకస్తు తారవమధ్య ఇతి ధాతువృత్తికారః । కంతిరో దునోతి సమనోన్మనవేక్షణాదిభిరితి దకారమధ్యా ఇతి క్షీరతరంగిణీకారః ।

{ ఉదపతద్దివముగ్రఘనస్వనా యువతిరూపయుగాత్యయశర్వరీ । అ
సురఘాతిభిరష్టభిరాయుధైరలఘుభిశ్చపలాభిరివాశ్రితా ॥ ౫౦॥ }

ఉదపతదితి ॥ ఉగ్రఘనస్య క్రూరమేఘస్య స్వనఇవ స్వనో యస్యా స్సా ప్రళయశర్వరీపక్షే ఉగ్రోఘనస్వనః ప్రళయఘనగర్జితరూపో యస్యామితి విగ్రహః । అసురాన్ హానః పుస్త్యేనఘ్నంతీతి అసురఘాతిభిః బహుళమాభీక్ష్ణ్య ఇతిణినిః హోహంతేర్ఞ్ణిన్నేష్వితి కుత్వం । హనస్తోచిణ్ణలోరితితాదేశః అష్టభిరాయుధైరష్టభుజగృహీతైః । సాయుధాష్టమహాభుజేతి విష్ణుపురాణోక్తేః అలఘుభిశ్చపలాభిర్విద్యుద్భిరివఆశ్రితా యువతిరూపయుగాత్యయశర్వరీ తరుణీరూపయుగాంతకాళరాత్రిః దివమభ్రముద్దిశ్య ఉదపతదుత్పపాత । ఉపమానుప్రాణితోపహ్నుత్యలంకారః ॥ ... ...॥ ౫౦ ॥

{ అథచభోజనియంతురయంత్రితా దనుజహంతురుదంతముదైరిరత్ ।
పటుగభీరముదారమనాకులంహితమవిస్తరమర్థ్యమవిప్లవం ॥౫౧ }

అథేతి ॥ అథ ఉత్పతనానంతరం అయంత్రితా స్వతంత్రా భోజానాంగాజ్ఞాం నియంతుః కంసస్య దనుజహంతురుదంతం కృష్ణస్యవృత్తాంతముదైరిరయత్ ఉదీరయతిస్మ । ఉత్పూర్వాదీరయతేర్లుఙ్జిరూపం, ఉత్పతనక్రియాసముచ్చయార్థశ్చకారః । పట్విత్యాదీని క్రియావిశేషణాని పటుతీక్ష్ణం అసహ్యమితియావత్ ॥ ని ॥ పటుస్తీక్ష్ణేనిరోగేచతురేన్యవదితివిశ్వః ॥ గంభీరమమంద్రధ్వననం ఉదారం పరుషవర్ణప్రాయతయా వికటాక్షరబంధం । వికటాక్షరబంధత్వమాదార్యం పరికీర్తితం అనాకులమసంభ్రాంతంహితం పథ్యమవిస్తరం శబ్దవిస్తరరహితం అర్థ్యం అర్థాదనపేతం సత్యం । అవిప్లవం వర్ణలోపవిపర్యాసాద్యన్యథాభావరహితంచయథాతథా ఉదైరిరదితిసంబంధః ॥ ...॥ ౫౧।

{ అహమశేషసురాసురమోహినీ యవనికామధుకైటభమర్దినః ।
ప్రబలశుమ్భనిశుమ్భనిషూదనే ప్రణిహితాహతయాతవకింమయా }

అహమితి ॥ అహమశేషాణాం సురాసురాణాం మోహినీ మోహనకరణీ కరణేల్యుటిఙీప్ । మధుకైటభమర్దినః కృష్ణస్య యవనికా తిరస్కరిణీ నయనాచ్ఛాదనీ యోగనిద్రా యావత్ । అహంచ ప్రబలరోషస్స్ఫురదోషః సమానవనే వధే ప్రణిహితా భగవతా ప్రేషితా మయా హతయా తవ కిం । త్వద్వధాభిసంధిరహితాయా మమ హననే న తవానిష్టపరిహారాదికమపి సాధ్యం నాస్తీత్యర్థః । గమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయా కరణే హతయా మయేతి తృతీయా ॥ ... ॥ ౫౨ ॥

{ వసతి నన్దగృహే విబుధద్విషాం దమయితా వసుదేవసముద్భవః । అ
యమసౌ తవ నాశయితేతి సాదరముదీర్య జగామ యథేప్సితమ్ ॥ ౫౩ ॥ }

వసతీతి ॥ విబుధద్విషామసురాణాం దమయితా ప్రహర్తా హరిర్వసుదేవసముద్భవస్సన్ నన్దగృహే వసతి । అయమసావిత్థంభూతో హరిస్తవ నాశయితేతి దరముదీర్య అల్పం సారం వా ముక్త్వా ॥ ని ॥ దరో స్త్రీ శంఖభీగర్తేష్వల్పార్థే త్వవ్యయం దరమితి యాదవః ॥ యథేప్సితం ఈప్సితమనతిక్రమ్య ఈప్సితం దేశం జగామ । స్వరూపప్రకారపరామర్శితయా అయమసావిత్యనయోర్న పౌనరుక్త్యమ్ ॥ ... ॥ ౫౩ ॥

{ మధుహిరణ్యనిభో మధురాపతిర్దినహుతాశనదీనదశాం గతః । శ్వ
సితజల్పితవేపితహుంకృతైరరతిమాయతభీరసూచయత్ ॥ ౫౪ }

మధ్వితి ॥ మధుహిరణ్యనిభః మధోర్హిరణ్యస్య చాసురస్య తుల్యః మధురాపతిః కంసో దినహుతాశనస్య దీనాం క్షీణాం దశాం నిస్తేజస్కత్వరూపాం గతః తద్వధశ్రవణేన ప్రాప్తః ఆయతభీతిః నిరంతరసంతప్యమానః యశ్చ స్వశ్వసితేన ఉష్ణనిశ్వాసేన జల్పితేన అన్యాస్వపి చింతితమన్యదేవాపతితమిత్యాదిరూపేణ వేపితేన కమ్పేన హుంకృతేన హుంకారేణ చాపి అరతిం నిర్వేదం అసూచయత్ । శ్వసితాదిభిశ్చ స్వహృద్గతో నిర్వేదస్స్ఫుటమాసీదిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౫౪ ॥

{ జడమతిస్స జనార్దనమాయయా విహసితస్త్రపయా జనితవ్యథః ।
అపకృతం వసుదేవమమోచయద్దయితయా సహ దీనవిలాపయా ॥ }

జడేతి ॥ జడమతిర్మూఢధీః జనార్దనస్య మాయయా యోగనిద్రయా విహసితః పాదతాడనాదినా అపహసితః త్రపయా లజ్జయా జనితవ్యథః ఉత్పాదితమనఃపీడః సకంసః అపకృతం వసుదేవం దీనవిలాపయా కాతరపరిదేవనవత్యా దయితయా దేవక్యా సహ అమోచయత్ నిరోధాన్మోచయతి స్మ । అన్యత్రాపకారిణి పరిపంథిని తన్నిరోధం విఫలం మత్వేతి భావః ॥ ... ... ॥ ౫౫ ॥

{ కిమపి చింతితమాగతమన్యథా కిమిదమిత్యవసాదముపజాతయా । వి
షవిదూషితయేవ మనీషయా ముహురదూయత మోహవిచేష్టితః ॥ }

కిమపీతి ॥ మోహవిచేష్టితః మోహేన విచేష్టితః చేష్టాం కారితః మోహప్రయుక్తసకలవ్యాపారః చేష్టతేర్ణ్యంతాత్కర్మణి క్తః । సకంసః కిమపి కించిత్కృత్యం చింతితం దేవకీవసుదేవయోః నిరుద్ధయోస్తదీయాద్గర్భాత్ ఉత్పత్త్యనంతరమేవ హంతుం శక్యం ఇతి చింతితమన్యథా ఆగతం ఇదానీం నందపురే వసుదేవసుతో వసతీతి ప్రకారాంతరం ప్రాప్తం । ఇదం కిమితి అవసాదనాయత్తత్వేన ఉపజాతయా విషవిదూషితయేవ గరళదూషితయేవ తాపప్రదయా మనీషయా బుద్ధ్యా ముహురదూయత ఇత్థం విచింత్య పునఃపునః పర్యతప్యతేత్యర్థః ... ॥ ౫౬ ॥

{ అవిషయే విపదామసురాంతకే పునరియేష నికారపరంపరాం । ని
యతిరేకముఖీమతిక్రమా కృతధియా కిము తావిలచేతసా ॥ ౫౭ ॥ }

అవిషయ ఇతి ॥ విపదామవిషయే అగోచరే అసురాంతకే కృష్ణే పునర్నికారపరంపరామపకారపరంపరామియేష ॥ ని ॥ నికారో విప్రకారస్స్యాదిత్యమరః ॥ నను తాదృశే కథమపకర్తుమైచ్ఛదిత్యత ఆహ ॥ నియతిరితి ॥ ఏకముఖీ ఏకస్మిన్ కృత్యే ముఖం ప్రారంభో యస్యాస్సా సదసద్వా ఫలం దాతుం ప్రారబ్ధేతి యావత్ । నియతిర్దైవం నియతిర్నియ

మే ద్వైవతితి విశ్వైః ॥ కృశోధిరా బుద్ధిమతాపి దురతిక్రమా అతిక్రమి తుమశక్యా అపి లపేనసా కిమితికలుషచేతసాపరిశిక్ష్యేతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౫౭ ॥

{ పరిబభూవచుకోపవిసిష్మియే పరిజహాసనందిక్షుజస్త్వివ । పరిణ
తేనభవాంతరవాసనాగ్రహగుణేనభుజప్తుదియం ॥ ౫౮ ॥ }

పరిబభూవేతి ॥ పరిణతేన పరిపక్వేన భవాంతరవాసనా గ్రహగుణేన జన్మాంతరవాసనా మయగ్రహరూపేణ గుణేన పూర్వజన్మవైర వాసనానుబంధేనేత్యర్థః । భవితవ్యతాం కర్మవిపాకం భుజగా ది ॥ విపాకో భవితవ్యతేతి హలాయుధః ॥ పరిబభూవ । హరిం చేతసా ఫల్గూచకార । చుకోప తస్మై కుప్యతిస్మ । విసిష్మియే దేవకీవసుదేవాదిహనిరుద్ధా తయోరపుత్రఃఉత్పద్య నందకులేవసతీతి విస్మయతేస్మ । హరిం పరిజహాస । మయ్యపకారమిచ్ఛతీతి స్వబలావలేపాత్పరిహసతిస్మ । ప్రజగర్జ చ । శౌర్యోన్మాదాత్ప్రగర్జతిస్మ ॥ ... ॥ ౫౮ ॥

{ క్వచనధామనికంసనివేదితే సభయమానకదుందుభిరావసత్ ।
స్మృతిగతేనసుతేనసజీవితాదినశతానినినాయచ దేవకీ ॥ ౫౯ ॥ }

క్వచనేతి ॥ ఆనకదుందుభిర్వసుదేవః క్వచనధామని కస్మింశ్చిద్గృహే కంసనివేదితే కంసేననివేదితేసతి సభయం భయసహితంయథాతథా అవసత్ తద్గృహమావసతిస్మ । దేవకీచ స్మృతింగతేన స్మృతిగోచరేణ సుతేన సజీవితా సప్రాణాసతీ దినశతాని దినానాంశతాని బహూనిశతానినినాయ అతివాహయాంబభూవ ॥ ... ॥ ౫౯ ॥

{ విగతకన్యకయాచయశోదయానియతిసంభృతనిర్భరనిద్రయా । చి
రసమాగతజాగరయాస్తికే హరిరపత్యదృశ్యతధన్యయా ॥ ౬౦ ॥ }

విగతేతి ॥ విగతకన్యకయా అపగతకన్యకయా నియతిసంభృతనిర్భరనిద్రయా దైవసంపాదితగాఢనిద్రయా చిరసమాగతజాగరయా చిరకాలానంతరముపగతప్రబోధయా ధన్యయా పుణ్యవత్యా యశోద

యాం నందపత్న్యా అన్తికే సమీపే అపత్యం హరిరదృశ్యత దృశ్యతే స్మ॥

యదవబుద్ధనిరాకులనీతిభిస్త్రినిగమైరధునాపి విమృగ్యతే । తదిద
మాగమమౌళివిభూషణం విధివశాదభవద్వ్రజభూషణం ॥ ౯౧॥

యదితి ॥ అవబుద్ధనిరాకులనీతిభిః అవగతప్రతిష్ఠితవేదార్థనిశ్చాయకన్యాయైర్నిగమైః అధునేదానీమపి యత్ విమృగ్యతే వేదాన్తేష్వన్విష్యతే తదిదమాగమమౌళివిభూషణం శ్రుతిశిరసాం ప్రతిపాద్యత్వేనాలంకారభూతం పరం బ్రహ్మవిధివశాన్నందాదిభాగ్యాయత్తతయా ని ॥ దైవం దిష్టం భాగధేయం భాగ్యం స్త్రీ నియతిర్విధిరిత్యమరః ॥ వ్రజస్య గోకులస్య భూషణమభవత్ ॥ ... ... ॥ ౯౧ ॥

అనఘవత్సమనాకులధేనుకం ప్రచురదుగ్ధమచోరభయోద్భవం ।
వ్రజమనామయవిశ్వజనం విభుః కృతయుగాస్పదకల్పమకల్పయత్

అనఘేతి ॥ విభుర్విష్ణుః వ్రజం గోకులం అనఘవత్సం వ్యాఘ్రాదిదుఃఖరహితవత్సం అనాకులధేనుకం తృణాద్యర్థమసంభ్రాంతధేనుకం ప్రచురదుగ్ధం బహుక్షీరం అచోరభయోద్భవం చోరభయోత్పత్తిరహితం అనామయవిశ్వజనం వ్యాధిరహితసమస్తజనం అతఏవ కృతయుగాస్పదకల్పం కృతయుగవాసస్థానతుల్యం అకల్పయత్ కృతవాన్ ॥ ౯౨ ॥

అజని గోపగృహేషు మనోరమైరమితకాన్తిభిరప్సరసాం గణైః ।
యదనుభూతిరసేన సమేష్యతశ్శరణయాదవశైశవయౌవనే ॥

అజనీతి ॥ మనోరమైస్సుందరైః అమితకాంతిభిరపరిమితలావణ్యైః అప్సరసాం స్వర్వేశ్యానాం గణైః గోపానాం నందవ్రజవాసినాం గృహేష్వజని జాతం భావేలట్ । యదనుభూతిరసేనయాసామప్సరసాం అనుభవజన్యేన సుఖేన శరణయాదవస్య జగతాం రక్షితుర్యాదవస్య కృష్ణస్య । ని ॥ శరణం గృహరక్షిత్రోరిత్యమరః ॥ శైశవయౌవనే సమేష్యతస్సంగతేభవిష్యతః తస్య శైశవం తాభిస్సహ బాలక్రీడానుభవజన్య సుఖేన । తస్య యౌవనం తత్సంభోగసుఖేన చ సమేష్యతీత్యర్థః ।

[illegible] శ్రేయస ఉపాసనవేలాః [illegible]
[illegible] సనక [illegible]
[illegible] । [illegible] ॥ [illegible]
[illegible] పుత్రప్ర[illegible]
[illegible] ప్రథమా [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ... ... ॥ ౨౩ ॥

{ సురమహీసురతోషణమాదరాన్నవముపాదిత నందఉదారధీః ।
తరళగోపగణాగమసంకులం తనయజన్మమహోత్సవమద్భుతం ॥ }

సురేతి ॥ ఉదారధీర్మహాశయః నందః సురమహీసురతోషణం దేవబ్రాహ్మణానాం తోషణం తరళానామితస్తతస్సంభ్రమతాం గోపగణానామాగమేన ఆగమనేన సంకులమద్భుతమాశ్చర్యభూతం నవమితి ప్రాగపుత్రతయా నవం ప్రథమం తనయజన్మమహోత్సవం పుత్రజన్మని కర్తవ్యం మహోత్సవమాదరాదుపాదిత ఉపాదత్తేస్మ । అకరోదిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౨౪ ॥

{ అభినవాకరవదాన్యధనశ్రియా వ్యధిత కల్పతరోరనుకల్పతామ్ ॥
స్వజనముఖ్యసుతప్రసవోత్సవే మహతి మేఘపికర్థనమోఘతాం ॥ }

అభినవాకారేతి ॥ మహతి సుతప్రసవోత్సవే పుత్రజన్మోత్సవే వదాన్యధనశ్రియా ప్రచయస్య చింతారత్నస్య ॥ ని ॥ స్యుర్వదాన్యస్థూలలక్ష దానశౌండాబహుప్రద ఇత్యమరః ॥ శ్రియం శోభామభినవాకారాభికృతవాన్ జగామేత్యర్థః కల్పతరోరనుకల్పతాం అముఖ్యకల్పతాం ॥ ని ॥ ముఖ్యస్స్యాత్ప్రథమః కల్పోనుకల్పస్తుతతో ఉధమ ఇత్యమరః ॥ వ్యధిత చక్రేత్యర్థః । మేఘపికర్థనమోఘతాం మేఘస్తోయాయాచ్యమానతాం స్వజనయువ్వ చిన్తామణికల్పతరు కాలమేఘేభ్యోప్యధికమర్థిభ్యః ప్రాదాదిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౨౫ ॥

నిధిమానన్దమివ స్వయముత్థితం నిరవధిం నిజభాగమివోదితం । వ్ర
జభువః ప్రతిలభ్య రమాపతిం జహసురైంద్రమసారతరం పదం॥ ౯౮

నిధిమితి ॥ వ్రజభువః వ్రజప్రభవా గోపాః స్వయముత్థితం స్వయమేవోద్గతం అనంతమంతరహితం నిధిం శేవధిమివస్థితం ఉదితం మూర్తిం పరిగృహ్యావిర్భూతం నిరవధిం నిస్సీమం నిజభాగమాత్మీయభాగ్యమివస్థితం॥ ని॥ భాగ్యైకదేశయోర్భాగ ఇతి రుద్రనిఘంటుః। భాగో భాగ్యే రూపకార్ధే చతుర్థాంశైకదేశయోరితి రత్నమాలా చ । రమాపతిం కృష్ణం ప్రతిలభ్య ప్రాప్య అసారతరమత్యర్థం నిస్సారమైంద్రంపదంస్వారాజ్యం జహసుః హసంతిస్మ । ఐంద్రపదాదప్యధికం సుఖమన్వభవన్నిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౯౮ ॥

పుత్రంప్రసూయతపసాపురుషంపురాణం కాలంచిరంవిధి
వశాత్కృతవిప్రకర్షౌ। శంకాకళంకితధియావపిదంపతీతౌ
తద్వైభవస్మరణశాంతరుజావభూతామ్॥****॥ ౯౯ ॥

పుత్రమితి ॥ పురాణంపురుషం నారాయణం తపసాపుత్రం ప్రసూయ చిరంకాలం బహుకాలం విధివశాద్దైవవశాత్కృతవిప్రకర్షౌ కృతపుత్రవిప్రకర్షౌ తౌ దంపతీ దేవకీవసుదేవౌ శంకాకళంకితధియావపి శంకయా కంసాత్త్రాసేనకలుషితధియావపి॥ని॥శంకావితర్కభయయోరితి వైజయంతీ తద్వైభవస్మరణేన తస్య స్వపుత్రస్య ప్రభావస్మరణేన శాంతరుజౌ అపగతోపతాపౌ అభూతాం॥ని॥స్త్రీరుగ్రుజాచోపతాపరోగవ్యాధిగదామయాఇత్యమరః ॥ వసంతతిలకావృత్తమిదం ॥ ౯౯

నందసద్మని నవేందుసన్నిభౌ వాసమేత్య వసుదేవనందనౌ । వృద్ధి
మాపతురనేహసాస్వయంస్వాదుభోగజననీంసుపర్వణామ్॥ ౧౦౦ ॥

ఇతి శ్రీమత్కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే తృతీయస్సర్గః

నందేతి ॥ నవేందుమనస్విన్యా నవేందుమనస్విన్యా నవనీతసుధా దా
మాతృస్తన్యం నందనస్య చ నందస్య గృహే నానామృతాని నానాప్రకారాణి స్నేహే
నైవ తేన స్వయమేవ సవర్ణానాం దేవానాం స్వాదుభోగజననీం కం
సాదివధద్వారా మధురస్య స్వస్య భోగస్య జననీం వృద్ధిమాపఞ్చ॥
యథా చంద్రః ప్రథమాం పిబతి వహ్నిరిత్యాదికశ్రుతిదృష్టాన్తానాం స్వాదు
భోగజననీం వృద్ధిం ప్రాప్నోతి తద్వదిత్యర్థః । కృష్ణస్య వృద్ధిః సకల్పన
నాయాసేన కంసాదివధార్థానాం భోగసంపత్తిర్భవ్యాస్యామేవ సా
వృద్ధిస్స్వయమేవ భోగజననీత్యుక్తం ॥ తథోక్తశ్చాప్యుత్త్రమేగత్ । ౬౮ ॥

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులతిలకవిశ్వజిద్యాజి శ్రీరంగరాజాధ్వరీంద్ర
సూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే తృతీయస్సర్గః

అథ చతుర్థస్సర్గః ప్రారభ్యతే

మనీషితం కైతవమానుషస్య శ్రుత్వా భయక్రోధపరిప్లుతాత్మా ।
కంసశ్చిరం ప్రాగ్భవకాలనేమిశ్చిన్తార్ణవే మగ్న ఇవావతస్థే ॥౧॥

మనీషితమితి ॥ కైతవమానుషస్య-కపటేన మానుషరూపస్య, శ్రీకృష్ణస్య మనీషితం స్వవధాభిప్రాయం శ్రుత్వా నందనయామి ఖాదాకర్ణ్య భయక్రోధపరిప్లుతాత్మా-భయక్రోధయోః కృతస్నానాంతః కరణః ప్రాగ్భవకాలనేమిః పూర్వజన్మని కాలనేమిరితి ప్రసిద్ధః భగవతా హతో ఘోరాద్యః సకంసః చిరం చిన్తార్ణవే మగ్న ఇవావతస్థే । ఉపస్థితప్రతీకారచిన్తాస్తిమితశ్చిరమవతస్థ ఇత్యర్థః । సముద్రవిశేష్యోత్ప్రేక్షా
త్ప్రాప్త్యత్ర నేపదం । అపారకరుణానముద్రాద్భగవతః కిమింగ్భేతవ్యం శగ
ణాగతిమాత్రేణ తత్ప్రసాదనసంభవాదిత్యత ఉక్తం ॥ క్రోధేతి ॥ క్రో
ధస్యేనిమిత్తం పూర్వజన్మవాసనేతి సూచితం ప్రాగ్భవకాలనేమిరితి । చిం

తాన్ పేమన్య ఇవావతిష్ఠేత్యత్ర రూపకసంకీర్ణోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥

{ సమర్ద్యమానాసురసత్త్వభేదాన్నైతాన సహాయాన్ వృతః సచేతాః
ప్రస్థాపయామాస సహస్రశైరధృష్యం నన్దాస్పదం సాధుపిధాయ గుప్తం ॥ ౨ ॥ }

సహేతి ॥ సహితం చిత్తం ప్రాప్యస్థితో నృపః సచేతాః - సూరిరాంగణక గణః, నేతా - ప్రభుః, కంసః కుదర్శ మాన్ - కృచ్ఛ్రదర్శనాన్ ॥ సూ ౹ ఈ౩ వ ర్ధమస్సమకృచ్ఛ్రకృచ్ఛ్రర్థేషు ఖలితి ఖల్ప్రత్యయః ఆసురసత్త్వభేదాన్ ఆసురాన్ప్రాణివిశేషాన్ సమాహూయ నాథస్య కృష్ణస్య విహారేణ క్రీడయా గుప్తం అతఏవ పరైరరిభిరధృష్యం నన్దస్యాస్పదం స్థానం ప్రతి ప్రస్థాపయామాస ప్రేషితవాన్ నష్టసత్త్వా వాధృష్యా భవేత్ కృష్ణస్తత్ర శైశవ ఏవ తత్ర కశ్చిదపాయః ప్రయోజనీయ ఇత్యభిప్రాయేణేతి భావః । అసురశ బ్దస్య ప్రజ్ఞాదిపాఠాత్ స్వార్థికేఽణ్ప్రత్యయే వృద్ధిః ॥ ... ॥ ౨ ॥

{ కదాచిదన్తర్హితపూతనాత్మా కంసప్రయుక్తా కిల కాపి మాయా ।
నిద్రాపరాధీనజనే నిశీథే వ్రజం యశోదాకృతిరావివేశ ॥ ౩ ॥ }

కదాచిదితి ॥ కదాచిదేకదా కంసప్రయుక్తా కాపి మాయా కంసప్ర యుక్తా నామసురభేదానాం మధ్యే కాచిత్పూతనాఖ్యా మాయా శాం బరీ అన్తర్హితపూతనాత్మా తిరోహితపూతనాఖ్యనిజస్వరూపా య శోదాకృతిః - యశోదాయా ఆకృతిరివాకృతిర్యస్యాస్తథాభూతా సతీ నిద్రా పరాధీనజనే నిద్రాపరతన్త్రజనో యస్మిన్ తస్మిన్ నిశీథేఽర్ధరాత్రే వ్రజం నన్దస్య గోకులమావివేశ ప్రవివేశేత్యర్థః ॥ ... ॥ ౩ ॥

{ స్తన్యేన కృష్ణస్య పూతనాయాః ప్రాణాన్ పపౌ లుప్తపునర్భవాయాః
యదద్భుతం భావయతాం జనానాం స్తనన్ధయత్వం న పునర్బభూవ ॥ }

స్తన్యేనేతి ॥ కృష్ణః లుప్తపునర్భవాయాః నష్టపునర్జననాయాః పూతనాయాః పూతనాఖ్యాయా మాయాయాః స్తన్యేన సహ ప్రాణాన్ ప పౌ యశోదారూపేణ ఆగతాయాస్తస్యాః విషరూపస్తన్యపానకా లఏవ ప్రాణానపి జహారేత్యర్థః । అద్భుతమాశ్చర్యభూతం యద్భ

గవతః స్వాతనాస్తన్యపానం భావయంత్యాం ధ్యాయన్త్యాం జనానాం భక్తానాం పునస్స్తనంధయత్వం స్తనంధయానుబుద్ధిః స్తనంధయత్వ| నా సికాస్తనయోర్మాతృస్తన్యాభిలాషిణీభూయతః | నభవిష్యన్ననుజనిష్య ము మితియుపాగమః | తస్యభావస్తనంధయత్వం నభవిష్యతి | భగవత్స్తన స్తన్యముక్తిప్రదమిత్యర్థః పునర్జన్మాభావాదిత్యర్థః | అత్ర స్తనం ధయపానవిత్యేతిస్తాత్సహోక్తిబలాత్ స్తనపానకథాయాః స్తన్యప్రవృ త్తిరితి సహోక్తిరలంకారః | ఉత్తరార్ధే అస్వీమాత్రేణ సహా లంకారః | భావనాపి భావయితుః భావ్యసమానత్వప్రాప్తిహేతుః | యథాక్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతీత్యాదిశ్రుతేః అత్ర భగవత్ స్తన్యపానభావనయా భావయితుః సిద్ధః స్తన్యపానలాభ అస్తాం తస్య స్వతఏవ జన్మాంతరభావి స్తన్యపానమపి ఉపశాంతమిత్యనర్థోత్పత్తిః | ఇయం చానర్థోత్పత్తిరూపా నిందా ధ్యానమాత్రేణ ముక్తిప్రదత్వరూపాయాం భగవతః స్తుతౌ పర్యవస్యతీతి వ్యాజస్తుత్యలంకారః ||

{ నిశమ్య తస్యాః పరుషం నినాదం యశోదయా ముదితం చ సూనోః |
ససంభ్రమా వేగముపేత్య భీతా తమగ్రహీ స్తద్గ్రహణాగమానాం || }

నిశమ్యేతి || యశోదా నందపత్నీ తస్యాః భగవత్పీయమానప్రాణాయాః పరుషం నినాదం శ్రుతికటుం ఘోషం తనుయమానో స్తనంకరంయ తస్య రూపంముదితంచ తస్భవహాభినయాముదుశ్చైః క్రియమాణతయా పరుషం రోదనంచ నిశమ్య శ్రుత్వా భీతాసతీ ససంభ్రమా వేగముపేత్య సంభ్రమో బహుత్వరా ఆవేశః తద్గ్రహణసదృశీభ్రాంతిమనస్కృతో మనోవికారః ఏవమభయసహితం యథాతథా ఉపేత్య ప్రాప్యాగమానాం వేదానాం మగ్రహణం పరమగ్రాహ్యం తమగ్రహీత్ తదంకాద్గృహీతవతీత్యర్థః

{ స్తన్యత్వతీవ్రేణ భయేన సద్యస్సమేత్య పశ్యన్ననఘం కుమారం |
నైవ తస్య త్రిజగన్నియంతుః త్రాయస్వ రక్షాం పరమార్థవేదీ || }

నందఇతి || పరమార్థవేదీ భగవానేవ సర్వస్య రక్షక ఇతి పరమమ

ర్థమనగచ్ఛన్నందశ్చ తీవ్రేణ ఉత్కటేనభయేన సద్యస్తద్దైవసమేత్యా నఘం పూర్వసదేవ కుశలినం కుమారం పశ్యన్ సన్ త్రిజగన్నియంతుః త్రైలోక్యనాయకస్య తస్యైతెనైవ రక్షాం ప్రాయుఙ్క్త ॥ వ ॥ రక్షతు త్వామశేషాణాం భూతానాం ప్రభవో హరిః । యస్య నాభిసముద్భూతపంకజాదఖిలజ్జగదిత్యాదినా భగవన్తమేవ రక్షకమనుసన్ధాయ రక్షాం ప్రయుక్తవానిత్యర్థః । ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణి షష్ఠీనియమాత్ తెనేతి గతౌ కర్మణి కర్తరి తృతీయా ॥ ... ॥ ౬ ॥

గోపాన్స సంభ్రామనుహోపమాక్షీం స్వఘోషనిర్హ్రాదితవిశ్వఘోషాం
గతాసుమైక్షంతనిశాచరీం తాం భీమాకృతింభైమరథీమివాన్యాం ॥

గోపాశ్చేతి ॥ గోపాశ్చ ససంభ్రమం యథా తథా స్వఘోషేణ-స్వశబ్దేన, నిర్హ్రాదితశబ్దితః విశ్వః కృత్స్నఘోషః ఆభీరగ్రామో యయా తాం నిర్హ్రాదితేతి నిపూర్వాత్ హ్రాదఅవ్యక్తేశబ్దే ఇతిధాతోః ణ్యన్తాత్కర్మణిక్తః గతాసుం ఘోషానంతరముత్క్రాంతప్రాణాం గుహోపమాక్షీం స్వతో వికృతాకారతయా గతాసుతయాచ గుహానిమ్నలోచనాం భీమాకృతిం భయంకరరూపాం అతఏవ అన్యాం భైమరథీమివస్థితాం ॥ వ ॥ సప్తత్యాస్సప్తమేవర్షే సప్తమేమాసిసప్తమీ । రాత్రిర్భైమరథీనామ సర్వప్రాణిభయంకరీ ॥ ఇత్యుక్తలక్షణాం ప్రాణినాంగణ్డభూతాం రాత్రిమివస్థితాం నిశాచరీమైక్షన్తాపశ్యన్ ॥ ... ॥ ౭ ॥

{పరశ్వథైస్తత్క్షణశాతితైస్తాంవిచ్ఛిద్యవింధ్యాచలసానుకల్పాం ।
అనఃప్రవృత్త్యాబహిరాశునిన్యుఃక్రవ్యాద్బలింప్రాజ్యమివక్షిపన్తః}

పరశ్వథైరితి ॥ వింధ్యాచలసానుకల్పాం-వింధ్యపర్వతప్రస్థసదృశీం తత్కాలనియుతమహాకాయాం ॥ ని ॥ స్నుః ప్రస్థస్సానురస్త్రియామిత్యమరః ॥ తాంపూతనాం తత్క్షణశాతితైః తస్మిన్క్షణే ఉత్తేజితైః తదంగానామతికఠినత్వాదితిభావః । పరశ్వథైః పరశుభిః, విచ్ఛిద్య ఖండశశ్ఛిత్వా అనః ప్రవృత్త్యా శకటస్య ప్రవర్తనేనాశుశీఘ్రం ఘోషాద్బ

హాః ప్రాజ్యం బహుళం క్రవ్యాద్భ్యః [illegible]
గోమాయుప్రభృతయః [illegible]
బలిముపహారం [illegible]
షిపంతిః ప్రయుక్తం [illegible]
వ్యక్తతయా [illegible] ప్రసక్త [illegible] ॥ ౮ ॥

{ గ్రహాదిదోషానపహర్తుకామా గోప్త్రస్సతాం గోపతయస్సమేతాః।
సువర్ణసూత్రగ్రథితాభిరామాం పంచాయుధీం భూషణమస్య బబన్ధుః। }

గ్రహాదీతి॥ సతాం సాధూనాం గోప్త్రః రక్షకస్య భగవతః గ్రహాదిదోషాన్ బాలగ్రహమాతలిప్రభృతీన్ శిశుదోషానపహర్తుకామాః అపనేతుం కామయమానాః। లుంపేదవశ్యమః కృత్యే తుంకామమనసోరపీతి సమాసే మలోపః। మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః। సమేతాః మిళితాః గోపతయః సువర్ణసూత్రగ్రథితాభిరామాం సువర్ణస్య సూత్రమితి సంబంధసామాన్యే షష్ఠీ। సువర్ణమయం సూత్రమితి యావత్। తత్ర గ్రథితం గ్రథనం తేనాభిరామాం మనోజ్ఞాం పంచాయుధీం పంచానాం శంఖచక్రాదీనాం భగవదాయుధానాం సమాహారః ఆభరణం బబంధుః। పంచాయుధాభరణధారణం బాలానాం గ్రహాదిదోషనివారణార్థం॥——॥ జాతస్య పంచమదినే శుభదే ముహూర్తే పంచాయుధాభరణధారణమిష్టమాహుః ఇతి వచనాదిత్యాహుః ... ॥ ౯ ॥

{ రమ్యాణి రత్నాని రథాంగపాణేరాకల్పతాం నూనమవాప్నువన్తి।
తదఙ్గసంస్పర్శరసాత్ప్రకామం రోమాంచితాన్యంశుగణైరభూవన్ }

రమ్యాణీతి ॥ రథాంగపాణేః రథాంగం చక్రం పాణౌ యస్య తస్య ప్రహరణార్థేభ్యః పరే నిష్ఠాసప్తమ్యావితి పరనిపాతః ఆకల్పతాం ఆభరణత్వం అవాప్నువంతి వహమానాని రమ్యాణి రత్నాని నూనం తదంగసంస్పర్శరసాత్ భగవదంగసంస్పర్శేన యత్సుఖం తస్మాత్ అంశుగణైః కిరణసమూహైః ప్రకామం రోమాంచితాని సంజాతరోమాం

చాని అహారాషీ బహూవుః । అత్రాంశుగణేషు రోమాంచత్వారోపా
దనాద్రిపకం తదంగసంస్పర్శరసాదితి హేతూత్ప్రేక్షా చేతిసంకరః ॥౧౦॥

{ సశాయితః క్షేమవిదా జనన్యా పర్యంకికాయాం ప్రపదేన కుమారః ।
చిక్షేప తుఙ్గం శకటం పదాభ్యాం గాఢాభిఘాతేన గిరీంద్రసారమ్ ॥ }

సఇతి ॥ క్షేమం లబ్ధస్యకుమారస్య సంరక్షణం వేత్తీతి క్షేమవిత్ తయా ॥ యోగోఽలభ్యస్యలాభస్స్యాత్ క్షేమం లబ్ధస్య పాలనమిత్యుక్తేః ॥ ని ॥ క్షేమం స్యాన్మంగలే లబ్ధరక్షణే చోరకేపి చేతి విశ్వః । జనన్యా మాత్రా పర్యంకికాయాం కుమారో వితస్వల్పపర్యంకే శాయితః కుమారః కృష్ణః ప్రపదః గిరీంద్రస్యసారోబలమివబలంయస్యతం గిరీంద్రసారం ॥ ని ॥ సారోబలే మజ్జనిపస్థిరాంశ ఇతి విశ్వః ॥ తుంగమున్నతం శకటం పదాభ్యాం గాఢాభిఘాతేన రోదనప్రయుక్తపాదచాలనాపదేశకృతేన దృఢతాడనేన చిక్షేప క్షిపతిస్మ । పర్యంకికాయామిత్యత్ర పర్యంకశబ్దాదల్పేఇత్యల్పార్థే కన్ప్రత్యయః । అల్పత్వవివక్షయైవచ । స్త్రీస్యాత్కాచిన్మృణాళ్యాదిర్వివక్షాపచయేయదీతిస్త్రీత్వేనటాపి తతః ప్రత్యయస్థాదిత్యాదినా అకారస్యేకారః... ॥౧౧॥

{ విదారితస్తస్యపదాగ్రయోగాద్వికీర్యమాణో బహుధా పృథివ్యాం ।
శబ్దాయమానశ్శకటాఖ్యదైత్యస్సంక్షోభయామాస జగన్త్యభీక్ష్ణం }

విదారితఇతి ॥ తస్యకృష్ణస్యపదాగ్రయోగాత్ చరణాగ్రసంస్పర్శాద్ధేతోః విదారితః సంజాతవిదారణః అతఏవ పృథివ్యాం బహుధావికీర్యమాణః స్వయమేవ వికీర్ణోభవన్ శబ్దాయమానశ్శబ్దంకుర్వన్ శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యః కరణఇతి కృఞర్థే క్యఙ్ । శకటాఖ్యః శకటాభిధానో దైత్యఃజగన్త్యభీక్ష్ణంభృశంసంక్షోభయామాస । అత్యుగ్రేణ దళనపతనఘోషేణ భీతాన్యకరోత్ ॥ప॥ కశ్చిద్దానస్సుతోవీరః కృష్ణస్యవధకాంక్షయా । నందస్యప్రియతామాయాచ్ఛాకటంవపురుద్వహన్నితి నందశకటస్యాసురరూపత్వముక్తం హరివంశే ॥... ॥౧౨॥

{ [illegible] ।
[illegible] ॥ ౧౩ ॥ }

[illegible] ॥ ౧౩ ॥

{ అథాంకదేశానుపదాగ్రహస్తైః [illegible] చంక్రమణప్రవృత్తౌ ।
ప్రసాధయిత్రీ [illegible] రజశ్ఛలేన ॥ ౧౪ ॥ }

అథేతి ॥ అథానన్తరం [illegible] జానుపదాగ్రహస్తైః జానునీ చ పదాగ్రే చ హస్తౌ చ తైః అవయవానాం షట్త్వసంఖ్యా [illegible] । తైః షడ్భిర్వినా చంక్రమణాసంభవాత్ అత ఏవ [illegible] లక్షణమేకవచనం [illegible] । అధికరణైః [illegible] సంఖ్యా [illegible] అంకణే అజిరే చంక్రమణప్రవృత్తౌ చంక్రమణమిత్యత్ర [illegible] యజన్తాల్ల్యుట్ తత్ర ప్రవృత్తౌ సత్యాం ధరిత్రీ ధరణీ దేవస్య మహిషీ సా [illegible] లజ్జాయుక్తా సతీ తం సాంద్రరజశ్ఛలేన గాఢాంకణరజోవ్యాజేన [illegible] ఆలిలింగ [illegible] చంక్రమణాద్యనుభావ ఏవ ధరిత్ర్యాలింగనత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే। తత్ర చ సాంద్రరజశ్ఛలేనేత్యపహ్నుతిరితి సాపహ్నవోత్ప్రేక్షాలంకారః

{ నిర్వ్యాజమన్దస్మితదర్శనీయం నిరాజితం కుండలరత్నభాసా । [illegible]
[illegible] ॥ }

చాని అనేకాః బభూవుః । అత్రాంశుగణేషు రోమాంచత్వారోపా
దాత్రిపకం తదంగసంస్పర్శేనారసాదితి హేతూత్ప్రేక్షా చేతి సంకరః ॥ ౧౦ ॥

{ స శాయితః క్షేమవిదా జనన్యా పర్యంకికాయాం ప్రథమః కుమారః ।
విక్షేప తుంగం శకటం పదాభ్యాం గాఢాభిఘాతేన గిరీంద్రసారమ్ ॥ }

స ఇతి ॥ క్షేమం లబ్ధస్య కుమారస్య సంరక్షణం వేత్తీతి క్షేమవిత్ త
యా ॥ యోగో ఽలబ్ధస్య లాభస్స్యాత్ క్షేమం లబ్ధస్య పాలనమిత్యు
క్తేః ॥ ని ॥ క్షేమం స్యాన్మంగళే లబ్ధరక్షణే చారకేఽపి చేతి విశ్వః । జన
న్యా మాత్రా పర్యంకికాయాం కుమారో ఽల్పపర్యంకే శాయితః
కుమారః కృష్ణః ప్రభుదన్ గిరీంద్రస్యసారో బలమివబలం యస్య తం గి
రీంద్రసారం ॥ ని ॥ సారో బలే మజ్జని చ స్థిరాంశ ఇతి విశ్వః ॥ తుంగము
న్నతం శకటం పదాభ్యాం గాఢాభిఘాతేన రోదనప్రయుక్తపాదచా
లనాపదేశకృతేన దృఢతాడనేన చిక్షేప క్షిపతి స్మ । పర్యంకికాయా
మిత్యత్ర పర్యంకశబ్దాదల్పే ఇత్యల్పార్థే కన్ ప్రత్యయః । అల్పత్వ
వివక్షయైవ చ । స్త్రీ స్యాత్కాచిన్మృణాళ్యాదిర్వివక్షాపచయే యదీతి స్త్రీ
త్వేన టాపి తతః ప్రత్యయస్థాదిత్యాదినా అకారస్యేకారః... ॥ ౧౧ ॥

{ విదారితస్తస్య పదాగ్రయోగాద్వికీర్యమాణో బహుధా పృథివ్యాం ।
శబ్దాయమానశ్శకటాఖ్యదైత్యస్సంక్షోభయామాస జగన్త్యభీక్ష్ణం }

విదారితఇతి ॥ తస్యకృష్ణస్యపదాగ్రయోగాత్ చరణాగ్రసంస్పర్శా
ద్ధేతోః విదారితః సంజాతవిదారణః అతఏవ పృథివ్యాం బహుధా వికీ
ర్యమాణః స్వయమేవ వికీర్ణో భవన్ శబ్దాయమానశ్శబ్దంకుర్వన్ శబ్దవై
రకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యః కరణఇతి కృఞర్థే క్యఙ్ । శకటాఖ్యః శ
కటాభిధానోదైత్యః జగంత్యభీక్ష్ణంభృశంసంక్షోభయామాస । అత్యు
గ్రేణ దళనపతనఘోషేణ భీతాన్యకరోత్ ॥ ప ॥ కశ్చిద్దానవస్తతో వీరః కృ
ష్ణస్యవధకాంక్షయా । నందస్య ప్రియతామాయాచ్ఛాకటంవపురుద్వ
హన్నితి నందశకటస్యాసురరూపత్వముక్తం హరివంశే ॥... ॥ ౧౨ ॥

{యదృచ్ఛయోత్క్షిప్తపదేకుమారే శైలోపలత్వ్యేశకటేనిరస్తే । స
రోజగర్భోపమసౌకుమార్యం పస్పర్శ తత్పాదతలం యశోదా ॥ ౧౩ }

యదృచ్ఛయేతి ॥ కుమారే యదృచ్ఛయా స్వేచ్ఛయా ॥ ని ॥ స్వేచ్ఛాయదృచ్ఛాస్వచ్ఛందస్వైరితా చేరితాస్స్మృతా ఇతి కేశవః । ఉత్క్షిప్తపదే ఊర్ధ్వక్షిప్తచరణే శైలోపలత్వ్యే పషాణతద్దృశ్యేశవ్యస్మహణేశకటేచ నిరస్తేసతి యశోదా సరోజగర్భోపమసౌకుమార్యం అరవిందాభ్యంతరమార్దవతుల్యమార్దవం సరోజగర్భశబ్దేన యోగ్యతావశాత్తత్సౌకుమార్యం లక్షణీయం తత్పాదతలం కుమారస్య చరణయోరధఃప్రదేశం పస్పర్శ శకటతాడనాభిహతివేదనాశంకయేతి భావః ॥ ని ॥ తలం స్వరూపాధరయోరితి విశ్వః ॥ ... ... ॥ ౧౩ ॥

{అథాంకణేజానుపదాగ్రహస్తైశ్చక్రాయుధే చంక్రమణప్రవృత్తే ।
ప్రాయోధరిత్రీపరిషస్వజేతంసాపత్రపాపాంసురజశ్ఛలేన ॥ ౧౪ }

అథేతి ॥ అథాతిశైశవాపగమానంతరం చక్రాయుధే కృష్ణే జానుపదాగ్రహస్తైః జానునీచపదాగ్రేచహస్తౌచతైః అవయవానాం షట్త్వసంఖ్యాత్ర వివక్షితా । తైః షడ్భిర్వినాచంక్రమణాసంభవాత్ అతఏవ నప్రాణ్యంగలక్షణఏకవద్భావః । అధికరణైతావత్త్వేచేతి వృత్తిపదార్థసంఖ్యావివక్షాయాం తత్ప్రతిషేధాత్ అంకణే అజిరే చంక్రమణప్రవృత్తే చంక్రమణమితస్తతస్సంచారః క్రమిధాతోర్నిత్యంకౌటిల్యేగతావితి యఙన్తాల్ల్యుట్ తత్ర ప్రవృత్తేసతి ధరిత్రీ ధరణీ దేవస్య మహిషీ సాపత్రపా పరేభ్యోలజ్జాయుక్తాసతీ తంసాంద్రరజశ్ఛలేన గాఢాంకణరజోవ్యాజేన ప్రాయోనూనంపరిషస్వజె ఆలిలింగ పాంసుమయే గృహాంకణే చంక్రమణాద్ధూసరీభావఏవ ధరిత్ర్యాలింగనత్వేనోత్ప్రేక్ష్యతే। తత్ర చసాంద్రజశ్ఛలేనేత్యపహ్నుతిరితిసాపహ్నవోత్ప్రేక్షాలంకారః

{నిర్వ్యాజమన్దస్మితదర్శనీయం నీరాజితంకుండలరత్నభాసా । న
న్దస్తదానీంనజగామతృప్తింముగ్ధాక్షరంప్రేక్ష్యముఖంతదీయం ॥ }

నిర్వ్యాజేతి॥ నన్దః తదానీం కృష్ణస్య బాల్యసమయే నిర్వ్యాజేన నిరుపాధికేన స్వభావసిద్ధేన మన్దస్మితేన దర్శనీయమతిమనోహరం॥ ని॥ దర్శనీయం తత్సౌన్దర్యయుక్తమనోలయమిత్యాశయః॥ కుండలరత్నభాసా నీరాజితం కృతనీరాజనం పరితోవిద్యోతితమితియావత్ ముగ్ధాని శైశవకలాన్యక్షరాణి యస్య తత్ తదీయం కృష్ణస్యేదం ముఖం పీత్వా తృప్తిం న జగామ ॥ ... ... ॥ ౧౪ ॥

{ విశ్వాని విశ్వాధికశక్తిరేకో నామాని రూపాణి చ నిర్మిమాణః । నా-
మైకదేశగ్రహణేపి మాతుర్బభూవ కృష్ణో బహుమానపాత్రం ॥౧౫॥ }

విశ్వానీతి॥ విశ్వాధికశక్తిః విశ్వస్మాద్బ్రహ్మాదిప్రపంచాదధికా శక్తిర్యస్య సః ఏకః సహాయాంతరనిరపేక్ష ఏవ విశ్వాని కృత్స్నాని నామాన్యభిధానాని రూపాణ్యభిధేయాని చ నిర్మిమాణః॥ శ్రు॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యుపనిషదుక్తప్రక్రియయా ప్రతిసర్గం సృజన్ కృష్ణః మాతుర్యశోదాయాః నామైకదేశగ్రహణేపి శైశవాత్సాకల్యేన వక్తుమశక్త్యభినయేన నామ్న ఏకదేశోచ్చారణేపి బహుమానపాత్రం అహో మాతుర్నామ గృహ్ణాతీతి వాత్సల్యవతాం బంధూనాం శ్లాఘావిషయోభూదిత్యర్థః। అత్ర విభావనావిశేషోక్త్యోస్సందేహసంకరః । కారణాభావే కార్యోత్పత్తిర్విభావనా కారణసామగ్ర్యాం కార్యానుత్పత్తిరూపా విశేషోక్తిః। తత్ర బహుమానకారణాభావో బహుమానకారణవిరుద్ధవిశ్వాధికశక్తిత్వాభిధానముఖేన నిబద్ధ ఇతి బహుమానకారణాభావేపి బహుమానోత్పత్తిరూపా విభావనా వివక్షితా ఉత అబహుమానకారణసామగ్ర్యామపి తదనుత్పత్తిరూపా విశేషోక్తిః తద్విరుద్ధబహుమానోత్పత్తిముఖేన వివక్షితేతి నిర్ణాయకాభావాత్సందేహసంకరః॥ ... ... ॥ ౧౫ ॥

{ ...కానుశ్రవగన్ధమాదౌ తస్యాద్భుతం సల్లపితం సఖీభిః । వర్ణ
...సాయభూమ్నా శిక్షావిదాం శిక్షణమగ్ర్యమాసీత్ ॥ }

తరఙ్గితేతి ॥ తస్య కృష్ణస్య కేలిప్రథమస్సల్లాపనమయపవ తరంగి తస్సంజాతతరఙ్గః ఉద్భూతః అనుకీర్తిస్య వేదస్య గంభోయస్మిన్ తత్స ర్వత్ర వేదచ్ఛాయాసంస్పర్శీత్యర్థః । వేదస్య పరభాగవత్త్వాసూచ కమిదంపి శేషః ॥ ౧౧ ॥ నిగమోపవేద ఆమ్నాయ ఆగమానుకీర్తిరిత్యమరః ॥ అతఏవ వాక్పతివాక్ఛర్యం సఖీభిస్సల్లపితం అప్సరోపరా రయాస్వాభిస్సహ సల్లాపః । యదపృథాతిరపేన సమేష్యత్స్వరణయా దవశ్లేశనయావనే ఇతి తృతీయసగౌ స్త్రీత్యా ప్రథమసల్లాపమార భ్య గోపకుమారికాభిస్సహైవ క్రీడేతి వ్యంజయితుం సఖీభిరితి విశేషణం వర్ణాస్స్వరాదివ్యవసాయభూమా వర్ణా అకారాదయః స్వరాః ఉదాత్తా దయః। ఆదిశబ్దేన మాత్రాదయో గృహ్యంతే తేషాం వ్యవసాయో నిశ్చ యః వ్యక్తతేతయావత్ తస్య భూమా ప్రచయేన శిక్షావిదాం శిక్షా నామవర్ణానాం స్థానకరణప్రయత్నాదిబోధకో వేదాంగవిశేషః త దభిజ్ఞానామగ్ర్యం ముఖ్యం శిక్షణమాసీత్ ఏవం స్వరవర్ణాద్యభివ్యక్త్యా వేదోచ్చారణం కర్తవ్యమితి లక్షణజ్ఞానామపి శిక్షాకరమభవదిత్యర్థః ౧౭

తమీషదుత్థాయ నిలీనమారాత్సమ్ప్రేక్ష్య దన్తాంకురచారుహాసం ।
సనాతనీం దృష్టిమనన్యదృష్టిస్సా నందపత్నీ ॥ ౧౮ ॥

తమితి ॥ నందపత్నీ యశోదా ఈషదుత్థాయ ఆరాత్సమీపే నిలీనం పునరవ్యక్తైర్భిన్నయేనోపదిష్టం సమ్ప్రేక్ష్య ద్విజైర్దన్తానామంకు రైః చారుహాసం సనాతనీం దృష్టిం లోకానామనపాయి దృష్టిరూపం దృ ష్టివత్సదా ప్రకాశకత్వాత్ప్రియత్వాచ్చ । చక్షుర్దేవానామృతమర్త్యా నామితి శ్రుతేః । తం కృష్ణమనన్యదృష్టిః అన్యానిరపేక్ష దృష్టిస్సతీ సానంద మాలోకత సప్రమోదమపశ్యత్ అనన్యాని నైరపేక్ష్యార్థకనఞ్ సమాసః

పదైస్త్రిభిః క్రాంతజగత్త్రయం తం భవ్యాశయా భాషితబాలభావం ।
కరేణ సఙ్గృహ్య కరాంబుజాగ్రం సంచారయామాస శనైర్యశోదా ॥

పదైరితి ॥ భవ్యాశయా శుభచిత్తా కుమారస్య క్షేమార్థినీ యశో

దాత్రిభిః పదైశ్చరణవిన్యాసైః క్రాంతజగత్త్రయం ఆక్రాంతలోకత్రయం తథాపి భావితబాలభావం అభినీతబాల్యం తం దేవం కరేణ స్వహస్తేన కరాంబుజాగ్రం తస్యకరః అంబుజమివతస్యాగ్రం అంగుళీప్రదేశం సంగృహ్య గృహీత్వా శనైస్సంచారయామాస క్రమేణాభ్యాసాయ మందం సంచారయతిస్మ ॥ ... ... ॥ ౧౯ ॥

{ స్ఖలద్గతిం ద్విత్రిపదప్రచారాజ్జానుక్రమేజాతరుచిం కుమారం । భు
గ్నే సమావేశ్య వలగ్నభాగే స్తన్యం ముదా పాయయతే స్మ ధన్యా ॥ }

స్ఖలదితి ॥ ధన్యా సుకృతినీ యశోదా ద్విత్రిపదప్రచారాత్ ద్వౌ వా త్రీణి వా మానం యేషాం తాని ద్విత్రాణి సంఖ్యయావ్యయాసన్నేత్యాదినా సమాసః । బహువ్రీహౌ సంఖ్యేయేడజబహుగణాదితిడచ్ సమాసాంతః ద్విత్రాణిపదాని ప్రచారః అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా ద్వితీయేతి యోగవిభాగాత్సమాసః । తస్మాద్ధేతోః స్ఖలద్గతిం అతఏవ జానుక్రమే జానుచంక్రమణే జాతరుచిం కుమారం భుగ్నే అవనతేవలగ్నభాగే సమావేశ్యముదా స్తన్యం పాయయతేస్మ పాదప్రచారశ్రాన్త్యపనయాయేతి భావః ॥ లట్స్మ ఇతిభూతే లట్ స్వభావోక్తిరలంకారః ॥

{ క్రమేణభూయోపి విహారకాంక్షీ నన్దస్యదారైరభినన్ద్యమానః । ని
త్యానుభూతం నిగమాన్తభృంగైర్నిజం పదాబ్జం నిదధే పృథివ్యాం ॥ }

క్రమేణేతి ॥ భూయోపి స్తన్యపానానంతరం పునరపి విహారకాంక్షీ క్రీడామాకాంక్షమాణః నందస్య దారైర్యశోదయా ॥ దారాఃపుంభూమ్నీతి పుల్లింగతా బహువచనాంతత్వంచ అభినంద్యమానః ఉత్సాహజననాయశ్లాఘ్యమానో దేవః నిగమాన్తా ఏవ భృంగాః తైర్నిత్యానుభూతం నిత్యముపభుక్తం తత్తాత్పర్యవిషయమితి యావత్ । నిజమాత్మీయం పదాబ్జం క్రమేణ పృథివ్యాంనిదధే । యశోదయా జనితోత్సాహస్స్వయమేవోత్థాయస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ... ॥ ౨౦ ॥

{ స సంచరన్ సాధుజనప్రతీతైరాభుజ్యతాం సేయమితీవ మత్వా । చ
క్రాదిభిః పాదసరోజచిహ్నైస్తాం ముద్రయామాస మహీమనన్యైః ॥ }

స ఇతి ॥ సంచరన్ గృహాంగణభూమౌ పర్యటన్ స దేవః సాభాగవత్సంబంధిత్వేన ప్రసిద్ధా ఇయం భూమిః సాధుజనప్రతీతైః సాత్త్వికజనవిదితైః మా భుజ్యతామితి మత్వేవ అనన్యైః అన్యాశ్రయో నాస్తి యేషాం తైః సాత్త్వికేతరసాధారణ్యరహితైః పాదసరోజచిహ్నైశ్చక్రాదిభిః మహీమాముద్రయామాస సమన్తాన్ముద్రాంకితాం చకార యథా గృహారామాదిషు బ్రాహ్మణాదిభోగ్యత్వసూచనాయ తత్తదసాధారణదండకమండల్వాదిముద్రాంకుర్వంతి తద్వదితి భావః హేతూత్ప్రేక్షా ॥ ... ॥ ౩౨ ॥

{ ఆలంబ్య మాతుః కరపల్లవాగ్రం శనైశ్శనైస్సంచరతో మురారేః । బ
భార చిత్రామివ పత్రరేఖాం ధన్యా పదన్యాసమయీం ధరిత్రీ ॥ ౩౩ ॥ }

ఆలంబ్యేతి ॥ ధన్యా సుకృతవతీ ధరిత్రీ మాతుర్యశోదాయాః కరపల్లవయోరగ్రమాలంబ్య శనైశ్శనైస్సంచరతో మురారేః కృష్ణస్య పదన్యాసమయీం చరణవిక్షేపరూపాం చిత్రామివ నానావిధమకరాద్యాకృతియుక్తాం పత్రరేఖాం బభార । ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే । అపర్యాప్తా కించిదివ స్తనాభ్యామిత్యాదావివ ॥ ... ॥ ౩౩ ॥

{ అకర్మనిఘ్నో భువనాన్యజస్రం సంకల్పలేశేన నియమ్య దీవ్యన్ । ప్ర
చారితః ప్రస్నుతయా జనన్యా పదే పదే విశ్రమమాచకాంక్షే ॥ ౩౪ ॥ }

అకర్మేతి ॥ కర్మనిఘ్నః కర్మాధీనః స న భవతీత్యకర్మనిఘ్నః సంకల్పలేశేన సంకల్పలవమాత్రేణ భువనాని నియమ్య వ్యవస్థాప్య అజస్రం సదా దీవ్యన్ క్రీడన్ ఏతావంతి భువనాన్యనాయాసేన స్వసంకల్పమాత్రేణ సృష్టిసంహారాదికర్మతాం నీత్వా క్రీడన్ సః ప్రస్నుతయా వాత్సల్యేన స్తనప్రస్నవనయుక్తయా జనన్యా ప్రచారితస్సంచారితస్సన్ పదే పదే ప్రతిపదం విశ్రమం విశ్రాంతిం ఆచకాంక్షే ఆకాంక్షతే స్మ అత్రాపి విశ్వాని విశ్వాధికశక్తిరేక ఇతి శ్లోక ఇవ విభావనావిశేషోక్త్యోస్సందే

హ సంకరః ॥ ... ... ॥ ౨౪ ॥

{ సురప్రసూనైస్స్వరభీకృతానామారోహణాన్యంకణవేదికానాం।
తమారురుక్షుం తరళాఙ్ఘ్రిపద్మం ధాతారమారోహయదాశు ధాత్రీ }

సురప్రసూనైరితి ॥ సురాణాం ప్రసూనైః కల్పవృక్షపుష్పైస్సురభీకృతానాం అంకణవేదికానాం అంకణేషు నిర్మితానాం వేదికానాం ఆరోహణాని సోపానాని ॥ ని ॥ ఆరోహణం స్యాత్సోపానం సమారోహః ప్రరోహణ ఇతి విశ్వః ॥ ఆరురుక్షుం ఆరోఢుమిచ్ఛుం అత ఏవ తరళాంఘ్రిపద్మం చంచలపాదకమలం ధాతారం జగతాం స్రష్టారం భగవన్తం ధాత్రీ మాతా యశోదా ఉపమాతా వా ॥ ని ॥ ధాత్రీ జనన్యామలకీవసుమత్యుపమాతృష్వితి విశ్వః ॥ ఆశు శీఘ్రం ఆరోహయత్ ఆరోహయతిస్మ అత్ర చారుబాలస్వభావవర్ణనాత్స్వభావోక్తిరలంకారః ॥

{ తలేషు తస్యాంకణపాదపానాం తాళానుకూలేషు గతాగతేషు ।
వ్రజస్థితాస్స్వర్గసదామశృణ్వన్ దూరోదితాన్దుందుభితూర్యనాదాన్ }

తలేష్వితి ॥ వ్రజస్థితా గోపా గోప్యశ్చ అంగణపాదపానాం తలేషు చత్వరవృక్షాణామధః ప్రదేశేషు అధికరణేషు తాళానుకూలేషు స్వకీయకరతాళానుకూలేషు తస్య కృష్ణస్య గతాగతేషు గమనాగమనేషు సత్సు బాలాః ఖలు ఆహ్వానార్థబంధుజనకృతకరతాళానురోధేన గతాగతాని కుర్వంతి దూరే అభ్రమార్గే ఉదితానుత్పన్నాన్ స్వర్గసదాం దేవానాం కృష్ణస్య గతాగతాఖ్యానదర్శనేన దేవకార్యసిద్ధిర్నేదీయసీతిబుద్ధ్యా సంతుష్టానాం దుందుభితూర్యనాదాన్ భేరీవాద్యశబ్దానశృణ్వన్ ... ... ॥ ౨౬ ॥

{ య ఏష లోకత్రయసూత్రధారః పర్యాయపాత్రాణి చరాచరాణి ।
ఆనర్తయత్యద్భుతచేష్టితోసావనర్త ఖేలన్నవనీతకాంక్షీ ॥ ౨౭ ॥ }

య ఏష ఇతి ॥ లోకత్రయస్య సూత్రధారః నర్తయితా య ఏషః పర్యాయపాత్రాణి క్రమేణ నర్తకరూపం ప్రాప్తాని చరాచరాణి స్థావ

రజంగమాని ఆవర్తయతి సమస్తాన్నగర్యాః అకృత్రిమచేష్టితః ఆశ్చ
ర్యచరిత్రః అహోకృష్ణః నవనీతగ్రాసేప్సయా క్షుత్క్షీణః ఖేలం మంద
రం యథాతథాననర్త నృత్తే దృష్ట్వా గోప్యః నవనీతం ప్రయచ్ఛం
తీతి తదర్థం నృత్యతిస్మ ॥ ... ... ॥౨౭॥

{గృహేషు దధ్నో మథనప్రవృత్త్యా పృషత్కణైరుత్పతితైః ప్రకీర్ణః। ని
దర్శయామాస నిజామవస్థాం ప్రాచీం సుధాశీకరయోగచిత్రాం॥౨౮}

గృహేష్వితి ॥ గృహేషు స్వగృహేషు అన్యగృహేషు బంధు
గృహేషు చ దధ్నో మథనస్య ప్రవృత్త్యా ఉత్పతితైరుద్ధితైః పృషత్కణైర్ద
ధిబిందుభిః ప్రకీర్ణః అవకీర్ణః నవనీతాదరేణ సమీపేఽవస్థానాదితి భా
వః కృష్ణః సుధాశీకరయోగచిత్రామమృతకణసమ్పర్కేణ కర్బురాం
ప్రాచీమమృతమథనకాలీనాం నిజామవస్థాం దశాం నిదర్శయామాస ప్ర
దర్శయతిస్మ తద్దశాయామేవం స్థితోఽస్మీతి దర్శితవానిత్యర్థః నిదర్శ
యామాస స్వాత్మనా దృష్టాంతీకృతవానితి వా అస్మిన్పక్షే అవయవేషు
దధిబిందువిసరేణ అమృతమథనావస్థాదర్శితేతి ప్రాకృతక్రియయా అశ
క్యవస్త్వన్తరకరణాత్తావిశేషాలంకారః। ద్వితీయపక్షే ఉపమాలంకారః॥

{త్రస్యన్ముకుందో నవనీతచౌర్యాన్నిర్భుగ్నగాత్రో నిభృతం శయానః।
నిజాని నిశ్శబ్దదశాం యయాచే బద్ధ్వాఞ్జలిం బాలవిభూషణాని ॥}

త్రస్యన్నితి ॥ నవనీతచౌర్యాద్ధేతోః త్రస్యన్ గోపికాభ్యః బి
భ్యత్ నిర్భుగ్నగాత్రః నిభృతం శయానః నవనీతశూన్యం భాండం దృ
ష్ట్వా మామన్విష్య గోపికా మా ద్రాక్షురితి సంకుచితగాత్రః క్వచిద్గృహ
కోణే నిశ్శబ్దం శయానో ముకుందః నిజాని బాలవిభూషణాని అంజలిం బ
ద్ధ్వా నిశ్శబ్దదశాం యయాచే భూషణాన్యపి నిశ్శబ్దాని భవంత్వితి సాంజ
లిబంధం ప్రార్థితవానిత్యర్థః యాచతి యోగాదకథితం చేతి భూష
ణానాం కర్మత్వం ॥ ... ... ॥౨౯॥

{ ఆరణ్యకానాం ప్రభవః ఫలానామరణ్యజాతాని ఫలాన్యభీప్సన్ ।
విస్రంసితాన్యాంజలినా కరేణ వ్యాధాత్మజాం విశ్వపతిస్సిషేవే ॥ }

ఆరణ్యకానామితి॥ అరణ్యసంబన్ధినోఽధ్యాయాః ఉపనిషద్భాగాః ఆరణ్యకాః తేహ్యారణ్యేఽధ్యేయాః పథ్యధ్యాయన్యాయవిహారమనుష్యహస్తిష్వితి వక్తవ్యమితి అరణ్యశబ్దాదధ్యాయేవుఞ్ప్రత్యయః। తత్ప్రతిపాద్యతయా తత్సంబంధిని దహరాద్యుపాసనాఫలాన్యారణ్యకానిఫలాని। క్వచిదపవాదవిషయేఽప్యుత్సర్గోఽభినివిశత ఇతి న్యాయేనచ ప్రత్యయవిషయాదప్యారణ్యశబ్దాత్ ప్రాగ్దీవ్యతీయోఽణ్ప్రత్యయః తేషాంఫలానాంప్రభవ ఉత్పత్తిస్థానభూతః అరణ్యశబ్దాదణిస్వార్థేకప్రత్యయోవా। ఆరణ్యకానామరణ్యజాతానాంఫలానాం ప్రభవఇత్యపిప్రతీయతే తథాప్యరణ్యజాతానిఫలాని వీథ్యాం విక్రీయమాణాని బదరాదీన్యభీప్సన్ విశ్వస్య పతిః కృష్ణః విస్రంసితాన్యాంజలినా శైశవాద్దృఢబంధాసామర్థ్యాభినయేన అంగులివివరేషు విస్రంసమానం ఫలమూల్యవ్రీహియవాది యస్మాత్తథాభూతోఽంజలిః కుబ్జకరద్వయయోగో యస్యతేన కరేణోపలక్షితస్సన్ వ్యాధాత్మజాంఫలవిక్రయిణీం వ్యాధపుత్రీం సిషేవే ఉపససర్పేత్యర్థః। అత్రాపివిశ్వానివిశ్వాధికశక్తిరితి శ్లోకఇవ విభావనావిశేషోక్త్యోస్సంకరః కింత్వత్రారణ్యకానామితి శ్లేషాంగత్వమితివిశేషః విస్రంసితాన్యాంజలినేత్యాదౌ స్వభావోక్తిరలంకారశ్చ॥ ...॥ ౩౦ ॥

{ సుజాతరేఖాత్మకశంఖచక్రం తామ్రోదరంతస్యకరారవిన్దం । వి
లోకయన్త్యాఃఫలవిక్రయిణ్యాఃవిక్రేతుమాత్మానమభూద్విమర్శః }

సుజాతేతి॥ సుజాతరేఖాత్మకే అభిజాతరేఖారూపేశంఖచక్రే యస్మిన్ తత్ తామ్రోదరమరుణతలం తస్యకరారవిందం ఫలగ్రహణాయప్రసారితం విలోకయన్త్యాః ఫలవిక్రయిణ్యాః ఫలాని విక్రీణానాయాః కిరాతపుత్ర్యాః ఆత్మానంవిక్రేతుం రాగేణ స్వాత్మానమేవ కృష్ణసాత్కర్తుం విమర్శః విచారోఽభూత్ అత్ర విలోకయన్త్యాః విమర్శో

భావాదితి కార్యకారణసమకాలత్వలక్షణాతిశయోక్త్యలంకారః । తేన కృష్ణస్యాప్రాకృతం సౌందర్యం వ్యజ్యతే ఫలవిక్రయిణ్యా ఇత్యత్ర యద్యపి కర్మణీని విక్రియ ఇతి కృదిని ప్రత్యయో న భవతి సోమవిక్రయీత్యాదిష్వ జనిత్యాదౌ కుత్సానిమిత్త ఏవ కర్మణి తదనుశాసనాత్ తథాపి ఫలవిక్రయోఽస్యాస్తీతి మత్వర్థీయమినిప్రత్యయమాదాయ సమాధేయమ్ ఏకాక్షరాత్కృతో జాతేస్సప్తమ్యాం చ న తౌ స్మృతావితి కృదన్తాదినేః ప్రతిషేధస్తు ప్రాయికః ఇష్యతేఽపీతి భాష్యవచనాత్ । విక్రయిణ్యా ఇతి ల్యుడంతపాఠో వా ద్రష్టవ్యః ॥ ... ... ॥ ౩౧ ॥

{ఆపూరయత్స్వాదుఫలార్పణేన క్రీడాశిశోర్హస్తపుటం కిరాతీ ।
{తైస్తైస్తదా కౌస్తుభనిర్విశేషైరాపూరితం తత్ఫలభాండమాసీత్ ॥}

ఆపూరయదితి ॥ కిరాతీ ఫలవిక్రయిణీ క్రీడయా శిశోః కృష్ణస్య హస్తపుటం అంజలిం స్వాదుఫలార్పణేన మధురఫలప్రదానేనాపూరయత్ తదా తస్మిన్నేవ సమయే తత్ఫలభాండం తస్యాః ఫలభాజనం ॥ సర్వమావపనం భాండం పాత్రామత్రం చ భాజనమిత్యమరః ॥ కౌస్తుభనిర్విశేషైః కౌస్తుభాద్విశేషరహితైః తత్సదృశైః తైస్తైః కిరాతవనితాయాః ఆదరేణ ప్రసన్నస్య భగవతస్సంకల్పేన ఉత్పాదితై రాపూరితమాసీత్

{ముహుః ప్రవృత్తం నవనీతచౌర్యే వత్సానిమం చన్తమదోహకాలే ।
{ఉలూఖలే కుత్రచిదాత్తపుణ్యా బంధుం సతాం బంధుమియేష మాతా ॥}

ముహురితి ॥ నవనీతస్య చౌర్యే ముహుః పునఃపునః ప్రవృత్తం అదోహకాలే దోహకాలవ్యతిరిక్తే మధ్యాహ్నాదిసమయే వత్సానిమం చన్తం మాతృభిస్సంయోజనాయ విసృజంతం సతాం బంధుం బాంధవద్ధితైషిణం కృష్ణం మాతా యశోదా ఆత్తపుణ్యా కృష్ణాంగసంపర్కప్రాపకపుణ్యవతి కుత్రచిదులూఖలే బంధుమియేష ॥ ...॥ ౩౩ ॥

{ఆనీతముగ్రైర్నిజబన్ధనార్థం దామాఖిలం సంహితమప్యపూర్ణం । నిరీ
{క్ష్య నిర్విణ్ణధియో జనన్యాస్సంకోచశక్త్యా స బభూవ బద్ధ్యః ॥ ౩౪ ॥}

ఆనీతమితి ॥ సకృష్ణః నిజబంధనార్థం నిజబంధనాయేదం యథా భవతి తథా అర్థేన నిత్యసమాసస్సర్వలింగతా చేతి నపుంసకత్వం అగ్రే పురత ఆనీతం దామాఖిలం సంహితమపి గృహే యావదస్తి తత్సర్వం పరస్పరగ్రథితమపి అపూర్ణం స్వమాయయా బంధనాపర్యాప్తం క్రమతం నిరీక్ష్య నిర్విణ్ణధియః ఖిన్నమతేర్జనన్యా యశోదాయాః సంకోచశక్త్యా తన్నిర్వేదదర్శనోదితకరుణాంగీకృతయా బధ్యో బన్ధనార్హో బభూవ

బద్ధం తథా భావయతాం ముకున్దమయత్నవిచ్ఛేదిని కర్మబంధే । తప
స్వినీ తత్క్రతునీతిరాద్యా సవ్రీళమారణ్యకథాసు తస్థౌ ॥ ౩౫ ॥

బద్ధమితి ॥ ఉలూఖలే బద్ధం ముకుందం తథా బద్ధత్వేన ప్రకారేణ భావయతాం ధ్యాయతాం కర్మబంధే సంసారబీజకర్మరూపే బంధే అయత్నేన విచ్ఛేదోస్యాస్తీతి అయత్నవిచ్ఛేదిని సతి ఆద్యా ప్రాచీనా యథా క్రతురస్మింల్లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతీతి శ్రుతిసిద్ధా తత్క్రతునీతిః ఇహ యత్క్రతుర్యత్సంకల్పః పురుషో భవతి తస్య ప్రేత్య తథా ప్రాప్త్యాదిత్యరూపా వేదాంతిభిస్తత్క్రతున్యాయ ఇతి వ్యవహ్రియమాణా నీతిః ॥ ని ॥ క్రతూ అధ్వరసంకల్పావితి వైజయంతీ తపస్వినీ భగవంతం బద్ధం భావయతాం దేహపాతానంతరం బాధవిచ్ఛేదేన స్వార్థాన్యథాభావాద్దీనా సతీ ॥ ని ॥ మునిదీనౌ తపస్వినావితి విశ్వః । సవ్రీళం సలజ్జమారణ్యకథాసు అరణ్యసంబంధినీషూపనిషదీషు కథాసు తస్థౌ । యథా లోకే స్వోక్తస్యాన్యథాభావే సతి వ్రీళేన వివర్ణవదనాః క్వచిన్నిలీనా భవంతి తద్వదితి భావః । అత్ర తత్క్రతునీతేరారణ్యకేష్వవస్థానస్య వ్రీళాహేతుకత్వముత్ప్రేక్ష్యత ఇతి హేతూత్ప్రేక్షాలంకారః । తచ్చ హేతుత్వం విశేషణగత్యా ప్రతీయత ఇతి కావ్యలింగం చ... ॥ ౩౫ ॥

ఉలూఖలప్రగ్రథితేన దామ్నా నిబద్ధమాస్రావిలలోలనేత్రం । సహో
సమైక్షంత జనాస్సమస్తా దాలానితం నాగమివానభిజ్ఞాః ॥ ౩౬ ॥

ఉలూఖలేతి ॥ ఉలూఖలే ప్రగ్రథితేన సాంద్రబద్ధేన దామ్నా నిబద్ధం

ఆసాద్రివిలలోలనేత్రం స్వచ్ఛందసంచారవిఘ్నేన భయేనచాశ్రుకలుషచంచలనేత్రం ఆలానితంసంజాతాలానం ఆలానేబద్ధంనాగం హస్తినమివస్థితంయథా వన్యోహస్తీఇదంప్రథమమాలానే బంధం నసహతే తథా బంధమసహమానతయా పర్యాకులమిత్యర్థః తంకృష్ణం అనభిజ్ఞాః అభినయమాత్రమేతద్దేవస్యేత్యపబోధరహితాః సమానంయథా తథాఐక్షంతఅపశ్యన్ ॥ ... ... ॥ ౩౬ ॥

{అనాదరాకృష్టమలూఖలంతద్యావర్జునౌశైలనిభౌబభంజ । బ
{భూవతుర్బ్రహ్మసుతస్యశాపాన్ముక్తౌమునేర్యక్షవరౌతదా తౌ ॥ ౩౭ ॥}

అనాదరేతి ॥ అనాదరాకృష్టం తదులూఖలం శైలనిభౌ పర్వతసదృశౌ యావర్జునౌ కకుభవృక్షౌ ॥ ని ॥ కకుభఃకుటజోఽర్జునఇతిశబ్దార్ణవః ॥ బభంజ అర్జునద్వయమధ్యే కృష్ణే గతే తిర్యగ్భూతమభావ్యమపి నిరుద్ధగతికృష్ణేనాకృష్యమాణంసద్భగ్నౌచకార । తౌ తదా బ్రహ్మసుతస్యమునేర్నారదస్య శాపాన్ముక్తౌసంతౌయక్షవరౌ యక్షశ్రేష్ఠౌబభూవతుః । పురాకిల నళకూబరో మణిగ్రీవశ్చేతి ద్వౌ ధనదపుత్రౌ మదిరాపానమత్తౌ వివసనౌస్త్రీభిః క్రీడంతౌనారదం దృష్ట్వాపి తథైవస్థితౌ యావత్కృష్ణసమాగమం స్థావరౌభవిష్యతఇతి తేనశప్తౌ నన్దకులే యమళార్జునరూపేణ ప్రరూఢావితిపురాణకథా ॥ ౩౭ ॥

{శాపావధింబ్రహ్మసుతేనదత్తంసంప్రాప్యతౌశౌరిసమాగమేన । దే
{హేనదివ్యేనవిదీప్యమానౌస్తుత్వాహరింధామసమీయతుస్స్వమ్ ॥}

శాపేతి ॥ తౌయక్షవరౌ బ్రహ్మసుతేన నారదేన దత్తం శాపావధిం శాపాంతం శౌరిసమాగమేన కృష్ణసమ్పర్కేణ సంప్రాప్య దివ్యేనదేవసంబంధినా దేహేన విదీప్యమానౌసంతౌ హరింస్తుత్వా స్వంధామ స్వస్థానమలకాం సమీయతుర్జగ్మతుః ॥ ... ... ॥ ౩౮ ॥

{అదృష్టపూర్వాంభువిపాతనాదేరుదస్తముత్పాతముదీక్షమాణాః ।
{సమేత్యగోపాస్సహమాధవేనబృందావనంసత్వరమభ్యగచ్ఛన్ ॥}

అదృష్టేతి ॥ భువి భూలోకే అదృష్టపూర్వం పూర్వమదృష్టంసు ప్సుపేతిసమాసః । పూతనాదేరుదంతంవృత్తాంతం ఉత్పాతముదీక్షమాణాః తస్య స్థానస్యారిష్టసూచకం వికారం తర్కయంతః గోపాస్సమేత్య సమ్భూయ మాధవేనకృష్ణేనసహ సత్వరం శీఘ్రంబృందావనం వనవిశేషమభ్యగచ్ఛన్ తత్రైవ వాస్తవ్యకుటుంబితయా స్థాతుం గతా ఇత్యర్థః । బృందేతిగోత్రనామకస్య నామతత్ప్రధానంవనం బృందావనమితి కేచిదాహుః । దండకావనమితివత్సామాన్యవిశేషసమాసేన బృందాఖ్యం వనమిత్యపరే ।వయంతు॥ప॥శ్రీమద్బృందావనంనామ వనంత్రిదశపూజితం । బృందావనవనోత్పన్నకదంబతరుకోటరఇత్యాదిహరివంశవిష్ణుపురాణాదివచనజాతేవనశబ్దాంతరసమభివ్యాహారదర్శనాత్ బృందావనమిత్యేతావదపివనవిశేషనామేత్యాలోచయామః ॥ ॥ ౩౯ ॥

{ యేనౌషధీనామధిపంపురస్తాదాహ్లాదహేతుం జగతామకార్షీత్ ।
తేనైవదధ్యౌమనసావనంతత్కృష్ణోగవాం క్షేమసమృద్ధిమిచ్ఛన్॥ }

యేనేతి॥ కృష్ణః పురస్తాత్ సర్గాదౌ యేనమనసా జగతామాహ్లాదహేతుం ఓషధీనామధిపం చంద్రం అకార్షీత్ అసృజత్ తేనైవ మనసా అఖిలజగత్క్షేమంకరస్వాం తేన తద్వనం గవాం క్షేమసమృద్ధిమిచ్ఛన్ సన్ దధ్యౌ ధ్యాయతిస్మ యథాగవామభివృద్ధిర్భవతి తథా తస్మిన్వనే తృణజలచ్ఛాయాద్యతిభూమాస్త్వితి దధ్యావిత్యర్థః॥ ॥ ౪౦ ॥

{ అనుగ్రహార్ద్రైరివవీచిభేదైరాప్యాయయామాసశుభైరపాంగైః । వ
నంపృథివ్యాఇవయౌవనంతద్గోప్తాసతాంగోధనవంశచంద్రః ॥౪౧॥ }

అనుగ్రహేతి ॥ సతాం సాత్వికానాంగోప్తాసంరక్షకః గోధనానాం గోపానాం వంశస్య చంద్రః చంద్రవదాహ్లాదకః కృష్ణః పృథివ్యాభూమేః యౌవనమివస్థితం తస్యాశ్శోభావహత్వాత్తద్వనం బృందావనమనుగ్రహార్ద్రైః ప్రసాదసాగరస్యవీచిభేదైః తరంగవిశేషైరివ స్థితైః శుభ్రైః మనోజ్ఞైరపాంగైః కటాక్షైః ॥ ని ॥ కటాక్షాంగకోశతాపాంగఇతి

ధనంజయకోశః ఆప్యాయయామాస పోషయామాస ॥ ॥౪౧॥

{ ఆసీన్నిషేవ్యా పృథివీపశూనాం పుండ్రేక్షురమ్యాణి తృణాన్యభూవన్
{ తస్మిన్నరణ్యే తరుభిః ప్రపేదే కల్పద్రుమాణామనుకల్పభావః ॥౪౨॥ }

ఆసీదితి॥ తస్మిన్నరణ్యే బృందావనే పృథివీపశూనాం గోమహిష్యాదీనాం నిషేవ్యా కంటకశర్కరాద్యభావేన సంవేశాదియోగ్యా బభూవ పుండ్రేక్షురమ్యాణి పుండ్రఇతీక్షుః పుండ్రేక్షుః అతిమధురఇక్షువిశేషః ॥ ని ॥ రసాలఇక్షుస్తద్భేదాః పుండ్రకాన్తారకాదయఇత్యమరః॥ తథా స్వాదూని తృణాన్యభూవన్ తరుభిః కల్పద్రుమాణామనుకల్పభావః అముఖ్యకల్పతా స్వాదుసుగంధిఫలకుసుమాదిభరితతయా తత్సాదృశ్యమితియావత్ । ప్రపేదే ప్రాప్తః కర్మణిలిట్ ॥ ...॥౪౨॥

{ అదృష్టపూర్వైరధికాం విశేషైరాలక్ష్య వన్యామమరేన్ద్రమాన్యామ్।
{ నందోపనన్దప్రముఖైర్ననందే నాకాధిరూఢైరివ నాథభూమ్నా॥౪౩॥ }

అదృష్టేతి ॥ నందోపనందప్రముఖైః ఉపనందో నామ కశ్చిద్వ్రజే గోపవృద్ధః॥ ప॥ తత్రోపనందనామాహ గోపో జ్ఞానవయోధిక ఇతి భాగవతోక్తేః । నందఉపనందశ్చ ప్రముఖౌ ప్రధానభూతౌ యేషాం తైర్గోపైః కర్తృభిః నాథభూమ్నా కృష్ణస్య మహిమ్నా అదృష్టపూర్వైః పూర్వమదృష్టైర్విశేషైః ఫలపుష్పాదిభిర్దృశ్యపదార్థైః ॥ ని ॥ విశేషోవయవే ఖేదే ద్రష్టవ్యోత్తమవస్తునీతి శబ్దార్ణవః॥ అధికాం సమృద్ధామమరేంద్రమాన్యాం దేవేంద్రస్య మాననీయాం నందనసదృశత్వాదితి భావః । వన్యాం వనసమూహం పాశాదిత్వాద్యత్ప్రత్యయః । ఆలక్ష్య ఆలోక్య నాకాధిరూఢైస్స్వర్గమధిరూఢైరివ ననందే సంతుష్టం భావేలిట్ ॥౪౩॥

{ దైత్యైస్తృణావర్తముఖైరయత్నాన్మహుర్నిరస్తైర్ముదితో ముకున్దః।
{ అభుఙ్క్త రామేణ సహోద్ధృతం తత్పుణ్యాం వనం పుణ్యజనేన్ద్రమాన్యః }

దైత్యైరితి ॥ అయత్నాత్ యత్నమప్రాప్య నిరస్తైః అనాయాసేన హతైః తృణావర్తముఖైః తృణావర్తో వత్సాసురః అఘాసుర ఇత్యేవ

మాదిభిర్దైత్యైః పోంశుభిః ముహుః ముదితః తేషాంహననేనాభీష్టం సంతుష్టోముకుందః అద్భుతమాశ్చర్యం పుణ్యం పావనం । పుణ్యజనేంద్రస్య యక్షేశ్వరస్యాపి మాన్యం శ్లాఘనీయం చైత్రరథచారుత్వాత్ తద్వనం బృందావనం రామేణ బలదేవేన సహాభుజ్త భుక్తవాన్ ॥

{సపక్షకైలాసనిభస్యగోపాబకస్య పత్రాణకీర్ణబబంధుః । వనేత
{దన్యానపిఘోరవృత్తీన్ క్షేప్తుం ప్రవృత్తాఇవకేతుమాలాః॥ ౪౫ ॥}

సపక్షేతి ॥ గోపాః సపక్షకైలాసనిభస్య పక్షసహితకైలాసాచలతుల్యస్య బకస్య బకస్వరూపధారిణః కృష్ణేనహతస్యాసురస్యపత్రాణ పతత్రాణి కీదృశాన్ వనే తస్మిన్ తదన్యాన్ బకవ్యతిరిక్తానపి ఘోరవృత్తీన్ క్రూరచరితాన్ ధేనుకాదీన్ క్షేప్తుం నిరసితుం ప్రవృత్తాః కేతుమాలాః ఉత్పాతరాజీరివస్థితాన్ అభితస్సర్వతోవృక్షాగ్రాదిషు బబంధుః లీలార్థమితరత్రాపార్థంచబధ్నంతిస్మ ॥ ... ॥ ౪౫ ॥

{పురస్కృతంమఙ్గళగీతవాద్యైఃపుంసఃప్రసత్త్యైజగతాంప్రసూతేః।
{కయాపితత్రస్పృహయాన్వతిష్ఠన్కన్యావ్రతంకించనగోపకన్యాః}

పురస్కృతమితి ॥ తత్ర నందకులే గోపకన్యాః కయాపి స్పృహయా కించిత్ఫలోద్దేశేన జగతాంప్రసూతేః లోకానాముపాదానభూతస్య ప్రసూయంతేస్మిన్నిత్యధికరణే క్తిన్ప్రత్యయః । పుంసః పరమపురుషస్య ప్రసత్త్యై ప్రసాదాయ మంగళైర్గీతవాద్యైః పురస్కృతం పూజితం॥ని॥పురస్కృతః పూజితేరాత్యభియుక్తేగ్రతఃకృతఇత్యమరః ॥ కించనకన్యావ్రతం కన్యాభిరనుష్ఠేయంవ్రతంఅన్వతిష్ఠన్ అనుతిష్ఠంతిస్మ॥

{నిశాత్యయస్నానసముద్యతానాంనిక్షిప్తనానాభీరకిశోరికాణాం। దూ
{లామపాదాయదుకూలజాలంకుందాధిరూఢోముముదే ముకుందః॥}

నిశాత్యయేతి ॥ ముకుందః నిశాత్యయస్నానసముద్యతానాం ప్రాతాంగభూతే ప్రభాతస్నానే సముద్యుక్తానాం అభీరకిశోరికాణాం గోపకన్యానాం కిశోరశబ్దాద్వయసి ప్రథమఇతిజీపి అల్పఇతిక ప్రత్యయేచన

తి కేణ ఇతి ప్రాప్తః నిక్షిప్తం విస్రస్యన్యస్తం దుకూలజాలం యౌవన మూహం కూలాద్యమునాతీరాత్ ఉపాదాయ కుందమూలమాప్య తరుమధిరూఢస్సన్ ముముదే వివసనానాం తాసాం స్వైరదర్శనం భవిష్యతీతి ప్రముదితోఽభూదిత్యర్థః ॥ ... ...॥ ౪౭ ॥

{ సచైకహస్తప్రణతిం విధూన్వన్ క్షౌమార్థినీనాం హరిరఙ్గనానాం ।
అన్యోన్యహస్తార్పణసంప్రవృత్తైర్జేతా జహాసాంజలిభిస్తదీయైః ॥ }

సచేతి ॥ జేతా జయశీలః తాచ్ఛీల్యే తృన్ప్రత్యయః సహరిః క్షౌమార్థినీనాం జలాదుత్తీర్య కుందమూలమాగత్య క్షౌమాణ్యర్థయమానానామంగనానాం ఏకహస్తప్రణతిం కరాభ్యాం గోప్యాంగం తిరోధాయ కుస్తమూలమాగతాసు తాసు భవతీభిఃనమస్కారేకృతే దీయత ఇతి స్వేనోక్తే ఏకేనహస్తేన గోప్యాంగం తిరోధాయ తదన్యేనైకహస్తేన క్రియమాణాం ప్రణతిం విధూన్వన్ హస్తద్వయేన ప్రణతిం వినా న దీయత ఇతి కృతాం ప్రణతిమనంగీకుర్వన్ సన్ అన్యోన్యహస్తార్పణసంప్రవృత్తైః గోప్యాంగప్రకాశభియా స్వస్వహస్తద్వయేన అంజలిబంధమకుర్వతీనాం తాసాం ద్వయోర్ద్వయోః పరస్పరస్యైకైకస్వహస్తార్పణేన సునిష్పన్నైః తదీయైః అంజలిభిర్జహాస అత్రాపి కశ్చిదుపాయశ్చింతితో బాలికాభిరితి జహాస చకారేత్యర్థః । చకారః పూర్వశ్లోకక్రియాసముచ్చయార్థః ॥ ... ... ॥ ౪౮ ॥

{ ప్రసుప్తముద్బోధయతా పరత్వం వీరశ్రియో విభ్రమమండనేన । నీ
ళాదినిర్వేశనిధానధామ్నా నాథో బభాసే నవయౌవనేన ॥ ౪౯ ॥ }

ప్రసుప్తమితి ॥ నాథః కృష్ణః ప్రసుప్తం శైశవే అత్యద్భుతచరిత్రాణాం కేషాంచిత్ ప్రదర్శనాదనభివ్యక్తం పరత్వం పరబ్రహ్మభావం ఉద్బోధయతా అభివ్యంజయతా గోవర్ధనోద్ధరణాదీనామద్భుతచరిత్రాణాం భావిత్వాత్ వీరశ్రియశ్శౌర్యలక్ష్మ్యా విభ్రమమండనేన విలాసార్థేనాలంకారేణ చాణూరమర్దనాదినా తదున్మేషస్య భావిత్వాత్ నీ

శాదీనాం వల్లవీనాం నిర్వేశస్య ఉపభోగస్య నిధానధామ్నా నిక్షేపస్థానభూతేన నవయౌవనేన బభాసే । వయసా నవేనేతి పాఠేపి వయశ్శబ్దేన యౌవనం వివక్షితం ॥ ని ॥ వయఃపక్షిణిబాల్యాదౌ వయోయౌవనమాత్రకఇతిచ విశ్వః ॥ పంచవర్షపర్యంతశైశవాత్యయమాత్రమేవాత్ర యౌవనోచితాకారవిహారయోగాత్ యౌవనంవివక్షితం । నతు ముఖ్యయౌవనం అష్టమేవర్షే కంసవధాదిలీలాయాః పురాణేషుప్రసిద్ధేః ఇహాప్యనంతరమేవ బాలౌ యువానావివ తౌ బలాఢ్యావితివక్ష్యమాణత్వాత్ గోవర్ధనోద్ధరణే॥ ప॥అముక్తబాల్యస్య సమగ్రశక్తేః క్షణార్ధవత్సప్తదినాన్యతీయురితివక్ష్యమాణత్వాచ్చ ॥ ... ॥ ౪౯ ॥

{విహారపర్వక్రమచారుశౌరేః కల్యాంవయః కామగృహీతిభాగ్యం।
మనోభిరాస్వాద్యతమం ప్రపేదే మాధుర్యమిక్షోరివ మధ్యభాగః॥}

విహారేతి ॥ విహారాణాం క్రీడానాం ఉత్తరోత్తరముత్కృష్యమాణానాంపర్వక్రమేణతారతమ్యపరిపాట్యాచారుక్రమసంవర్ధమానక్రీడాభేదమనోహరం కామస్య మన్మథస్య గృహీతౌ పరిగ్రహే భాగ్యంమన్మథాధిష్ఠేయం ॥ శౌరేఃకల్యాం చతురం॥ ని ॥ కల్యౌసజ్జనిరోగదక్షయోరితివిశ్వః ॥ వయోయౌవనం కర్తృ ఇక్షోరిక్షుదండస్య మధ్యభాగఇవ మనోభిరాస్వాద్యతమం అతిశయేనాస్వాద్యం మాధుర్యంప్రపెదెమాధుర్యమపీక్షోర్మధ్యభాగపవాతిశయితమితిభావః ॥ ॥ ౫౦ ॥

సమాశ్రితాం విభ్రమసైన్యభేదైః కాంత్యాస్వయాకల్పితచారువప్రాం ।వ్రజస్త్రియఃకృష్ణమయీంవ్యజానన్ క్రీడార్గళాంతేమపురీమపూర్వాం ॥

సమాశ్రితామితి ॥ వ్రజస్త్రియః గోకులాంగనాః విభ్రమసైన్యభేదైః భ్రూనయనాదివిభ్రమాఖ్యసైన్యవిశేషైస్సమాశ్రితాం స్వయా ఆత్మీయయా కాంత్యా కల్పితచారువప్రాం నిర్మితరుచిరప్రాకారాం ప్రాకారమూలబంధవాచినావప్రశబ్దేన ప్రాకారమాత్రం లక్ష్యతే క్రీడా గోపీవస్త్రాపహారాదివిహారపవార్గళాయస్యాస్తాం కృష్ణమయీం

కృష్ణరూపాం అపూర్వాం క్షేమపురీం క్షేమస్య కుశలస్య ఆనందస్యారాజకల్పస్య నగరీం వ్యజానన్ కృష్ణస్య నిరతిశయసంభోగానందహేతుతయా తదానందసామ్రాజ్యపురీత్యధ్యగచ్ఛన్నిత్యర్థః । అత్ర కృష్ణమయీం క్షేమపురీమిత్యపహ్నుత్యలంకారః రాజనగర్యాస్సైన్యవిశేషైరివ విభ్రమైస్తస్యాః పరిపోష ఇతి తేషాం సైన్యాభేదత్వేన రూపణాద్రూపకం పరితః స్థితత్వాత్ తాటంకేర్వప్రత్వేన రూపణం అగణ్యగుణస్యైవ శ్రీవాయాః ఆనందనగర్యాస్సమృద్ధిరితి తస్యాః తథాత్వేనరూపణం అనేన వ్యజానన్నితి వచనేన తాసాం తత్సంభోగేచ్ఛారూపారతిస్తత్ర వివక్షితా జాతేతి వ్యజ్యతే తతశ్చ కార్యప్రస్తుతే కారణాభిధానరూపాప్రస్తుతప్రశంసాలంకారశ్చ ॥ ... ... ॥ ౫౧॥

{ వంశస్వనో వత్సవిహారపాంసుస్సంధ్యాగమస్తస్య వన్యవేషః ।
ఆయాతి కృష్ణే వ్రజసుందరీణామాసీచ్చతురంగమనఙ్గసైన్యం ॥ ౫౨ }

వంశస్వన ఇతి ॥ కృష్ణే ఆయాతి వత్సపాలైస్సహ క్రీడిత్వా వత్సానాం పశ్చాత్స్వయమాయాతి సతి వంశస్వనస్సన్నికర్షాదుచ్ఛ్రియమాణః కృష్ణస్య వేణుధ్వనిః వత్సవిహారపాంసుః గృహంప్రత్యాగచ్ఛతాం వత్సానాం విహారేణోత్థితో రేణుః సంధ్యాగమః సంధ్యాయాం రాత్రికాలసన్నికృష్టాయాం తస్యాగమనం వన్యవేషః పల్లవమయూరపింఛాదిరూపశ్చేతి వ్రజసుందరీణాం వ్రజాంగనానాం చతురఙ్గం చతుర్వ్యూహమనఙ్గసైన్యమభూత్ చత్వార్యపి తాసాం ఉద్దీపకాన్యభూవన్నిత్యర్థః ॥ ... ...॥ ౫౨ ॥

{ అనుశ్రవాణామవతంసభూతం బర్హావతంసేన విభూషయంతీ । అది
వ్యయా చర్మదృశైవ గోపీ సమాధిభాజామభజత్సమాధిం ॥ ౫౩ ॥ }

అనుశ్రవాణామితి ॥ గోపీ కేనచిద్వ్యాజేన తత్పరిచయమిచ్ఛంతీ కాచన గోపతరుణీ అనుశ్రవాణాం వేదానాం అవతంసభూతం ఉత్తమాంగాభరణమివస్థితం భూతశబ్దోపి నిభాదిశబ్దవత్సాదృశ్యవాచీ ॥ ని॥

భూతం న్యాయ్యోసమేహ్యాస్తే యథార్థాతీతయోరపీతి రత్నమాలా ॥ వేదాంతప్రతిపాద్యమితియావత్ ॥ ని ॥ పుంస్యుత్తంసావతంసౌ ద్వౌ కర్ణపూరేపి శేఖర ఇత్యమరః ॥ కృష్ణం బర్హావతంసేన మయూరపింఛరూపేణావతంసేన విభూషయంతీ సతీ అదివ్యయా చర్మదృశైవ ప్రాకృతేన చర్మమయలోచనేనైవ సమాధిభాజాం యోగినాం సమాధిమభజత్ యోగినో హి యోగాభ్యాససంస్కృతయా దివ్యయా ప్రత్యగ్దృష్ట్యా ఐకాగ్ర్యేణ సమాధింభజంతి ఇయంత్వయత్నాచ్చర్మదృష్ట్యైవ సమాధిమభజత్ మయూరపింఛప్రయుక్తశోభావిశేషమనన్యమనాస్సతీ నిర్నిమేషందృష్ట్యైవావస్థితవతీత్యర్థః ॥ ... ॥ ౫౩ ॥

{ కలాపినాంకల్పితమాల్యభావైః పత్రైస్తదా పత్రిలదేహకాంతిం । అ
వాప్యసంచారితమాలమాద్యాం ఛాయాత్మతాం ప్రాపురివాస్య గావః }

ప్రసంగాద్దేవస్య మయూరపింఛాభరణాని శ్లోకచతుష్టయేన వర్ణయతి ॥ కలాపినామితి ॥ గావో నందస్య సురభయః కల్పితః మాల్యభావో యేషాం తైః మాల్యరూపేణ గ్రథితైః కలాపినాం పత్రైః మయూరపింఛైః పత్రలదేహకాంతిం పత్రంలాతి ఆదత్త ఇతి పత్రిలా పలాశవతీ దేహకాంతిర్యస్యతం మేదురదేహకాంతిమితియావత్ । పత్రోపపదాల్లాతేరాతోనుపసర్గే క ఇతి కః । లచ్ప్రత్యయస్తు న సమ్భవతి సిధ్మాదావపాఠాత్ అతఏవ వామనసూత్రం పత్రంలాతేః క ఇతి ఆద్యాం సంచారితమాలంజంగమతాపింఛవృక్షం కృష్ణమితిభావః । అతఏవ నిగీర్యాధ్యవసానాదతిశయోక్తిః ॥ ని ॥ కాలస్కంధస్తమాలస్స్యాత్తాపింఛోపీత్యమరః ॥ అవాప్యసంప్రాప్య కృష్ణస్య ఛాయాత్మతాం ప్రాపురివ ఛాయావత్త్వమేవాన్వసరన్నిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౫౪ ॥

{ వితన్వతా మాన్మథమింద్రజాలం పింఛేన తాపింఛనిభో బభాసే। అనే
కరత్నప్రభవేన ధామ్నా శరాత్మనా శైల ఇవైంద్రనీలః ॥ ౫౫ ॥ }

వితన్వతేతి ॥ తాపింఛనిభః తమాలశ్యామలః కృష్ణః మాన్మథం మ

స్తత్సంబద్ధమింద్రజాలం ద్రష్టృజనవ్యామోహనం ॥౫॥ అదనేకాలాపరో
క్షం రోమవైస్త్యపనప్తునః । మంత్రౌషధక్రియాశక్తిభిరింద్రజాలం ప్రదర్శ్య
తే । వివస్వతా విస్తారయతా పింఛేన మంద్రజాలికానాం మయూరపింఛమి
వ తేన ద్రష్టౄణాం వ్యామోహాయ । ఇతి ప్రసిద్ధిః అనేకవర్ణప్రభామండలై
మూర్ఖమురంకితా వినానారత్నజన్యేన అంశుమన శాంతాత్మనా ఇంద్రధనుస్స్వ
రూపేణ ॥౫॥ నారస్తుయూవనేకబర్హైః త్రిపిష్టతికత్రిమాలా । ధామ్నా
తేజసా నీలమణినీలః ఇంద్రనీలమయః శైలఇవ బభాసే శార్ఙ్గీ ॥౫౫॥

{ ముహుస్స్పృశన్తీ ముముదే యశోదా ముగ్ధాంగనామోహనవాంశికేన ।
మనీషిణాం మాంగలికేన యూనా మాల్యే ధృతాం మణ్డనబర్హమాలాం }

ముహురితి ॥ యశోదా ముగ్ధాంగనామోహనవాంశికేన ముగ్ధాం
గనానాం మోహనజనకేన వంశవాదకేన వంశనాదైః ముగ్ధాంగనా
నాం మోహజనకేనేత్యర్థః । వంశః శిల్పమస్యేతి వాంశికః శిల్పమితి
సూత్రేణ ఠక్ ప్రత్యయః మనీషిణాం విదుషాం మాంగలికేన క్షేమంక
రేణ మంగళం ప్రయోజనమస్యేతి మాంగళికః ప్రయోజనమితి సూ
త్రేణ ఠక్ప్రత్యయః । యూనా కృష్ణేన మౌళిధృతాం మండనబర్హమా
లాం అలంకారభూతాం పింఛమాలాం ముహుస్స్పృశంతీ వాత్సల్యా
త్పునఃపునస్స్పృశంతీ సతీ ముముదే మోదతేస్మ ॥ ...॥ ౫౬ ॥

{ కృతాస్పదా కృష్ణభుజాంతరాళే ప్రాలంబబర్హావళిరాబభాసే ।
విశుద్ధహేమద్యుతిరబ్ధికన్యా శ్యామాయమానేవ తదంగకాన్త్యా ॥౫౭ }

కృతాస్పదేతి ॥ కృష్ణస్య భుజాంతరాళే వక్షసి కృతాస్పదా ప్రా
లంబబర్హావళిః లంబమానకంఠాభరణరూపా పింఛమాలా కంఠేప్రా
లంబమృజులంబిస్యాత్కంఠాదిత్యమరః ॥ విశుద్ధహేమద్యుతిః స్వతో
నిష్కలంకకనకరుచిః తదంగకాన్త్యా శ్యామాయమానా శ్యామాభవంతీ
లోహితాదేరాకృతిగణత్వాత్క్యష్ । అబ్ధికన్యా లక్ష్మీరివాబభాసే ।
బర్హమాలా ఈషత్కనకరుచిః బహుళశ్యామలత్వేవముత్ప్రేక్షా ॥౫౭॥

సాచీకృతాని ప్రణయత్రపాభ్యాం వ్యావృత్తరాజీవనిభాని శౌరిః ।
సభ్రూవిలాసాని దదర్శ తాసాం వక్త్రాణి వాచాలవిలోచనాని ॥ ౫౮

సాచీకృతానీతి ॥ శౌరిః కృష్ణః ప్రణయత్రపాభ్యామనురాగేణ లజ్జయా చ సాచీకృతాని తిర్యక్కృతాని । వదతి హి సంవృతిరేవ కామితానీతి న్యాయాత్ వదనసాచీకరణం త్రపాయా ఇవానురాగస్యాప్యనుభావః అత ఏవ వ్యావృత్తరాజీవనిభాని వవలితతామరసతుల్యాని సభ్రూవిలాసాని భ్రూవిలాససహితాని వాచాలవిలోచనాని వాచాలాని బహుభాషీణి తిర్యగవలోకనభేదైః స్ఫుటమనురాగం సూచయంతి విలోచనాని యేషాం తాసాం వ్రజవధూనాం వక్త్రాణి దదర్శ ॥ ... ॥ ౫౮ ॥

నిరంకుశస్నేహరసానువిద్ధాన్నిస్పన్దమందాలసనిర్నిమేషాన్ । వం-
శేన కృష్ణః ప్రతిసంబభాషే వార్తాహరాన్వామదృశాం కటాక్షాన్

నిరంకుశేతి ॥ కృష్ణః నిరంకుశేన స్నేహరసేన అనువిద్ధాన్ నిర్యంత్రణప్రేమరసరూషితాన్ నిస్పందమందాలసనిర్నిమేషాన్ నిస్పందాః స్వవిషయాదన్యత్ర విషయే అస్పందమానాః మందాః మదమంథరాః అలసాః ప్రీతివిషయాత్ప్రత్యావృత్తిమాంద్యాత్ ॥ ప్ర ॥ ఆలస్యం తదభీష్టార్థాద్విక్రీడాదేర్యన్నివర్తనమ్ । నిర్నిమేషా నిమేషరహితాశ్చేతి విశేషణసమాసః తాన్ వామదృశాం రుచిరలోచనానామంగనానాం వార్తాహరాన్ సంభోగప్రార్థనారూపతదీయవార్తాహరాన్ స్ఫుటమేవ సమ్భోగేచ్ఛాసూచకత్వాత్తథా వ్యపదేశః । కటాక్షాన్ అవలోకనవిశేషాన్ ॥ ప్ర ॥ యద్గతాగతవిశ్రాంతివైచిత్ర్యేణ వివర్తనం । తారకాయాః కలాభిజ్ఞాస్తం కటాక్షం ప్రచక్షతే । ఇతి శార్ఙ్గదేవః ॥ వంశేన ప్రతిసంబభాషే వేణువాదనవిలాసేన తత్ప్రార్థనాంగీకారం సూచయామాసేత్యర్థః

అశిక్షితం తుంబురునారదాద్యైరాభీరనాట్యం నవమాస్థితేన । జ
గౌ సలీలం జగదేకధామ్నా రాగాబ్ధినా రంజయతేవ విశ్వం ॥ ౬౦ ॥

అశిక్షితమితి ॥ తుంబురునారదాద్యైః గాంధర్వశాస్త్రాభియుక్తైరశి

ష్ఠితమనభ్యస్తం నవం నూతనం ఆభీరనాట్యం ఆభీరభావాభినయం స ఏవ నాట్యతత్త్వేనాధ్యవసితః అస్థితైనావలంబితవతా గాఙ్గాబ్ధినా ॥ ౫ ॥ యోऽసౌ ధ్వనివిశేషస్తు స్వగవర్ణవిభూషితః । రంజకో జనచిత్తానాం స రాగః కథితో బుధైరిత్యుక్తలక్షణానాం శ్రీరాగాదీనాం అబ్ధిసన్నిధానభూతేన। అత ఏవ విశ్వం కృత్స్నం చేతనమచేతనమపి ప్రపంచం రంజయితేవస్థితేన జగదేకధామ్నా జగతామేకేనావాసస్థానేన కృష్ణేన సలీలం యథాతథా జగే గీయతే స్మ ॥ ... ... ॥ ౬౦ ॥

{అపత్రపా సైకతమాశ్రితానాం రాగోదధౌ కృష్ణముఖేందుమగ్నే ।
హస్తావలంబో న బభూవ తాసాముత్తృష్ణానాముత్కలికాప్లుతానాం ।}

అపత్రపేతి ॥ కృష్ణముఖేందావాసన్నే ఉత్తరళీకృతే రాగోదధౌ అనురాగాంబుధౌ అపత్రపా అన్యతో లజ్జేవ సైకతం పులినం తదాశ్రితానాం తదాశ్రయణాద్రాగాబ్ధౌ నిమజ్జనం ప్రాప్తానాం ఉత్కలికాప్లుతానాం ఉత్కంఠాభరితానాం పక్షే కల్లోలాధీనానాం ॥ ని ॥ భవేముత్కలికోత్కంఠాహేలాసలిలవీచిష్వితి విశ్వః ॥ ప ॥ సర్వేన్ద్రియసుఖాస్వాదో యత్రాస్తీతి మనస్త్రియాః । తత్ప్రాప్తిచ్ఛాం సంకల్పాముత్కంఠాం కవయో విదుః । ఉత్తృష్ణానాం తన్ముఖైకదత్తదృష్టితయా పక్షే ఉత్తారయితృదిదృక్షయా చ ఉన్నమితపక్ష్మణాం తాసాం హస్తావలంబో రాగోదధిముత్తరితుం హస్తస్య కశ్చిదవలంబో న బభూవ। తతశ్చాన్యస్య హస్తావలంబనస్యాభావాత్ ఆశ్రితస్య అపత్రపాసైకతస్య కృష్ణముఖేందూదయతరళీభవదుత్కలికాశతగ్రస్తతయా వినశ్వరత్వాత్తాసాం తదభిసరణరూపం రాగోదధౌ నిమజ్జనమేవ ప్రసక్తమితి భావః ॥ ॥ ౬౧ ॥

{అయంత్రితస్వైరగతిస్సతాసాం సంభావితానాం కరపుష్కరేణ ।
ప్రస్విన్నగండః ప్రణయీ చకాశే మద్యేవశానామివ వారణేన్ద్రః ॥}

అయంత్రితేతి ॥ అయంత్రితస్వైరగతిః కమార్గద్యనియమితస్వైరాచరణః ప్రణయీ అనురాగవాన్ ప్రస్విన్నగండః సాత్త్వికభావరూప

స్వేదోల్లసితగండః వారణేంద్రపక్షే మదోద్రేకాదవ్యాహతస్వైరగ మనః క్లిన్నగండశ్చేతియోజ్యం। సకృష్ణః కరపుష్కరేణ కరాంబుజే న నాగపక్షే కరాగ్రేణ ॥ ని ॥ పుష్కరంకరిహస్తాగ్రఇత్యమరః ॥ సం భావితానాముపలాలితానాం తాసాం గోపవధూనాం మధ్యే వశానాం కరిణీనాం మధ్యే వారణేంద్రఇవచకాశే అభిసరణార్థమాగతాస్తాః సర్వారమయామాసేత్యర్థః ॥ ... ... ॥౬౨॥

{ విమోహనేవల్లవగేహినీనాంనబ్రహ్మచర్యంబిభిదే తదీయం । సం
పత్స్యతె బాలకజీవనంతత్సత్యేనయేనైవసతాంసమక్షమ్ ॥ ౬౩ ॥ }

విమోహనఇతి ॥ వల్లవగేహినీనాం గోపభార్యాణాం సమ్మోహనె సమ్భోగేపి ॥ ని ॥ సురతంమోహనంప్రోక్తమితిహలాయుధః ॥ బ్రహ్మ చర్యం స్త్రీసంగరాహిత్యరూపం నబిభిదే నశ్లథమాసీత్ । భిదెఃకర్మ కర్తరిలిట్ । సత్యేనాబాధితెనైవ యేన బ్రహ్మచర్యేణసతాం వ్యాసా దీనాం సమక్షంతత్ప్రసిద్ధం యదశ్వత్థామాస్త్రవిప్లుష్టమితిభావః । బా లకజీవనముత్తరాగర్భాచ్చ్యుతస్యపరీక్షితోజీవనం సంపత్స్యతె సంప న్నం భవిష్యతి ॥ యదిమె బ్రహ్మచర్యం స్యాత్సత్యంచమయి తిష్ఠతి। అ వ్యాహతంమమైశ్వర్యం తేనజీవతుబాలకః ఇత్యుక్త్వా ॥ వ ॥ పాదెన కిమలాభెన బ్రహ్మరుద్రార్చితెనచ । పస్పర్శపుండరీకాక్ష ఆపాదతలమ స్తకం ॥ ఇతి కృష్ణెనపదాస్పృష్టః పరీక్షిజ్జీవనంప్రతిలెభ ఇతి భారతక థా।సమ్పత్స్యతఇతి విమోహనకాలమపేక్ష్య లృట్ప్రయోగః। తథాచ బ్రహ్మచర్యేణ దగ్ధబాలకోజ్జీవనమెవ తదస్ఖలనె ప్రమాణమితి భావః ॥ నను గోపగృహిణ్యోభుక్తాః బ్రహ్మచర్యంచ నస్ఖలితమితికథం ।ఉచ్యతె పురుషస్య బ్రహ్మచర్యం రాగపరవశానాంతత్సమ్భోగాలాభె ప్రాణాన్ ధారయితుమశక్నువంతీనాం స్త్రీణాం తత్ప్రాణత్రాణాయ పరిగ్రహే ణ నలుప్యతే। తదెతన్మహాభారతే పార్థతీర్థయాత్రాయాం ఉలూ ప్యా నాగకన్యకయా మదనాతురయా ప్రార్థితసంభోగం ॥ వ ॥బ్ర

ష్ఠేదస్యమిదంభద్రే మయా ద్వాదశమాసికమ్ । ధర్మరాజేనచాదిష్టం నాహమస్మిన్స్వయంవశ ఇత్యుక్తవంతం పార్థం ప్రతి ॥ ప ॥ జానామ్యహంపాండవేయ యథాచరసి మేదినీం । యథాహి తే బ్రహ్మచర్యమిదమాదిష్టవాన్గురుః ॥ పరస్పరం పతీనాం ప్రియదస్యాత్మజాం ప్రతి । యో నోఽనుప్రవిశేన్మోహాత్స నో ద్వాదశమాసికమ్ ॥ వనేచరేద్బ్రహ్మచర్యమితి నస్సమయః కృతః । పరిత్రాణం చ కర్తవ్యమార్తానాం పృథులోచన ॥ కృత్వా మమ పరిత్రాణం తవ ధర్మో న లుప్యతే । యదిచాప్యస్య ధర్మస్య సూక్ష్మోపి స్యాద్వ్యతిక్రమః । సచ తే ధర్మ ఏవ స్యాద్దత్వా ప్రాణాన్మమార్జునేతి ఉలూపీవచనేన తదనంతరం ॥ ప ॥ ఏవముక్తస్తు కౌంతేయః పన్నగేశ్వరకన్యయా । కృతవాంస్తత్తథా సర్వం ధర్మముద్దిశ్య కారణమ్ ॥ ఇతి అర్జునస్య తద్వచనాంగీకరణప్రతిపాదనేన తత్ర తస్య తత్పరిగ్రహాత్ బ్రహ్మచర్యవైగుణ్యం తత్ప్రాయశ్చిత్తాచరణస్య చానుపదేశేన చావసీయతే ॥ అత్రచ గోపగృహిణీనాం భగవత్పరిగ్రహాలాభే ప్రాణధారణాశక్తతా భాగవతే స్ఫుటం ప్రతిపాదితా । ఇహాపి హస్తావలంబో నబభూవ తాసామితి సూచితైవ । అపిచాస్య బ్రహ్మచర్యస్ఖలనం న తావచ్ఛరమధాతుమోక్షణం భాగవతే ఆత్మన్యవరుద్ధసౌరత ఇతి తస్య గోపికాసంభోగే వీర్యనిరోధోక్తేః నాప్యాలింగనాదినా సర్వాత్మనస్తస్య స్వశరీరాతిరిక్తశరీరాభావాత్స్వశరీరాలింగనాదేశ్చ బ్రహ్మచర్యావిరోధిత్వాదిదంచ పాద్మోత్తరఖండే ॥ ప ॥ ధర్మసంస్థాపనార్థాయ హ్యవతీర్య మహీతలే । పరదారాభిగమనం కథం కుర్యాజ్జనార్దనః ॥ ఇతి పృష్టపతీముమాం ప్రతి । స్వశరీరపరిష్వంగాద్రతిర్నాస్తి వరాననే ఇత్యాదిమహేశ్వరవచనేన స్పష్టం ప్రతిపాదితమ్ । అత్రచాయంత్రితస్వైరగతిరిత్యనేన సూచితం అతో న కశ్చిద్విరోధ ఇతి భావః ॥ ... ॥౬౩॥

స్వసంభవం కృష్ణమవేక్షమాణో బంధుప్రసూతం చ బలం వ్రజేశః ।
నిసర్గమైత్ర్యా నియతైకభావావన్వయుఙ్క్త తౌ వత్సకులాని గోప్తుమ్ ॥

స్వసమ్భవమితి ॥ పరిజనో నందః కృష్ణం స్వసమ్భవం స్వాత్మజం అపేక్షమాణః బలంచ బంధుప్రసూతం స్నేహోద్వసుదేవో బంధురితిబంధుసుతమపేక్షమాణస్సన్నుభయోర్నియోగార్హత్వం పశ్యన్నిత్యర్థః । నిసర్గమైత్ర్యా స్వభావసిద్ధేన స్నేహేన మిత్రశబ్దాద్భావార్థే ష్యఞి షిద్గౌరాదిభ్యశ్చేతి ఙీష్ నియతైకభావౌ నియతస్స్థిరఏకః ఏకరూపః వ్యుత్థానరహితో భావోభిప్రాయో యయోస్తౌ తౌ రామకృష్ణౌ వత్సకులాని వత్సగణాన్గోప్తుం రక్షితుం న్యయుఙ్క్త నియుక్తవాన్॥ ... ॥౬౪॥

{ అనన్యతంత్రస్స్వయమేవ దేవాన్పద్మాసనాదీన్పరిజనయ్య రక్షన్ ।
సంరక్షకస్సీరభృతా సహాసీన్నేతా గవాం నన్దనియోగవర్తీ ॥౬౫॥ }

అనన్యతంత్రఇతి ॥ అనన్యతంత్రః అనన్యాధీనస్స్వయమేవ స్వేచ్ఛామాత్రేణ పద్మాసనాదీన్ బ్రహ్మాదీన్ దేవాన్ పరిజనయోత్పాద్య రక్షన్ సః నేతా నాయకో నందనియోగవర్తీ నందస్య నియోగే వర్తమానస్సన్ సీరభృతా బలదేవేనసహ గవాంరక్షక ఆసీత్ నందేనబాల ఇతి వత్సపాలనమాత్రే నియుక్తో గవామపి రక్షక ఆసీదితి తదాదరాతిశయో దర్శితః । అతఏవ సనైదికైః ప్రత్యహమాతిపాంతఇత్యాదిశ్లోకేషు ప్రసూతానామపి గవాం పాలనమగ్రే వక్ష్యతే ॥ ... ॥౬౬॥

కథంవ్రజేచ్ఛర్కరిలాన్ ప్రదేశాన్పద్భ్యామసౌ పల్లవకోమలాభ్యాం ।
ఇతిస్నుతస్తన్యరసా యశోదా చింతార్ణవే నప్లవమన్వవిందత్ ॥౬౭॥

కథమితి ॥ స్నుతస్తన్యరసా కృష్ణే నందనియోగేన గోవత్సానాం రక్షణాయ వనంప్రతి ప్రతిష్ఠమానే వాత్సల్యేన ప్రస్నుతస్తనోద్భవరసా యశోదా కర్త్రీ అసౌ కుమారః పల్లవకోమలాభ్యాం పదాభ్యాం శర్కరిలాన్ శర్కరావతః దేశే లుబిలచౌ చేతి శర్కరాశబ్దాన్మత్వర్థీయ ఇతిలచ్ప్రత్యయః । ప్రదేశానరణ్యప్రదేశాన్ కథం వ్రజేత్ గంతుం శక్నుయాత్ శక్తౌలిఙ్ ఇతి చింతైవార్ణవస్తస్మిన్ ప్లవం తరణోపాయముడుపం నాన్వవిందత్ నలేభే దుస్తరే చింతార్ణవే మగ్నాభూదిత్యర్థః ॥౬౭

{ విహారవిత్రాసితదుష్టసత్త్వౌ మృగేంద్రపోతావివ ధీరచేష్టౌ । బ
భూవతుస్స్వాం ప్రకృతిం నిగూహ్య బాలౌ యువానావివ తౌ బలాఢ్యౌ ॥ }

విహారేతి ॥ మృగేంద్రపోతౌ సింహశాబకావివ ధీరచేష్టౌ ఉదారచరితౌ సింహశాబకద్వనే వ్యాఘ్రాదీనలక్ష్యీకృత్య సంచరన్తావిత్యర్థః । విహారైః మృగయావిహారైః విత్రాసితాః ఉద్వేజితాః దుష్టసత్త్వాః వ్యాఘ్రాదయః యాభ్యాం తౌ తాదృశౌ రామకృష్ణౌ స్వాం ప్రకృతిం కేన నిర్వృత్తిద్వా కస్యచ్ఛిద్రాత్ కాలాట్కశ్రీతిత్రైమికః కథ్ ప్రత్యయః। బహిష్టిలోపకధానాదనిత్యోర్వ్యయానాంభవతా లెక్ష్ టిలోపఇతి నటిలోపః । భూమ్నా మహిమ్నా పరబ్రహ్మభావరూపేణ యువానావివ బలాఢ్యౌ బలసమృద్ధౌ బభూవతుః ॥ ... ... ॥ ౬౭ ॥

{ సిందూరితౌ వత్సపరాగజాలైస్సితాసితౌ బాలగజావివ ద్వౌ । ఉ
దారలీలావుపలక్ష్య గోప్యస్స్వాంతదానన్యవశా బభూవుః॥౬౮ }

సిందూరితావితి ॥ తదా వత్సపరాగజాలైః వత్సానాం ఖురోద్ధూతైః పాంసుపుంజైస్సిందూరితౌ సంజాతసిందూరౌ సితాసితౌ ధవళమేచకౌ బాలగజౌ కలభావివస్థితౌ ఉదారలీలౌ రమణీయచేష్టౌ తౌ రామకృష్ణౌ ఉపలక్ష్య సర్వా గోప్యః అనన్యవశాః అనన్యాయత్తాః తదుభయమాత్రాధీనాః బభూవుః ॥ వశ ॥ వశో జనస్పృహాయత్తస్వాయత్తత్వప్రభుత్వయోరితి వైజయన్తీ ॥ ... ... ॥ ౬౮ ॥

{ గోపాయమానే వపుషైవ పరస్మిన్ గోరూపతాం వేదగిరో భజన్త్యః
భవ్యైస్స్వరైరసేవన్త పదం తదీయం స్తోభప్రతిచ్ఛన్దనిభైస్స్వశబ్దైః ॥౬౯॥ }

గోపాయమాన ఇతి ॥ పరస్మిన్ పురుషే పరమాత్మని గోపాయమానే గోపవదాచరతీతి కర్తుః క్యఙ్ సలోపశ్చేత్యాచారార్థే క్యఙ్ప్రత్యయః । వేదగిరో గోరూపతాం గవాకారతాం త్వతలోర్గుణవచనస్యేతి పుంవద్భావః । సంజ్ఞాజాతివ్యతిరిక్తా గుణవచనా ఇత్యాహుః । భజన్త్యః ఆశ్రయన్త్యస్సత్యః స్తోభప్రతిచ్ఛందనిభైః సామవేదే ఋగ

క్షరవ్యాప్తసామభాగపరిపూరణార్థాః హాఉహాఉఇత్యాదయశ్శబ్దాః ప్రోక్తాః తత్ప్రతిచ్ఛందనిభైరర్థరాహిత్యేన తత్ప్రతిబింబైరివస్థితైః । ఉపమోపక్రమోత్ప్రేక్షాయామివోత్ప్రేక్షాయామపి నిభశబ్దప్రయోగః భవ్యైశ్శుభైః స్వశబ్దైః తదీయంపదమసేవంత నందగోకులేగవాకృత్యావేదగిరోవతీర్యహుంభారవైర్భగవచ్చరణసేవామకుర్వన్నిత్యర్థః

{అబాలిశో బాలిశవత్ప్రజానాం ప్రఖ్యాపయన్నాత్మని పారతన్త్ర్యం
న్యదర్శయద్విశ్వపతిః పశూనాం బంధే చ మోక్షే చ నిజం ప్రభుత్వం}

అబాలిశఇతి ॥ అబాలిశః అబాలః ఆదిపురుషత్వాత్ । బాలిశవత్బాలేనతుల్యంయథాతథా తేనతుల్యం క్రియాచేద్వతిరితి వతిప్రత్యయః ॥వి॥ బాలిశోబాలమూర్ఖయోరితి వైజయంతీ ॥ ఆత్మనిస్వస్మిన్ పారతంత్ర్యం పశుపాలనరూపం ప్రజానాం జనానాం ప్రఖ్యాపయన్ ప్రకాశయన్ విశ్వపతిరఖిలనాయకః కృష్ణఃపశూనాంసంసారిణాం ॥వ॥ ఆత్మానఃపశవఃప్రోక్తాస్సర్వేసంసారవర్తినఇతిపురాణవచనాత్ బంధేమోక్షేచ సంసరణే సంసారాదుత్తరణేచ నిజమాత్మీయం ప్రభుత్వం న్యదర్శయత్ । ఉదాహరణముఖేన దర్శితవాన్ గోమహిష్యాదీనాం పశూనాంబంధమోక్షకరణమేవ సంసారిరూపిణాం పశూనాం బంధమోక్షయోస్తస్యప్రభుత్వేఉదాహరణమభూదిత్యర్థః ॥ ౭౦ ॥

{ఆత్తోపమర్దేప్యనుమోదమానాదాత్మాధికంపాలయతశ్చవత్సాన్
గావస్తదానీమనఘామవిందన్ వాత్సల్యశిక్షామివవాసుదేవాత్ ॥}

ఆత్తేతి ॥ తదానీం కృష్ణస్య పశుపాలనసమయే గావః ఆత్తోపమర్దేపి స్వస్య పదాక్రమణలేహనాదినాపీడనేప్యనుమోదమానాత్ శ్లాఘమానాదాత్మనస్స్వస్మాదధికం యథాతథా వత్సాన్ పాలయతఃస్వకీయపుత్రపానాదిసమయేపి వత్సానేవ తృణచర్వణాదినా పోషయతశ్చ వాసుదేవాత్కృష్ణాత్ అనఘాం వాత్సల్యశిక్షాం సమ్యగ్వత్సేషు వాత్సల్యాభ్యాసమవిందన్నివ లేభిరఇవ వత్సేషు తన్మాతృభ్యః కదా

చిత్ స్తనదంశాదౌ చరణఘాతాదికుర్వతీభ్యః స్వయుధాయాం వ త్సానవిచార్య తృణచర్వణాదికుర్వతీభ్యశ్చ కృష్ణస్యైవాధికం వాత్స ల్యం వ్యక్తమాసీదిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౭౦ ॥

{ యోఽసావనన్తప్రముఖైరసన్నైర్నిర్విశ్యతే నిత్యమనన్తభూమా । వై
{ మానికానాం ప్రథమస్స దేవో వత్సైరలేలిహ్యత వత్సలాత్మా ॥ ౭౧ ॥

యోఽసావితి ॥ అనంతభూమా నిరవధిమహిమా యోఽసావనంతప్ర ముఖైః అనంతగరుడవిష్వక్సేనాదిభిః అనంతైరసంఖ్యైర్నిత్యముక్తైః ని త్యం సదానిర్విశ్యతే సాక్షాత్కారేణోపభుజ్యతే ॥ తద్విష్ణోః పరమం పదగ్ం సదాపశ్యంతిసూరయః ఇతిశ్రుతిః ॥ భగవతో నిరతిశయానంద రూపత్వేన తైస్సాక్షాత్కుర్వద్భిః ఉపభోగ్యతా । వైమానికానాం వి మానేనచరతాం తేనచరతీతివత్ప్రత్యయః । ప్రథమః ప్రవరఆదిమో వా ॥ ని ॥ ప్రథమాప్రవరాదిమావితివైజయంతీ ॥ సదేవో వాసుదె వో వత్సలాత్మా వాత్సల్యార్ద్రహృదయస్సన్ వత్సైరలేలిహ్యత పౌ నః పున్యేనాలిహ్యత క్రియాసమాహారె యఙ్ కర్మణి లఙ్ విచిత్రా భగ వతః క్రీడేతిభావః ॥ ... ... ॥ ౭౨ ॥

{ మహీయసా మండితపాణిపద్మం దధ్యన్నసారేణమధుప్లుతేన । దృ
{ ష్ట్వాననన్దుః క్షుధయాన్వితాస్తం వత్సానుచర్యాసువయస్యగోపాః }

మహీయసేతి ॥ వత్సానుచర్యాసు వత్సానామనువ్రజ్యాసు క్షుధ యాన్వితాః క్షుధాయుక్తాః వయస్యగోపాః సవయసొగోపాలాఃగో పకుమారాః మహీయసా అతిశయెన మహతా మధుప్లుతేన క్షౌద్రసిక్తే న దధ్యన్నసారెణ దధిసిక్తాన్నవరేణ మండితపాణిపద్మం అలంకృతక రకమలం తంకృష్ణందృష్ట్వాననందుః నందంతిస్మ వయస్యానాంక్షుధాసు దధ్యన్నం దత్వా తాన్ సంతర్పయామాసేత్యర్థః ॥ ॥ ౭౩ ॥

{ స్వాదూనివన్యాని ఫలానితైస్తైస్స్నిగ్ధైరుపానీయనిదర్శితాని । రా
{ మాయపూర్వం ప్రతిపాద్య శేషైస్సపిప్రియేసాదరభుజ్యమానైః ॥ }

స్వాదూనీతి ॥ సకృష్ణస్స్వాదూని మధురాణి తైస్తైస్స్నిగ్ధైః గోపకిరాతాదిభిరుపానీయాహృత్యనిదర్శితాని ఇదం మధురమిదం మధురమితి ప్రదర్శితానివన్యాని వనోద్భవాని ఫలాని పూర్వంరామాయ ప్రతిపాద్య దత్వా ॥ ని ॥ స్పర్శనం ప్రతిపాదనమిత్యమరః॥ పాదరభుజ్యామానైశ్శేషైః బాలదేవభుక్తశేషైః సప్రియే ప్రీతోభవత్ ...॥ ౭౪ ॥

{ తాభ్యాంతదానన్దనిదేశితాభ్యాంరక్షావతీంరామజనార్దనాభ్యాం
విశేషభోగ్యామభజద్విభూతింబృన్దావనంవ్యాపృతధేనుబృన్దం॥ }

తాభ్యామితి ॥ తదా తస్మిన్కాలే వ్యాపృతధేనుబృందం సంచలద్గోధ్గిసికురుంబం బృందావనం నందః వశితాభ్యాం నందనియుక్తాభ్యాం తాభ్యాం రామజనార్దనాభ్యాం రక్షావతీం వాతోష్ణమృగశకుంతకిరాతాదిభ్యస్త్రాణవతీం విశేషభోగ్యాం సౌరభ్యమాధుర్యాద్యాధిక్యాదతిశయేనోపభోగార్హాం విభూతిం పుష్పఫలాదిసమృద్ధిం అభజత్ ప్రాప ॥ ... ... ॥ ౭౫ ॥

{ అగాధకాసారమహీనశష్పమతీక్ష్ణసూర్యంతదచండవాతం । ప్ర
చ్ఛాయనిద్రాయితధేనువత్సంప్రాఘేనిదాఘేపి బభూనభోగ్యం ॥ }

అగాధేతి ॥ అగాధాః అతలస్పర్శనః కాసారాస్సరాంసి యస్మింస్తత్తథోక్తం అహీనశష్పం సమృద్ధబాలతృణం అతీక్ష్ణసూర్యం అతీవ్రతపనం అచండవాతం గ్రీష్మకాలీనేన మహావాతేనరహితం ॥ ని ॥ గ్రీష్మే చండానిలోనిలఇతివైజయంతీ ॥ ప్రచ్ఛాయనిద్రాయితధేనువత్సం ప్రకృష్టాచ్ఛాయాయేషుతాని ప్రచ్ఛాయాని వటమూలాదీని ప్రావిభ్యాధాతుజస్యేత్యాదినా బహువ్రీహిః తేషునిద్రాయితాః నిద్రాసంతోభూతాః ధేనవోవత్సాశ్చ యస్మిన్ లోహితాదేరాకృతిగణత్వాన్నిద్రాశబ్దాత్క్యష్ । గత్యర్థాకర్మకేత్యాదినా కర్తరి క్తః । నిద్రాశబ్దోవృత్తివిషయే తద్వతివర్తతఇతి పదమంజరీకారాదయః అథవానిద్రాతీతినిద్రః ఆతశ్చోపసర్గఇతికర్తరికప్రత్యయః తతఃక్యష్ తద్బృందా

వసంప్రాప్తేనిదాఘేపి కిశోరే గ్రీష్మేపి భోగ్యం కాసారశోషాదిదోషాభావాదుపభోగ్యంబభూవ ॥ ... ... ॥ ౭౬ ॥

{ నవ్యాధిపీడానచదైత్యశంకానాసీద్గవాంవ్యాఘ్రభయంచతస్మిన్ ।
స్వబాహుకల్పేనబలేనసార్ధంనారాయణేరక్షతినన్దలక్ష్మీం ॥ ౭౭ ॥ }

నవ్యాధీతి ॥ తస్మిన్బృందావనే నారాయణేకృష్ణే స్వబాహుకల్పేన స్వబాహుతుల్యేన తద్వత్సహకారిణా బలేన బలదేవేన సార్ధం నందస్యలక్ష్మీం గోధనాదిరూపాం రక్షతిసతి గవాం వ్యాధిపీడా నాసీత్ । దైత్యశంకా చ అసురైర్గవాదీనామపహారస్య శంకా చ నాసీత్ వ్యాఘ్రభయం గవాం భక్షకేభ్యో వ్యాఘ్రాదిదుష్టసత్త్వేభ్యో భయం చ నాసీత్ ॥

{ నిరీతయస్తేనిరపాయవాంఛానిశ్శ్రేయసాదప్యధికప్రమోదాః । ప్ర
పేదిరేఽపూర్వయుగానుభూతింగోపాస్తదాగోప్తరివాసుదేవే }

నిరీతయఇతి ॥ తదా వాసుదేవే గోప్తరిసతి నిరీతయః ॥ వ ॥ అతివృష్టిరనావృష్టిర్మూషికాశ్శలభాశ్శుకాః । అత్యాసన్నాశ్చ రాజానష్షడేతా ఈతయస్స్మృతాః ॥ ఇత్యుక్తరూపేతి బాధారహితాః నిరపాయవాంఛాః అభ్రంశవాంఛాః ఫలవదభిలాషాః అతఏవానర్థనివృత్తేరర్థప్రాప్తేశ్చ పురుషార్థస్య పౌష్కల్యేన నిశ్శ్రేయసాదపవర్గాదప్యధికప్రమోదాః అతిశయితహర్షాః తే గోపాః అపూర్వయుగానుభూతిం ప్రపేదిరే । యుగచతుష్టయేప్యేవమవస్థానస్య దుర్లభత్వాత్తద్విలక్షణాలౌకికయుగానుభవం ప్రాపుః ॥ ... ...॥ ౭౮ ॥

{ వత్సానుచర్యాచతురస్యకాలేవంశస్వనైశ్శ్రోత్రసుధాంవిధాతుః ।
గతాగతప్రాణదశామవిన్దన్గోపీజనాస్తస్యగతాగతేషు ॥ ౭౯ ॥ }

వత్సేతి ॥ గోపీజనాః వత్సానాం అనుచర్యాయామనుచరణే చతురస్య దక్షస్య కాలే ఉచితసమయే వంశస్వనైః వేణునాదైః కర్ణసుధాం కర్ణామృతంవిధాతుః కృష్ణస్యేత్యయోమాయమితిషష్ఠీప్రతిషేధాద్ద్వితీయా । తస్యకృష్ణస్య గతాగతేషు గమనాగమనేషు భావేక్తః గ

తాగతప్రాణకయోః యథాసంఖ్యం గమనే గతప్రాణౌ మార్గమనే ఆగ
తప్రాణౌ చ వక్షాం అపిందర్ పాక్షిపుః క్షణమపి తద్విరహం నసేహిర
ఇత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౭౯ ॥

{ఆఘ్రాతవర్త్మా నను రణ్యభాగేష్వారణ్యకై రాశ్రితధేనుభావైః ।
కేనాపితస్యాపహృతం కిరీటం ప్రత్యాహరత్ప్రైక్షత పత్రినాథః ॥}

ఆఘ్రాతేతి ॥ అరణ్యభాగేషు అరణ్యప్రదేశేషు ఆశ్రితధేనుభావైః
ధేనుభావమాశ్రిత్య చరద్భిః ఆరణ్యకైః అరణ్యగేయైః వేదాంతభాగైః
ఆఘ్రాతవర్త్మా నమాఘ్రాతమార్గం కృష్ణమితి శేషః నందవ్రజే ధేను
భావమాశ్రిత్య కృష్ణసేవార్థం సంచరంతో వేదాన్తాః కృష్ణే పరబ్ర
హ్మణి తాత్పర్యగౌరవాత్తస్య గమనమార్గమపి ఆజిఘ్రన్నితి భావః త
స్యకృష్ణస్య కేనాపిదైత్యేనాపహృతం కిరీటం మకుటం ప్రత్యాహరత్
కృష్ణాయార్పయితుం తతో దైత్యాద్గృహీత్వా పునరాహరత్ పత్రినా
థో గరుడః ప్రైక్షతాపశ్యత్ । కృష్ణాయ తం మకుటమర్పయితుమే
వ తముద్దిశ్యాగచ్ఛత్ తం దృష్టవానిత్యర్థః । పురా క్షీరార్ణవే ని
ద్రాణస్య పురుషోత్తమస్య కిరీటం బలినాపహృతంగరుడేన పునస్తతో
గృహీత్వ కృష్ణావతారే ప్రత్యర్పితమితిపౌరాణికీకథా... ॥ ౮౦ ॥

{దేవస్యముగ్ధోదశయస్యదైత్యాద్వైరోచనాద్వ్యాళభుజోపనీతః
కృష్ణస్యమౌళౌ కృతబర్హచూడేన్యస్తః కిరీటో నిబిడీబభూవ॥౮౧}

దేవస్యేతి ॥ వైరోచనాత్ విరోచనసంబంధినస్తత్పుత్రాద్దైత్యాద్బ
లేః విరోచనశబ్దాత్సంబంధసామాన్యేణ ప్రత్యయః । వ్యాళభుజాసర్ప
భోజినా గరుడేన ఉపనీతో ముగ్ధోదశయస్యదేవస్య క్షీరోదశాయినఃప
రమపురుషస్యకిరీటః॥ని॥కిరీటంపున్నపుంసకమిత్యనుశాసనాత్పుల్లిఙ్గతా
కృతబర్హ చూడే రచితబర్హావతంసే కృష్ణస్య మౌళౌ శిరసి న్యస్తోని
హితస్సన్ నిబిడీబభూవ క్షీరోదశాయిపురుషోత్తమమహాఖ్యానుగుణమ
హాకారతయా స్వతః అనిబిడోపి కృష్ణమౌళ్యుచితమాకారమాశ్రిత్యని

విడంబభూవ । అభూతతద్భావఇత్యాదినాచ్విప్రత్యయః... ॥ ౮౧ ॥

{ సమాహితైరగ్నిషుయాయజూకైరాధీయమానానిహవీంషిభోక్తా
భక్త్యేకలభ్యోభగవాన్కదాచిత్పత్నీభిరానీతమభుఙ్క్తభోజ్యం }

సమాహితైరితి ॥ సమాహితైరేకాగ్రచిత్తైః యాయజూకైరిజ్యాశీలైః ॥ ని ॥ ఇజ్యాశీలోయాయజూకఇత్యమరః ॥ అగ్నిష్వాహవనీయాదిష్వాధీయమానాని హూయమానాని హవీంషి చరుపురోడాశాదీని భోక్తాభోక్తుం శీలవాన్ తాచ్ఛీల్యేతృన్ప్రత్యయః । అతఏవ తద్యోగేద్వితీయా । భక్త్యేకలభ్యోభక్తిమాత్రలభ్యః శివభాగవతవత్సమానః। భగవాన్కృష్ణః కదాచిజ్జాతుపత్నీభిః కేషాంచిదారబ్ధయజ్ఞానాంఋషీణాం పత్నీభిరానీతముపాహృతం భోజ్యం పాయసాదికమభుఙ్క్త భుఙ్క్తేస్మ । భగవాన్విధివదాహవనీయాదిషుహుతం చరుపురోడాశాది హవిరేవ భుఙ్క్తేఇతిస్వభావః । తదపి యజ్వభిరేవ హోతవ్యంనపత్నీభిః నపత్నీజుహుయాదితి ప్రతిషేధాత్ అథాపి భక్తైకపక్షపాతిత్వాత్ప్రీత్యర్థమేవ పత్నీభిరానీతం యత్కించిద్భోజ్యమాత్రంభుక్తవానితిభావః। ఇయంకథాభాగవతేవర్ణితా । విభక్తధనేషు భ్రాతృషువిభక్తా భ్రాతరఇతివత్ సమాహితచిత్తైరిత్యర్థే సమాహితైరిత్యుత్తరపదలోపేన ప్రయోగఇత్యాహుః ॥ ... ... ॥ ౮౨ ॥

{ కరాంబుజస్పర్శనిమీలితాక్షానామర్శనైరాకలితార్ధనిద్రాన్ ।వ
త్సాననన్యాభిముఖాంత్సమేనేప్రహ్వాకృతీన్భక్తిభరావనమ్రాన్॥ }

కరాంబుజేతి ॥ సకృష్ణః కరాంబుజస్పర్శేన నిమీలితాక్షాన్ సుఖాజ్ఝటితిమీలితలోచనాన్ ఆమర్శనైః కరాంబుజేన సమన్తాత్పరామర్శనైః ఆకలితార్ధనిద్రాన్ ప్రాప్తానుపలబ్ధనిద్రాన్ అనన్యాభిముఖాన్స్వాభిముఖతయైవావతిష్ఠమానాన్ ప్రహ్వాకృతీన్ నిద్రాసుఖేనావనతాకృతీన్ వత్సాన్ భక్తిభరేణ భక్త్యతిశయేన ॥ ని ॥ అవ్యథాతిశయోభరఇత్యమరః ॥ అవనమ్రాన్మేనే ।తథోత్ప్రేక్షతేత్యర్థః ।వత్సానాం

స్వభావఈదృశఇతిస్వభావోక్తిరలంకారః ॥ ... ॥ ౮౩ ॥

{రోమన్థఫేనాంచితసృక్వభాగైరస్పన్దనైరర్ధనిమీలితాక్షైః । అనా
వృతస్తన్యరసైర్ముకుందః కండూయితైర్నిర్వృతిమాపవత్సైః॥౮౪}

రోమంథేతి ॥ ముకుందః రోమంథఫేనాంచితసృక్వభాగైః రోమంథో గోమహిష్యాదీనాం నిగీర్ణస్య తృణాదేఃపునఃపునరుద్గీర్యభక్షణం తదుద్గలేనఫేనేనాంచితాః పూజితాః అంచెఃపూజాయామితీడాగమః। చిహ్నితా ఇతియావత్ తథాభూతాః సృక్వభాగాఓష్ఠప్రాంతభాగాయేషాంతైః ॥ ని ॥ప్రాన్తావోష్ఠస్యసృక్వణీఇత్యమరః ॥ కండూయితైః స్వేనకృతకండూయనైః అతఏవ కండూయనలాభాదస్పందనైః స్పందరహితైరర్ధనిమీలితాక్షైః కండూయనసుఖాదర్ధనిమీలితలోచనైః అనావృతస్తన్యరసైర్వత్సైః నిర్వృతింసుఖమాపవత్సేషు వాత్సల్యాతిశయాత్ కండూయనేన తేషాం సుఖాత్ స్వయమపిసుఖంప్రాపేత్యర్థః॥ స్వభావోక్తిరలంకారః ॥ ... ... ॥ ౮౪ ॥

{సిషేవిరేశాద్వలితాన్ప్రదేశాన్ కృష్ణస్యధామ్నామణిమేచకేన।
వసున్ధరాయామపికేవలాయాంవ్యాపారయంతోవదనానివత్సాః}

సిషేవిరఇతి ॥ వత్సాః మణిమేచకేన నీలమణిశ్యామలేన కృష్ణస్యధామ్నా త్విషా శాద్వలితాన్ శాద్వలీకృతాన్ శాదేన నవతృణేనహరితీకృతాన్ ॥ ని ॥ శాద్వలశ్శాదహరితఇత్యమరః ॥ కేవలాయాం తృణరహితాయామపి వసుంధరాయాం వదనాని వ్యాపారయంతస్సన్తః కృష్ణధామ్ని తృణభ్రమాదితిభావః సిషేవిరే సేవంతేస్మ ॥ ౮౫ ॥

{నవప్రసూతాస్సతదావనాంతేపయస్వినీరప్రతిమానదోహాః । పరి
భ్రమశ్రాన్తపదానదూరాత్ప్రత్యాగతాన్పాయయతేస్మవత్సాన్॥}

నవప్రసూతాఇతి ॥ సకృష్ణః నవం యథాతథా ప్రసూతాఃఅప్రతిమానదోహాః అసదృశదోహాః బహుక్షీరాఇతియావత్ పయస్వినీః దోగ్ధ్రీః కర్మాణి వనాంతేపరిభ్రమణేన శ్రాంతపదాన్ ఉల్లళనేనశ్రాం

తిచరణాన్ అహూరాత్ప్రత్యాగతాన్ సమీపపపరిక్రమ్య తతో గృహం
ప్రాప్తాన్ వత్సాన్పాయయతేస్మ । దోహం ప్రతిషిధ్య వత్సానేవ పా
యయామాస । గతిబుద్ధీత్యాదినా ద్వికర్మకతా ॥ ... ॥ ౨౭ ॥

{ నివిశ్యమూలేషు వనద్రుమాణాం నిద్రాయితానాం నిజతర్ణకానాం ।
అఙ్గాని గాస్సాదరమాలిహంతీరమంస్త సంభావ్య సుతాన్స్వమాతుః }

నివిశ్యేతి ॥ కృష్ణః వనద్రుమాణాం మూలేషు నివిశ్యోపవిశ్య నిద్రా
యితానాం నిద్రాణానాం నిజతర్ణకానామాత్మీయానాం సద్యోజాత
వత్సానామంగాని సాదరమాలిహంతీః సమన్తాల్లిహంతీః గాః స్వమా
తుర్యశోదాయా అపి సంభావ్య సుతాః తతోఽపి శ్లాఘనీయవాత్సల్యాస
తాః అమంస్త మన్యతేస్మ ॥ని॥ సద్యోజాతస్తు తర్ణక ఇత్యమరః ॥౨౮॥

{ స నైచికీః ప్రత్యహమాతపాంతే ప్రత్యుక్తఘోషా ఇవ వత్సనాదైః ।
మధూని వంశధ్వనిభిః ప్రయచ్ఛన్నినాయ భూయోపి నివాసభూమిం }

స ఇతి ॥ స కృష్ణః ప్రత్యహం ప్రతిదినమాతపాంతే సాయంసమ
యే వంశధ్వనిభిః వేణునాదైః మధూని శ్రోత్రపేయాని ప్రయచ్ఛన్
సన్ వత్సనాదైః ప్రత్యుక్తఘోషా ఇవ గృహసామీప్యే సతి గృహబద్ధా
న్వత్సానుద్దిశ్య ఘోషే కృతే తేషాం శబ్దైః ప్రత్యుత్తరితఘోషా ఇవ స్థి
తాః నైచికీః ఉత్తమగవీః ॥ని॥ ఉత్తమా గోషు నైచికీత్యమరః ॥ భూయో
పి నివాసభూమిం గోష్ఠం నినాయ ॥ ... ... ॥ ౨౯ ॥

{ సమావ్రజన్ విశ్వపతిర్వ్రజాంతం గోభిస్సమం గోపవిలాసినీనాం ।
ఉల్లాసహేతుస్సబభూవ దూరాదుద్యన్వివస్వానివ పద్మినీనామ్ ॥ }

సమావ్రజన్నితి ॥ గోభిస్సమం వ్రజాంతం గోష్ఠసమీపం ॥ని॥ ఆం
తో స్త్ర్యాసితే మృత్యౌ స్వరూపే నిశ్చయే అంతిక ఇతి వైజయంతీ ॥ దూ
రాత్సమావ్రజన్విశ్వస్య పతిః కృష్ణః దూరాదుద్యన్నావిర్భవన్నేవ వి
వస్వాన్ సూర్యః పద్మినీనామివ గోపవిలాసినీనాం ఉల్లాసహేతుః ప్ర
మోదహేతుర్బభూవ సూర్యపక్షే గావః కిరణాః ఉల్లాసో వికాసః వ్రి

జాంతస్థానేషు ప్రాచీభాగప్రతీతిరనువర్తవ్యా ॥ ...॥ ౮౯ ॥

నివర్తయన్గోకులమాత్తవంశో మన్దాయమానే దివసే ముకుందః। ప్రి
యాదృశాంపారణయా స్వకాన్త్యా బర్హావృతం వ్యాతనుతేవ విశ్వం।

నివర్తయన్నితి ॥ దివసే మందాయమానే మందీభవతి సతి లోహితాదిత్యాత్ కృష్ణః ఆత్తవంశో గృహీతవేణువాద్యో గోకులం నివర్తయన్ముకుందః ప్రియాదృశాం గోపీలోచనానాం పారణయా తృప్తికారిణ్యా స్వకాన్త్యా విశ్వం బర్హావృతమివ వ్యాతనుతాకరోత్ ॥౯౦॥

బాలం తరుణ్యస్తరుణం చ బాలాస్తమన్వరజ్యన్త సమానభావాః । త
దద్భుతం తస్య విలోభనం వా తస్యైవ సర్వార్హరసాత్మతా వా ॥౯౧॥

బాలమితి ॥ బాలం తం కృష్ణం తరుణ్యః తరుణం తం బాలాశ్చ సమానభావాః వయోవైషమ్యేఽపి సమానవయస ఇవ తుల్యభావాస్సత్యః అన్వరజ్యంత రజ్యంతేస్మ । అత్ర వనితానాం తం ప్రాప్య రక్తతాపత్తిరాఖ్యాయత ఇతీత్థంభూతాఖ్యానే అనుశబ్దః । అతఏవ లక్షణేత్థంభూతాఖ్యానేత్యాదినా తస్య కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞతయా తద్యోగే ద్వితీయా । తస్య బాల్యదశాయాం తరుణ్యస్తారుణ్యదశాయాం బాలాశ్చ సమానవయస ఇవ తస్మిన్నరజ్యంతేత్యర్థః । అద్భుతం అన్యత్రైవ మదర్శనాదాశ్చర్యం । తత్ అననురూపవయసామపి స్త్రీణామనురంజనం తస్య కృష్ణస్య విలోభనం వా తత్తదనురూపాకారప్రదర్శనాదినా ప్రలోభనం వా తస్యైవ సర్వార్హరసాత్మతా వా సర్వార్హస్సర్వోచితః సర్వేషామాస్వాదనీయో రసః రసో వై స ఇతి శ్రుతిసిద్ధో నిరతిశయానందః తద్రూపతా వా ఇత్థమితి నిర్ధారయితుం న శక్యత ఇత్యర్థః । కార్యకారణయోరభేదోపచారాత్ తద్విలోభనమిత్యాదిసామానాధికరణ్యం ॥

అవేదిషాతాం పృథుకౌ పితృభ్యాం తారుణ్యపూర్ణౌ తరుణీజనేన ।
వృద్ధౌ పురావృత్తవిశేషవిద్భిః క్లప్తైన్ద్రజాలావివ రామకృష్ణౌ ॥౯౨॥

అవేదిషాతామితి ॥ రామకృష్ణౌ క్లప్తైంద్రజాలౌ ఐంద్రజాలికావివ

పితృభ్యాం యశోదయానందెనచ పృథు కావస్థ కాన వేదిషాతాం అవగతౌ। విదజ్ఞానఇతిథాతోః కర్మణిలుఙ్ । తరుణీఙ నెనతారుణ్యప్రాప్తా వ వెదిషాతాం పురావృత్తవిశేషవిద్భిః భగవదవతారావిమావితి ఇతిహాసవిశేషం జానద్భిః పురాణపురుషతయా వృద్ధావవేదిషాతాం యథా ఏకఏవైంద్రజాలికో నానారూపెణ ప్రతీయతె తథా గ్రహీతృరుచ్యాదిభేదెన బాలాదిరూపతయా ప్రతీతావిత్యర్థః ఉపమానుప్రాణితఉల్లెఖాలంకారః ఏకస్యాపి నిమిత్తవశాదనెకధాగ్రహణముల్లెఖః ॥౯౨॥

{ అథాపదానంమదనస్యదాతుమాదాతుమాలోకయతాంమనాంసి
{ నవంవయోనాథసమం ప్రపెదేగుణోత్తరంగోపకుమారికాభిః ॥ }

అథేతి ॥ అథ కృష్ణస్య యౌవనప్రాదుర్భావానంతరం గోపకుమారికాభిర్నందవ్రజజాతాభిః అప్సరోవతారరూపాభిః మదనస్య అపదానం పరాక్రమం ॥ ని ॥ అపదానంపరాక్రమఇతివైజయంతీ ॥ దాతుం ఆలోకయతాం మనాంస్యాదాతుమపహర్తుంచ గుణోత్తరం కాంతిసౌందర్యసౌకుమార్యాదిగుణభూయిష్ఠం నాథసమం కృష్ణస్యానురూపం నవంవయః ప్రథమయౌవనం ప్రపేదే ప్రాప్తం కర్మణిలిట్ ॥౯౩॥

{ అనఙ్గసింధోరమృతప్రథిమ్నారసస్యదివ్యేనరసాయనెన । మహీయసీంప్రీతిమవాపతాసాంయోగీమహాన్యౌవనసమ్భవేన ॥౯౪॥ }

అనంగేతి ॥ మహాన్ యోగీ కృష్ణః ॥ వ ॥ ఏవముక్త్వా నమహాబాహుర్మహాయోగెశ్వరోహరిః । యత్రయోగెశ్వరఃకృష్ణఇత్యాదిశాస్త్రాత్ అనంగసింధోర్మదనసాగరస్యామృతప్రథిమ్నా అమృతభూమరూపేణామృతవత్సారభూతెనెత్యర్థః । రసస్య శృంగారాఖ్యస్య దివ్యేనరసాయనెన దివ్యరసాయనవత్సద్యోరసోదయకరేణేత్యర్థః । తాసాంగోపకుమారికాణాం స్వార్థమవతీర్ణానాం యౌవనసమ్భవెన యౌవనోదయెన మహీయసీం మహత్తరాం ప్రీతిమవాప । మహాన్ యోగీ గోపికాసంభోగమిచ్ఛతిస్మేతివిరోధఃప్రాచీనతదీయతపఃఫలప్రదానార్థ

త్వేన తత్సమాధానం చేతి విరోధాభాసోలంకారః ॥ ... ॥౯౪॥

{ విజృమ్భమాణస్తనకుట్మలానాం వ్యక్తోన్మిషద్విభ్రమసౌరభాణాం ।
మధువ్రతత్వం మధురాకృతీనాం లేభే లతానామివ వల్లవీనామ్ ॥౯౫॥ }

విజృమ్భమాణేతి ॥ సకృష్ణః విజృంభమాణౌ స్తనౌకుట్మలేఇవ యాసాం వల్లీపక్షే స్తనసదృశాని కుట్మలాని యాసామితి సమాసః। వ్యక్తం స్ఫుటమున్మిషన్ వికసన్ విభ్రమః సౌరభమివ యాసాం పక్షే పూర్వవన్మధ్యమపదలోపీసమాసః మధురాకృతీనాం మనోజ్ఞరూపాణాంవల్లవీనాం లతానామివ మధువ్రతత్వం లేభే ప్రపేదే మధుకరోవల్లీరివ వల్లవీరుపభోక్తుం ప్రవృత్తఇత్యర్థః ॥ ... ... ॥౯౫॥

{ అతిప్రసఙ్గాదవధీరయన్త్యా ప్రాచీనయా సంయమితో నియత్యా। పా
ఞ్చాలకన్యామివ పంచభుక్తాం ధర్మస్సతీరాదృత తాదృశీస్తాః ॥౯౬॥ }

అతిప్రసంగాదితి ॥ తాదృశీః కృష్ణమభిసరన్తీస్తాః అతిప్రసఙ్గాదవధీరయన్త్యా ఏకత్రాతిప్రవృత్తిర్జాతేతి అన్యత్రాపిప్రసంగోఽతిప్రసంగః తతః క్షిపన్త్యా ప్రాచీనయా నియత్యా ప్రాగ్భవీయేన నిజతపోరూపేణ కర్మణా సంయమితో నియమితో ధర్మః పంచభిః పాండవైర్భుక్తాం పాంచాలకన్యాం ద్రౌపదీమివ సతీరాదృత పతివ్రతా ఇత్యాద్రియతేస్మ । ప్రాగ్భవీయకర్మబలాత్కృష్ణస్య స్వస్వపతిరూపానేకభోగేపి తాసాం ధర్మపథభ్రంశో నాసీదిత్యర్థః । ఆదృతేత్యాఙ్పూర్వాత్ దృఙ్ ఆదరఇతిధాతోర్లుఙ్ ॥ ... ... ॥౯౬॥

{ దిశాగజానామివ శాక్వరాణాం శృఙ్గాగ్రనిర్భిన్నశిలోచ్చయానామ్ ।
సతాదృశో బాహుబలేన కణ్ఠాన్నిపీడ్య లేభే పణితేన నీళామ్ ॥౯౭॥ }

దిశాగజానామితి ॥ సకృష్ణః దిశాగజానాం దిగ్గజానామివ శృంగాగ్రనిర్భిన్నశిలోచ్చయానాం విషాణాగ్రవిదళితపర్వతానాం శాక్వరాణాం వృషభాణాం ॥ ని ॥ శాక్వరోవృషభేచ్ఛందోవిశేషే శాక్వరం మతమితివిశ్వః ॥ కంఠాన్ తాదృశో తథాభూతేనఅసురమర్దనాదిషు ప్రి

సిద్ధేన బాహుబలేన నిపీడ్య కంఠనిపీడనేన తాన్మారయిత్వేత్యర్థః యావత్ ।
పణితేన వృషభమర్దనరూపేణ శుల్కేన నీళాం నామ కన్యాం లేభే ।
ఏవం హరివంశే కథా విదేహనగరే యశోదానుజః కుమ్భకో నామ గ
వాం పతిరాసీత్తస్య వ్రజే కాలనేమేరసురస్య సుతాః సప్తప్రాగ్భవ
తాఃజాతాః పూర్వవైరమనుస్మృత్య కృష్ణాపచికీర్షయా వృషభరూ
పేణ న్యవసన్ తైశ్చ గోకులపిత్రాపనిర్యన్త్రణసస్యభక్షణాద్యుపద్రవే
షు క్రియమాణేషు స్వయం దమయితుమశక్యేషు చ తేషు య ఏషాం
దమయితా తస్మై స్వకన్యాం నీళాం దాస్యామీతి కుంభకః ప్రతిజజ్ఞే త
త్ర చ కదాచిత్కృష్ణస్సమాగత్య తాన్మారయిత్వా నీళాం జగ్రాహేతి॥

కరేణ దమ్భోళికఠోరతుఙ్గాన్దేహాన్పృథూన్దానవదుర్వృషాణాం।
విమృద్య నూనం విదధే ముకున్దః ప్రియాస్తనస్పర్శవిహారయోగ్యాన్

కరేణేతి ॥ ముకుందః దానవదుర్వృషాణాం అసురరూపాణాం దు
ర్వృషభాణాం దంభోళికఠోరతుంగాన్ వజ్రకఠినానున్నతాంశ్చ పృ
థూన్ దేహాన్ కరేణ విమృద్య నూనం ప్రియాయాః నీళాయాః స్తన
స్పర్శవిహారయోగ్యాం అభ్యాసం విదధే ॥ ని ॥ యోగ్యాభ్యాసార్క
యోషితోరితి విశ్వః ॥ కఠినానాం వృషభవపుషాం విమర్దనమతికఠిన
నీళాకుచస్పర్శనసహనాయ ప్రథమాభ్యాస ఇవాభూదిత్యుత్ప్రేక్షా ॥

ఆత్మీయపర్యంకభుజఙ్గకల్పావశేషస్య రక్షాపరిఘౌ పృథివ్యాః । నీ
ళోపధానీకరణాత్సమేనే భూయిష్ఠధన్యౌ భుజపారిజాతౌ ॥౯౯॥

ఆత్మీయేతి ॥ సకృష్ణః ఆత్మీయపర్యంకభుజంగకల్పౌ స్వకీయమంచ
భుజంగస్య శేషస్య సదృశౌ పృథివ్యాః అశేషస్య రక్షాపరిఘౌ అప్రతిహతే
స్యరక్షార్థార్గళరూపౌ ॥ ని ॥ పరిఘో యోగభేదాస్త్రముద్గరేర్గళ
ఘాతయోరితి విశ్వః ॥ భుజపారిజాతౌ పారిజాతావివస్థితౌ భుజౌ నీ
ళాయా ఆశ్లేషసమయే ఉపధానీకరణాద్భూయిష్ఠధన్యౌ భృశం కృతా
ర్థౌ మేనే ఇతి తస్యాం ప్రేమాతిశయోక్తిః ॥ ... ॥ ౯౯ ॥

రాగాదిరోగప్రతికారభూతం రసాయనం సర్వదశానుభావ్యం ।
ఆసీదనుధ్యేయతమం మునీనాం దివ్యస్య పుంసో దయితోపభోగః ॥

రాగేతి ॥ దివ్యస్య పుంసః పరమపురుషస్య కృష్ణస్య దయితోపభోగః సర్వదశానుభావ్యం న తు ప్రసిద్ధరసాయనవత్సమయవిశేషం ప్రతీక్ష్య సేవ్యం రాగాదిరోగాణాం ప్రతికారభూతం భేషజత్వం ప్రాప్తం రసాయనం దివ్యౌషధం మునీనామృషీణామప్యనుధ్యేయతమమతిశయేనానుధ్యేయమాసీత్ । అత్ర దయితోపభోగే ప్రసిద్ధరసాయనవైలక్షణ్యవిశిష్టరసాయనత్వారోపరూపో రూపకభేదః । స చ విరోధాభాసగర్భః । లోకే హ్యుపభోగో భావ్యమానో భావుకస్యోద్దీపనవిభావతయా రాగాదికముత్పాదయతి । అయం తు భావ్యమానో రాగాదికం క్షపయతీతి విరోధస్య భగవచ్చరితానుధ్యానరూపతయా తత్సమాధానస్య చ సత్త్వాత్ । రాగాదిరోగప్రతీకారభూతమితి విశేషణేన ॥ ప ॥ భజతే తాదృశీం క్రీడాం యాం శ్రుత్వా తత్పరో భవేత్ ఇతి భాగవతోక్తరీత్యా భగవతో గోపికాసంభోగస్య లోకానుగ్రహార్థత్వమపి దర్శితం । రాగిణో హి సంభోగకథాశ్రవణే స్వయమేవ కుతూహలినః ప్రవర్తంతే । తచ్ఛ్రవణం భగవద్రూపవిషయమాహాత్మ్యాద్యంతఃకరణశుద్ధిమాధాయ రాగాదికం క్షపయతి । అత ఏవ విషయమాహాత్మ్యానుస్మృతిజనకతయా మునీనామప్యనుధ్యేయతా ॥ ... ... ॥ ౧౦౦ ॥

అనుద్రుతా నూనమనఙ్గబాణైస్సులోచనాలోచనభాగధేయం । ప్ర
త్యగ్రహీషుః ప్రతిసన్నివృత్తం త్యక్తేతరైరక్షిభిరాత్మనా చ ॥ ౧౦౧ ॥

అనుద్రుతా ఇతి ॥ సులోచనాః గోపసుదృశః ప్రతిసన్నివృత్తం నిశాం లబ్ధ్వా విదేహాదిశాత్ప్రత్యావృత్తం లోచనానాం భాగధేయం భాగ్యభూతం తం కృష్ణం నూనం అనంగబాణైరనుద్రుతా అనుసృతాస్సత్యః త్యక్తేతరైర్విసృష్టవిషయాంతరైః అక్షిభిరాత్మనా మనసా చ త్యక్తేతరేణేతి వచనవిపరిణామేన విశేషణానుషంగః । ప్రత్యగ్రహీషుః

ప్రత్యుద్గమనేనాంగీచక్రుః యథా దేశాన్తరాత్ప్రతినివృత్తం బాంధుం తదీయాః స్వకీయైః కైశ్చిదనుగంతృభిః సమ్భూతాః ప్రత్యుద్గచ్ఛంతి ఏవం కృష్ణం లోచనైః ప్రత్యుద్గచ్ఛంత్యోఽంగనాః మదనబాణైరనుద్రుతాః ప్రత్యుజ్జగ్మురితి మదనబాణానామపి తదనుగామితయా ప్రత్యుద్గంతృత్వముత్ప్రేక్ష్యతే। తత్ర చ నిమిత్తం మదనబాణప్రేరితానాం తాసాం లోచనాంతప్రత్యుత్పతనానంతరం కృష్ణస్యాపి మదనబాణవిద్ధతేతి భావః। యద్వా యథా కైశ్చిద్బాధకైరనుద్రుతాః బాధపరిహారాయ జవాద్గత్వా కంచన సమర్థం శరణం గృహ్ణన్తి ఏవం తద్విశ్లేషసమయే మదనబాణైర్బాధకైరనుద్రుతాస్సులోచనాస్తం ప్రత్యావృత్తముపలభ్య తద్బాధనివర్తనాయ శరణం జగ్మురితి శ్లోకతాత్పర్యార్థః

{ వ్రజోపకంఠే విబుధానుభావ్యో గోపీజనైరాత్మగుణావదాతైః। స
మావృతో నన్దసుతశ్చకాశే తారాగణైరిందురివాన్తరిక్షే ॥ ౧౦౨॥ }

వ్రజేతి ॥ విబుధానుభావ్యో విదుషాం ధ్యేయః ఇందుపక్షే ప్రథమాం పిబతే వహ్నిరిత్యాదిక్రమేణ దేవానాం నిషేవ్యః నందసుతః కృష్ణః వ్రజోపకంఠే గోకులసమీపే ఆత్మగుణావదాతైః స్వస్య పుణ్యశ్లోకత్వాదిగుణైర్హేతుభిః అభిసరణే క్రియమాణేఽపి విశుద్ధైః తారాపక్షే ఆత్మగుణైరిందుకాంతిభిరవసితైః ॥ సి ॥ అవదాతస్సితే పీతే విశుద్ధే ప్రవరేఽపి చేతి విశ్వః ॥ గోపీజనైస్సమావృతస్సన్ అంతరిక్షే తారాగణైస్సమావృత ఇందురివ చకాశే ॥ .. ... ॥ ౧౦౨ ॥

హత్వా సయూథం తృణరాజషండే రామాచ్యుతౌ రాసభదైత్యముగ్రం।
అతోషయేతాం భృశమాత్మభృత్యాన్ స్వాద్వైస్సుధాపిణ్డనిభైః ఫలౌఘైః

హత్వేతి ॥ రామాచ్యుతౌ తృణరాజషండే తాలవనే ॥ ని ॥ తృణరాజాహ్వయస్తాల ఇత్యమరః ॥ ఉగ్రం క్రూరం సయూథం యూథేన రాసభరూపేణ బంధువర్గేణ సహితం రాసభదైత్యం రాసభరూపధారిణం ధేనుకాఖ్యదైత్యం హత్వా। ధేనుకమచ్యుతః తద్బంధువర్గం

గానఃఇత్యేవం ప్రకారేణహత్వా స్వాదైర్యస్స్వాద్వాహైఃరతిమధురైః అతఏవ సుధాపిండనిభైః అమృతపిండతుల్యైః ఫలౌఘైః ఫలబృందైః ధేనుకాధిష్ఠితతాలవనోద్భవైః ఆత్మభృత్యానాత్మనోనుచరాన్ గోపాలకాదీన్ భృశమతోషయత్తాం అత్యంతంతుష్టానకుర్వతామ్ ॥ ౧౦౩ ॥

{ కదాచిదాసాదితగోపవేషః క్రీడాకులేగోపకుమారబృందే । సక-
{ ంధేనసంగృహ్యబలంబలీయాన్ దైత్యఃప్రలంబోదివముత్పపాత ॥ }

కదాచిదితి ॥ ఆసాదితగోపవేషః స్వీకృతాభీరాకారః రంధ్రాన్వేషీ రామకృష్ణయోరనుచరేషు పర్యటన్ బలీయానతిశయేన బలీ ప్రలంబోనామదైత్యః కదాచిత్ గోపకుమారాణాంబృందే క్రీడాకులే హరిణాక్రీడనాఖ్యక్రీడాన్యగ్రేసతి బలం సకంధేనసంగృహ్య స్వయమపి క్రీడాం ప్రవిశ్య స్వయంబలభద్రేణ నిర్జితఇతి తద్వ్యాజేన తం స్కంధేన గృహీత్వా దివమంతరిక్షంప్రతిఉత్పపాత ॥... ॥ ౧౦౪ ॥

{ పపాతభూమౌసహసాసదైత్యస్తన్ముష్టినాతాడితశీర్ణమౌళిః । మ
{ హేంద్రహస్తప్రహితేనపూర్వంవజ్రేణ నిర్భిణ్ణఇవాచలేంద్రః ॥ }

పపాతేతి ॥ సదైత్యః ప్రలంబః తన్ముష్టినా దివ్యుత్పతనానంతరం అసురఇతిజ్ఞాత్వా తస్యబలదేవస్య ముష్టినాతాడితః అభిహతః తతఃశీర్ణమౌళిస్సన్ పూర్వం పర్వతానాం పక్షచ్ఛేదసమయే మహేంద్రహస్తప్రహితేన ఇంద్రకరవిసృష్టేనవజ్రేణ నిర్భిణ్ణః అచలేంద్రఃపర్వతవరఇవ సహసా భూమౌ పపాత ॥ ... ॥ ౧౦౫ ॥

{ స్వవాససాక్లృప్తకళంకలక్ష్మీః కాన్త్యాదిశశ్చంద్రికయేవలిమ్పన్ । ర
{ రాజరామోదనుజేనిరస్తేస్వర్భానునాముక్తఇవోడురాజః ॥ ౧౦౬ }

స్వవాససేతి ॥ దనుజే ప్రలంబాసురే నిరస్తేసతి స్వవాససా స్వకీయేన నీలాంబరేణ క్లృప్తకళంకలక్ష్మీః కృతకళంకశోభః కాన్త్యా దేహకాన్త్యా చంద్రికయేవ దిశోలిమ్పన్ రామస్స్వర్భానునా రాహుణా ముక్తః గ్రాసానంతరం విసృష్టః ఉడురాజశ్చంద్రఇవ రరాజ । క్లృప్త

కళంకలక్ష్మీరిత్యత్ర క్లిష్టాః కళంకస్య లక్ష్మీర్యస్మిన్నితి శోభాబహుల
త్వాభిప్రాయేణ వ్యాఖ్యేయం అన్యథా లక్ష్మీశబ్దస్యైకవచనాంతస్య ఉ
రః ప్రభృతిషు పాఠాత్సమాసాంతనియమస్స్యాత్ ॥ ... ॥ ౧౦౧ ॥

{ వినైవ రామేణ విభుః కదాచిత్సంచారయన్ధేనుగణాన్సవత్సాన్ । వన
శ్రియా హారవిలోభితాక్షః కంచిద్యయౌ కచ్ఛమదృష్టపూర్వం ॥ }

అథ కాళియమర్దనముపోద్ఘాతేన ప్రస్తౌతి ॥ వినైవేతి ॥ కదాచి
దేకదా రామేణ బలదేవేన వినైవ సవత్సం వత్ససహితం ధేనుగ
ణం సంచారయన్విభుః వనశ్రియా కాననశ్రియా హారవిలోభితాక్షః
హారే ప్రలోభితలోచనస్సన్నదృష్టపూర్వం పూర్వమదృష్టం సుప్సు
పేతి సమాసః కంచిత్కచ్ఛం దూరస్థితం యమునాయాః కంచిదనూపప్ర
దేశం యయౌ ॥ ని ॥ జలప్రాయమనూపం స్యాత్పుంసి కచ్ఛస్తథావిధ
ఇత్యమరః ॥ ... ... ॥ ౧౦౨ ॥

{ యదృచ్ఛయా చారితధేనుచక్రః కూలాంతికే విశ్వజనానుకూలః ।
కలిందజాం కాళియపన్నగస్య క్ష్వేళోద్గమైః కజ్జలితాం దదర్శ ॥ ౧౦౩ }

యదృచ్ఛయేతి ॥ యదృచ్ఛయా స్వచ్ఛందేన ॥ ని ॥ స్వచ్ఛందతో ని
ర్మిత్తం చ యదృచ్ఛేత్యభిధీయత ఇతి హలాయుధః ॥ కూలాంతికే య
మునాతీరసమీపే చారితధేనుచక్రః సంచారితధేనుగణః ॥ ని ॥ చక్రం
సైన్యే జాలే రథాంగే చయసైన్యయోరితి వైజయంతీ ॥ విశ్వజనా
నుకూలః కృత్స్నస్య జనస్య హితైషీ కృష్ణః కలిందజాం యమునాం కా
ళియపన్నగస్య కాళియాఖ్యమహానాగస్య క్ష్వేళోద్గమైః విషోద్గమైః
కజ్జలితాం కజ్జలీకృతాం సాంద్రగరళద్రవ్యసంయోగేన మషీకృష్ణీభూ
తాం దదర్శ ॥ ... ... ॥ ౧౦౪ ॥

{ విషాగ్నినా మూర్ఛితపత్రతానే వైరోచనీతీరవనావకాశే । అహీం
ద్రధామాసన్నదిశి మధ్యరూఢతార్క్ష్యాకృతిం కంచన నీపవృక్షమ్ ॥ }

విషాగ్నినేతి ॥ కృష్ణస్తత్ర జనానాం హింసకస్య కాళియస్యాన

స్థానం నిశ్చిత్య అహీంద్రం నాగరాజమాక్రందితుమభిభవితుం విషాగ్నినా తస్య విషానలేన ముర్మురిత ప్రతానే సంజాతముర్మురవిస్తారే ॥ ని ॥ ముర్మురస్తుతుషానల ఇతి వైజయంతీ ॥ తతస్తారకాదేరాకృతిగణత్వాదితచ్ప్రత్యయః । విరోచనస్యసూర్యస్యాపత్యం స్త్రీ వైరోచనీ యమునా తస్యాస్తీరవనావకాశే తటకాననాంతరే । కాష్ఠాకృతిం విషాగ్నినా పత్రపుష్పాదిషు దగ్ధేషు స్థాణుమాత్రరూపం కంచన నీపవృక్షం కదంబతరుమధ్యరుక్షత్ ఆరోహతిస్మ ॥ ... ॥ ౧౦౯ ॥

మధుద్రవైరుల్బణహర్షబాష్పా రోమాంచితా కేసరజాలకేన । ప
త్రాంకురైశ్చిత్రతనుశ్చకాశే కృష్ణాశ్రితా శుష్కకదంబశాఖా ॥

మధుద్రవైరితి ॥ కృష్ణేనాశ్రితా శుష్కస్య కదంబస్య శాఖా మధుద్రవైర్మకరందరసైః ఉల్బణహర్షబాష్పా ప్రవ్యక్తానందబాష్పా ॥ని॥ స్ఫుటం ప్రవ్యక్తముల్బణమిత్యమరః ॥ కేసరజాలకేన కింజల్కనివహేన రోమాంచితా సంజాతరోమాంచా పత్రాంకురైః దళకందళైః పత్రరేఖాభిరిత్యపిప్రతీయతే తైశ్చిత్రతనుశ్చ సతీ చకాశే భగవత్సంపర్కాత్సద్యః పుష్పపల్లవాదిసమృద్ధిమతీ బభాస ఇత్యర్థః ॥ మధుద్రవాదిష్వానందబాష్పత్వాద్యధ్యారోపాత్కదంబశాఖాయాం నాయికాత్వరూపణం గమ్యత ఇత్యేకదేశవర్తిరూపకాలంకారః ॥ ... ॥౧౧౦॥

నిపత్య సంక్షిప్తపయోధికల్పే మహాహ్రదే మన్దరపోతరమ్యః । వి
షవ్యపోహాదమృతం విధాతుం స్వాదూదయం క్షోభయతిస్మ సిన్ధుం

నిపత్యేతి ॥ మందరపోతరమ్యః మంథాచలడింభ ఇవ రమణీయః ॥ని॥ పోతః పాకోర్భకో డింభ ఇత్యమరః ॥ కృష్ణ ఇతి శేషః సంక్షిప్తపయోధికల్పే సంకుచితసముద్రతుల్యే మహాహ్రదే మహతి కాళియాక్రాంతే హ్రదే నిపత్య విషవ్యపోహాత్ కాళియవిషనిరసనాత్ అమృతం జలం ॥ ని ॥ పయఃకీలాలమమృతమిత్యమరః ॥ స్వాదుర్మధురః ఉదయః ఉద్గమో యస్య తథాభూతం యథా కాలకూటస్య వ్యపోహాత్ పీయూషం

మధురహ్రిమద్గ్వావా విధాతుం కీతుర్ణాం సింధుం నదీం వహ్నౌ సముద్రం క్షోభయతిస్మ ॥ ని ॥ దేశనదవిశేషె ఛ్ఛాసిన్ధుర్నా సరిత(స్త్రి)యామిత్యమరః

{ కృత్తాహతైః కృష్ణనిపాతవేగాదానద్ధరూపాపవితైస్తరంగైః । స
{ ర్వావసారౌషధిసంప్రయుక్తాభేరీవసాభీమతరం రరాస ॥ ౧౧౨ }

కృత్తాహతిరితి ॥ కృష్ణస్య నిపాతవేగాత్ కృత్తాహతైః కృతజలాభిఘాతావిత్తైర్వి స్తృతైస్తరంగైః ఆనద్ధరూపా చర్మభిరివసమన్తాత్పినద్ధాకారా సాయమునా సర్వావసారౌషధిసమ్ప్రయుక్తా సర్వాణాం యమునావాసినామపసారణస్య ఓషధ్యా అపసరణార్థేన ఔషధేనసంసృష్టాభేరీవ భీమతరం అతిభీషణంయథాతథా రరాస శబ్దాయతేస్మ ఔషధవిశేషరూషితాయా భేర్యాః తాడనే తచ్ఛబ్దశ్రవణేనసర్పాః పలాయంతఇతి ప్రసిద్ధిః భేర్యపి తరంగాకారైశ్చర్మభిః ఆనద్ధా ఆహతాచ శబ్దాయతఇతి భావః ॥ ... ... ॥ ౧౧౨ ॥

{ ప్రసక్తకృష్ణద్యుతిభిస్తదీయైఃపృషత్కణైరుత్పతితైః ప్రతూర్ణం । అ
{ దృశ్యతాద్యోతితమంతరిక్షంపీతాన్ధకారైరివతారకౌఘైః ॥ ౧౧౩ ॥ }

ప్రసక్తేతి ॥ ప్రసక్తకృష్ణద్యుతిభిః అనుషక్తకృష్ణదేహకాంతిభిఃతదీయైః యామునైః ప్రతూర్ణముత్పతితైః కృష్ణనిపాతవేగాదుడ్డితైః పృషత్కణైర్బిందుకణైరాద్యోతితం భాసితమంతరిక్షం పీతాంధకారైః గ్రస్తతమోభిః తారకౌఘైః నక్షత్రగణైః ఆద్యోతితమివాదృశ్యత నీలవర్ణాయాఅపి యమునాయాః ఉద్ధితాః పృషత్కణాః ధవళాభవంతిః తారాఇవ తదనుషక్తాః కృష్ణకాంతికందళాః నక్షత్రతేజోభిః పీతాంధకారశకలాఇవచాసన్నిత్యుత్ప్రేక్షా ॥ ॥ ౧౧౩ ॥

{ ఉదగ్రసంరంభముదీక్ష్యభీతా స్తార్క్ష్యధ్వజం తార్క్ష్యమివాహితన్త్రం ।
{ ప్రపేదిరేసాగరమాశ్రితౌఘాః కాకోదరాః కాళియసూత్రశేషాః ॥ }

ఉదగ్రేతి ॥ ఆశ్రితౌఘా ఆశ్రితయమునాప్రవాహాః ఉనగ్రసంరంభమతిశయితకోపం ॥ ని ॥ సంరంభస్సంభ్రమేకోపఇతిశబ్దార్ణవః ॥

తార్క్ష్యమివాపతన్తం గరుడమివ భుజగసంహారార్థమాపతన్తం తార్క్ష్యధ్వజం కృష్ణమవేక్ష్య భీతాః కాకోదరాః ఫణినః కాళియమాత్రశేషాః కాళియ ఏవ శేషో యేషాం తథాభూతాస్సన్తః సాగరం ప్రపేదిరే కాళియమేకం వినా సర్వేపి సముద్రం ప్రాపురిత్యర్థః। కాళియ ఏవ కాళియమాత్రమితి విగ్రహే మయూరవ్యంసకాదిత్వాత్ సమాసః॥ ... ॥ ౧౧౪ ॥

{ అథాంభసః కాళియనాగముగ్రం వ్యాత్తాననం మృత్యుమివోజ్జిహానమ్
భోగేన బధ్నన్తమపోహ్య శౌరిః ప్రహ్వీకృతం తత్ఫణమారురోహ ॥ }

అథేతి॥ అథాస్య ... పలాయనానన్తరం శౌరిః ఉగ్రం క్రూరం వ్యాత్తాననం దంశనాయ విసృతాస్యం సన్తం మృత్యుమివ అంభసః ఉజ్జిహానం ప్రవాహాదుద్గచ్ఛన్తం భోగేన బధ్నన్తం ఉద్గమనసమయ ఏవ స్వకాయేన బధ్నన్తం కాళియ ఇతి నాగం బహుఫణం సర్పమపోహ్య యథా బన్ధుం న శక్నోతి తథా నిరస్య ప్రహ్వీకృతం అవనతీకృతం తస్య కాళియస్య ఫణమారురోహ॥ ని ॥ నాగో బహుఫణస్సర్ప ఇతి యాదవః ॥ సహస్రఫణః కాళియ ఇతి భాగవతే ॥ ... ... ॥ ౧౧౫ ॥

{ సద్యో మహానీలమయీం ముకున్దస్సపద్మరాగామివ పాదపీఠీమ్ । క్రామన్ ఫణాం కాళియపన్నగస్య గ్రస్తోదితో భానురివాబభాసే ॥ ౧౧౬ }

సద్య ఇతి॥ కాళియపన్నగస్య ఫణాం మహానీలమయీం మహేన్ద్రనీలం సపద్మరాగాం మధ్యే పద్మరాగఖచితాం పాదపీఠీమివ ఫణాయాః నైల్యాత్ ఫణారత్నసాహిత్యాచ్చేనముక్తిః సద్యస్తస్మిన్ క్షణే క్రామన్ ముకున్దః గ్రస్తోదితో రాహుణా గ్రస్తపహోదితో భానురివాబభాసే తత్ఫణామాక్రమ్యైవ ప్రవాహోన్మజ్జనమభిసంధాయ గ్రస్తోదిత ఇవేతి విశేషితం॥

{ ఫణామణీనాం ప్రభయోపరక్తైః ఖేలన్బభౌ చక్రిణి చక్రపాణిః । ప్రదోషసిందూరితమంబువాహం ప్రాచేతసో నాగ ఇవోపమృద్నన్ ॥ }

ఫణేతి ॥ ఫణానాం యే మణయః తేషాం ప్రభయా ఉపరక్తై చక్రిణి సర్పే ॥ ని ॥ చక్రీ వ్యాళస్సరీసృప ఇత్యమరః ॥ ఖేలన్ క్రీడన్ చక్రపా

శేషః కృష్ణః పరివాహేణ సింహాసితం స జానాసి హారం ప్రదోషాహణ
మితి యాదవః తనుం బిభ్రాణం మేఘమివ ద్వన్ద్వపరివర్ణపార్శ్వ
తపో వారుణః నాగః పార్శ్వతో దిగ్గజ ఇవ బభౌ ॥ ॥ ౧౧౭ ॥

{ప్రణేముషాం ప్రాణభృతాముదీర్ణం మనో వినేష్యన్ విషమాక్షవక్త్రం
అకల్పయత్పన్నగమర్దనేన ప్రాయేణ యోగ్యాం పతగేన్ద్రవాహః ॥}

(ప్రణేముషామితి ॥ పతగేన్ద్రవాహః భగవాన్ ఇదంచ పన్నగమర్దనసామర్థ్యాభిప్రాయకం । ప్రణేముషాం ప్రణతానాం ప్రపూర్వకాన్నమతేః క్వసుః । ప్రాణభృతాం దేహినాం ఉదీర్ణం ఉచ్ఛృంఖలం దుర్నిగ్రహమితి యావత్ । విషమాణి ఉద్వృత్తాని అక్షాణి దశేన్ద్రియాణ్యేవ వక్త్రాణి ముఖాని యస్యేత్యభిహితం మనః చిత్తం ॥ స ॥ దశేన్ద్రియాననం ఘోరం యో మనోరజనీచరం ॥ వివేకశరజాలేన శమం నయతి యోగినామ్ । దర్పోదగ్రదశేన్ద్రియాననమనోనక్తంచరాధిష్ఠితే । ఇత్యాదావివేహాపీన్ద్రియేష్వాననత్వరూపణమ్ ॥ ని ॥ అక్షమిన్ద్రియే । నా ద్యూతాఙ్గే కర్షే చక్రే ఇత్యమరః ॥ ఇన్ద్రియేషు వక్త్రత్వరూపణాన్మనసోఽపి మహాపన్నగత్వమవగమ్యతే । తత్రాప్యక్షశబ్దస్యేన్ద్రియవృత్తిపర్యన్తతాయాం వృత్తీనామానన్త్యాదసంఖ్యావదనత్వలాభేన సహస్రఫణాత్ కాళియాదప్యతిరౌద్రత్వం ద్యోత్యతే । వినేష్యన్ శిక్షయిష్యన్ పన్నగస్య కాళియస్య మర్దనేన యోగ్యాం విషమాక్షవక్త్రవస్తువినయనాభ్యాసం ॥ ని ॥ యోగ్యః క్లీబే ఉపాయయాం సచన్దనాభ్యాసవాచకమితి రత్నమాలా ॥ అకల్పయత్ అకరోదిత్యర్థః ॥ కాళియపక్షే విషమాణి రౌద్రాణి అక్షీణి యేషు తాని విషమాక్షాణి చ తథాభూతాని వక్త్రాణి యస్యేతి విగ్రహః । ప్రాయేణేత్యుత్ప్రేక్షా । కరిష్యమాణాసంఖ్యాకముఖమనోమహాపన్నగమర్దనాయ అల్పారంభః క్షేమకర ఇతి న్యాయేన సహస్రముఖకాళియమర్దనేనాభ్యాసమకార్షీదితి భావః ॥ ఇదం శ్రీకృష్ణస్వామికృతం) ॥ ౧౧౮ ॥

{ తద్భోగబృందే యుగపన్ముకున్దః చారీవిశేషేణ సమైక్షి నృత్యన్ । ప
ర్యాకులే వీచిగణే పయోధేస్సంక్రాన్తబింబో బహుధేవ చంద్రః ॥ }

తద్భోగేతి ॥ యుగపత్తద్భోగబృందే తస్య సహస్రఫణస్య కాళియస్య ఫణసమూహే ॥ ని ॥ భోగో రాజ్యే ధనే సౌఖ్యే పాలనాభ్యవహారయోః । ఫణే దేహే చ సర్పస్య వేశ్యాదీనాం భృతావపీతి వైజయంతీ ॥ చారీవిశేషేణ నృత్తసమయే యుగపత్కృతం అంఘ్రిజంఘోరుకటికర్మ చారీ । చరతేర్ధాతోః కరణార్థే ఇఞ్ ప్రత్యయః । కృదికారాదక్తిన ఇతి ఙీష్ । తదుక్తం సంగీతరత్నాకరే ॥ ప ॥ విచిత్రమంఘ్రిజంఘోరుకటికర్మ సకృత్కృతం । చారీ స్యాత్కరణే ఙీషి చరేరిఞ్ ప్రత్యయాన్తత ఇతి ఏకపాదప్రచారో యస్స చారీత్యభిధీయత ఇతి శారదాతనయః । తస్యా విశేషస్స్వాస్థిరావర్తతాద్యదిరూపః తేన నృత్యన్ముకుందః పయోధేః సముద్రస్య పర్యాకులే చంచలే వీచిగణే బహుధా సంక్రాంతబింబశ్చంద్ర ఇవ సమైక్షి సమీక్షితః ॥ చంద్రప్రతిబింబానాం నృత్తవచ్చాంచల్యార్థం పర్యాకులేతి విశేషణమ్ ॥ ... ... ॥ ౧౧౯ ॥

{ తదుత్తమాఙ్గం పరికల్ప్య రఙ్గం తరఙ్గనిష్పన్నమృదఙ్గనాదం । ప్రశ
స్యమానస్త్రిదశైరకార్షీదవ్యాహతామారభటీమనన్తః ॥ ౧౨౦ ॥ }

తదుత్తమాంగమితి ॥ అనంతః కృష్ణః ॥ ని ॥ అనంతో నాగరాడ్విష్ణూరితి విశ్వః ॥ తస్య కాళియస్యోత్తమాంగం శిరః రంగం నృత్తస్థానం పరికల్ప్య తరంగనిష్పన్నమృదంగనాదం తరంగైర్నిష్పన్నో మృదంగనాదో యథా భవతి తథా త్రిదశైర్దేవైః ప్రశస్యమానః ఉపశ్లోక్యమానస్సన్ అవ్యాహతామప్రతిహతామారభటీం నటనార్భటీమకార్షీత్

{ ఏకేన హస్తేన నిపీడ్య వాలం పాదేన చైకేన ఫణాముదగ్రాం । హరిస్త
దా హంతుమియేష నాగం స ఏవ సంసారమివాశ్రితానాం ॥ ౧౨౧ ॥ }

ఏకేనేతి ॥ హరిస్తదా ఏకేన హస్తేన వామహస్తేన వాలం నిపీడ్య ఏకేన పాదేన దక్షిణపాదేన ఉదగ్రామున్నతాం ఫణాం చ నిపీడ్య నాగం

కాళియం సపదికృష్ణపదాశ్రితానాం సంసారమివ హంతుమియేష ॥

{ ప్రపన్నగీనాం ప్రణిపాతభాజాం ద్రవీభవన్ దీనవిలాపభేదైః । ప్ర-
సాదితః ప్రాదితభర్తృభిక్షాం కిమస్య నస్స్యాదపదం దయాయాః ॥ }

సన్నితి ॥ ప్రణిపాతభాజాం ప్రణతింజుషాం పన్నగీనాం కాళియపత్నీనాం దీనవిలాపభేదైః కాతరపరిదేవనవిశేషైః ద్రవీభవన్ కరుణాపరవశో భవన్ ప్రసాదితః ప్రణిపాతాపరాధసహనప్రార్థనాదినా ప్రసాదం ప్రాపితః సకృష్ణః భర్తృభిక్షాం తాభిః ప్రార్థ్యమానాం ప్రాదిత దత్తవాన్ । ప్రపూర్వాద్దదాతేర్లుఙ్ కథమతిద్రోహీ విసృష్ట ఇత్యత ఆహ । కిమితి నోఽస్మాకం సంసారిణాం మధ్యే అస్య దయాయాః అపదమవిషయః కింస్యాత్ నకిమపీత్యర్థః । పరమకారుణికస్య ప్రణిపాతమాత్రాపనోద్యో నాస్తి ప్రాణినాం ద్రోహ ఇతి భావః ॥ ౧౨౨ ॥

{ లోలాపతచ్చరణలీలాహతిత్వరితహాలాహలే నిజఫణే
నృత్యన్తమప్రతిఘకృత్యం తమప్రతిమమత్యంతచారువపుషం
దేవాదిభిస్సమయసేవాదరత్వరితహేవాకఘోషముఖరైః
దృష్టావధానమథతుష్టావ శౌరిమహిరిష్టావరోధసహితః ౧౨౩ }

లోలేతి ॥ అథానంతరం అహిః కాళియః ఇష్టైరవరోధైః అంతఃపురస్త్రీభిస్సహితస్సన్ । అవరోధశబ్దేన తాత్స్థ్యాదవరోధస్త్రియో లక్ష్యంతే । లోలస్య నృత్తేన చలస్య ఆపతతశ్చరణస్య లీలాహత్యా లీలయాభిఘాతేన త్వరితహాలాహలే ఉద్గీర్ణవిషే నిజఫణే నృత్యంతం అప్రతిఘకృత్యం ప్రతిహతిరహితకృత్యం ॥ ని ॥ ప్రతిఘారుట్ప్రతిఘాతావితి యాదవః ॥ అప్రతిమమసదృశం । అత్యంతచారువపుషం సమయసేవాదరత్వరితహేవాకఘోషముఖరైః పగాక్రిమసమయే సేవాయామాదరత్వరితేన హేవాకఘోషేణ స్వచ్ఛందస్తుతిఘోషేణ శబ్దాయమానైః ॥ ని ॥ హేవాకస్స్వాచ్ఛంద్యమితి చక్రవర్తీ । దేవాదిభిః దేవాసురగంధర్వప్రముఖైః దృష్టావధానం దృష్టనృత్తప్రణిధానం శౌరింతు

ష్టావ । అత్ర విషవవనాగగధధనానైత్యాదావేకవర్ణావృత్తేరపి యమకత్వమంగీకుర్వతాం వామనస్య మతే యమకాలంకారః ॥ కృతాంతకేత్వనుప్రాసః ॥ ... ... ॥ ౧౭౩ ॥

హరిచరణసరోజన్యాసధన్యోత్తమాంగో జిష్ణుశమితగరుడభీతిస్సాను
బన్ధస్సనాగః । యుగవిరతిదశాయాం యోగనిద్రానురూపాం
శరణమశరణస్సన్ప్రాప శయ్యాం తదీయామ్ ॥ ౧౭౪ ॥

హరిచరణేతి ॥ హరేశ్చరణసరోజన్యాసేన ధన్యోత్తమాంగః కృతార్థమూర్ధా శమితగరుడభీతిః భగవతా క్షపితగరుడభయః సానుబంధః అనుయాయినా పుత్రమిత్రకళత్రాదినా సహితః ॥ ని ॥ దోషోత్పాదేऽనుబన్ధస్స్యాత్ప్రకృత్యాదివినశ్వరే । ముఖ్యానుయాయిని శిశౌ ప్రకృతస్యానువర్తనే ఇత్యమరః ॥ స నాగః కాళియః యుగవిరతిదశాయాం యుగాంతకాలే యోగనిద్రాయా అనురూపాముచితాం తదీయాం శయ్యాం సముద్రమిత్యర్థః । అశరణః గత్యంతరరహితస్సన్ శరణం ప్రాప ఆవాసస్థానం జగామ ॥ ని ॥ శరణం గృహరక్షిత్రోరిత్యమరః ॥ పురా సముద్రేऽస్థితః కాళియో గరుడేన నిర్జితస్సన్ సౌభరిశాపాద్గరుడానాక్రమణీయం కాళిందీహ్రదమధ్యువాస । తతః కృష్ణేన తతోऽపనీతభయస్సముద్రం ప్రాపేతి పౌరాణికీ కథా ॥ ॥ ౧౭౪ ॥

వివిధమునిజనోపజీవ్యతీర్థా విగమితసర్పగణా పరేణ పుంసా । అభ
జత యమునా విశుద్ధిమగ్ర్యాం శమితబహిర్మతసంప్లవా త్రయీవ ॥

వివిధేతి ॥ వివిధానాం నానావిధానాం మునిజనానాం ఉపజీవ్యాని నిషేవ్యాణి తీర్థాని జలావతారప్రదేశా యస్యాస్సా । త్రయీపక్షే వివిధమునిజనోపజీవ్యాని తీర్థాని సాంగభూతాని మీమాంసాదిశాస్త్రాణి యస్యాస్సా యమునా । పరేణ పుంసా పరమాత్మనా కృష్ణేన విగమితసర్పగణా అపసారితభుజగకులా సతీ పరేణ ఉత్కృష్టేన వేదార్థనిర్ధారణనిపుణేన పుంసా శమితబహిర్మతసంప్లవా అపగమితపాషం

దసఙ్కాశా త్రయ్యా త్రివేదీవ అగ్ర్యాముత్కృష్టాం విశుద్ధిం అభజత పాపి ॥ ని ॥ తీక్ష్ణం మన్త్రోద్యుపాధ్యాయ శాస్త్రిష్వంఘసి పావనే । పాతోప్రాయావతారేషు స్త్రీపుంస్యోర్నియంత్రణోరితియాదవః ॥ పుష్పితాగ్రావృత్తమేతత్ ॥ ... ...॥ ౧౨౫ ॥

{ అవధూతభుజఙ్గసఙ్గదోషా హరిణా సూర్యసుతా పవిత్రితా చ । అపి తత్పదజన్మనస్సపత్న్యా బహుమన్తవ్యతమా భృశం బభూవ ॥ ౧౨౬ }

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రస్య
శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే చతుర్థస్సర్గః

అవధూతేతి । హరిణా అవధూతభుజంగసంగదోషా నిరస్తకాళీయసంసర్గరూపదోషా పవిత్రితా చ స్వయమవగాహనేన పావనీకృతా చ సూర్యసుతా యమునా తత్పదజన్మనః తస్య హరేః పదాజ్జన్మ యస్యాస్తస్యాః సపత్న్యా గంగాయా అపి భృశమత్యర్థం బహుమంతవ్యతరా అతిశయేన బహుమంతవ్యా బభూవ । దోషనిరసనేన గుణసంపాదనేన చ భగవత్పరిగ్రహాత్ తత్పాదప్రభవత్వమాత్రేణ తదీయత్వాభిమానవత్యా గంగాయా అపి బహుమానాస్పదమభూదిత్యర్థః । యద్యపి సమానాధికరణానామేవ బహువ్రీహిరిష్యతే తథాపి జన్మన ఉత్తరపదత్వాద్వ్యధికరణబహువ్రీహిః । అవజ్యోర్బహువ్రీహిర్వ్యధికరణో జన్మాద్యుత్తరపద ఇతి వామనసూత్రాత్ । ఔపచ్ఛందసికం నామేదం వృత్తమ్ ॥ ౧౨౬ ॥ ************************

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులజలధికౌస్తుభశ్రీవిశ్వజిద్యాజిశ్రీరంగరాజాధ్వరివరసూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే చతుర్థస్సర్గః

అథ పంచమసర్గః ప్రారభ్యతే

{తతస్సమానీతరసాలపాకస్సంవీజయన్ పాటలగంధవాహైః ।
నిరూఢమల్లీవిభవో నిదాఘస్సీరాయుధం శౌరిసఖం సిషేవే ॥}

తతఇతి ॥ తతః కాళియమర్దనానంతరం సమానీతస్సమాహృతో రసాలానాం చూతఫలానాం వసంతోత్పన్నానాం పాకః పరిణామః యేనసః తథా పాటలానాం పాటలీపుష్పాణాం గంధవాహైస్తత్సంసర్గిభిరనిలైః సంవీజయన్ సమన్తాద్వీజనంకుర్వన్ నిరూఢఃస్థితో మల్లీనాం మల్లికాపుష్పాణాం విభవస్సమృద్ధిర్యస్మిన్ సనిదాఘః గ్రీష్మః శౌరిసఖం కృష్ణస్య సుహృదం తత్సహితమితియావత్ । రాజాహస్సఖిభ్యష్టజితిసమాసాంతష్టచ్ సీరాయుధం బలదేవం సిషేవే । పరిణతరసాలఫలోపహారాద్యుపచారేణ సేవతేస్మ । రసాలశబ్దాద్వృక్షవాచినః ఫలార్థేన్యవికారావయవప్రత్యయస్య ఫలేలుగితిలుకిరసాలశబ్దః తత్ఫలవాచీ ఏవం పాటలీశబ్దాత్ వికారావయవార్థే ఉణ్ప్రత్యయేసతి పాటలశబ్దస్తత్పుష్పవాచీ। మల్లీశబ్దాత్ పుష్పమూలేషు బహుళమితి వికారావయవప్రత్యయస్యలుపి మల్లీశబ్దస్తత్పుష్పవాచీ॥ ...॥ ౧ ॥

{అబిభ్రతీనాంకుచకుంభకఞ్చ్యామాలిప్తకర్పూరహిమోదకానాం
వసుభ్రువాం దేహగుణేనయూనామాసీద్వసన్తాదపిమాననీయః॥}

అబిభ్రతీనామితి ॥ సనిదాఘః కుచకుంభయోః కఞ్చ్యాం కంచుకం అబిభ్రతీనాంఊష్మణా స్వేదోద్భవభయాదితిభావః ఆలిప్తకర్పూరహిమోదకానాం తాపశాంతయే సమన్తాల్లిప్తఘనసారహిమజలానాం సుభ్రువాం అంగనానాం దేహగుణేన కంచుకరాహిత్యాదిరూపేణయూనాం వసన్తాదపి మాననీయః శ్లాఘనీయఆసీత్ ॥ ... ॥ ౨ ॥

{విహారయానాభజతాస్వయంతద్వ్రజాఙ్గనావిభ్రమకింకరత్వం ।
వితాన్తథన్యాస్స్వగుణైరభూవన్నిర్విశ్యమానాబుతవఃక్రమేణ॥ ౩}

విహారేతి॥ తత్ తదా కృష్ణస్య బృన్దావననివాసకాలేఋతవః గ్రీష్మాద్యాః వ్రజాంగనానాం యేవిభ్రమాః శృంగారచేష్టావిశేషాః తేషాం కింకరత్వం తద్వశవర్తిత్వం భజతా విహారయూనా లీలా యువవేషేణ కృష్ణేన క్రమేణ నిర్విశ్యమానా ఉపభుజ్యమానాస్సంతః స్వగుణైః కృష్ణోపభోగోపయుక్తైః పుష్పసమృద్ధ్యాదిభిస్సహితాంతథన్యాః భృశం చరితార్థా అభూవన్ ॥ ... ... ॥ ౩ ॥

{కృతావసేకాఇవకృష్ణగీతైర్వనద్రుమావర్ధితతుంగశృంగాః। అయత్నలబ్ధానిగవాంబభూవుః స్థాయీనివర్షాతపవారణాని ॥ ౪ ॥}

కృతేతి ॥ కృష్ణస్య గీతైః కరణైః కృతావసేకాఇవ వర్ధితతుంగశృంగాః కృతసేచనాఇవ సంవర్ధితోన్నతాగ్రాఃవనద్రుమాః బృందావనవృక్షాః అయత్నలబ్ధాని సంపాదనయత్నం వినా లబ్ధాని స్థాయీని గవాం వర్షాతపవారణానివర్షాసు గ్రీష్మేచ వృష్ట్యాతపయోర్నివారకాణిచ్ఛత్రాణి బభూవుః ఛత్రాణీతి విశేష్యంపిశేషణ బలాల్లభ్యతఇతి నప్రయుక్తమ్ ॥ ... ... ॥ ౪ ॥

{బభంజవాతఃప్రబలోనవృక్షాన్నతిగ్మరశ్మిస్సలిలం తతాప । దదాహవన్యాంనచతత్రదావస్సంరక్షితాయత్రగవాంసదేవః ॥౫॥}

బభంజేతి ॥ యత్ర బృందావనే సదేవః కృష్ణః గవాం సంరక్షితా తత్ర ప్రబలోవాతః గ్రీష్మభవశ్చండవాతః వృక్షాన్నబభంజ । తిగ్మరశ్మిరాదిత్యః సలిలం నతతాప । దావోవనాగ్నిశ్చ వన్యాం వనరాజిం నదదాహ । భగవతా రక్ష్యమాణానాం గవాం సమృద్ధయే వాతాదయోవృక్షాద్యుపహతిమకుర్వంతోభగవంతం ప్రీణయామాసురిత్యర్థః ॥

{గావోమహీమృశ్చ గభీరనాదాస్సంచారితాశ్శార్ఙ్గభృతాయథార్హం।కలిందకన్యాముపగాహ్యకాలేషుర్యాపదాసన్పదమేవభేజుః}

గావఇతి ॥ శార్ఙ్గభృతాకృష్ణేన యథార్హం యథోచితం తత్తదుచితదేశేషుసంచారితాః గభీరనాదాః పరిపోషాద్వృషభవన్మంద్రనా

దాః గావో మహిష్యశ్చ కాలే ఉచితసమయే కళిందకన్యామవగాహ్యా ఘర్మాపదా నిదాఘరూపయా విపదా అనుపదం సమృద్ధిమేవ భేజుః ఘర్మేఽపి ఛాయాసలిలతృణాదివైకల్యాభావాన్న కార్శ్యం ప్రాపురిత్యర్థః

{గతేఽపి భూయిష్ఠగుణేఽవసంతే గోపాస్సుఖంచారితగోధనాస్తే । క
ళిందజానూపసమీపభాజః కాలం కఠోరాతపమత్యనైషుః ॥ ౬ ॥}

గతేపీతి ॥ భూయిష్ఠగుణే స్వత స్తృణసలిలసమృద్ధ్యాదిగుణాపచిచరే వసంతే గతేఽపి సుఖంచారితగోధనాః భగవదాజ్ఞయా గ్రీష్మేఽపి వనస్య తృణాదిపూర్ణతయా సుఖం యథా తథా సంచారితగోరూపధనాస్తే గోపాః కళిందజానూపసమీపభాజః శైత్యార్థం యమునాకచ్ఛపకంఠభాజస్సంతః కఠోరాతపముగ్రాతపం కాలం అత్యనైషుః అతివాహయాంబభూవుః ॥ ... ... ॥ ౬ ॥

{వితేనిరే జఙ్గమధామకల్పైరనోభిరధ్యాసితచత్వరాణి । నిదాఘవ
ర్షానుగుణాని గోపాః స్థానాని గోవత్సగణోచితాని ॥ ౭ ॥}

వితేనిర ఇతి ॥ గోపాః జఙ్గమధామకల్పైః అతివిపులతయా సంచారిగృహతుల్యైః అనోభిశ్శకటైరధ్యాసితచత్వరాణి అధిష్ఠితాఙ్కణాని నిదాఘవర్షానుగుణాని ఆతపవృష్టివారణక్షమతయా గ్రీష్మవర్షాసమయయోరనుకూలాని గోవత్సగణోచితాని గవాం వత్సానాంచ గణస్య ప్రత్యేకంబంధనాదియోగ్యాని తథావిశాలాని స్థానాని గృహాణి వితేనిరే చక్రుః ॥ ... ... ॥ ౭ ॥

{అకాలకాల్యేన పరేణ పుంసా సామ్యం గతానామివ వల్లవీనామ్ । సు
ఖాయ సర్వే సమయా బభూవుః స్వైస్స్వైరవిచ్ఛిన్నగుణైర్విశేషైః}

అకాలేతి ॥ సర్వే సమయాః గ్రీష్మవర్షాదికాలాః వల్లవీనాం గోపస్త్రీణాం అకాలకాల్యేన కాలేన కాలయితుం చోదయితుమశక్యేన కాలవిశేషప్రయుక్తశీతోష్ణాదిదోషైరభిభవితుమశక్యేనేతి యావత్ । పరేణ పుంసా కృష్ణేన సామ్యం గతానాం తథావిధాన్సుణ్యసాపెవిధాయ

నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీతి శ్రుతిసిద్ధం ముక్తిరూపం సామ్యం ప్రాప్తానామివావిచ్ఛిన్నగుణైః నిరన్తరసౌరభ్యాదిగుణైః స్వైస్స్వైరపి శేషైః స్వస్వపుష్పఫలాదిభిః సుఖాయ బభూవుః భగవత్పరిగ్రహేణ తాసామపమాననియత్వాత్కృతవః తాసామపిప్రీణనమకుర్వన్నిత్యర్థః । గ్రీష్మదోషనివృత్తిప్రసంగాత్ప్రిమఖాపి ఋత్వంతరదోషాణామపి నివృత్తిరిహోక్తా ॥ ... ... ॥ ౯ ॥

సుధాప్లవస్వైరసఖీమభిఖ్యాం వనాశ్రితేనక్షతి కృష్ణమేఘే । ప
ద్యందినేప్యాదధిరే విహారాన్ గావః ప్రకామం గతఘర్మతాపాః ॥

సుధేతి ॥ వనాశ్రితే బృందావనమాశ్రితే జలేనాశ్రితఇతి చ గమ్యతే ॥ ని ॥ వనం కాననసీరయోరితి విశ్వః ॥ కృష్ణఏవ మేఘే కాలమేఘ ఇత్యపి ప్రతీయతే । సుధాప్లవస్వైరసఖీం అమృతస్నానస్వాచ్ఛంద్యస్యసఖీం తత్సంపాదినీమితియావత్ అభిఖ్యాం కాంతిం నక్షతి సతి గావో నందవ్రజస్థాః గతఘర్మతాపాస్సత్యః మధ్యందినేపి మధ్యాహ్నేపి అతికఠోరాతపసమయేపీతి భావః । ప్రకామం విహారానాదధిరే పర్యాప్తం విజహ్రుః ॥ ... ... ॥ ౧౦ ॥

తాపాపహంతుస్స్వపదాశ్రితానాం తత్తాదృశా తస్యసమీక్షణేన ।
న తస్య గోపాధ్యుషితస్య జజ్ఞే వనస్యవాతాతపవహ్నిపీడా ॥ ౧౧ ॥

తాపేతి ॥ స్వపదాశ్రితానాం స్వచరణంప్రపన్నానాం తాపస్యాపహంతుః తస్యకృష్ణస్య తత్తదివదృశ్యత ఇతి తత్తాదృశా తత్తదితి వీప్సితతత్పదేన వహ్న్యతపాద్యపహారిత్వేన ప్రసిద్ధాస్సుధాప్లవనాదయస్సంగృహ్యంతే । తైస్సదృశేనేత్యర్థః । యద్వా తాదృశాదయో రూఢిశబ్దా నైవాత్ర దర్శనక్రియా విద్యత ఇతి కాశికావచనాత్ । తాదృక్ఛబ్దో మాహాత్మ్యతత్ప్రకారత్వార్థః । తథా చ తచ్ఛబ్దః స్వరూపప్రసిద్ధిపరః తాదృక్ఛబ్దో మహామహిమత్వాదిరూపతత్ప్రకారవిశేషప్రసిద్ధిపరః । తయోః ఖంజకుబ్జవద్విశేషణసమాసే తత్తాదృశేతి రూపం । సమీ

త్రణేనాపలోకనేన గోపైరధ్యుషితస్య తస్యవనస్య నాతాతపవహ్నిపీడా గ్రీష్మప్రయుక్తానజజ్ఞేనాసీత్ ॥ ... ...॥ ౧౧ ॥

{ప్రసాధితాః పాటలపుష్పజాలైః ప్రచ్ఛాయనిద్రాశమితాతపార్తాః ।
దినావసానస్నపనేనశీతా గోప్యః ప్రియైర్నిర్విविశుర్నిశీథాన్ ॥}

ప్రసాధితా ఇతి॥ ప్రచ్ఛాయనిద్రాశమితాతపార్తాః ప్రకృష్టచ్ఛాయప్రదేశే నిద్రయా పరిహృతగ్రీష్మసన్తాపాః దినావసానస్నపనేనశీతాః సాయంసమయే స్నపనేన శీతలాంగ్యః దాస్యస్స్నపయంతి గోపీరితి ణిజంత ప్రయోగః । సర్వేభ్యోధాతుభ్యస్స్వార్థేణిజితి కేషాంచిన్మతాత్ స్నానమాత్రేవాస్నపనశబ్ద ప్రయోగః। అతిహ్రీప్లీత్యాదినా పుగాగమః । పాటలానీతిపుష్పాణి పాటలపుష్పాణి తేషాంజాలైస్సమూహైః ప్రసాధితాః అలంకృతాః గోప్యః ప్రియైస్సహనిశీథాన్ రాత్రీర్నిర్విविశుః ఉపభుంజతేస్మ ॥ ని ॥ నిశీథస్త్వర్ధరాత్రేస్యాన్నిశీథో రాత్రిమాత్రకే ఇతివిశ్వః ॥ అత్యంతసంయోగే ద్వితీయా ॥ ...॥ ౧౨॥

{నిదాఘతైక్ష్ణ్యాదిహదృప్తసత్త్వాః క్షోభం గవాం కుర్యురతిక్షుధార్తాః।ఇతీక్షమాణస్సహజేనసార్ధంవ్యధత్తనాథోమృగయావిహారం}

నిదాఘేతి ॥ నాథః కృష్ణః నిదాఘతైక్ష్ణ్యాత్ గ్రీష్మోగ్ర్యాదతిక్షుధార్తాః అత్యంతంక్షుధయాఆర్తాః దృప్తసత్త్వావ్యాఘ్రాదయః ఇహబృన్దావనే గవాంక్షోభం ఉపప్లవం కుర్యుః సమ్భావనాయాంలిఙ్ ఇతీక్షమాణశ్చింతయమానస్సన్ సహజేన బలదేవేనసార్ధం మృగయావిహారం ఆఖేటక్రీడాం వ్యధత్తా కరోత్ ॥ ... ॥ ౧౩ ॥

ప్రసక్తగఙ్గాయమునానుషక్త్యా ఛాయాతయోరాహితగాఢమోహాః ।
అయత్నలభ్యోపగమాస్తదాసన్ వ్యాళాః క్షణాదర్భకవేధయోగ్యాః

ప్రసక్తేతి ॥ తదా దేవస్యాఖేటసమయే ప్రసక్తాబుద్ధిస్వీకృతా గంగాయమునయోరనుషక్తిః సంసక్తిర్యయా గంగా యమునా సంగమస్మృతిహేతుభూతయా ధవళమేచకయాతత్సదృశ్యేతియావత్ తయోః

రామకృష్ణయోర్భాసా ప్రభయా ఆహితగాఢమోహాః సంపాదితదృఢమోహాః అత్ర మోహశబ్దేన వైచిత్ర్యవాచినా మనసో విద్రుత్యాపారవశ్యం లక్ష్యతే । అయత్నలభ్యోపగమాః అతఏవ తద్దిదృక్షయా నిశ్చలాంగత్వేన యత్నం వినా లభ్యః ఉపగమః సమీపోపసర్పణం యేషాం తే వ్యాళాః శ్వాపదా వ్యాఘ్రాదయః ॥ ని ॥ వ్యాళో దుష్టగజే సర్పే శ్వాపదేచ పుమానయమితి వైజయంతీ ॥ క్షణా దల్పకాలాదేవ ॥ని॥ క్షణో వ్యాపారవైకల్యే కాలభేదాల్పకాలయోరితి వైజయంతీ॥ అర్భకవేధయోగ్యాః శిశూనామపి వేధస్యోచితాః ఆసన్నసుఖేన వేద్ధుం శక్యా బభూవురిత్యర్థః॥

{అనుప్రయాతైరివ దేవమాయామచ్ఛేదనీయైరపి దిగ్గజానాం। వనం
తదన్తర్గతసత్వజాతం పాశైరవారుంధత వత్సపాలాః ॥ ౧౪ ॥}

అనుప్రయాతైరితి ॥ వత్సపాలాః వత్సానాం పాలకాః కృష్ణస్యానుచరభూతాః అంతర్గతసత్వజాతం అంతర్గత వ్యాఘ్రాది దుష్టసత్వవ్యూహం ॥ ని ॥ జాతం జాలం తథా వ్యూహ ఇతి హలాయుధః ॥ తద్వనం బృందావనం దేవమాయాం కృష్ణస్య మాయాం అనుప్రయాతైరనుగతైరివస్థితైః తద్వద్బంధనసమర్థైరితి యావత్ దిగ్గజానామప్యచ్ఛేదనీయైః ఛేత్తుమశక్యైః పాశైరవారుంధత యథాసత్వాః బహిర్గన్తుం నశక్నుయుః తథా పరితో నిరోధం చక్రురిత్యర్థః ॥ ॥ ౧౪ ॥

{అనన్తలీలోచితభూమికాప్తైరావేదితాన్వేదవనేచరేంద్రైః । పథ
స్సమాస్థాయ గృహీతచాపాః సుప్రస్థితం గోపసుతావితేనుః ॥౧౫॥}

అనంతేతి ॥ గృహీతచాపాః ఆత్తశరాసనాః గోపసుతాః అనంతలీలోచితభూమికాప్తైః కృష్ణస్య లీలాయాం మృగయారూపాయాముచితాం భూమికాం వేషం ప్రాప్తైః ॥ ని ॥ తత్రద్వేషా భూమికాస్యాదితి వైజయంతీ ॥ వేదవనేచరేంద్రైః వేదైరేవనిషాదాధిపతిభిః తత్పురుషే కృతిబహులమిత్యలుక్ । భగవత్ప్రీత్యర్థం స్థలజ్ఞాః కిరాతపతయో వయమితి తద్రూపేణాగతైర్వేదైరితి యావత్ తైరావేదితాన్ అయమయం

సత్త్వానాం నిర్గమనమార్గ ఇతి నివేదితాః పథో మార్గాన్ సమాస్థాయాశ్రిత్య స్వస్థితిం స్వస్థముపశమయ్య తేషు నిలీనం యథాతథా స్థితిమవస్థానం విదుః ॥ ... ... ॥ ౧౮ ॥

{క్షణాదనిర్ధార్యనిదానభేదం దత్తాపహాసైర్వనదేవతాభిః । మృ
గాయితం తత్రిమృగేన్ద్రముఖ్యైస్సింహాయితం గోకులసారమేయైః ॥}

క్షణాదితి ॥ తత్ర వనే నిదానభేదం మూలకారణవిశేషం అనిర్ధార్య అవిచింత్య వనదేవతాభిః దత్తాపహాసైః కృతాపహాసైః మృగేంద్రముఖ్యైః సింహప్రముఖైః క్షణాత్ మృగాయితం మృగవదాచరితం గోకులస్య సారమేయైః శునకైః సింహాయితం సింహవదాచరితం కర్తుః క్యఙ్ సలోపశ్చేత్యాచారార్థక్యజన్తాద్భావే క్తః పాఠైః పరితో నిరుద్ధే వనే సారమేయేషు విసృష్టేషు తేభ్యో భీతాః సింహాదయః తత్ర భీతౌ కృష్ణస్య మహిమా మూలకారణమిత్యవిచింత్య అహో సారమేయేభ్యోపి బిభ్యతీతి వనదేవతాభిరపహసితాస్సింహాదయః సింహసన్నిధౌ మృగా ఇవ సద్యః కాతరా బభూవుః సారమేయాశ్చ మృగాన్ సింహా ఇవ త్రాసం చక్రురిత్యర్థః సరమాశబ్దాత్ శునీవాచినః స్త్రీభ్యో ఢగిత్యపత్యార్థే ఢకి సారమేయశబ్దః ॥ ... ... ॥ ౧౯ ॥

{పరిస్ఫురత్కృత్రిమసత్త్వజాతైః ప్రసారితైశ్శ్యామపటైర్వనాన్తే ।
స్వయంతిరోధాయ తదర్హశబ్దా గోపామృగాన్గూఢచరాశ్చకర్షుః ॥}

పరిస్ఫురదితి ॥ పరిస్ఫురంతి ప్రకాశమానాని కృత్రిమసత్త్వజాతాని చిత్రలిఖితవ్యాఘ్రాదిప్రాణిబృందాని యేషు తైర్వనాన్తే ప్రసారితైః శ్యామపటైర్నీలవస్త్రైః వస్త్రేశ్యామత్వాద్దూరేపి ప్రకాశేత శ్యామికాతు వనరస్థ్రేవ దేవ ప్రతీయమానా విశ్వాసం వ్యాఘ్రాంతీతి శ్యామేత్యుక్తం తైస్తిరోధాయ స్వయం తిరోహితా భూత్వా గూఢచరా గూఢేషు గుల్మాదిసంఛన్నప్రదేశేషు సంచరంతో గోపాస్స్వయం తదర్హాః శబ్దాః చిత్రలిఖితమృగానుకారిశబ్దం కుర్వంతస్సంతః మృగాంశ్చకర్షుః । చిత్రలిఖితే

షు వ్యాఘ్రాదిషు సత్యవ్యాఘ్రాదిబుద్ధిజననేన స్వశబ్దేషు తదీయశబ్ద బుద్ధిజననేన చ తేషాం స్వయూథ్యధీదార్ఢ్యముత్పాద్య కర్షంతిస్మ ॥

శతావరీదామనిబద్ధమూర్ధ్నః శార్ఙ్గధ్వనిత్రాసితసింహయూ-
థాః । అనీకనాథప్రముఖానకార్షీదగ్రేసరాన్వ్యాధతనూననన్తః ॥

శతావరీతి ॥ అనంతః శతావరీదామనిబద్ధమూర్ధ్నః శతావరీ ఓషధివిశేషః । (తణ్ణీర్ముట్టాన్) ॥ ని ॥ బుధ్యాహ్రీక్తాభిరుపత్రీ నారాయణ్యభీరుశ్శతావరీత్యమరః ॥ తత్కాండరూపైః తత్కాండత్వగ్భిర్నిర్మితైర్వాదామభిస్సంయుతమూర్ధ్నః శార్ఙ్గధ్వనిత్రాసితసింహయూథాన్ ధనుషోధ్వనినా త్రాసితసింహకులాన్ ॥ ని ॥ శార్ఙ్గం కార్ముకమాత్రేఽపి విష్ణోరపిశరాసన ఇతి విశ్వః ॥ వ్యాధతనూన్ వ్యాధరూపధారిణః అనీకనాథప్రముఖాన్ సేనానీప్రముఖత్వేన కల్పితాన్ గోపాన్ పూర్వోక్తాన్వేదా వా అగ్రేసరాన్పురస్సరానకార్షీత్ । రాజానో హి యుద్ధమృగయాదిష్వాత్మరక్షార్థం సేనానీప్రముఖాన్పురస్కృత్య స్వయం పశ్చాచ్చలంతీతి తథాకృతవానిత్యర్థః ॥ ... ॥ ౧౯ ॥

విముక్తపాశా మధువైరిభృత్యైర్జిహ్వాలదుర్దర్శకరాళవక్త్రాః । ని-
పేతురన్యోన్యవిముక్తరోషాః శ్వానో వరాహేషు నిశాతదంష్ట్రాః ॥

విముక్తేతి ॥ మధువైరిభృత్యైః కృష్ణస్యానుచరైః విముక్తపాశాః శ్వాపదగ్రహణాయ విసృష్టపాశాః జిహ్వాలదుర్దర్శకరాళవక్త్రాః జిహ్వాలాని జిహ్వావంతి లంబమానజిహ్వానీతి యావత్ ప్రాణిస్థాదాతోలజన్యతరస్యామితి లచ్ప్రత్యయః దుర్దర్శాని ద్రష్టుమశక్యాని కరాళాని విశాలాని వికృతాని వా వక్త్రాణి యేషాం తే ॥ ని ॥ కరాళో దంతురే తుఙ్గే విశాలే వికృతేఽపి చేతి వైజయంతీ ॥ నిశాతదంష్ట్రాః తీక్ష్ణదంష్ట్రాః అన్యోన్యవిముక్తరోషాః అన్యోన్యస్మిన్విముక్తః రోషః శునకజాతిప్రయుక్తో యైస్తే శ్వానో వరాహేషు వన్యేషు నిపేతుః నిపతంతి స్మ ॥ ౨౦ ॥

సమ్భూయ గోపాః ప్రసభం ప్రయుక్తైస్సత్త్వానివన్యాని సమగ్రసత్త్వాః।
గుహాముఖామ్రేడితతీవ్రఘోషైః కోలాహలైరాకులయాంబభూవుః

సమ్భూయేతి ॥ సమగ్రసత్త్వాః పుష్కలబలాః గోపాస్సమ్భూయ మిళిత్వా ప్రసభం బలాత్ప్రయుక్తైః సర్వైరపి యుగపదేవ యావద్బలం కృతైరిత్యర్థః । గుహాముఖేషు పర్వతగహ్వరద్వారేషు ఆమ్రేడితః ద్విస్త్రిరుక్తః తీవ్రశ్చండః ఘోషః ప్రతిధ్వనిరూపో యేషాం తైః కోలాహలైస్సింహనాదరూపైః వన్యాని సత్త్వాని పర్వతగుహాలీనాని సింహాదీని ఆకులయాంబభూవుః ఆకులాని చక్రుః ॥ ... ॥ ౨౧ ॥

అమృష్యతో మానుషసింహనాదం గిరీన్ద్రరోధైరపి దుర్నిరోధాన్ ।
బభంజ దృప్తో బలభద్రసింహస్సింహాన్ద్విపేన్ద్రానివ దుర్నివారః ॥

అమృష్యత ఇతి ॥ దృప్తో గర్వితః దుర్నివారో వారయితుమశక్యః బలభద్ర ఏవ సింహః మానుషసింహనాదం మనుష్యాణాం సింహనాదాఖ్యధ్వనివిశేషం ॥ ని ॥ క్ష్వేళా తు సింహనాదస్స్యాదిత్యమరః । అమృష్యతోఽసహమానాన్ గిరీంద్రరోధైః పర్వతవరప్రతిబంధైరపి దుర్నిరోధాన్పర్వతానపి భిత్త్వా గంతుం శక్తానితి యావత్ । సింహాన్ద్విపేంద్రాన్గజపతీనివ బభంజ జఘానేత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౨౨ ॥

గుంజాకలాపప్రతినద్ధకేశైరాగుల్ఫమాలంబితబర్హజాలైః । నిషం-
గిభిశ్చారుపృషత్కచాపైర్గుప్తో బభౌ గోపసుతైర్ముకుందః ॥ ౨౩ ॥

గుంజేతి ॥ ముకుందః గుంజాకలాపప్రతినద్ధకేశైః గుంజాదామరూపేణ విభూషణేన సంయతకేశైః ॥ ని ॥ కలాపో భూషణే బర్హే తూణీరే సంహతావపీత్యమరః ॥ ఆగుల్ఫం గుల్ఫపర్యంతం ఆలంబితపింఛజాలైః ఆలంబితబర్హస్తబకైః నిషంగిభిః తూణీరధరైః చారుపృషత్కచాపైః మంజుశరచాపైః గోపసుతైః గుప్తో బభౌ పరితస్సంవృతో భాతి స్మ ॥

ఆక్రాన్త్యకంపేషు నగేషు ధైర్యం శౌర్యక్రమం శ్వాపదవిక్రమేషు । అ-
శిక్షయత్తే మవిధాత్మభృత్యాన్విహారగోపో మృగయాపదేశాత్ ।

ఆక్రాంతేతి ॥ రేచుపల్లిరక్షణీయానాం రక్షణప్రకారాభిజ్ఞో విహార గోపః కృష్ణః స్వ యాదవశౌర్యాత్ మృగయావ్యాజాత్ అస్మభృత్యాన్ స్వానుచరాన్ ఆక్రాంత్యక శ్వేషు స్వసేనాక్రమణేచ్ఛుకమ్ స్వసేష్వనగేషు పర్వతేషు స్థైర్యం శ్వాపదానాం వ్యాఘ్రవరాహాదిదుష్టసత్త్వానాం ॥౫॥ వ్యాఘ్రాదయో వనచరాః పశవః శ్వాపదా మతాః ఇతి హలాయుధః విక్రమేషు శౌర్యక్రమం శౌర్యపరిపాటీం చాశిక్షయత్ పరైరాక్రమణేచ్ఛ తేపి పర్వతేషు దృఢైః స్థాతవ్యం వ్యాఘ్రాదివచ్ఛౌర్యక్రమోఽవలంబనీయ ఇతి శిక్షయామాసేత్యర్థః । శిక్షయాః విద్యోపాదానరూపాయా బుద్ధివిశేషత్వాత్ గత్యాదిసూత్రేణ ద్వికర్మకతా ॥ ... ... ॥ ౨౪ ॥

ఆదాయ లూనాని ముకుందబాణైః శృంగాణి శీఘ్రం వనకాసరాణాం ।
శార్ఙ్గప్రమాణాని శనైరకార్షుః తైరేవ చారూణి ధనూంషి బాలాః ॥

ఆదాయేతి ॥ బాలాః గోపకుమారాః ముకుందబాణైః లూనాని శార్ఙ్గప్రమాణాని శార్ఙ్గం శృంగవికారభూతం ధనుః తత్ప్రమాణం యేషాం తాని శార్ఙ్గం కర్తుం పర్యాప్తానీతి యావత్ వనకాసరాణాం వనమహిషాణాం శృంగాణి శీఘ్రమాదాయ అహమహమికయా త్వరితం గృహీత్వా తైః శృంగైరేవ చారూణి ధనూంషి శనైః క్రమేణాకార్షుః కుర్వంతి స్మ । శృంగాణాం స్వీయత్వాపాదనాయ తద్గ్రహణ ఏవ తేషాం త్వరా ఆసీత్ నతు చాపనిర్మాణ ఇతి భావః ॥ ॥ ౨౫ ॥

మనుష్యమాంసస్పృహయా సరోషం గుహాంతరాదుత్పతితుం ప్రవృత్తాన్ ।
శిలీముఖైః కీలితశైలకంఠాన్ కృష్ణస్తదా కేసరిణశ్చకార ॥

మనుష్యేతి ॥ తదా కృష్ణః మనుష్యమాంసస్పృహయా సరోషం యథా తథా గుహాంతరాద్గుహావకాశాదుత్పతితుం ప్రవృత్తాన్ కేసరిణస్సింహాన్ శిలీముఖైర్బాణైః కీలితశైలకంఠాన్ కీలితాః శైలా యేషు తే తథాభూతాః కంఠాః యేషాం తథాభూతాంశ్చకార గుహాసు ప్రారబ్ధోత్పతనా అపి యథా మనుష్యాణాముపరి నాయాంతి తథా తత్రైవ శైలకీలి

తకంధరానకరో౽భూదిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౨౬ ॥

{నవాహృతైర్మౌక్తికపరిష్క్రియార్హాం గుంజాస్రజం గోపకుమారవీరాః। విభిన్నవన్యద్విపకుంభముక్తైర్ముక్తాఫలైరన్తరయాంబభూవుః}

నవాహృతైరితి ॥ గోపకుమారేషు వీరాః శ్రేష్ఠాః నవాహృతైః నవైరేవాహృతైః విభిన్నవన్యద్విపకుంభముక్తైః విదళితవన్యగజకుంభముక్తైర్ముక్తాఫలైః మౌక్తికైర్మౌక్తికపరిష్క్రియార్హాం కృష్ణస్య ప్రసాధనోచితాం గుంజాస్రజం గుంజాదామానం అంతరయాంబభూవుః తిరశ్చక్రుః। గుంజాదామ్నాముపరిమౌక్తికమాలాభిః కృష్ణం భూషయాంబభూవురితిభావః ॥ ... ... ॥ ౨౭ ॥

శరాహతానాం విపినే మృగాణామార్ద్రాహృతైశ్చర్మభిరాత్తహర్షాః।
అకల్పయన్నాస్తరణానిగోపాస్సంవేశయోగ్యానిసహాయినీనాం ॥ ౨౮ ॥

శరాహతానామితి ॥ విపినే వనే శరాహతానాం మృగాణాం కృష్ణసారాదీనామార్ద్రాహృతైః ఆర్ద్రైరేవాహృతైశ్చర్మభిః త్వగ్భిః ఆత్తహర్షాః గోపాస్సహాయినీనాం సహచారిణీనాం అయతేస్తాచ్ఛీలికో ణినిః సంవేశయోగ్యాని సహశయనయోగ్యాన్యాస్తరణాని కుథానకల్పయన్ కల్పయామాసుః ॥ ని ॥ ప్రవేణ్యాస్తరణం వర్ణః పరిస్తోమః కుథః కుథేతి హలాయుధః ॥ ... ... ॥ ౨౮ ॥

{అభిన్నపార్శ్వేష్వవకాశభేదాద్భిన్నస్థితీన్భీతిమపోహ్య వత్సాన్। నిరస్తసింహేషు గుహాగృహేషు న్యవీవిశన్నాథనియోగభాజః ॥}

అభిన్నేతి ॥ నాథస్య కృష్ణస్య నియోగభాజః భృత్యాః అభిన్నపార్శ్వేషు అవిదీర్ణపార్శ్వేషు పార్శ్వశైథిల్యాభావాచ్ఛిలాదిపతనశంకారహితేషు నిరస్తసింహేషు గుహాగృహేషు దరీరూపగృహేషు అవకాశానాం భేదాదతివిపులతయా భిన్నభిన్నావకాశసత్త్వాద్భిన్నస్థితీన్ పరస్పరమసంసృష్టావస్థానాన్ సమ్మర్దాదుఃఖరహితాన్ వత్సాన్ భీతిమపోహ్య సింహాదిభీతిమపనీయ న్యవీవిశన్ నివేశయామాసుః ॥

అయాతయామైరచిరప్రతాపాత్సుదృష్టపాకైరధిశల్యశృఙ్గం।మాం
సైర్మృగాణాంమధునావసిక్తైర్నన్దస్యభృత్యావిపినే ననన్దుః ॥

అయాతయామైరితి ॥ నందస్యభృత్యాః కర్మకరాః విపినే వనే అధి శల్యశృంగం శల్యశృంగే శరాగ్రే సుదృష్టపాకైః అచిరప్రతాపాత్స ద్యోనిష్టపనాదయాతయామైః అగతరసైః ॥ని॥ యాతయామంగతరస మిత్యమరః ॥ మధునావసిక్తైః క్షౌద్రసిక్తైః మృగాణాం మాంసైర్నన న్దుర్నందతిస్మ ॥ ... ... ॥ ౩౦ ॥

నివేద్యమానాన్వనదేవతాభిస్సంగృహ్యవన్యానుపదావిశేషాన్ ।
సమంసుహృద్భ్యస్సహసావిభేజే రామానురోధేనరమాసహాయః

నివేద్యమానానితి ॥ రమాసహాయః కృష్ణః వనదేవతాభిర్నివేద్య మానాన్సమర్ప్యమాణాన్ వన్యాన్వనభవాన్ ఉపదావిశేషాన్ ఉపహా రభేదాన్ సంగృహ్య గృహీత్వా రామానురోధేన రామానువర్తనే న తదనుమతిం లబ్ధ్వేతియావత్ ॥ ని ॥ అనురోధోనువర్తనమిత్యమ రః ॥ సహసా శీఘ్రం ఉపహారగ్రహణానంతరమేవ సమంయథాతథా సుహృద్భ్యోవిభేజే ॥ ... ... ॥ ౩౧ ॥

త్రాణంసతాందుష్కృతినాం వినాశంతన్వన్నభీష్టం మృగయాచ్ఛలేన ।
స్వచ్ఛన్దచర్యానుగుణంగవాంతచ్చక్రేవనంశాన్తమృగావశేషమ్ ॥౩౨॥

త్రాణమితి ॥ మృగయాచ్ఛలేనాభీష్టం స్వాభిమతం సతాం సాధూ నాం త్రాణం దుష్కృతినాంపాపినాం వినాశంచతన్వన్॥ప॥పరిత్రాణా య సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామితి స్వావతారప్రయోజ నం సంపాదయన్ దేవః శాంతమృగావశేషం హరిణాదిసౌమ్యమృగ మాత్రావశేషం వ్యాఘ్రాదీనాం హతత్వాదితిభావః తద్వనం గవాం స్వచ్ఛందచర్యానుగుణం స్వైరచర్యానుకూలంచక్రే ॥ ... ॥ ౩౨ ॥

నిసర్గకారుణ్యతరఙ్గవృత్త్యానిర్వైరతాంనైగమగోపదృష్ట్యా । సం
ప్రాపితాఃప్రాపురివైకజాత్యంకేచిద్గవాం కేసరిదంతిముఖ్యాః ॥

నిసర్గేతి ॥ కరుణైవ కారుణ్యం చతుర్వర్ణాదిభ్యస్స్వార్థే ష్యఞ్ నిసర్గకారుణ్యస్య స్వభావసిద్ధకరుణాయాః తరంగవృత్త్యా తరంగస్యవృత్తిరివవృత్తిర్యస్యాస్తథాభూతయా నైగమగోపదృష్ట్యా నైగమో నిగమసంబంధీ శ్రుతిసిద్ధో గోపః యద్వా నైగమాః ఉపనిషద్భాగాః ॥ ని ॥ నైగమస్స్యాదుపనిషద్వణిజోర్నాపితేపి చేతి విశ్వః ॥ తత్సిద్ధో గోప ఇతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః । తస్య కృష్ణస్య దృష్ట్యా నిర్వైరతాం సమ్ప్రాపితాః కేచిత్తే హరిదంతిముఖ్యాస్సింహగజప్రభృతయః హింస్రాః గవామైకజాత్యం ప్రాపురివ । కటాక్షమహత్త్వేన నిర్వైరతాం ప్రాప్య లీలార్థం విముక్తాః కేచన హింస్రాః గోభిస్సహ తదవిశేషేణ చేరురిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౩౩ ॥

{ విధూన్వతా ధూలికదంబరేణూన్ ధారాకదంబాంకురకారణేన ।
నిన్యుశ్శ్రమం నిర్ఝరబిందుభాజా నభస్వతా నందసుతానుయాతాః }

విధూన్వతేతి ॥ నందసుతం కృష్ణమనుయాతాః గోపసుతాః ధూలికదంబః కదంబవిశేషః యో వసంతే సముల్లసతి తస్య రేణూన్ తత్పుష్పపరాగాన్ గ్రీష్మేప్యనువర్తమానాన్ విధూన్వతా కంపయతా ధారాకదంబాంకురకారణేన నేదీయసి వర్షాకాలే భావినాం వృష్టిధారానికురుంబాణాముదయస్య కారణేన వాయుర్వై వృష్ట్యా ఈశే ఇతి శ్రుతేః ॥ నిర్ఝరబిందుభాజా గిరినిర్ఝరాణాం బిందూన్ భజతా నభస్వతా వాయునా శ్రమం నిన్యుః అపనయంతి స్మ ॥ ... .. ॥ ౩౪ ॥

{ అమర్త్యయక్షేశ్వరధామభాజోరారామయోరేకమివావతారం
ప్రశాన్తఘర్మాతిశయం ప్రభావాద్బృందావనం నన్దసుతో వితేనే ॥ }

అమర్త్యేతి ॥ నందసుతః కృష్ణః అమర్త్యయక్షేశ్వరధామభాజోః అమర్త్యానాం యక్షాణాం చ క్రమాదీశ్వరావింద్రకుబేరౌ తయోః ధామనీ అమరావత్యలకే తే భజతోః ఆరామయోర్నందనచైత్రరథయోః ఏకమవతారమివ స్థితం బృందావనం ప్రభావాత్స్వమహిమ్నా ప్రశాంతఘ

స్త్రాతిశయం వితేనే ॥ ... ... ॥౩౫॥

{దిశం సమాక్రమ్య కరైరుదీచీం దేవే రవౌ దక్షిణతః ప్రవృత్తే । నిదా
ఘకృత్స్యాధిగృహీతదేహాం వృష్టిం పునస్స్రష్టుమియేష శౌరిః ॥౩౬॥}

దిశమితి ॥ దేవే రవౌ సూర్యే ఉదీచీం దిశం కరైః కిరణైస్సమా
క్రమ్య దక్షిణతో దక్షిణస్యాం దిశి ప్రవృత్తే దక్షిణాయనారంభసతి। ద
క్షిణోత్తరాభ్యామతసుజితి సప్తమ్యర్థే-అతసుచ్। నిదాఘకృత్స్యా ఘర్మ
కాలనిసృష్ట్యా విగృహీతదేహాం ఉపసంహృతరూపాం ఘర్మకాలే స
ర్వాత్మనా లుప్తాం వృష్టిం పునస్స్రష్టుం శౌరిరియేష।యథా దేవో రాజా
పరసీమోపప్లవార్థం ప్రస్థితః కరగ్రహణేన సమన్తాదాక్రమ్య పీడయ
తి। తథా గ్రీష్మవశాదత్యంతం ద్యోతమానతయా సూర్యే కిరణప్రచా
రేణ ఉదీచీం సమాక్రమ్య దిగంతరే ప్రస్థితే భగవాన్ తదుపప్లవనివర్త
నేన లోకరక్షార్థం తత్కరమాంద్యాపాదకవృష్టిం స్రష్టుమియేషేతి
భావః ప్రతీయతే ॥ ... ... ॥౩౬॥

{అథావిరాసీదపసారయంతీ తాపం గవాం చండకరప్రసూతం । వి
చిత్రసస్యోదయమేచకాంగీ మేఘావిలా మాధవయోగవేలా ॥౩౭॥}

అథేతి ॥ అథ భగవత్సంకల్పానంతరం మేఘావిలా మేఘకలుషా
చండకరప్రసూతం ఆదిత్యసముద్భూతం గవాం తాపమపసారయంతీ అప
నయంతీ విచిత్రాణాం నానారూపాణాం సస్యానాం ఓషధీనాముదయే
న మేచకాంగీ శ్యామలాకారా మాధవస్య క్షీరాబ్ధిశాయినో దేవస్య
యోగవేలా యోగనిద్రాసమయః ఆవిరాసీత్ ॥ ... ॥౩౭॥

{మహీభృతస్సంభృతతీర్థతోయైరంభోధరైరాచరితాభిషేకాః ।
ప్రయుక్తవిద్యుద్వ్యలయైః పునస్తైః ప్రాయేణ నీరాజనమన్వభూవన్ ॥}

మహీభృత ఇతి ॥ సంభృతతీర్థతోయైః ఆహృతసముద్రాంబురూ
పపావనసలిలైః ॥ ని ॥ తీర్థం మంత్రాద్యుపాధ్యాయశాస్త్రేష్వంభసి
పావన ఇతి యాదవః ॥ అంభోధరైర్మేఘైః రాజాభిషేకాయ గంగాదితీ

ర్ణతోయం యేకుమ్భైర్ధారయంతి తెప్యంభోధరశబ్దేన యోగతః ప్రతీయంతే తైరాచరితాభిషేకాః కృతాభిషేకా మహీభృతః పర్వతాః రాజాన ఇత్యపి శబ్దశక్త్యా ప్రతీయతే । పునః ప్రయుక్తవిద్యుద్వలయైః పునరప్రథమే భేకఇతి విద్యుత్ప్రయోగస్య ద్వితీయక్రియాద్యోతకః పునశ్శబ్దః తైరంభోధరైః ప్రాయేణ నీరాజనమారాత్రికమన్వభావి అంతర్ధా యేనాదర్శనమితి వర్గస్యమానార్థసద్భావాత్ తైరితి తృతీయా హేతుతృతీయా వా। వృష్ట్యనంతరం విద్యుదుదయోభిషేకానంతరమారాత్రికసంగళనజ్జాతఇత్యర్థః । అత్ర మహీభృత ఇత్యాదిశ్లేషానుప్రాణితః తటితాం నీరాజనత్వోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౩౭ ॥

{ధౌతావదాతైః క్రకచచ్ఛదానాం పత్రైరవిశ్రాంతషడంఘ్రినాదైః ।
వ్యదారయత్పుష్పశరః ప్రతూర్ణం మానగ్రహం మానవతీజనానాం ॥}

ధౌతేతి ॥ పుష్పశరః కామః ధౌతైర్వృష్ట్యాక్షాళితైరవదాతైశ్శుభ్రైశ్చావిశ్రాంతషడంఘ్రినాదైః అవిరతభృంగనాదైః క్రకచచ్ఛదానాం క్రకచాకారాః కరపత్రాకారాశ్ఛదాః యేషాం క్రకచచ్ఛదాః కేతకీవృక్షాః తేషాం పత్రైః మానవతీజనానాం మానః ప్రియవిషయరత్యవస్థావిశేషః ॥ ప ॥ అంకురపల్లవకలికాకోరకఫలభోగభాగియం క్రమశః । ప్రేమా మానః ప్రణయః స్నేహో రాగోనురాగ ఇతి రతిం ప్రస్తుత్య రసార్ణవవచనాత్ తద్వత్యః ప్రణయిన్యస్తాసామేవ జనానాం మానగ్రహం ॥ ప ॥ స్త్రీణామీర్ష్యాకృతః కోపో మానోన్యాసంగిని ప్రియే ఇత్యుక్తలక్షణకోపవిశేషగ్రహం ప్రతూర్ణమతిశీఘ్రం వ్యదారయత్ । యథా ధౌతావదాతైరుత్తేజితతయా నిర్మలైః విదారణసమయే శబ్దాయమానైః కరపత్రైః దారుఖండం విదారయంతి తద్వదితి భావః ॥ ని ॥ ధౌతెనిశాతం నిశితం క్ష్ణుతం తేజితమర్థవదితి । అవదాతస్సితే పీతే శుద్ధే పీతి చ వైజయంతీ । ... ... ॥ ౩౮ ॥

పయోముచా సేకవతాం స్థలానాం వీరుత్ప్రరోహా వివిధా బభూవుః ।
సమీక్షితానాం మధుసూదనేన శ్రద్ధాదయాద్యా ఇవ సద్గుణౌఘాః ॥

పయోముచేతి। పయోముచా మేఘేన హేతునా సేకవతాం మేఘసిక్తానాం స్థలానాం వివిధాః వీరుత్ప్రరోహాః ప్రతానినీనాం లతానామంకురాః ॥ ని ॥ లతా ప్రతానినీ వీరుదిత్యమరః॥ మధుసూదనేన సమీక్షితానాం కటాక్షితానాం పుంసాం శ్రద్ధాదయాద్యాః ఆస్తిక్యబుద్ధికృపాదాంతిభక్తివైరాగ్యప్రముఖాః సద్గుణౌఘాః ఉత్తమగుణనివహా ఇవ బభూవుః జాతా ఇత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౪౦ ॥

శితేన పంచేషుశరేణ భిన్నాద్వియోగినీమానసతో వికీర్ణాః । తదేం
ద్రకోపత్వమివాధిజగ్ముశ్శోణాః క్షితౌ శోణితబిందుభేదాః ॥ ౪౧ ॥

శితేనేతి ॥ తదా వర్షాసమయే శితేన ఉత్తేజితేన పంచేషుశరేణ మన్మథబాణేన భిన్నాద్విదారితాత్ వియోగినీమానసతః విరహిణీనాం మానసాత్ । అపాదానే చాహీయరుహోరితి పంచమ్యాస్తసిః క్షితౌ వికీర్ణాః విప్రసృతాః శోణాః రక్తవర్ణాః శోణితబిందుభేదాః అసృక్కణవిశేషాః ఇంద్రకోపసమానాకృతిమత్త్వరూపాభిప్రాయేణ బిందుషు భేదశబ్దః ఇంద్రకోపత్వం ఇంద్రకోపాఖ్యవర్షాప్రభవజంతువిశేషత్వం అధిజగ్ముః ప్రాపురివ తదా భూమౌ సంచరంతశ్శక్రకోపకృమయః ఉక్తరూపాశ్శోణితబిందవ ఇవ రేజురిత్యర్థః । అత్ర శక్రకోపేషూక్తరూపశోణితబిందుత్వరూపసంభావనారూపోత్ప్రేక్షాలంకారః యద్యప్యత్ర శబ్దగత్యా శోణితబిందుషు ఇంద్రకోపత్వోత్ప్రేక్షైవ ప్రతీయతే తథాపి యథా దధ్నా జుహోతీత్యత్రాప్రాప్తపక్షపాతీ విధిశ్శబ్దగత్యా ప్రాప్తహోమానురక్తత్వేన ప్రతీయమానోఽప్యప్రాప్తే దధ్న్యేవ సంచార్యతే ఏవముత్ప్రేక్షాయాం సిద్ధస్యాధిష్ఠానత్వం అసిద్ధస్యాధ్యవసేయత్వం యుక్తమితి అసిద్ధపక్షపాతిన్యుత్ప్రేక్షా సిద్ధానురక్తతయా ప్రతీయమానాప్యసిద్ధే సంచారణీయేతి సిద్ధశక్రకోపాధిష్ఠానాసిద్ధశోణితబిం

దూత్ప్రేక్షేవ గ్రాహ్యే సమ్మతశ్చాయమర్థ్వరమీమాంసకానాం న్యాయః। సాహిత్యమీమాంసకానామపి ॥ ప ॥ ఐంద్రింధనుః పాండుపయోధరేణ శరద్దధానార్ద్రనఖక్షతాభమ్ । ప్రసాదయంతీసకళంకమిందుం తాపంరవేరభ్యధికంతతానేతి సమాసోక్త్యుదాహరణే ఆర్ద్రనఖక్షతాభమైంద్రంధనుః పాండుపయోధరేణదధానేతివిశేషణానామప్రకృతనాయికాపిశేషపరత్వముపపాదయతా అలంకారసర్వస్వకారేణఆర్ద్రనఖక్షతాభమిత్యత్రస్థితమపి శ్రుతోపమానత్వమైంద్రధనుషి సంచారణీయమింద్రచాపాభం నఖక్షతందధానేతి యథా దధ్నాజుహోతీత్యాదౌ దధ్నిసంచార్యతేవిధిరితి సమర్థనాదితి ॥ ... ॥ ౭౧॥

{మధుమ్రితేరుల్బణదన్తవీణామెఘానిలె మేదురబిందుజాలె । ప్రభూతకంపాఃప్రథయాంబభూవుశ్శీతాలుతాంకంటకినఃకదంబాః}

మధుమ్రితేరితి ॥ మేమరంసాంద్రస్నిగ్ధం బిందుజాలం వృష్టికణబృన్దం యస్మిన్ ॥ ని ॥ సాంద్రస్నిగ్ధస్తు మేదురఇత్యమరః ॥ తస్మిన్ మెఘానిలెసతి మధుమ్రితెమకరందద్రవాత్ ఉల్బణదంతవీణాః శీతాసహిష్ణుతయా కంపమానదన్తాః దంతవీణాశబ్దేనొచ్యంతె ఉల్బణాః ప్రవ్యక్తాఃదంతవీణాయెషాంతేతథోక్తాః ॥ ని ॥ స్ఫుటంప్రవ్యక్తముల్బణమిత్యమరః ॥ ఇహ వాతాహతమకరందబిందుచలనమేవ దంతపజ్క్తికంపస్థానె జాతమితిభావః ప్రభూతకంపాస్సాంగకంపాః కంటకినః తీక్ష్ణాగ్రావయవవంతః రోమాంచవంతశ్చ ॥ ని ॥సూచ్యగ్రేక్షుద్రశత్రౌచ రోమహర్షేచకంటకఇత్యమరః ॥ కదంబా నీపవృక్షాః శీతాలుతాంశీతాసహిష్ణుత్వం॥సూ॥శీతోష్ణతృప్రేభ్యస్తదసహనఇత్యాలుచ్ప్రత్యయః ప్రథయాంబభూవుః ప్రకాశయామాసుః అత్ర కదంబానాం కంటకిత్వాదినిమిత్తార్థాపితా తాదృశశీతాలుత్వోత్ప్రేక్షణాదుత్ప్రేక్షాసాచవాచకాప్రయోగాద్గమ్యేతి గమ్యోత్ప్రేక్షాలంకారః॥

శతహ్రదాశస్త్రవిలాసదీప్తా ధీరప్రణాదా ధృతచిత్రచాపా । కన
త్బలాకాధ్వజపఙ్క్తిరాసీత్ కాదంబినీ కామచమూరపూర్వా ॥

శతహ్రదేతి ॥ శతహ్రదా విద్యుత ఏవ శస్త్రాణి ఖడ్గాదీని తేషాం విలాసేన చాంచల్యరూపేణ దీప్తా ఉజ్జ్వలా ధీరప్రణాదా గంభీరశబ్దా ఏకత్ర గర్జితరూపశ్శబ్దః అన్యత్ర హేషాబృంహితసింహనాదాదిరూపః ధృతచిత్రచాపా ధృతనానారూపచాపా ఏకత్రేంద్రచాపోఽన్యత్ర ప్రసిద్ధః కనత్బలాకాధ్వజపఙ్క్తిః బలాకాః పక్షివిశేషా ఏవ ధ్వజాః ॥ ని ॥ బలాకా బిసకంఠికేత్యమరః ॥ కనంతీ దీప్యమానా బలాకాధ్వజానాం పఙ్క్తిర్యస్యాం కనదీప్తావితి ధాతుః శత్రంతః సా కాదమ్బినీ మేఘమాలా అపూర్వా కామచమూరాసీత్ ఉద్దీపనవిభావత్వాత్ సావయవరూపకాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౪౩ ॥

మృదఙ్గధీరస్తనితో విహాయాస్సౌదామినీ సంభృతచారులాస్యః ।
బభౌ నవానాం ప్రభవో రసానాం రతిప్రియస్యైవ నటస్య రఙ్గః ॥౪౪॥

మృదంగేతి ॥ మృదంగధీరస్తనితః మురజధ్వానగంభీరగర్జితః మృదంగశబ్దేన తద్ధ్వానో లక్ష్యతే సౌదామినీసంభృతచారులాస్యః తటిత్సమ్పాదితచారునర్తనః నవానాం నూతనానాం రసానాం జలానాం పక్షే నవసంఖ్యాకానాం శృంగారాదిరసానాం ప్రభవ ఉత్పత్తిభూమిః విహాయాః ఆకాశః ॥ ని ॥ వియద్విష్ణుపదం వా తు పుంస్యాకాశవిహాయసీ ఇతి పుల్లింగతా। రతిప్రియః కామః స ఏవ నటస్తస్య రంగ ఇవ నృత్తస్థానమివ బభౌ ॥ ని ॥ రంగో రణక్షితౌ రాగే నృత్తస్థానే త్రపుణ్యపీతి విశ్వః। అత్ర మృదంగధీరస్తనిత ఇత్యుపమా సౌదామనీసంభృతచారులాస్య ఇతి తటిచ్చలనే లాస్యత్వాధ్యవసాయరూపాతిశయోక్తిః। నవానాం రసానాం ప్రభవ ఇతి శ్లేషః ఏతైరనుప్రాణితో విహాయసో రంగత్వోత్ప్రేక్షణాదుత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౪౪ ॥

{ అచింతితోపస్థితజీవనానామాసేదుషామభ్యధికాంసమృద్ధిం । తో
యాశయానాంపరివాహజన్యాస్స్వగుప్తిరన్యోపచయప్రదాభూత్ }

అచింతితేతి ॥ అచింతితోపస్థితజీవనానాం ఝటితి మహావర్షాదతర్కితోపనతజలానాం॥ని॥ జీవనంవర్ణనేనీరే పుత్రజీవేతుజీవనఇతి విశ్వః । అతఏవాభ్యధికామతిశయినీంసమృద్ధిం పూర్ణతామాసేదుషాం ప్రాప్తవతాం తోయాశయానాం తటాకానాం పరివాహజన్యాగుప్తిః పరివాహశబ్దేన తటాకానామత్యంతపూర్త్యా కూలనిర్భేదేన సర్వజలక్షయభియా క్వచిత్ క్రియమాణాః జలైకదేశనిర్గమనమార్గాః వివక్షితాః ॥ని॥ జలోచ్ఛ్వాసాఃపరీవాహాఇత్యమరః ॥ తైర్జన్యాస్స్వగుప్తిరాత్మరక్షా అన్యోపచయప్రదాభూత్ తటాకాంతరాణాం బుద్ధిప్రదాభూత్ పరివాహజలానాం తటాకాంతరేషు నిపాతాదితిభావః । అత్రాన్యదపిధ్వన్యతే। జీవ్యతేనేనేతిజీవనం ధనం తదచింతితోపస్థితంయేషాం తేషాం తేనధనేనాభ్యధికాం మనోరథాతిశాయినీం సమృద్ధింప్రాప్తానాం తోయాశయానామిత్యనేనసంతః ప్రతీయంతే। తేషాం పరివాహజన్యాస్స్వగుప్తిః పరివాహశబ్దేనత్యాగోగమ్యతే। తజ్జన్యాస్స్వానామర్థానాంగుప్తీరక్షా॥ని॥స్వోజ్ఞాతావాత్మనిస్వంత్రిష్వాత్మీయేస్వోస్త్రియాంధనేఇత్యమరః ॥ అర్థానాం నాశాపహారాదిభిస్సదా శంకితక్షయాణాం త్యాగాదేవహి యశః పుణ్యసంపాదనేన రక్షాభవతి । సా అన్యేషాం పాత్రభూతానాముపచయప్రదేతి। తతశ్చాస్యాప్రకృతార్థస్య ప్రకృతార్థోపమానతయా ప్రతీతేశ్శబ్దశక్తిమూలఉపమాలంకారధ్వనిః ॥ ... ... ॥ ౪౫॥

{ గుహాసుగోవర్ధనసంభవాసుప్రకామవిస్తీర్ణసమస్థలీషు । గుణాధి
కోవిశ్వసృజాప్రవర్షైవాసస్సమాధీయత వల్లవానామ్ ॥ ౪౬ ॥ }

గుహాస్వితి ॥ విశ్వసృజా కృష్ణేన ప్రవర్షే మహావర్షే మహావృక్షాధః ప్రదేశాదావప్యవస్థాతుమయోగ్యేఇతిభావః । వల్లవానాం

గోపానాం గోవర్ధనసంభవాసు గోవర్ధనగిరౌ విద్యమానాసు ప్రకామవిస్తీర్ణసమస్థలీషు అతివిశాలసమభూతలాసు గుహాసు గుణాధికః కవోష్ణత్వాదిగుణోత్తరః వాసః సమాధీయత సమాతన్యతేత్యర్థః ।

దరీషుగోప్యఃప్రసమీక్ష్యకృష్ణందిశాసుజీమూతగణంమయూర్యః
అగ్రేపతీనామధిగీతినాదంవితేనిరేచారువిహారలాస్యం ॥ ౪౭ ॥

దరీష్వితి ॥ గోప్యః గోపాంగనాః దరీషు కందరాసు కృష్ణం మయూర్యః మయూరవనితాః దిశాసు జీమూతగణం మేఘగణంచ పరిసమీక్ష్య దృష్ట్వా పతీనాం స్వభర్తౄణామగ్రే పురతః అధికో గీతినాదో యస్మిన్ తత్తథోక్తం మయూరీణాం కేకారవ ఏవ గీతినాదోఽభిసంహితః చారు సుందరం విహారలాస్యం విహారః శృంగారచేష్టైవ లాస్యం నృత్తం మయూరీపక్షే విహారేణ లీలయా లాస్యం వితేనిరే చక్రుః । అత్ర వర్షావర్ణనాంతర్గతతయా మయూరీవృత్తాంతస్య భగవచ్చరితవర్ణనాంతర్గతతయా గోపీవృత్తాంతస్య చ ప్రకృతత్వాత్ ప్రస్తుతయోరేకక్రియాన్వయరూపః తుల్యయోగితాలంకారః ॥ వ ॥ ప్రస్తుతానాం తథాన్యేషాం కేవలం తుల్యధర్మతః । ఔపమ్యం గమ్యతే యత్ర సా మతా తుల్యయోగితా ॥ ఔపమ్యస్య గమ్యత్వం తు ప్రకృతత్వావిశేషేపి వైవక్షికముపమానోపమేయభావం కల్పయిత్వా మయూర్య ఇవ గోపికా అపి స్వపతీనామగ్రే ఏవాధిగీతినాదం చారు లాస్యం వితేనిర ఇతి వర్ణనీయం తేన తాసామత్యంతమదనపారవశ్యాభివ్యక్త్యా భగవతో లోకోత్తరసౌందర్యవిభ్రమాది వ్యజ్యతే ॥ ౪౭ ॥

పయోదలక్షప్రహితాగ్రహస్తాంకృష్ణస్స్వనేత్రేఇవచన్ద్రసూర్యౌ
తిరోదధానాంప్రతిరోద్ధుమైచ్ఛత్స్వైరీస్వలీలామివజాతలీలాం ॥

పయోదేతి ॥ స్వైరీ స్వతంత్రః కృష్ణః పయోదలక్షప్రహితాగ్రహస్తాం మేఘవ్యాజేన ప్రేషితహస్తాగ్రాం స్వనేత్రే ఇవ చంద్రసూర్యౌ తిరోదధానాం అతఏవ జాతలీలాం సంజాతనయనపిధానక్రీడాం

స్వలీలాంస్వస్యలీలాకరీం దేవీమివస్థితాం ప్రావృషమిత్యౌచిత్యాద్విశే ష్యంలభ్యతే । అతఏవ గమ్యమానత్వాదప్రయోగః ప్రతిరోద్ధుం నిరోద్ధుమైచ్ఛత్ । నయనపిధానక్రీడాయామసావితిజ్ఞాతేపి తత్పరితోషాయాజ్ఞానమభినీయ తత్కరమపవారయంతి తద్వదితిభావః । అత్ర పయోదేనేత్ర కల్పచంద్రసూర్యాచ్ఛాదకత్వేన హస్తాగ్రత్వారోపరూపాపహ్నుతిరితి తదనుప్రాణితఃఉపమాలంకారః లీలాహేతుత్వాద్దైవ్యాం లీలాత్వాధ్యవసాయః లీలాశబ్దాత్తత్కరోతిణ్యన్తాత్పచాద్యచి లీలాశబ్దఏవలీలాహేతువాచీవా॥సూ॥ఈఊదేద్ద్వివచనంప్రగృహ్యమితి ప్రగృహ్యసంజ్ఞాయాం నేత్రేఇవేతి ప్రకృతిభావః ॥ ౪౮ ॥

అథాంజనస్నిగ్ధనభఃప్రకాశాః క్షణత్విషాంకల్పితలాస్యభంగాః ।
దిశాముఖోల్లాసనదృష్టదాక్ష్యాదీనాంబువాహాదివసాబభూవుః

అథేతి ॥ అథ భగవత్సంకల్పానంతరం అంజనస్నిగ్ధనభః ప్రకాశాః మేఘకాలుష్యాపనయాత్ అంజనవత్ స్నిగ్ధోమసృణః నభసః ప్రకాశః స్ఫుటీభావోయేషు తే క్షణత్విషాం విద్యుతాం కల్పితలాస్యభంగాః కృతస్ఫురణభంగాః దిశాముఖానాముల్లాసనే నిర్మలీకరణేదృష్టదాక్ష్యాః దృష్టసామర్థ్యాః దీనాంబువాహాః గర్జితాటోపవైకల్యేన కాతరమేఘాః దివసాశ్శరదాబభూవుః ॥ ... ॥ ౪౯ ॥

అలక్ష్యతీవ్రాతపమన్తరితుంసితాసితైరంబుధరైశ్చకాశే । వివే
కమాసాదయతామివాదౌచిత్తంవితర్కైరనివర్తమానైః ॥ ౫౦॥

అలక్ష్యేతి ॥ అలక్ష్యతీవ్రాతపం అదృశ్యమానస్ఫీతాతపమంతరితుం సితాసితైః ప్రావృట్కాలావసానతయా అత్యంతమనుచ్ఛేదాత్ ధవళమేచకరూపైరంబుధరైః ఆదౌ ప్రథమం శాస్త్రశ్రవణేన వివేకం కోమలకంటకాయమానం ఆత్మతత్త్వావబోధమాసాదయతాంప్రాప్నువతాం చిత్తమంతఃకరణం అనివర్తమానైః స్థిరతరసంస్కారవశాత్ సర్వథానివృత్తిరహితైః వితర్కైః సంభావనారూపైస్సందేహైరివ చ

కాలే మందతాపః అప్రౌఢవివేకవత్ స్థితః। సితాసితాశ్చ మేఘాఃతత్వా
తత్వకోటిద్వయావగాహివితర్క వజ్జాతా ఇతిభావః॥ ...॥౫౦॥

{విహాయసద్యఃకుటజార్జునాదీన్ విస్లావితాన్ కాలవిపర్యయేణ।
పునర్బబంధుఃప్రణయం ద్విరేఫాః కోశోపపన్నేషు కుశేశయేషు॥}

విహాయేతి॥ ద్విరేఫాః కాలవిపర్యయేణ కాలవైపరీత్యేనాపత్కాల
కాలాగమేసతీతియావత్॥ విస్లాపితానన్యథాకృతాన్ క్షీణీకృతాన్ కు
టజార్జునాదీన్ గిరిమల్లికాకకుభప్రభృతీన్ వృక్షాన్ సద్యోవిహా
య త్యక్త్వా పునః కోశోపపన్నేషు ముకుళయుక్తేషు కుశేశయేషు తామ
రసేషు ప్రణయఃపరిచయఃసౌహృదంవా॥వి॥ప్రణయస్స్యాత్పరిచయే
యాఞ్జాయాంసౌహృదేపి చేతివైజయంతీ॥ తం బబంధుశ్చక్రురిత్యర్థః
యథా సేవాకుశలాః పురుషాః కాలవశాత్ క్షీణాన్ప్రభూన్విహాయ
పునరపి సమృద్ధకోశానన్యాన్ప్రభూనాశ్రయంతే తద్వదితిగమ్యతే॥౫౧

{తరఙ్గలోలాంబుజతాలవృన్తా బర్హాతపత్రాయితభృఙ్గయూథాః।
విధూతహంసావళిచామరౌఘా నద్యస్సమాతన్వతనాథసేవాం॥}

తరంగేతి॥ తరంగైర్లోలానిచలాని అంబుజాని తాలవృన్తాని వ్య
జనానీవ యాసుబర్హాతపత్రాయి తాని మయూరపింఛాతపత్రవదాచ
రితవంతి భృంగయూథాని భ్రమరబృందాని యాసువిధూతాః కంపి
తాః హంసావలయో హంసపఙ్క్తయశ్చామరౌఘాఇవ యాభిస్తాః న
ద్యః నాథస్యకృష్ణస్య సేవాంసమాతన్వత యథా తాలవృన్తాదిభిః పరి
చారికాః రాజ్ఞస్సేవాం కుర్వంతి తథేతిభావః॥ ... ॥౫౨॥

{ఇతస్తతఃప్రాప్తశరద్విహారం గోపీసఖంద్రష్టుమివాతితృష్ణాత్। అ
శోభి నేత్రైరివజృంభమాణైశ్శీర్ణైర్ధరిత్రీశిఖినాంకలాపైః॥౫౩॥}

ఇతస్తతఇతి॥ ధరిత్రీ ఇతస్తతః బృందావనే తత్రతత్ర ప్రదే
శే ప్రాప్తశరద్విహారం ప్రాప్తశ్శరత్కాలయోగ్యోవిహారః క్రీడాయేన
తం గోపీసఖం గోపీనాంసఖాయం తాభిస్సహక్రీడంతంతం ద్రష్టుమ

తితర్షాత్ అత్యంతకౌతుకాదివజృంభమాణైర్నేత్రైరివస్థితైశ్శీర్ణైః శిఖినాం మయూరాణాం కలాపైరశోభి శోభతేస్మ అత్ర నేత్రైరివేతి మయూరకలాపేషు నేత్రతాదాత్మ్యసంభావనారూపాస్వరూపోత్ప్రేక్షా పకా అతితర్షాదివేతి తద్విజృంభణహేతూత్ప్రేక్షాన్యేతి తద్ద్వయవ్యంజకతయా ప్రత్యేకమివశబ్దః యథా అనేకేవోపమాయామివయేవేషు ప్రత్యేకముపమావ్యంజకతయా తతో నాధిక్యమాశంకనీయం ॥

తాపానుబన్ధప్రశమాయ పుంసాం శయ్యార్థినా శార్ఙ్గభృతోపహూతా।
పయోదమాలావ్యపదేశదృశ్యా ప్రాయస్తిరోధీయత యోగనిద్రా ॥ ౨౮ ॥

తాపేతి ॥ పుంసాం తాపానుబంధప్రశమాయ తాపానువృత్తిప్రశాన్తయే శయ్యార్థినా శయనమర్థయమానేన శార్ఙ్గభృతా కృష్ణేనోపహూతా పుంసామంతరాత్మనో భగవతశ్శయ్యయా తేషాం శ్రీమరూపతాపశ్శామ్యతీతి భావః । పయోదమాలావ్యపదేశదృశ్యా మేఘపఙ్క్తివ్యాజేన దృగ్గోచరీభూతా యోగనిద్రా ప్రాయోనూనంతిరోధీయత తిరోహితాభూత్ కర్మణిలఙ్ శార్ఙ్గభృతేతి కర్తరత్రాప్యన్వయః యద్వా ధీఙ్ ఆధారఇతిధాతోః దైవాదికాత్కర్తరిలఙ్ । మేఘపఙ్క్తితిరోధానమేవ శరత్కాలోచితం భగవద్యోగనిద్రాతిరోధానముత్ప్రేక్ష్యతే పయోదమాలావ్యపదేశదృశ్యేత్యపహ్నూయతే చేతి సాపహ్నవోత్ప్రేక్షాలఙ్కారః ॥... ... ॥ ౨౮ ॥

{ చరాచరేష్వాహితజీవనానామనుజ్ఝితాంనత్పథమంబుదానాం
శుచిత్వమంతర్బహిరప్యయత్నాదభ్యాగతైర్హంసగణైశ్శశంసే ॥ }

చరాచరేతి ॥ చరాచరేషు జగత్సు॥ ని ॥ చరాచరంస్యాజ్జగతివాచ్యవజ్జంగమేభయోరితివిశ్వః ॥ ఆహితజీవనానామభివృష్టజలానాంసత్పథం నక్షత్రపథమనుజ్ఝితాం అత్యజతామంబుదానాం అంతర్బహిశ్చ శుచిత్వం ధవళత్వం అభ్యాగతైర్మానసాత్సరసస్సమాగతైర్హంసగణైః అయత్నాచ్ఛశంసే అనాయాసాదూచే । కర్మణిలిట్ హంసా

గమనేన శరత్కాలనిశ్చయాత్ మేఘదర్శనయత్నం వినైవ తేషాం ధావళ్యమవసేయమాసీదిత్యర్థః । అత్ర విశేషణసామ్యాత్సత్పురుష వృత్తాంతోఽపి ప్రతీయతే జగత్సు ఆహితజీవనానాం దత్తవృత్త్యుపయోగ్యాన్నపానాదీనాం సన్మార్గమత్యజతామంతర్బహిశ్చ శుచిత్వం మనసి వాక్కాయయోశ్చ శుద్ధత్వం అభ్యాగతైరతిథిభూతైర్హంసగణైః యోగిసంఘైరయత్నాచ్ఛశంసే । విదితసకలవేద్యా యోగినః శుద్ధేష్వేవాతిథ్యమంగీకుర్వంతీతి తదాతిథ్యేన తేషాం శుచిత్వం స్పష్టీకృతమితి ఏవం చాత్ర సమాసోక్తిరలంకారః ॥ ని ॥ శుచిశ్శుద్ధేనుపహతే శృంగారాషాఢయోస్సితే । హంసో విహంగభేదే స్యాదర్కవిష్ణుహయాంతరే యోగిమంత్రాదిభేదేషు పరమాత్మని మత్సరే ఇతి చ విశ్వః ॥ ౫౫ ॥

సంస్కారభేదైః కలమాదికానాం క్రమేణ లబ్ధోపచయస్థితీనామ్ ।
సమున్నతిస్సన్నతిహేతురాసీద్ధర్మం నిజం సాధయితుం క్షమాణామ్ ॥

సంస్కారేతి ॥ సంస్కారభేదైః ఉత్ఖాతప్రతిరోపణావకరక్షేపాద్యుపస్కారవిశేషైః క్రమేణ లబ్ధోపచయస్థితీనాం లబ్ధాభివృద్ధికావస్థానానాం అత ఏవ నిజం ధర్మం కణిశోత్పాదనాదిరూపం ఓషధిస్వభావం సాధయితుం సంపాదయితుం క్షమాణాం శక్తానాం కలమాదికానాం కలమౌషధివిశేషాః తత్ప్రభృతీనాం సస్యానాం సమున్నతిస్సముచ్ఛ్రాయః సన్నతిహేతురాసీత్ ఫలభారేణ భవిష్యన్త్యా అవనతేః కారణమాసీత్ యథా జాతకర్మాదిపురుషసంస్కారవిశేషైః క్రమేణ లబ్ధాభివృద్ధికవైదికమర్యాదానాం అత ఏవ స్వోచితసంస్కారలాభాన్నిజః వర్ణాశ్రమధర్మమనుష్ఠాతుం క్షమాణాం యోగ్యానాం సత్పురుషాణాం సమున్నతిర్విద్యావృత్తసంపన్నతారూపా మహత్తా సన్నతిహేతుః ప్రశ్రయహేతుః తద్వదితి భావః । అత్రాపి విశేషణసామ్యాద ప్రస్తుతవృత్తాంత ప్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః ॥ ని ॥ స్థానమర్యాదయోస్స్థితిరితి యోగ్యశక్తిహితాః క్షమా ఇతి చ యాదవః ॥ ... ... ॥ ౫౬ ॥

విహారగోపస్య గుణాన్గృణద్భిఃక్షీబాశయాగీతపదైరుదారైః । చ
కాసురాసాదితభక్తిభేదాస్సామోపశాఖాఇవశాలిగోప్యః॥౫౭

విహారేతి ॥ క్షీబాశయామత్తచిత్తాః శాలీన్ శరత్ప్రకర్షాన్ గోపాయంతీతి శాలిగోప్యః సస్యరక్షికాస్త్రియస్సామోపశాఖాఇవ సామవేదస్య శాఖాప్రభేదాఇవ ఆసాదితభక్తిభేదాః ప్రాప్తభక్తివిశేషాస్సత్యః మహనీయవిషయిణీ ప్రీతిర్భక్తిరితి కృష్ణే తాసాం రాగరూపాప్రీతిరిహభక్తివిశేషః సామశాఖాపక్షే ప్రస్తావోద్గీథప్రతిహారోపద్రవనిధనాని పంచభక్తయః సామ్నాం ప్రస్తోతృప్రతిహర్త్రాదిగేయాంశవిభాగాః విహారేణ గోపస్యకృష్ణస్య గుణాన్ గృణద్భిః స్తువద్భిః ఉదారైర్గీతపదైర్గానక్రియాయుక్తైః పదైశ్చకాసుశ్చకాశిరేచకాసృదీప్తావితిధాతోర్లిట్ సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చేతి ఝేర్జుస్ అడాగమాభావస్త్వాగమవిధేరనిత్యత్వాత్సమాధేయః।యథాసామశాఖాఃకృష్ణగుణాన్గృణద్భిః పురుషవ్రతాదిగీతపదైః ప్రకాశంతే ఏవముక్తరూపాస్త్రియోలౌకికగీతపదైశ్చకాశిరఇత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౫౭ ॥

వికస్వరైన్ద్రాయుధబర్హదామ్నాశ్శ్యామీకృతంకృష్ణఘనస్యధామ్నా।
శరత్ప్రసంగేపితదాతదాసీద్బృందావనం బద్ధమయూరలాస్యమ్ ॥

వికస్వరేతి ॥ వికస్వరం వికసనశీలమింద్రాయుధమింద్రధనురివ బర్హదామయస్యతస్యకృష్ణఘనస్య ఘనసదృశకృష్ణస్య ధామ్నా త్విషా శ్యామీకృతం తద్బృందావనం తదా తస్మిన్ శరత్ప్రసంగె శరత్ప్రాదుర్భావేపి బద్ధమయూరలాస్యం సంజాతమయూరనృత్తం ఆసీత్ పింఛమాలాలంకృతె భగవతి సేంద్రచాపమేఘభ్రాంత్యేతిభావః తేనవ్యజ్యమానోభ్రాంతిమదలంకారః । ఉపమాలంకారస్తువాచ్యః ॥ ౫౮ ॥

సమగ్రబంధూకరజస్సమేతంస్మేరాతసీమేచకమన్తరిక్షం । పీతా
మ్బరేణప్రఘణాతదానీమయత్నసమ్భూతమవాపసామ్యం॥౫౯॥

సమగ్రేతి ॥ తదానీంసమగ్రైః బహులైర్బంధూకరజోభిః బంధు

జీవపుష్పపరాగైస్సమేతం సహితం స్తైరాతసీమేచకం వికస్వరక్షుమా కుసుమనీలం ॥ ని ॥ అతసీస్యామకాణ్డమిత్యమరః ॥ ఆంతరిక్షం పీతమంబరంయస్యతేన ప్రభుణా కృష్ణేన అయత్నసముత్పాతం తత్సారూప్యార్థంతపోయత్నంవినైవ సంపన్నం సామ్యమవాప ఉపమాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౫౯ ॥

{ సమగ్రసప్తచ్ఛదరేణుకీర్ణైః స్రోతోభిరున్నీతమదప్రవాహః। స్వ
కాననే స్వైరజుషాంగజానాం గోవర్ధనో యూథపతిర్బభూవ ॥ }

సమగ్రేతి ॥ సమగ్రైస్సప్తచ్ఛదరేణుభిః సప్తచ్ఛదాఖ్యతరువిశేషపుష్పధూళిభిః కీర్ణైస్స్రోతోభిర్నిర్ఝరైరున్నీతమదప్రవాహః ఉన్నీతః తర్కితః మదప్రవాహః సప్తచ్ఛదపరాగాణాం మదజలసగంధత్వాత్ తత్సంపర్కాహితసౌరభైర్నిర్ఝరైః మదప్రవాహైరివశోభమాన ఇత్యర్థః ఇత్థంభూతో గోవర్ధనో గిరిః స్వకాననే స్వైరజుషాం స్వాచ్ఛంద్యంభజతాం గజానాం యూథపతిః ప్రధానగజో బభూవ । అతోన్నీతమదప్రవాహ ఇత్యుత్ప్రేక్షానుప్రాణితో గోవర్ధనే యూథపతిత్వారోపరూపో రూపకాలంకారః ॥ ... ॥ ౬౦ ॥

{ అధోముఖైః ప్రతిబింబరూపైరభ్యున్నతైరాత్మభిరప్యశంసన్ ।
త్రివిక్రమస్యస్థితమున్నతంచ పాదద్వయం పాథసిరక్తపద్మాః ॥౬౧॥ }

అధోముఖైరితి ॥ పాథస్యుదకే రక్తపద్మాః కోకనదాని ॥ ని ॥ వాపుంసిపద్మం నలినమితివికల్పవాత్పుల్లింగతా అధోముఖైర్జలే అవాఙ్ముఖతయా దృశ్యమానైః ప్రతిబింబరూపైః ప్రతిబింబాకారైశ్చ అభ్యున్నతైః ఊర్ధ్వముఖైరాత్మభిరపి స్వాకారైశ్చ త్రివిక్రమస్య విక్రమత్రయేణ త్రైలోక్యమాక్రమమాణస్య భగవతః స్థితమున్నతంచ పదద్వయమేకం స్థితమన్యదుత్క్షిప్తమేవంరూపం చరణద్వయమశంసన్ అనుకరణేనాస్తువన్ స్థితోన్నతపదద్వయసమానాకారా జాతా ఇత్యర్థః। అత ఏవోపమాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౬౧ ॥

పంకక్షయే ప్రాక్తనవర్తనీనాం వక్రేతరా వ్యక్తిరభూత్పృథివ్యాం। బహిర్మతప్రత్యయినాం వ్యపోహే వేదాదికానామివ సత్క్రియాణాం॥

పంకేతి ॥ పృథివ్యాం పంకక్షయే సతి ప్రాక్తనవర్తనీనాం ప్రాచీనమార్గాణాం వక్రేతరా ఋజ్వీ వ్యక్తిః ప్రచారో భూత్ । వర్షాసమయే పంకబాహుల్యాత్ అనృజుమార్గాంతరకల్పనేన లుప్తప్రచారాణాం ఋజుమార్గాణాం శరది పంకశోషే పునః ప్రచారః ప్రవృత్త ఇత్యర్థః కథమివ బహిర్మతప్రత్యయినాం అహింసా పరమో ధర్మ ఇత్యాది పాషండమతేషు విశ్వాసవతాం వ్యపోహే నిరాసే సతి వేదోదితానాం సత్క్రియాణాం జ్యోతిష్టోమాదికానామివ తాసామృజ్వీ వ్యక్తిర్యథా భవతి తథేత్యర్థః ॥ .. ॥౬౨॥

మదప్రభూతధ్వనయో మహోక్షాః రోధోవిభేదోల్బణతుఙ్గశృఙ్గాః
దర్పస్య దేహా ఇవ యోగసిద్ధా దన్తావళానన్తరయాంబభూవుః॥౬౩

మదప్రభూతేతి ॥ మదేన ప్రభూతధ్వనయో రోధసాం నద్యాదికూలానాం నిరోధేన విభేదనేన ఉల్బణాని తీవ్రాణి తుంగాని శృంగాణి యేషాం తే దర్పస్య స్వతః అమూర్తస్య యోగసిద్ధా యోగపరిభావప్రాప్తాః దేహా ఇవ స్థితాః మహోక్షాః మహాంత ఉక్షాణః మహావృషభాః అచతురేత్యాదినా నిపాతితః దన్తావళాన్ దంతినః అంతరయాంబభూవుః యుద్ధేన తిరశ్చక్రురిత్యర్థః ॥ ... ॥ ౬౩ ॥

సరోరుహాం రక్తసితాసితానాం శ్రియా బభౌ శారదవాసరశ్రీః । వి
హారభాజా గుణభేదయోగాద్వ్యక్తీకృతా విశ్వసృజేవ మాయా॥

సరోరుహామితి ॥ శారదస్య శరత్సంబంధినో వాసరస్య శ్రీః శోభా రక్తసితాసితానాం సరోరుహాం కోకనదకుముదేందీవరాణాం శ్రియా సమృద్ధ్యా హేతునా విహారభాజా జగత్సృష్టిలక్షణాం క్రీడాం భజతా విశ్వసృజా భగవతా వ్యక్తీకృతా సర్గాదావున్మేషం ప్రాపితా మాయా గుణభేదయోగాత్ రజస్సత్త్వతమసాం లోహితశుక్లకృష్ణానాం

గుణవిశేషాణాం యోగాదివ బభౌ ॥ ... ...॥ ౬౪ ॥

ఆరక్తకహ్లారవిలోచనశ్రీః క్లాన్తాభృశం ఖేలగతిస్స్ఖలన్తీ । ఉన్నాళ
నాళీకమధూపభోగాన్మత్తేవ మార్తండసుతా బభాసే ॥ ౬౫ ।

ఆరక్తేతి॥ ఆరక్తా ఆసమన్తాద్రక్తా కహ్లారవిలోచనస్య విలోచనతుల్యకహ్లారస్య శ్రీర్యస్యాస్సా క్లాన్తా గ్లానా జలసంకోచాత్ కృశా భృశం ఖేలగతిః ఖేలా సవిలాసా గతిర్యస్యా స్తథాభూతా స్ఖలన్తీ పాషాణాదిప్రదేశేషు లుఠన్తీ మార్తండసుతా యమునా ఉన్నాళానాం జలహ్రాసాత్ ఉద్గతనాళానామత ఏవ భారాతిశయాదవనతానాం నాళీకానాం పద్మానాం మధునః మకరన్దస్యైవ మద్యస్య ఉపభోగాన్నిషేవణాత్ మత్తేవ బభాసే మధుమదమత్తానాం లోచనరాగాదయో భవన్తీతి భావః। ౨ ॥ మద్యే పుష్పరసే మధు ఇతి విశ్వః ॥ ... ...॥ ౬౫ ॥

వలగ్నలగ్నోర్మివలీవిభఙ్గాం కాలేయథాస్థానగృహీతకార్శ్యాం। అ
రంస్తపశ్యన్ననఘోనురూపాం శ్యామాంసుదృష్టామపిసూర్యకన్యాం ॥

వలగ్నేతి ॥ అనఘః అపహతపాప్మా కృష్ణః వలగ్నమధ్యే లగ్నా ఊర్మయ ఏవ వలీవిభంగాః ఉదరరేఖావిభాగా యస్యాస్తాం కాలే శరది యథాస్థానగృహీతకార్శ్యాం ప్రస్థానసమయాత్ప్రాచీనస్య స్వాభావికనిజప్రవాహస్థానస్యాతిక్రమణేనాంగీకృతకృశభావాం స్త్రీపక్షే యౌవనకాలే కార్శ్యోచితమధ్యస్థానానతిక్రమణేన గృహీతకార్శ్యాం అనురూపాం నిజవిహారోచితాం శ్యామాం నీలవర్ణాం యౌవనమధ్యగతామిత్యపి గమ్యతే। సూర్యకన్యాం యమునాం సుదృష్టాం సమ్యగ్బహుశో దృష్టామప్యాదరాతిశయాత్ పశ్యన్సన్ అరంస్త రమతే స్మ ॥

శోణాకృతింకోకనదైరుదారైరిన్దీవరైరాకలితాఙ్గకాన్తిం । సి
తాంబుజైస్సూచితజాహ్నవీతామేకామనేకామివతామభుఙ్క్త ।

శోణేతి ॥ ఉదారైర్మహద్భిః కోకనదైరరుణాంబుజైశ్శోణాకృతిం అరుణాకారాం శోణాఖ్యనదాకారామిత్యపి గమ్యతే । ఇన్దీవరైరాక

లితాత్మకాంతిం ప్రాప్తస్వకాంతిం సితాంబుజైః సూచితజాహ్నవీతాం సూచితగంగాభావాంతాం యమునాం ఏకామప్యనేకామివ శోణ యమునాజాహ్నవీరూపేణ బహ్వీమివాభుఙ్క్త ఏకస్యా అపి యమునాయాం సితాంబుజాదిసంభిన్నాన్ ప్రదేశాన్పశ్యన్ గంగాద్యనేకపరిచయసౌఖ్యం జగామేత్యర్థః ॥ ప్రకృతః కృష్ణ ఏవాత్రాపి కర్తా ॥

కుముద్వతీం ప్రేక్ష్య కళిన్దకన్యాం తారాపరిష్కారవతీం త్రియామాం ।
నభస్థలీం చ స్ఫుటహంసమాలాం నాథస్త్రిధాభూతమమన్యతైకం ॥ ౭౮ ॥

కుముద్వతీమితి ॥ నాథః కృష్ణః కుముద్వతీం కుముదయుక్తాం కుముదనడవేతసేభ్యో డ్మతుబితి మత్వర్థీయో డ్మతుప్ప్రత్యయః కళిన్దకన్యాం యమునాం తారాభిః పరిష్కారవతీం అలంకారవతీం త్రియామాం రాత్రిం స్ఫుటహంసమాలాం ప్రవ్యక్తహంసపఙ్క్తిం నభస్థలీం చ ప్రేక్ష్య ఏకం వస్తు త్రిధాభూతం త్రిప్రకారం జాతం అమన్యత స్వతోఽతినైర్మల్యేన ధవళతరకుముదాదిచిత్రితత్వేన చ యమునాదీనామత్యన్తసాదృశ్యాదితి భావః ॥

బన్ధూకజాలైః పరిధానశోభామిన్దీవరైరప్రతిమామభిఖ్యామ్ ।
ముఖశ్రియం తామరసైర్మురారేస్సంభృత్య లేభే శరదానురూప్యం ॥

బన్ధూకజాలైరితి ॥ శరత్కర్త్రీ బన్ధూకజాలైః బన్ధుజీవపుష్పసమూహైః మురారేర్భగవతః పరిధానశోభాం పీతాంబరశోభామిన్దీవరైర్నీలోత్పలైః అప్రతిమాం నిస్సమామభిఖ్యాం తన్మాత్రీం శోభాం ఏకత్ర శ్లోకే కథితపదస్య పునః ప్రయోగే దుష్టతయా పర్యాయాంతరప్రయోగః తామరసైః పద్మైర్ముఖశ్రియం ముఖశోభాం చ సంభృత్య సంపాద్యానురూప్యం లేభే లబ్ధవతీ ॥ ... ... ॥ ౭౯ ॥

పయోధరాణాం పలితంకరణ్యాదివశ్చ్యుతారుణ్యమివాప్రయన్త్యాః ।
విచిత్రభూమ్నా శరదాన్స్వశక్తిం విఖ్యాపయామాస విహారగోపః ॥

పయోధరాణామితి ॥ విహారగోపః కృష్ణః పయోధరాణాం మేఘానాం కర్మణి షష్ఠీ పలితంకరణ్యా అపలితాః పలితాః క్రియంతేఽనయేతి

కలితాకరణీ తయా అభ్యనుభగేత్యాదినాఖ్యర్ప్రత్యయః అరుద్విష దిత్యాదినా ముమ్ ధవళతాంకుర్వత్యేత్యర్థః యాసాల్ దివలక్షాకాళస్య కారుణ్యమివ నైర్మల్యమూర్ప యన్త్యాచ అతఏవ విచిత్రభూమా స్వభావానాం క్షణాదన్యథాభావనసామర్థ్య దర్శనేనాధి-త్యమహిమ్నా శరదాస్వశక్తిం స్వకీయాంజగంతికర్తుమకర్తుమన్యథాకర్తుంచశక్తిం విఖ్యాపయామాసప్రథయిత్స్మ॥ ... ... ॥ ౭౦ ॥

{కుముద్వతీకల్పితభృఙ్గగీతస్స-దర్శయన్దర్పణమిందుబింబం। సచామరశ్చంద్రికయాసిషేవేతమీశ్వరం-తత్రశరత్ప్రదోషః ॥ ౭౧ ॥}

కుముద్వతీతి॥ తత్ర బృందావనే కుముద్వతీషు కుముదశ్రేణీషు కల్పితా భృంగగీతిర్భ్రమరగీతిర్యేనసః।తథా ఇందుబింబమేవదర్పణమాదర్శం సందర్శయన్ చంద్రికయా జ్యోత్స్నయా సచామరశ్చామరసహితః శరత్ప్రదోషః ఈశ్వరం స్వామినం తం సిషేవె యథా రాజానం సేవాకుశలాః గానదర్పణాద్యుపహారేణ ప్రీణయంతః సెవంతే ఏవం శరత్ప్రదోషోపి భగవంతం సిషేవఇత్యర్థః॥ ॥ ౭౧ ॥

{సరోరుహాంరక్తసితాసితానాంస్థానేషు భృంగధ్వనిభిఃప్రతెనే। జిగీషతఃపంచశరస్యవిశ్వంతూర్ణంప్రవృత్తైరివతూర్యఘోషైః ॥}

సరోరుహామితి ॥ రక్తసితాసితానాం సరోరుహామరవిందకుముదెందీవరాణాం స్థానెషు భృంగధ్వనిభిః కత్తృభిః విశ్వం జిగీషతః జేతుమిచ్ఛతః పంచశరస్య తూర్ణంప్రవృత్తైర్ఝడితి యుగపత్సముత్థితైస్తూర్యఘోషైః వాద్యధ్వనిభిరివ ప్రతెనే వ్రితాయతేస్మ । వ్రిపంచెనప్రవృత్తమిత్యర్థః। తనోతేఃకర్మకర్తరిభావెలిట్ । కర్మవత్కర్మణాతుల్యక్రియఇతివత్కారణాదతిదేశతః కర్మకార్యభాక్త్వేపి స్వాశ్రియాకర్మకత్వనిబంధనాభావె లకారోప్యస్తీత్యాహుః ॥ ౭౨ ॥

{నిర్ముక్తభోగీంద్రనిభైఃపయోదైర్గ్నభస్థలీవ్యాప్తతనుర్బభాసే । అనంగయోగ్యైర్భుహారినీలభూమిర్ధాతప్రకీర్ణైరివచామరౌఘైః॥ ౭౩}

నిర్ముక్తేతి ॥ నిర్ముక్తభోగీంద్రనిభైః ముక్తకంచుకసర్పరాజతు ల్యైః తథా ధవళైః పయోదైః వ్యాప్తతనుర్నభస్థలీ అనంగయోగ్యైః పన్మథోచితైః ధౌతపరికీర్ణైః క్షాళితైస్తతో విస్తారితైశ్చాంశుకైః వ్యాప్తతనురిత్యనుషంగేణ సంబధ్యతే । హరినీలభూమిః ఇంద్రనీలస్థలీ వ చకాశే ॥ ... ... ॥ ౭౩ ॥

{ విభావ్య బంధూకవిభాతసంధ్యాం కాలోచితం కల్పయితుం విహారం ।
{ ద్విజైరుపాధావి నిసర్గశుద్ధైరంగీకృతానావిలతీర్థతోయైః ॥ ౭౪ ॥

విభావ్యేతి ॥ నిసర్గశుద్ధైః స్వాభావికశుద్ధైర్ద్విజైః హంసైః స్వాభావ ...త్రైః బ్రాహ్మణైరిత్యపిగమ్యతే । బంధూకాని బంధుజీవపుష్పాణ్యేవ విభా తసంధ్యాం ఆతామ్రత్వాదితి భావః తాం విభావ్య దృష్ట్వా కాలోచితం విహారం బంధూకసమృద్ధ్యవగతశరత్కాలోచితాం సరసీషు క్రీడాం విహరణకాలోచితమగ్నివిహరణంచ కల్పయితుం కర్తుం అంగీకృతా నావిలతీర్థతోయైః పక్షే క్రీడార్థమన్యత్ర స్నానార్థం చింతితనిర్మల తీర్థతోయైః సద్భిరుపాధావి ఉపధావితమ్ ॥ ... ॥ ౭౪ ॥

{ అనిందితాం గ్లానిమివోద్వహంతో వితేనిరే మన్దతరాః ప్రచారాః
{ వర్షానిశీథే దయితేన భుక్తా శ్రాంతిం ప్రయాతా ఇవ శైవలిన్యః ॥ ౭౫

అనిందితామితి ॥ అనిందితాం మనోహరాం । గ్లానిమివోద్వహం త్యః కార్శ్యంబిభ్రత్యః ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే శైవలిన్యః నద్యః వ ర్షాస్వేవ నిశీథరాత్రౌ ॥ ని ॥ నిశీథస్త్వర్ధరాత్రే స్యాన్నిశీథో రాత్రిమాత్రక ఇతి విశ్వః ॥ దయితేన సముద్రేణ భుక్తాస్సత్యశ్శ్రాం తిం ప్రయాతా ఇవ మందతరానతిశయేన మందాన్ప్రచారాన్ వితేని రే చక్రుః అత్ర సముద్రకర్తృకభోగరూపతయా వర్షాసు నదీసముద్ర సంగమమధ్యవసాయ్య తద్ధేతుకశ్రమభజనం మందప్రచారే హేతుత్వే నోత్ప్రేక్ష్యత ఇతి హేతూత్ప్రేక్షా సముద్రకర్తృకభోగాసంబంధేపి తత్సంబంధోక్త్యాతిశయోక్తిః విశేషణస్య హేతుగర్భత్వాత్కావ్యలిం

గం చేతి సంకరః ॥ ... ... ॥ ౭౫ ॥

{ శ్రియా సమం భావితపద్మభూమ్నా ఘనాగమాదుల్లసితః పయోధేః ।
రరాజనీలేరవిరంతరిక్షే మణీశ్వరో మాధవవక్షసీవ ॥ ౭౬ ॥ }

శ్రియేతి ॥ భావిత ఉత్పాదితః పద్మానాం భూమా వికాసరూపో యయా తయా శ్రియా సమం శోభయా సహ కౌస్తుభపక్షే స్వాయముపవేశేనధారణేనచ ఉత్పాదితపద్మభూమ్నా శ్రియా లోకమాత్రా సహ ఘనాగమాద్వర్షాసమయాత్పయోధేరితి వ్యస్తరూపకం ఉల్లసిత ఉదితో రవిరాదిత్యః నీలేంతరిక్షే మాధవస్య వక్షస్యురసి మణీశ్వరః కౌస్తుభ ఇవ రరాజ అత్ర భావితపద్మభూమ్నేత్యాది శ్లేషమూలకాతిశయోక్త్యా రూపకేణచానుప్రాణిత ఉపమాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౭౬ ॥

{ అవాప్యసంకోచమతీవ భూయః కాలాగమాదున్మిషతో నభస్తః । వి
భాగమాపుర్విదిశో దిశశ్చ ప్రజాః ప్రసన్నాదివ విశ్వధామ్నః ॥ ౭౭ }

అవాప్యేతి ॥ అతీవాత్యర్థం ॥ ని ॥ బలవత్సుష్ఠు కిముత స్వత్యతీవ చ నిర్భర ఇత్యమరః ॥ సంకోచమవాప్య మేఘాంధకారితతయా సంకుచితాకారత్వమవాప్య భూయః పునరపి కాలాగమాత్ శరత్కాలోపగమాదున్మిషతో మేఘాపాయేన విమలీభవతో నభస్త ఆకాశాద్దిశో విదిశశ్చ మహాదిశశ్చావాంతరదిశశ్చ విభాగమాపుః ప్రాచ్యాదివిభాగం ప్రాపుః మేఘాంధకారితే గగనే అవిజ్ఞేయప్రాచ్యాదివిభాగా దిశస్తదైవమత్యేనతి విభాగేనావగతా ఇత్యేతావతా తతో విభాగమాపురిత్యుక్తిః ప్రళయసమయే యోగనిద్రాసంకోచమవాప్య పునస్సర్గకాలాగమాదున్మిషతః ప్రబుధ్యమానాత్ అత ఏవ ప్రసన్నాద్విశ్వధామ్నో జగన్నివాసాత్ పరమపురుషాత్ప్రజా ఇవ యథా ప్రళయోపసంహృతాః దేవమనుష్యాదివిభాగరహితాః ప్రజాః పునస్సర్గాదౌ భగవతా సృజ్యమానాస్తతో విభాగమాప్నువంతి తద్వదితి భావః ॥ ... ॥ ౭౭ ॥

సముద్యతే స్నిగ్ధరుచో ఘనాబ్ధే రున్నిద్రతాం పూర్వముపాజగామ।
రథాంగపాణేరివ సింధుజన్మా సరోజినీ చారుసరోజలక్ష్మ్యా ॥ ౭౮॥

సముద్యత ఇతి ॥ ఘనాబ్ధేః మేఘసముద్రాత్ సముద్యతః ఆవిర్భవతః స్నిగ్ధరుచః ఉష్ణకరాత్పూర్వమేవ చారుసరోజలక్ష్మ్యా చారుభిస్సరోజైః కృతశోభయా సరోజినీ సముద్రాద్యోగతయా నాదుత్థితాత్ రథాంగపాణేర్భగవతః పూర్వమేవ చారుసరోజలక్ష్మ్యా పద్మహస్తా సింధుజన్మా లక్ష్మీరివాన్నిద్రితా మున్మేషం ఉపాజగామ యథా పత్యుః పూర్వమేవ పతివ్రతా లక్ష్మీరున్నిద్రా భవతి । ఏవం శరదారంభే వృష్ట్యనువర్తనాన్మేఘజలనిధేరుద్గచ్ఛతో దినకరాత్పూర్వమేవ శరత్కాలవశాత్ పద్మినీ వికాసమాపేత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౭౮ ॥

ఉత్సారయన్ జీర్ణశిలీంధ్రజాలం ప్రాయోమదైః పేచకినాం ప్రసించన్
చకార సప్తచ్ఛదరేణుజాలైః కాలో మహీం కామవిహారయోగ్యాం

ఉత్సారయన్నితి ॥ జీర్ణశిలీంధ్రజాలం వర్షాసమయోత్పన్నజరత్కదళీపుష్పజాలం ఉత్సారయన్ అపసారయన్ ॥ ని ॥ కదళ్యాంతు శిలీంధ్రస్స్యాదితి శబ్దార్ణవః ॥ పేచకః కరిపుచ్ఛమూలోపాంతప్రదేశః ॥ ని ॥ ఉలూకే కరిణః పుచ్ఛమూలోపాంతే చ పేచక ఇత్యమరః ॥ సఏషామస్తీతి పేచకినో గజాస్తేషాం మదైః మదజలైః ప్రాయో బాహుల్యేన ॥ ని ॥ ప్రాయోభూమ్న్యమృతేశ నైరిత్యమరః ॥ ప్రసించన్ ప్రకర్షేణ సించన్ కాలశ్శరత్కాలః సప్తచ్ఛదరేణుజాలైః సప్తపర్ణకుసుమపరాగనివహైరితస్తతః కీర్యమాణైః మహీం కామస్య విహారే లీలాసంచారే యోగ్యాం చకార ॥ యథా రాజ్ఞాం సంచారభూమిం తృణాదికమపసార్య జలైరాసిచ్య పుష్పాదివిక్షేపేణ విహారయోగ్యాం కుర్వంతి తద్వదితి భావః ॥ ... ... ॥ ౭౯ ॥

కృతోదయాః కృష్ణవలాహకేన సాత్త్వవహాస్స్వైరవిహారభాజః।
త్రైవిక్రమస్థానగతిప్రతిష్ఠాస్స్వాభావికీం స్వచ్ఛదశామవాపుః ॥

కృతోదయా ఇతి ॥ కృష్ణసలాహూకేన కాలమేఘేన కృతోదయాః ప్రత్తజలసమృద్ధయః అతఏవ స్వైరవిహారభాజః ఉత్కూలప్రవాహి స్వచ్ఛందవిహారభాజః ప్రోత్సాహసమానద్యః స్థానగతిప్రతీక్ష్యాః శరత్సమయే జలసంకోచాత్ యథాపూర్వం స్వస్థానగత్యాప్రతీక్ష్యాః పూజ్యా రమణీయాస్సత్యః స్వాభావికీం స్వభావసిద్ధాం స్వచ్ఛదశాం నిమ్నగావస్థాం త్రపాం లజ్జామివావాపుః । యథా కేనచిన్నిజావశీకరణవిదగ్ధేన పరపురుషేణ కృతవిక్రియా అతఏవాభిసరణప్రవృత్తా అభిసారికా ఇవ స్వచ్ఛందవిహారభాజః కులాంగనాస్థానసాత్త్వికభావాద్రీణాం పూజ్యాస్సత్యః తత్పూజయా స్వగౌరవమాలోచ్య గౌరవభంజకమనుచితం కృతమితి త్రపామవాప్నువంతి తద్వదితి భావః ॥ ... ॥౨౧॥

సుఖావగాహ్యైస్సుదృశామశేషశ్రాన్తిం వ్యనోదీచ్ఛౌరిరపేతపం-
కైః । ప్రసన్నశీతైరనఘైః పయోభిస్స్వభక్తచిత్తైరివ యామునీయైః ॥

సుఖావగాహ్యైరితి ॥ శౌరిః కృష్ణః సుదృశాం సులోచనానాం స్త్రీణాం సుఖావగాహ్యైః వర్ధమానమయి వపగాధత్వస్వభావాత్ సుఖేనావగాహ్యశక్యైః భక్తచిత్తపక్షే సుదృశాం సుబుద్ధీనాం అనష్టచిత్తానాం సుఖప్రవేశైః భక్తచిత్తాని సాత్త్వికైరేవ పరిచయం సహంతే నాన్యైరితి భావః స్వాదోత్తరైః మాధుర్యేణాధికైః పక్షే బ్రహ్మానందాస్వాదేనాధికైః అపేతపంకైరపగతకర్దమైః పక్షే అపగతపాపైః ॥ ని । పంకో స్త్రీ కర్దమైనసోరితి వైజయంతీ ॥ ప్రసన్నశీతైః ప్రసన్నానీ స్వనావిలాని శీతాని చేతి విశేషణద్వయసమాసః । పక్షే ప్రసాదో రాగద్వేషాద్యనావిలత్వం శైత్యం దయాళుత్వం అనఘైః రమ్యైః యామునీయైః యమునాయాః అయం ప్రవాహో యామునః తత్ర భవైః పక్షే యామునాచార్యేశిష్టభక్తప్రవరేభవైః తదాసక్తైరితి యావత్ ఉభయత్రాపి వృద్ధాచ్ఛః పయోభిర్జలైః స్వభక్తచిత్తైరివ అతుష్యత్ అహృష్యత్ ॥ ... ...॥ ౨౧ ॥

అనుల్బణైరన్వహమూర్మిభేదైస్సమ్పన్నరేఖాస్సరితామధోధః ।
శ్రియో దధుః పద్మవనావతారే సోపానతాం సైకతసన్నివేశాః ॥

అనుల్బణైరితి ॥ అనుల్బణైః జలహ్రాసాత్ అనుద్ధతైరూర్మిభేదైరుత్తరోత్తరం హ్రస్వైస్తరంగవిశేషైరన్వహం ప్రత్యహమధోధః పూర్వపూర్వరేఖాయా అధస్తాత్సమీపే ఉపర్యధ్యధసస్సామీప్య ఇతి ద్విర్భావః సరితాం సమ్పన్నరేఖాః సంజాతరేఖాః సైకతానాం సన్నివేశాః స్థానాని శ్రియో లక్ష్మ్యాః పద్మవనావతారే సోపానతాం దధుః ధారయామాసుః అత్ర సైకతేషు సోపానత్వారోపస్య అవతరణరూప ప్రస్తుతకార్యోపయోగాత్పరిణామాలంకారః ॥ ... ... ॥ ౮౩ ॥

ప్రసాదభాజా సమయేన దత్తాస్త్రైలోక్యలక్ష్మ్యాస్తరళస్వభావాః
పయోధరస్థానగతా విరేజుస్తారాః ప్రభూతా ఇవ హంసమాలాః।

ప్రసాదేతి॥ తరళస్వభావాశ్చంచలస్వభావాః భాస్వరరూపాశ్చ ॥ ని ॥ తరళో భాస్వరే హారే చంచలే పి చ వైజయంతీ । పయోధరస్థానగతాః మేఘస్థానగతాః స్తనస్థానగతాశ్చ హంసమాలాః మరాళపఙ్క్తయః ప్రసాదభాజా సమయేన నైర్మల్యభాజా శరత్కాలేన ప్రసన్నేన కేనచిన్నాయకేన చ దత్తాః ప్రభూతాః బహవః త్రైలోక్యలక్ష్మ్యాః త్రైలోక్యశ్రియో హారా ఇవ విరేజుః స్వరూపోత్ప్రేక్షాలంకారః

జలాతపత్యాగసమాగమాభ్యాం ప్రాచీమవక్రాం ప్రకృతిం భజన్త్యః
తదన్వయత్యాగవశాదవాప్తైః పంక్తైరముచ్యంత శనైః పదవ్యః॥౮౪

జలాతపేతి ॥ జలాతపయోస్త్యాగసమాగమాభ్యాం జలత్యాగేనాతపసమాగమేన చ ప్రాచీం ప్రాక్తనీం అవక్రాం ఋజ్వీం ప్రకృతిం స్వభావం భజంత్యః పదవ్యః మార్గాః తదన్వయత్యాగవశాత్ తయోః జలాతపయోరన్వయత్యాగాయత్తతయా వర్షాసు జలాన్వయేనాతపత్యాగేన చావాప్తైః పంక్తైరముచ్యంత యథా ఋజుప్రకృతయో జళజనసంగేన సత్సంగత్యాగేన చ కృతైనసః పునర్జళజనసంగత్యాగేన స

త్సంగేనచ ప్రాచీంప్రకృతిం ప్రాప్తాస్తైరేనోభిర్మృగ్యం తేషద్వదితిభావః

స్థానేవినిద్రస్థలపద్మకోశాఃప్రాయోగతింపాంథజనస్యరోద్ధుం ।
అరున్తుదానాముముచుఃపరాగానాశ్యానపంకేషుమహాపథేషు ॥

స్థానఇతి ॥ స్థానేవినిద్రావికసితాః స్థలపద్మకోశాఃస్థలకమలముకుళాఃప్రాయోనూనం పాంథజనస్యవిరహిణః పథికజనస్యగతింగమనం రోద్ధుం ఆశ్యానపంకేషు ఈషచ్ఛుష్కకర్దమేషు మహాపథేషు మహామార్గేష్వరుంతుదాన్ మర్మవేధినః ॥ ని ॥ అరుంతుదస్తు మర్మస్పృగిత్యమరః ॥ పరాగాన్పుష్పరజాంసి ఆముముచుః చిక్షిపురిత్యర్థః॥

పతత్రలీలాహతపుష్కరాన్తైఃపద్మాలయానూపురసామ్యనాదైః ।
శుభైరభావిస్వపతస్త్రిధామ్నఃప్రత్యూషతూర్యైరివరాజహంసైః ॥

పతత్రేతి ॥ పతత్రలీలయా పక్షక్రీడయా ఆహతపుష్కరాన్తైరభిహతపద్మప్రాన్తైః ॥ ని ॥ లీలాక్రీడావిలాసశ్చేతి వైజయంతీ ॥ పద్మాలయానూపురసామ్యనాదైః లక్ష్మ్యా మంజీరవన్మనోహరనినాదైః పద్మవనే సంచరన్త్యాః లక్ష్మ్యా మంజీరనాదైరివస్థితైరిత్యర్థః ॥ ని ॥ సామ్యోవిప్రేసోమజేబ్దేసుందరేసోమదైవతఇతి వైజయంతీ॥ రాజహంసైః హంసవిశేషైః॥ ని ॥ రాజహంసాస్తు తేచంచుచరణైర్లోహితైస్సితాః ఇత్యమరః ॥ స్వపతః త్రిధామ్నః విష్ణోః అబ్ధిశాయినః శరది ప్రబుధ్యమానస్యేతి భావః ॥ ని ॥ త్రిధామాకేశవే஽నలఇతి వైజయంతీ॥ శుభైర్మంగళైః ప్రత్యూషతూర్యైః ప్రభాతవాద్యైరివాభావి భూయతేస్మ । వాద్యపక్షే పతత్రలీలాహతపుష్కరాన్తైరిత్యత్ర వాద్యభాండముఖాహననప్రతీతిరనుసర్తవ్యా ॥ ని ॥ పుష్కరంకరిహస్తాగ్రే వాద్యభాండముఖేజలఇత్యమరః ॥ .. ... ॥ ౮౬ ॥

కహ్లారనిష్పాదితకర్ణపూరావితీర్ణబంధూకవిశేషకశ్రీః । ఆముక్త
పద్మోత్పలరేణురాసీత్సైరంధ్రికాకాపిశరత్త్రిధామ్నః ॥ ౮౭ ॥

కహ్లారేతి ॥ కహ్లారేణ సౌగంధికేన నిష్పాదితఃకర్ణపూరోయయా

వితీర్ణా దత్తా బంధూకవిశేషకస్య బంధుజీవకుసుమదళరూపస్యతిలకస్య శ్రీయోభాః యయా ॥ వి ॥ తమాలపత్రతిలకచిత్రకాణివిశేషక ఇత్యమరః ॥ అముక్తాః పద్మోత్పలానాం రేణవః పరాగా యయా సా శరత్ త్రిధామ్నః కృష్ణస్య ప్రసైరంధ్రికా కాచిత్ప్రసాధికా ఆసీత్ ॥ ౮౭ ॥

సరోజకోశాన్మిషతః ప్రభుగ్నాన్ శాలీన్స్వపాకానతపింజరాగ్రాన్ ।
శుకాంశ్చ తేష్వాపతతో ను మేనే శౌరిస్సయూథ్యాన్ వశోణతుండాన్ ॥

సరోజేతి ॥ శౌరిః కృష్ణః మిషతో వికసతః ప్రభుగ్నాన్ నున్నాన్ శవదవనతాన్ సరోజకోశాన్ కమలముకుళాన్ విపాకేన పరిణామేనానతం పింజరం పీతరక్తమగ్రం యేషాం ॥ స ॥ పింజరః పీతరక్తస్స్యాదిత్యమరః ॥ తాన్ శాలీన్ కలమాన్ తేషు శాలిషు భక్షణాయాపతతః శోణతుండానరుణవక్త్రాన్ శుకాంశ్చ సయూథ్యాన్ సమానయూథభవానివ ఏకజాతీయానివాను మేనే । అరుణావనతశిరస్కత్వేనాతిసాదృశ్యాదితి భావః ॥ ... ... ॥ ౮౮ ॥

స్వవేగసంఛన్నగభీరభావం స్రోతస్వినీనామపహాయ తోయమ్ ।
కాలుష్యమాయోధనకాలయోగాద్వీరాంగనానాం హృదయం వివేశ ॥

స్వవేగేతి ॥ కాలుష్యమావిలత్వం కర్తృ స్వవేగసంఛన్నగభీరభావం స్వస్య కాలుష్యస్య వేగేనాతిశయేన సంఛన్న స్తిరస్కృతో గభీరభావో నిమ్నతా యస్య తథోక్తం సరిజ్జలానాం నిమ్నతా స్వచ్ఛదశాయామేవ వ్యక్తి ప్రభావ్యతే న కాలుష్యదశాయామితి భావః । స్రోతస్వినీనాం సరితాం తోయముపహాయ ఆయోధనకాలయోగాత్ శరద్రూపస్య యుద్ధకాలస్య సమాగమాత్ వీరాంగనానాం వీరపత్నీనాం హృదయం వివేశ ప్రవిష్టం వ్యాప్యావిలీభవాతం నదీజలం శరది అనావిలమభూత్ వీరపత్నీనాం హృదయం తు పతీనాం యుద్ధప్రస్థానశంకయా ఆవిలమభూదిత్యర్థః స్వవేగసంఛన్నగభీరభావమితి హృదయేపి యోజ్యం యుద్ధే మరణశంకా కాలుష్యవేగేన గంభీరాణామపి హృదయానాం స్థ

టకాంతరత్వోపాదానాత్ ॥ ... ... ॥ ౮౯ ॥

{ నవప్రరూఢైర్నళినీపలాశైశ్చిత్రాణి వేశంతజలాన్యవాపుః । స్ఫు
రత్కళంకస్య తుషారధామ్నశ్ఛాయాభిరన్యాభిరివావిశేషం ॥ }

నవేతి ॥ నవం యథాతథా ప్రరూఢైః అంకురితైః నళినీపలాశైః పద్మినీపత్రైః చిత్రాణి చిత్రాణి వేశంతానాం క్షుద్రసరసాం జలాని స్ఫురత్కళంకస్య తుషారధామ్నశ్చంద్రరుచేః అన్యాభిర్బింబగ్రాహిదర్పణాద్యుపాధిసాపేక్షతయా ప్రసిద్ధవిసదృశీభిః ॥ ౫ ॥ అన్యాభిర్భిన్నస్వరూపాభిరితి యాదవః ॥ ఛాయాభిః ప్రతిబింబైరవిశేషం అభేదమవాపురివ తాదృశప్రతిబింబనదర్శనంతమిత్యర్థః । అతిపేవోత్ప్రేక్షాలంకారః ॥ ౯౦ ॥

{ వర్షీయసీనామపి పద్మినీనాం సౌమ్యేన వర్షాన్తరసాయనేన । సా
మోదమన్దస్మితహార్యభృఙ్గం యుక్తం శ్రియా యౌవనమావిరాసీత్ । }

వర్షీయసీనామితి ॥ వర్షీయసీనామతివృద్ధానామపి పద్మినీనాం నళినీనామేవ స్త్రీజాతివిశేషాణాం సౌమ్యేన మనోజ్ఞేన రసాయనపక్షే అనుగ్రేణ పారదయోగరసాయనాని పారదగంధకాదియోగాదుగ్రాణి భవంతి అతథాభూతేన ॥ వి ॥ సౌమ్యో బుధే మనోజ్ఞే స్యాదనుగ్రే సోమదైవత ఇతి విశ్వః ॥ వర్షాన్తశ్శరదేవ రసాయనం జరావ్యాధిహరమౌషధం తేన ॥ వి ॥ రసాయనం విహంగేపి జరావ్యాధిహరౌషధ ఇతి విశ్వః ॥ సామోదేన సపరిమళేన మందస్మితేన దరవికాసేన హార్యా హర్తుం యోగ్యా భృంగా అళినో యేన తత్తథోక్తం పక్షే సానందమందహాసేన హార్యా భృంగాః షిడ్గా యేన ॥ వి ॥ భృంగస్త్వళిని ధూమ్యాటేపి షిడ్గే భృఙ్గం తు కుంతళ ఇతి నానార్థరత్నమాలా ॥ శ్రియా వనలక్ష్మ్యా పక్షే శోభయా యుక్తం యౌవనమావిరాసీత్ జీర్ణానామపి కమలాకరాణాం శరత్కాలవశాత్ పునః పత్రపుష్పాదిప్రరోహేణ తారుణ్యముభూదిత్యర్థః । శ్లిష్టాశ్లిష్టశబ్దనిబంధనో రూపకాలంకారః ॥ ౯౧ ॥

{ శరద్విభూతిం కుముదావదాతాం సంవీతనీలాంబరదర్శనీయాం ।
అమంస్త నిర్ధూతఘనప్రలంబాం మూర్తిం బలస్యేవ శుభాం ముకుందః ॥ }

శరదితి ॥ ముకుందః కుముదైరవదాతాం పక్షే కుముదమివావదాతాం సితాం సంవీతేన సన్నాద్విభిఃపక్షిభిర్వర్షాత్యయాత్ నీడనిర్గతైరితి తేన ప్రాప్తేన నీలేన మేఘాపాయాత్ ప్రకాశస్వనైర్మల్యేన అంబరేణాకాశేన దర్శనీయాం రమ్యాం పక్షే సంవీతేన వేష్టితేనాసితాంశుకేన దర్శనీయాం నిర్ధూతఘనప్రలంబాం నిరస్తమేఘలంబనాం పక్షే నిరస్తకఠినప్రలంబాసురాం ॥ని॥ కఠినాధికసాంద్రేషు వాద్యమధ్యమనృత్తయోః । ముస్తాముద్గరమేఘేషు త్రిషుక్లీబే వపుష్మాన్ ఇతి రత్నమాలా ॥ శుభాం మనోజ్ఞాం శరద్విభూతిం శరత్సమ్పదం బలస్యబలదేవస్య మూర్తిమివామంస్త ఉపమాలఙ్కారః । ... ॥ ౯౨ ॥

{ నిద్రాయితేవ ప్రథమం పయోదైః ప్రశాన్తనిద్రేవ శరత్ప్రసాదాత్ ।
జగత్త్రయీ తద్వ్రతినీవ భేజే జాతోద్యమం జాగరణే ముకుందం ॥ ౯౩ ॥ }

నిద్రాయితేతి ॥ ప్రథమం వర్షాసమయే పయోదైర్హేతుభిర్నిద్రాయితేవ ప్రాప్తనిద్రావతీ జాతేవ స్థితా తతః శరదః ప్రసాదాన్నైర్మల్యాత్ప్రశాంతనిద్రేవ చ స్థితా జగత్త్రయీ జాగరణే జాతోద్యమం ముకుందం తద్వ్రతినీవ తస్య ముకుందస్య వ్రతం నియమస్తద్వతీవ తదనుష్ఠితానుష్ఠానేన పతివ్రతాధర్మేణ తదనువర్తనపరేవ భేజే సేవతే స్మ । ఉత్ప్రేక్షాలఙ్కారః ॥ ... ... ॥ ౯౩ ॥

{ నిద్రాపదేశేన జగద్విభూతిం విభావయన్నిత్యవిధూతనిద్రః । ప్రబు
ధ్యమానస్స విభుః ప్రజానాం ప్రాదాత్స్వధర్మానుగుణం ప్రబోధం ॥ }

నిద్రాపదేశేనేతి ॥ నిత్యవిధూతనిద్రః ప్రకృత్యా నిత్యనిరస్తనిద్రాజాడ్యః నిద్రాయా అపదేశేన వ్యాజేన జగతాం విభూతిం సంపదం విభావయన్ చింతయన్ స విభుః క్షీరోదశాయీ ప్రబుద్ధ్యమానస్సన్ ప్రజానాం ప్రాణినాం సంబంధసామాన్యవివక్షయా షష్ఠీ । స్వధర్మానుగు

ణం ప్రిబోధం ప్రాదాత్ స్వయం ప్రబోధేనప్రాణిష్వపి ప్రబోధమా సంజయన్ తత్తత్కర్మసాపేక్షతయా తదనురూపమేవప్రబోధం దదావిత్యర్థః ॥ ప ॥ త్వయి సుప్తేజగన్నాథజగత్సుప్తం భవేదిదమ్ । ఉత్థితేచేష్టతేసర్వము త్తిష్ఠోత్తిష్ఠమాధవఇత్యాది వచనమత్ర ప్రమాణం ॥

అవ్యాసఙ్గంజలధిశయనాదుత్థితస్యాత్మధామ్నః పత్యుః పుణ్యాంప్రథ
మనయనస్పందితంప్రాప్తకామా। నిత్యాపూర్వశ్రీపరిమళంన్య
స్తలీలారవిన్దాపాదాంభోజంసహవసుధయాధారయామాసపద్మా॥

అవ్యాసంగమితి ॥ జలధిశయనాదుత్థితస్యాత్మధామ్నః ఆత్మైవధామస్థానంయస్యతస్య వస్తుతస్స్వమహిమప్రతిష్ఠితస్య పత్యుర్నారాయణస్య అవ్యాసంగంప్రాగ్విషయాంతరస్పర్శాభావేన వ్యాసంగరహితం పుణ్యం శ్రేయస్కరం ప్రథమనయనస్పందితం ఆద్యదృష్టిపాతం ప్రాప్తకామా పద్మాలక్ష్మీః న్యస్తలీలారవిందాసతీ వసుధయా ధరణీదేవ్యా సహ నిత్యాపూర్వశ్రీపరిమళం భగవచ్చరణంసేవమానశ్రీరేవపరిమళః నిత్యః అపూర్వః కమలాంతరేషు సర్వదైవాప్రసిద్ధః శ్రీపరిమళో యస్య తత్పాదాంభోజం భగవచ్చరణకమలం ధారయామాస కరాభ్యాం ధారితవతీ అంగం స్పృశతుప్రబుద్ధ్యమానానాంప్రథమదృష్టిపాతోభవతీతిభావః। మందాక్రాన్తావృత్తమేతత్ ॥ ౯౫ ॥

అనుచరితవిధిజ్ఞైరాదృతాంపూర్వపూర్వైర్మహదిదమనపాయం
మఙ్గళంమన్యమానాః। ప్రచితవివిధభోగాంప్రారభన్తప్రతీతాం
వలమథనసపర్యాం వల్లవానందముఖ్యాః ॥ .... ॥ ౯౬ ॥

అనుచరితేతి ॥ నందముఖ్యాః నందప్రభృతయోవల్లవాగోపాః అనుచరితవిధిజ్ఞైః కులక్రమానుష్ఠితవిధానవిద్భిః పూర్వపూర్వైః పితృపితామహాదిభిః ఆనుపూర్వ్యేణద్వివర్త్మావః। ఆదృతామాదరేణానుష్ఠితాం ప్రచితవివిధభోగాం స్ఫీతనానావిధభోగ్యద్రవ్యాం ప్రతీతాం ప్రఖ్యాతాం వలమథనసపర్యామింద్రపూజాం ఇదంమహదనపాయంధ్రు

వం మంగళం శ్రేయో మన్యమానాస్సంతః ప్రారభంత ఇదం శబ్దస్య స
పర్యాపరత్వేపి మంగళాపేక్షయా నపుంసకత్వమ్ ॥   ॥ ౯౬ ॥

వాహేషు గోషు ద్విరదేషు చాగ్ర్యాం తజ్జన్యయాజీవికయోపపన్నాః
తదర్హసంభారవతీం సపర్యాం క్షిప్తాపదం క్షేమవిదో వితేనుః ॥ ౯౭ ॥

వాహేష్వితి ॥ వాహేషు హయేషు గోషు ద్విరదేషు గజేషు చ స్వకీయేషు విషయేషు తజ్జన్యయా ఇంద్రజన్యయా జీవికయా వృష్టిసాపేక్షతృణాదిలక్షణేనాజీవేన ఉపపన్నాః యుక్తాః క్షేమవిదః లబ్ధసంరక్షణాభిజ్ఞా నందాదయః తదర్హసంభారవతీం ఇంద్రోచితపూజాద్రవ్యసంభారవతీం అగ్ర్యాం భక్తిశ్రద్ధాదియోగేన శ్రేష్ఠాం క్షిప్తాపదం పూర్వపూర్వవత్సరేషు నిరస్తగోకులాదివిపదం సపర్యాం వితేనుశ్చక్రుః ॥

ఆబాలప్రేక్షణీయం ప్రథితమనిమిషైరద్భుతానాం ప్రధానం
ధూతత్రైలోక్యదోషం ధ్వజమమరపతేస్తూర్ణముత్థాపయన్తః ।
గృష్టీనామర్చనాభిస్తుతిగుణనికయా గీతనృత్తోపహారై
రుద్వేలప్రీతిలోలా విదధురధికలైరుత్సవం గోపవృద్ధాః ॥ ౯౮ ॥

ఇతి శ్రీమత్కవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే పంచమస్సర్గః

ఆబాలేతి ॥ ఆబాలప్రేక్షణీయం అత్యున్నతతయా సర్వజనప్రేక్షణార్హం అనిమిషైః దేవైర్గగనే సంచరద్భిః ప్రథితం అద్భుతానాం ప్రధానమాశ్చర్యాణాం ముఖ్యమాశ్చర్యభూతం ధూతత్రైలోక్యదోషం విధూతత్రైలోక్యకిల్బిషం రక్షణార్థత్వాదింద్రధ్వజస్య అమరపతేః ధ్వజమింద్రధ్వజం తూర్ణముత్థాపయంతః ఉద్వేలయా కూలంకషయా ప్రీత్యా లోలా ఇతస్తతస్సంభ్రమేణ సంచలంతః గోపవృద్ధాః గృష్టీనాం గృష్టయస్సకృత్ప్రసూతా గావః ॥ ని ॥ సకృత్ప్రసూతా గృష్టి

స్స్యాదిత్యమరశేషః ॥ గోమాత్రోపలక్షణమేతత్ తాసాం అర్చవాభి
ష్టుతీనాం గుణనికయా అన్వృత్త్యా అవిక్లైస్సమస్తైః గీతైః నృత్తైరుపహా
రైరుపాయనైశ్చోత్సవం విదధుః స్రగ్ధరావృత్తమిదం ॥ ౯౮ ॥ ❋❋❋❋

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులజలధికౌస్తుభ శ్రీవిశ్వజిద్యాజి శ్రీరంగరా
జాధ్వరివరసూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే పంచమస్సర్గః

అథ షష్ఠసర్గప్రారమ్భః

{ శమయితా పురుహూతమహోత్సవం వ్రజపతిస్సహవల్లవయూథపైః
నిభృతమంజుగిరా నిజసూనునా నిజగదే జగదేకకుటుంబినా ॥ ౧ ॥ }

శమయితేతి ॥ వ్రజపతిర్గోకులప్రధానభూతో నందః వల్లవయూథ
పైరపరైరపి గోపప్రముఖైః కర్మభిస్సహ పురుహూతమహోత్సవః ప్ర
స్తుతం శమయితా నివారయితా నిభృతమంజుగిరా నిభృతా వినీతా
మంజుర్మ్నిసర్గమధురా గీర్యస్య తేన ॥ ని ॥ నిభృతవినీతప్రశ్రితాస్సమా
ఇత్యమరః ॥ జగతామేకేనముఖ్యేన కుటుంబినా సకలజగత్పాలనధు
రంధరేణేతియావత్ నిజసూనునా స్వపుత్రేణ కృష్ణేన నిజగదే నిగది
తః కర్మణిలిట్ ఏకపాదభాగాస్వృత్తియమకమత్ర శబ్దచిత్రం ద్రుత
విలంబితంవృత్తమ్ ॥ ... ... ॥ ౧ ॥

{ విదితవానివవిజ్ఞపయామ్యహం శృణుత మే శకునేరివ భాషితమ్ ।
పృథుకబుద్ధిరహం పృథుచేతసః ప్రభవతో భవతో న హి శిక్షయే ॥ ౨ ॥ }

విదితవానితి ॥ అహం విదితవానివ ప్రబుద్ధఇవ బాలోఽహం ప్ర
బుద్ధఇవ విజ్ఞపయామి కంచిదర్థం అని వేదయామి శకునేః పక్షిణః శుకా
దేరివ మే భాషితమసారమపి శిక్షావశః శృణుత ఆకర్ణయత పృథుకబుద్ధి
ర్బాలబుద్ధిరహం పృథుచేతసా మహాశయాన్ప్రభవతః సమర్థాన్భ
వతః యుష్మాన్న హి శిక్షయే బాలోఽస్మాక శిక్షయతీతి నావమంతవ్యం అ

సారమపి మమవిజ్ఞాపనం శుకభాషితవత్కౌతుకమాత్రేణాదరణీయ మిత్యర్థః । నహీశ్యఖండమన్వయం నఞ్ఞర్థజ్ఞపమిచ్ఛతి చౌరాదికాత్ జ్ఞానజ్ఞాపనోభయవృత్తేః జ్ఞపధాతోః జ్ఞాపనేర్థే విజ్ఞపయామీతి ప్రయోగః మిత్వాద్ధ్రస్వః ॥ ... ... ॥ ౨ ॥

{ నిగమేషు దృష్టమిదం నిఖిలేన వః క్వచన విశ్వతనౌ పురుషే స్థితే । యమిహ
యాముపజీవతి తత్తనుం సహితయా హితయా భువి నాథవాన్ ॥ }

నిగమేతి ॥ ఇదం మయా వక్ష్యమాణం వో యుష్మాకం నిఖిలేన కృత్స్నేన ప్రకారేణేతి శేషః నిగమేషు పురాణాదిషు దృష్టం బుద్ధ్యర్థత్వాద్వర్తమానే క్తప్రత్యయ ఇతి తద్యోగాత్ వ ఇతి షష్ఠీ కిం తత్ తత్రాహ । క్వచన కస్మింశ్చిత్ అవాఙ్మనసగోచరమహిమాకరే విశ్వతనౌ సర్వప్రపంచశరీరకే పురుషే స్థితే సతి ఇహ భువి యః పుమాన్ యాం తనుం పురుషస్య తనుముపజీవతి । ఉపాశ్రిత్య జీవతి స హి పుమాన్ హితయా హితహేతుభూతయా తత్సంప్రదాత్ర్యా తయా తన్వా భువి నాథవాన్ సైవ తస్యోపాసనీయా దేవతేత్యర్థః । భగవత ఏవ సర్వశేషిత్వాత్ కథమన్యస్యోపజీవ్యస్యాపి నాథత్వముపపద్యతామిత్యాశంక్య ॥ ప ॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్త్యా శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి । తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్ । స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తదారాధనమీహతే ॥ లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితానితి గీతోక్తరీత్యా తస్య తచ్ఛరీరకస్య భగవత ఏవ నాథత్వముపాసనాఫలప్రదత్వం చేతి తస్య శరీరేపి నాథత్వోక్తిరితి తదుపపత్తిం సూచయితుం తత్తనుమిత్యుక్తం దేవతాంతరస్య తత్తనుత్వమేవ కథమిత్యాశంక్య సర్వాంతర్యామిబ్రాహ్మణోక్తరీత్యా భగవతస్సర్వాంతర్యామితయా సర్వశరీరిత్వం దర్శయితుముక్తం విశ్వతనావితి ॥ ... ॥ ౩ ॥

{ అతియజేత నిజాం యది దేవతాముభయతశ్చ్యవతే జుహుతేప్యఘం ।
క్షితిభృతైవ సదైవతకా వయం వనవతానవతా కిముహీద్రుహా ॥ ౪ ॥ }

అగ్నియజేతేతి ॥ యది నిజామాత్మీయాం దేవతాం అతియజేత అతిక్రమ్య దేవతాంతరం యజేత । అతిరతిక్రమణేచేతికర్మప్రవచనీయ సంజ్ఞాయాం తద్యోగే ద్వితీయా ఉభయతస్త్వేవ తేత దేతిశేషః । ఆత్మీయా దేవతా స్వాతిక్రమాత్త్యజతి ఇజ్యమానా దేవతా స్వామిద్రోహాత్త్యజతీతి ఉభయభ్రష్టోభవతీత్యర్థః । అఘం పాపం జుషతేపి భజతి చస్వదేవతాతిక్రమాదితి భావః । ఏతేన యోవై స్వాం దేవతామతియజతే ప్రస్వాయై దేవతాయైచ్యవతే న పరాం ప్రాప్నోతి పాపీయాన్భవతీతి శ్రుత్యర్థోఽభిసంహితః తతః కిమిత్యత ఆహ ॥ క్షితిభృతేతి ॥ వనవతా కాననవతా నిర్ఘరాదిజలవతా చ క్షితిభృతా పర్వతేనైవ వయం గోధనాః సద్దైవతకాః గోసమృద్ధ్యర్థం వనవత స్తస్యోపజీవనాత్ అనవతా అస్మానరక్షతా అహిమన్యోః వృత్రారిణా కింనకించిత్సాధ్యమిత్యర్థః అతః పర్వతాతిక్రమోస్మాకం ప్రత్యవాయాయ స్యాదితి భావః । గమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయా కర్తృత్వాదహిమన్యోరితి తృతీయా ॥ ని ॥ అహిర్వృత్రాసురేసర్ప ఇత్యమరః ॥ ... ... ॥ ౮ ॥

{ అనఘశాద్వలకాననసమ్పదా నదనదీహ్రదనిర్ఝరశాలినా । బ
హుపశుః పశుపాలకసంతతిర్మహిభృతా హి భృతా నమరుత్వతా ॥ }

వనవతేతి సంక్షిప్తముపజీవ్యత్వం ప్రపంచయతి ॥ అనఘేతి ॥ బహవః పశవో యస్యాస్సా పశుపాలకానాం సంతతిః అనఘా రమ్యా శాద్వలాః శాదైస్తృణైర్యుక్తాః కాననసంపత్ వనసమృద్ధిర్యస్య తేన నడశాదాడ్డ్వలజితి శాదశబ్దాన్మత్వర్థీయోడ్వలచ్ప్రత్యయః నదనదీహ్రదనిర్ఝరశాలినా నదస్సరస్వాన్ నదసహితానద్యో నదనద్య ఇతి శాకపార్థివాదివత్సమాసః అన్యథా ఏకశేషస్స్యాత్ హ్రదాః అగాధజలాశయాః నిర్ఝరాగిరిజలప్రస్రవాః తైః శాలతి గచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి తథోక్తః తేన శలగతావితి ధాతోర్ణినిః మహిభృతా పర్వతేన హి భృతాః పోషితాః నమరుత్వతా నేంద్రేణ పశుసమృద్ధ్యుపయోగిన్యా తృ

ణాజలసమృద్ధ్యా గిరిరేవ గోపాః బిభర్తి నేంద్రఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥

అచలమర్చ్యత కిం విబుధైస్స్వైశ్శుభవనం భవనం చ దివౌకసామ్ ।
క్షమమనేన వనే పరిరక్షితే న హరిణా హరిణానపి బాధితుమ్ ॥ ౬ ॥

యత ఏవముపజీవ్యతయాఽస్మాకం గిరిరేవ దేవతేతి తదతిక్రమే ప్రత్యవాయః తత స్తమేవ శక్రముఖాయ సంభృతైః ద్రవ్యైః పూజయతేత్యాహ ॥ అచలమితి ॥ శుభవనం మనోజ్ఞకాననం ॥ ని ॥ శుభాం మంజు ప్రశస్తయోరితి యాదవః ॥ దివౌకసాం దేవానాం భవనం విహారస్థానభూతం చాచలం అర్చ్యత స్వైర్జంగమైః విబుధైః కిం న కించిత్సాధ్యమిత్యర్థః । స్థిర ఏవోపాసనీయః నాస్థిర ఇతి అచలచలపదాభ్యాం స్తుతినిందే వ్యజ్యేతే శక్రముఖాయ సంభృతైర్ద్రవ్యైర్గిరిరిజ్యతే చేత్ స ప్రకుప్య కించిదకుశలం కుర్యాత్తత్రాహ ॥ క్షమమితి ॥ అనేన గిరిణా పరిరక్షితే వనే అస్మదావాసకాననే హరిణా శక్రేణ హరిణానేణానపి అతిఫల్గూనపీతిభావః బాధితుం న క్షమం న శక్యం ద్వితీయచతుర్థపాదయోస్తత్రత్యాపరభాగావృత్తియమకమితి యమకద్వయసంసృష్టిః ॥ ౬ ॥

గిరిషు విష్ణువిభూతిషు యుజ్యతే నిఖిలదేవమయీషు చ గోషు నః ।
తదుభయాశ్రితవృత్త్యుపజీవినాం గురు చిరం రుచిరం చ సమర్చనం

గిరిష్వితి ॥ విష్ణువిభూతిషు మహీధరణతు మతయా యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వమిత్యాది శ్లోకోక్తరీత్యా భగవత్కలారూపేషు గిరిషు నిఖిలదేవమయీషు ॥ ప ॥ శృంగయోర్ధారిధాతారౌ శృంగమధ్యే స్థితశ్శివః ఇత్యాదిస్మరణాత్ సకలదేవతావ్యాప్తశరీరాసు గోషు చ తదుభయాశ్రితవృత్త్యుపజీవినాం గావో గిరయశ్చ తేషాముభయం తదుభయం తదాశ్రితా తదధీనా వృత్తిః ఘృతక్షీరకందమూలాదిరూపా తదుపజీవినాం నః చిరం గురు మహత్ రుచిరం మనోహరం చ సమర్చనం యుజ్యతే ॥ ౭ ॥

అభిమతం గిరయః కృతసత్క్రియా దదతి దర్శితదైవతభూమికాః ।
హరితరక్షుముఖైరపి నిగ్రహైరహితమాహితమానవిపర్యయాః ॥

అభిమతమితి ॥ కృతసత్క్రియాః కృతారాధనాగిరయః దర్శితద్వైవతభూమికాః దర్శితదేవతామూర్తయస్సంతః ॥ ని ॥ భూమికారచనాయాంస్యాత్స్వాత్యంతరపరిగ్రహ ఇతివిశ్వః ॥ అభిమతమిష్టం దదతి ఆరాధకాయ ప్రయచ్ఛంతి । ఆహితమానసవిపర్యయాః కృతావమానాస్తువగిరయః హరితరక్షుముఖైః సింహవ్యాఘ్రప్రముఖైః పిగ్రహైశ్శరీరైః అహితం విపదమపిదదతి । అతఃకృతె ఫలాపశ్యంభావాదకృతేదండాపాతాచ్చ గిరిపూజనమవశ్యం కర్తవ్యమితిభావః ॥

{పశుభిరద్రిచరైరుపకల్పితె వ్రజనయేజనయేమనవిప్లవమ్ । క్షితి
భృదెవసమీహితసిద్ధయె జనమితంనమితంపచతాంనయేత్ ॥౯॥}

పశుభిరితి ॥ అద్రిచరైః అద్రౌచరద్భిః పశుభిః గోమహిష్యాదిభిః ఉపకల్పితె సంపాదితె వ్రజనయే వ్రజస్యనీతౌ క్షేమ ఇతియావత్ । విప్లవం బాధం నజనయెమ నసంపాదయేమ । గోధనానాం క్షేమం పశ్వధీనం పశవశ్చాద్రిముపజీవంతి । అతో దేవ్రరవమానేపశూనాం జీవనహానౌ గోధనానామెవ బాధస్స్యాత్ సమాభూదిత్యర్థః । ఏషక్షితిభృత్ పర్వతః సమీహితసిద్ధయే ఇష్టలాభాయఇతం ప్రాప్తంజనంనమితంపచతాం క్షుదరిద్రతాం ననయేత్ ఉత్కర్షమేవ ప్రాపయేదిత్యర్థః ॥ ౯ ॥

{అపిచసాధుగవామభివర్ధనాదనృతహానిజయానిజయాఖ్యయా।
భజతిగోపగణైరభిరాధ్యతాంవనమయంనమయఫలసమ్పదా।}

అపిచేతి ॥ కించ ఫలసమ్పదా ఫలసమృద్ధ్యా వనం నమన్నవనతం కుర్వన్ అయంగోవర్ధనోగిరిః సాధుసమ్యక్ గవామభివర్ధనాద్ధేతోః అనృతహానిజయా అసత్యాపాయప్రభవయా అన్వర్థయేతియావత్ నిజయా ఆఖ్యయా స్వేననామ్నా గోపగణైరభిరాధ్యతామారాధ్యతాంభజతి । గవాం పోషకఏవ గోపానామారాధ్యః తత్పోషకత్వంచ తస్య నామ్నైవప్రథయతీత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౧౦ ॥

హరతి తాపముపావుపసేదుషాం మహిమవాన్హిమవానివ దక్షిణః।
వితనుతే మణిరశ్మిభిరప్యసౌ సురపతేరపతేజ ఇవాస్పదమ్ ॥ ౧౧॥

హరతీతి ॥ మహిమవాన్ ఔన్నత్యాయామదేవతాత్మకత్వాదిరూపమహిమవాన్ అత ఏవ దక్షిణో హిమవానివస్థితః అసౌ గిరిః ఉపసేదుషాం స్వాత్మానముపగతానాం తాపం హరతి । అపి । అపిచేత్యర్థః। అసౌ గిరిః మణిరశ్మిభిః రత్నకిరణైః సురపతేరాస్పదం దివం అపతేజః నిరస్తతేజస్కమివ వితనుతే కరోతి ॥ ఉద్గతైస్తైర్మణికిరణైః ద్యౌర్నిస్తేజస్కేవ భవతీత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౧౧ ॥

ప్రదిశతా మధుమూలఫలాని నస్సతరుణా తరుణాద్భుతవీరుధా। ఉప
కృతం గిరిణా తదిహార్ప్యతాం రసతతం సతతం హవిరాహృతం॥౧౨

ప్రదిశతేతి ॥ నోఽస్మాకం మధు క్షౌద్రమాసవం వా మూలాని ఫలాని చ ప్రదిశతా తత్రనిమిత్తం సతరుణా తరుభిస్సహితేన తరుణ్యః అజరతాః అద్భుతాః అన్యత్రాలభ్యత్వాదాశ్చర్యభూతాః వీరుధః ప్రతానిన్యో లతా యస్మిన్ తేన గిరిణా ఉపకృతం తత్తస్మాత్ రసైర్మధురామ్లాదిభిః తతం రసబహుళం ఆహృతం సంపాదితం హవిః ఇహాస్మిన్నేవ గిరౌ సతతమర్ప్యతాం అస్మదాహృతానాం హవిషాముపకారకేఽస్మిన్నేవ సదాసమర్పణం యుక్తమిత్యర్థః ॥ ... ॥ ౧౨ ॥

సమరుతా మరుతాపజితా మునా నదనతా దవతాంతిదవీయసా। శ్రమ
హతా మహతా కృతవిశ్రమా వయమితో యమితోల్బణశక్వరాః ॥

సమరుతేతి ॥ సమరుతా మరుత్సహితేన మరుతాపజితా నిర్జలప్రదేశకృతం తాపం జయతా తత్రనిమిత్తం నదనతా నదబహుళేన భూమ్ని మతుప్ దవో వనాగ్నిస్తేన తాంతిర్గ్లానిస్తస్యా దవీయసా దూరస్థితేన తద్రహితేనేతి యావత్ మహతా మునా గిరిణా శ్రమహతా శ్రాన్త్యభిభూతా వయం కృతవిశ్రమాః కృతశ్రమాపనయనాః ఇతః ఇహై

వగిరా యమితాదమితా ఉల్బణాః ఉద్ధతాః శాక్వరాః పుంగవాః యైస్త
థాభూతాశ్చ ॥ ని ॥ శాక్వరో వృషభేచ్ఛందోవిశేషే శాక్వరం మతమి
తి విశ్వః ॥ పుంగవదమనాదికమప్యస్మాభిరిమమేవగిరిముపజీవ్య స్థితైః క్రి
యత ఇత్యర్థః అతస్సర్వప్రకారేణాప్యయముపజీవ్య ఇతి భావః । ఏతదా
శ్రయణాత్సుఖేనాస్మాకం సకలఫలసిద్ధిరితి ఏతద్యాజనమేవ యుక్తమితి ఫ
లితోऽర్థః । అత్ర చతుర్ష్వపి పాదేషు తత్తత్పాదభాగావృత్తియమకమి
తి యమకచతుష్టయసంసృష్టిః ॥ ... ... ॥ ౧౩ ॥

బహుమతో మనుజా దధతే ధృతిం బహుమతో యమనన్యధృతిస్సతాం ।
గిరిశతోన్నతిమానధికో హ్యసౌ గిరిశతోపకృతోపి మహీభృతః ॥ ౧౪ ॥

బహుమితి ॥ మనుజా మనుష్యాః అతోऽస్మాత్పర్వతాద్ధేతోః బహుమ
ధికాం వోతోగుణవచనాదితి వికల్పనాత్ జీషభావః । ధృతిం సౌఖ్యం దధ
తే ॥ ని ॥ ధృతిస్సౌఖ్యేపి ధారణ ఇతి యాదవః ॥ ఏతదాశ్రయాత్సుఖేన వసం
తీత్యర్థః అనన్యధృతిః న విద్యతే అన్యా ఆశ్రయిత్వేన యస్యాస్సా అనన్యా అ
నితరసాధారణీ ధృతిర్ధైర్యం యస్య స తథోక్తః అయం గిరిస్సతాం బ
హుమతః పూజితః పూజార్థత్వాద్వర్తమానే క్త ఇతి తద్యోగాత్
షష్ఠీ ॥ హి యస్మాద్గిరీణాం శతస్య యా ఉన్నతిస్తద్వానసౌ గిరిశతోపకృతః
పార్వతీప్రదానేన శంభోస్సంతోషకృతో మహీభృతః హిమాలయా
దప్యధికః అతస్సతాం పూజ్య ఇతి అతోపి హేతోః అయమస్మాభిః పూజనీ
య ఇతి భావః । అత్ర పూర్వోత్తరార్ధయోః పాదద్వయాదియమకమి
తి యమకద్వయసంసృష్టిః ॥ ... ... ॥ ౧౪ ॥

సనగరా నగరాజిమతామునా కుహరిణా హరిణా సమసమ్పదా ।
సతతమాతతమానమహీయసీ వసుమతీ సుమతీశ్వర ధార్యతే ॥ ౧౫ ॥

సనగరేతి ॥ హే సుమతీశ్వర ధీమతాం శ్రేష్ఠేతి స్వపితుస్సంబోధ
నం తస్యైవ ప్రాధాన్యేన శ్రావణీయతయోపక్రమాత్ ఆతతేన విస్తృ
తేన మానేన పరిమాణేన మహీయసీ మహత్తరా సనగరా నగరైరుజ

యిన్యాదిభిస్సహితా వసుమతీ భూమిః నగరాజిమతా వృక్షపఙ్క్తిమ
తా కుహరిణా గహ్వరవతాహరిణా ఇంద్రేణసమసమ్పదాతుల్యరత్నా
ద్యైశ్వర్యేణ అథవా విష్ణునాతుల్యభూధరణక్షమబలసంపదా అము
నాగిరిణా సతతం ధార్యతే ॥ యమకచతుష్టయసంసృష్టిః ॥ ౧౫ ॥

{సురసగంధవిభూతినిధేహితంపరిగృహాణనిజేపశుపాలనె । సుర
సగంధవిభూతిః ధేహితం హరిమవేత్యగిరింహవిరుత్తమం ॥౧౬॥}

సురేతి ॥ హేసురసగంధవిభూతినిధే సమానోగంధోబాంధవోయ
స్యాస్సా సగంధా ॥ ని ॥ గంధోగంధకఆమోదేలేశేసంబంధిగర్వయో
రితివిశ్వః ॥ పిండగంధలోహితేత్యాదివత్ వ్యాల్ సమానస్యసభావఃసు
రాణాం సగంధాయా విభూతేరైశ్వర్యస్యనిధే సురాణామేతద్విభూతె
శ్చ సమానబంధుత్వేన సురాణాం విభూతిరేవాధ్యవసితా సురాణాం
తదీయత్వసంబంధాత్ ఏతద్విభూతెస్సాదృశ్య సంబంధాత్ తథాచ
సురవిభూతినిధానవిభూతేఇత్యర్థః నిజే ఆత్మీయే పశుపాలనె హి
తం పరిగృహాణ। కింహితంతత్రాహ । సురసగంధవిభూతి।శోభనారసా
నాం గంధానాంచ సమృద్ధిర్యస్య తముత్తమంహవిః కర్మగిరిం తంప్రసి
ద్ధం హరిమవేత్య విచింత్య నిధేహి తస్మైసమర్పయేత్యర్థః । ఇదంప్ర
థమతృతీయపాదయోరైకరూప్యం నందంశేనామకం పూణియమ
కం యత్పాదేర్ధశేవా భవతి తత్పూర్ణయమకం తతఃఅన్యత్ఖండయ
మకమ్ ॥ ... ... ॥ ౧౬ ॥

{విశుద్ధతోయౌఘపరీతపార్శ్వేవిశుద్ధాశయాశ్వేతఇవాంతరీపే । స
రాశిహానిత్యమిహాశ్రియంతెనైశ్రేయసంతాతనివృత్తిధర్మం॥౧౭}

విశుద్ధేతి ॥ హెతాత విశుద్ధతోయౌఘపరీతపార్శ్వే నిర్మలైజలపరి
వాహైః పరివృతపార్శ్వే ఇహపర్వతే శ్వేతే అంతరీపఇవ శ్వేతద్వీప
ఇవ ॥ ని ॥ ద్వీపోస్త్రియామంతరీపం యదంతర్వారిణస్తటమిత్యమరః॥
శ్వేతద్వీపానామ క్షీరోదమధ్యవర్తీ ద్వీపవిశేషః యత్ర నారాయణ

స్య నిత్యసన్నిధానం యత్ర చ నారాయణ పరాయణా ఏవ జనాః
ఏ॥ శాకద్వీపం సమాశ్రిత్య క్షీరోదస్సాగరస్థితః । శ్వేతద్వీపశ్చ తన్మధ్యే
నారాయణపరాయణాః ॥ ఇత్యాదిపురాణేషు ప్రసిద్ధస్తత్ర విశుద్ధ
తోయేతివిశేషణం క్షీరోదస్య క్షీరరూపోదకాభిప్రాయేణ వ్యాఖ్యేయం।
అన్విష్యమాణం శుద్ధాశయాః శుద్ధాంతఃకరణా నిరాశిషో వీతస్పృహాః ।
ని॥ ఆశీరురగదంష్ట్రియాం శుభవాక్యాభిలాషయోరితి యాదవః ॥ నై
శ్రేయసం మోక్షాన్వయి నిఃశ్రేయసశబ్దాత్తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయః ।
నివృత్తిధర్మం సంసారవిరోధినం నివృత్తిరూపం ధర్మమాశ్రియంతే ని
త్యం సేవంతే ॥ ... ... ॥ ౧౭ ॥

ఇహ వా సమహీనసమహీనగుణే స్థిరకుంజగృహే జగృహే విబుధైః ।
అయమానమతాం నమతాం నతనుం క్షితిభృద్భజతే భజతే న ధృతిం ॥

ఇహేతి ॥ విబుధైర్దేవైః సమహీనగుణే సమన్తాదహీనగుణే స
మీచీనగుణే స్థిరకుంజగృహే దృఢలతాగృహే ఇహ పర్వతే వా సమహీ
నివాసభూమిర్జగృహే । అయం క్షితిభృత్ ఆనమతాం నిత్యం ప్రహ్వీ
భవతాం మతామిష్టాం తనుం నవ భజతే భజత ఏవ నమతాం తత్తదభిమ
తరూపపరిగ్రహేణ ప్రసీదత్యేవేత్యర్థః । స్థావరత్వేన శైలస్య దేవ
తారూపపరిగ్రహాసంభవనాన్నిషేధాయ నఞ్ద్వయం । సంభావ్య
నిషేధనివర్తనాయ ద్వౌ ప్రతిషేధావితి వామనః తేన ఫలావశ్యం
భావేన హేతునా ధృతిం గిరిపూజనే మనస్తుష్టిం భజ ॥ ని॥ తృప్తిర్ధృతిస్తుష్టి
య ఇతి యాదవః ॥ తోటకవృత్తమిదమ్ ॥ ... ॥ ౧౮ ॥

తటభూమిరసాజయతత్రిదివం పవనాగతతాపవనాగతతా । ఇహ
దేవగణైరనిశాధ్యుషితా యుతకోకనదాయుతకోకనదా ॥ ౧౯ ॥

తటభూమిరితి ॥ ఇహ పర్వతే పవనాగతతాపవనాగతతా పవనేన
వాయునా అగతతాపస్య అప్రాప్తతాపస్య వాయుసంచారాచ్ఛీతళస్య
వనస్య అగైర్వృక్షైః తతా వ్యాప్తా యుతకోకనదా సంయుక్తరక్తోత్ప

లా అయుతకోకనదా అయుతకోకా అనేకసహస్రచక్రవాకాః నదాః సరస్వంతో యస్యాం సా దేవగణైరనిశాధ్యుషితా అసౌ తటభూమిస్త్రిదివం జయతి తతో వ్యతిరిచ్యత ఇత్యర్థః పాదార్ధావృత్తిరూపయమకద్వయసంసృష్టిః ॥ ... ... ॥ ౧౯ ॥

{ప్రకృష్టవంశోదయమాననీయః ప్రభూతతోయప్రథితానురూపాః
ప్రవాళముక్తామణిచిత్రితాంగీః పత్నీరయం ప్రాపయతే పయోధిం}

ప్రకృష్టేతి ॥ ప్రకృష్టానాం మహాపరిమాణానాం వంశానాం వేణూనాముదయేన మాననీయః పూజనీయస్సుందరః అయం గిరిః పయోధిం సముద్రం ప్రకృష్టతోయేన ప్రథితానురూపాః ప్రసిద్ధసముద్రానురూపాః ప్రవాళముక్తామణిచిత్రితాంగీః పత్నీర్నదీః ప్రాపయతే గమయతి । గత్యర్థకత్వాద్ద్వికర్మకతా । యథా మహాకులీనః పురుషో యోగ్యాయ వరాయ తదనురూపాం కన్యామలంకృత్య దత్వా తద్గృహం ప్రస్థాపయతి తద్వదితి ధ్వన్యమానోర్థః । నదీష్వపి విద్రుమముక్తికోత్పత్తిః కవిసమయసిద్ధా । అత ఏవ ప్రతిప్రయాణసర్గేపి గంగావర్ణనే దృశ్యతే ॥ ప ॥ సరిత్సహస్రైరభిగమ్యమానా శిలోచ్చయైరంతరిణా దధాతి । ప్రవాళముక్తాప్రభృతేః ప్రసూతిః పత్నీ పయోధేరిదమానురూప్యమ్ ॥ ఇతి ॥ ... ... ॥ ౨౦ ॥

{నందనీతిధనసర్వనందనీతత్త్వయాతమతిభూషతత్త్వయా । సా
ధునా క్షితిభృతోరసాధునా సేవ్యతామిహ గతేన సేవ్యతాం ॥౨౦॥}

నందేతి ॥ నంద నీతిధన తత్త్వయా తమతిభూషితేచనం బోధవాని । నీతిర్ధనం యస్యేతి సతథోక్తః । తత్త్వమబాధితమర్థం యాతా విషయీకృతవతీ మతిర్భూషా అలంక్రియా యస్యేతి సతథోక్తః । తత్తస్మాత్ ప్రాగ్వర్ణితాద్గిరేర్గౌరవాద్ధేతోః సాధునా సజ్జనేన । అతఏవేహ భువి సేవ్యతాం గతేన త్వయా సర్వానందనీ సర్వేషామానందకరణీ కరణాధికాల్యుటి టిత్త్వాన్ఙీప్ । క్షితిభృతః పర్వతస్య రసా భూమిః అ

థనా ఇదానీం సేవ్యతాం కర్మణి లోట్ । పాదాద్యంతభాగావృత్తి రూపయమకానాం సంసృష్టిః । రథోద్ధతావృత్తమ్ ॥ ౨౧ ॥

{ నమ్యతేహ నియతా విభూతయే భూతయేశ్వరతయా విరాజతే ।
రాజతేదృశతటీమహీయసే హీయసే న యది నామ నమ్యతే ॥ ౨౨ }

నమ్యతేతి ॥ ఇహ పర్వతే భూతయా సత్యయా యథార్థయా ॥ ని ॥ భూతం న్యాయ్యే సమే ప్రాప్తే యథార్థాతీతయోగిపీత రత్నమాలా ॥ ఈశ్వరతయా ఫలప్రదానసామర్థ్యేన విభూతయే సంపదే నమ్యతా నమస్క్రియతా నియతా ఫలావ్యభిచారిణీ విరాజతే । అస్య గిరేరైశ్వర్యం సత్యమితి తత్పూజాయాః ఫలవ్యభిచారః కదాపి న భవతీత్యర్థః । అథవా రాజతేదృశతటీమహీయసే రాజతీభిః రజతమయీభిః ఈదృశీభిః పరిదృశ్యమానరూపాభిః తటీభిః మహీయసే మహత్తరాయాస్మై గిరయే ఇతి శేషః యది నామ న నమ్యతే యది త్వయా న నమస్క్రియతే న హీయసే తావతా తవ హానిర్నాస్తీత్యర్థః । నామేతి క్రోధవచనత్వం సూచ్యతే ॥ ని ॥ నామ ప్రాకాశ్యసంభావ్యక్రోధోపగమకుత్సనే ఇత్యమరః ॥ యది తవ ఫలసందేహః తథాపి యది న స్యాత్తత్ర కిం స్యాదితి న్యాయేన తత్పూజనం యుక్తమితి భావః । అత్ర పాదాంత్యభాగానాం పాదాంతరాదిషు యమకం శృంఖలకాయమకం నామ ॥ ౨౨ ॥

{ అయోగనిద్రస్య హరేరిదానీం మాన్యే పదే మానసతః ప్రవృత్తాః । స్వ
దాశయస్వచ్ఛపరిత్ప్రవాహే హంసైస్సమం వాసమిహాశ్రయేమ ॥ }

అయోగనిద్రస్యేతి ॥ ఇదానీం శరత్సమయే అయోగనిద్రస్య హరేః మాన్యే పూజ్యే పదే చరణే మానసతః ప్రవృత్తాః మానసేన ప్రవృత్తాః తద్భక్తాః వయం త్వదాశయస్వచ్ఛసరిత్ప్రవాహే త్వదంతఃకరణవత్స్వచ్ఛాస్సరిత్ప్రవాహాః యస్మింస్తస్మిన్నిహ పర్వతే హంసైస్సమం యథాతథా వాసమాశ్రయేమ అంగీకుర్యామ యథా మానసాత్సరసో హంసాః పదే గగనే ప్రవృత్తాః హంసాస్స్వచ్ఛసరిల్లోభాదిహాగత్య వసంతి తథా

వయసాపి వసేమేత్యర్థః । తతశ్చాయమస్మాకం సాక్షాన్నివాసతయా పృపజీవ్యోభవతీత్యస్య పూజనమావశ్యకమితిభావః ॥ ॥౨౩॥

{నిశాకరస్యస్ఫటికేష్వివాధికంసుజాతరూపాశ్రియతోవిభాసితా}
{రవిప్రభావస్పృశతీవసాన్ధ్యతాంసుజాతరూపాశ్రయతోవిభాసితా}

నిశాకరస్యేతి ॥ ఇహపర్వతే శ్రియాతిశ్చంద్రమండలపర్యంతమున్నతమిమం పర్వతం సామీప్యాదాశ్రియతో నిశాకరస్య సుజాతరూపా మనోజ్ఞరూపావిభాస్ఫటికేష్వధికం సితా స్ఫటికతటసంపర్కాత్ తత్ప్రభామిశ్రణాదత్యంతం శుభ్రాయతే కించరవిప్రభాసు జాతరూపాశ్రయతః ఉత్తమసువర్ణాశ్రయణాత్ ॥ ని ॥ చామీకరంజాతరూపమిత్యమరః ॥ విభాసతాదీప్తాసతీ సాంధ్యతాం స్పృశతీవసంధ్యాయామివారజ్యతేత్యర్థః । ద్వితీయచతుర్థపాదయోరైకరూప్యం సందష్టకంనామయమకం । వంశస్థవృత్తమ్ ॥ ... ... ॥ ౨౪ ॥

{నదంతినాస్మిన్ముదితానదంతినోవనస్థలీలాస్త్విహదేవనస్థలీ । ప్రభాతతామ్రాశ్మగణప్రభాతతావ్రజాధిపాఘోన్నతితీవ్రజాధిపా}

నేతి ॥ అస్మిన్పర్వతే దంతినోగజాః ముదితాస్సంతః ననానదంతిన దంత్యేవ హే వ్రజాధిప గోకులప్రభో ఇహ పర్వతే అఘోన్నతితీవ్రజాధిపా అఘోన్నతిః పాపోన్నతిరేవ తీవ్రం భృశోష్ణం ॥ ని ॥ తీవ్రకటుభృశోష్ణేష్వితిరత్నమాలా ॥ తతోజాతమాధిం మనస్తాపం పిబతి హరతీతి తథోక్తా పిబతేరాతోనుపసర్గేకః ప్రభాతతామ్రాశ్మగణప్రభాతతా ప్రభాతతామ్రాభిరుద్యదరుణకిరణాంచితవేలారుణాభిర్మణిగణద్యుతిభిః తతావ్యాప్తాదేవనస్థలీ ప్రస్థాదిరూపావిహారభూమిః వనస్థలీలాస్తువనస్థానామస్మాకం లీలాకర్త్రీభవతు । వనస్థావయమత్రైవ విహరేమేత్యర్థః । లీలాశబ్దాత్తత్కరోతీణ్యన్తాత్పచాద్యచిణిలోపేచ లీలాశబ్దస్తత్కర్తృవిషయేసాధుః సర్వేషుపాదేష్వాద్యంతభాగావృత్తియమకానాంసంసృష్టిః ॥ ... ... ॥ ౨౫ ॥

{ మహీయసీ గోపగణాశ్రితా మహీ వనైరుపేతా ఫలపుష్పభావనైః
{ రసౌఘరమ్యైరపి సిద్ధసేవితైః రసౌ చకాస్త్యముష్మిన్నవసైశ్చ మేచకా

మహీయసీతి ॥ అముష్మిన్పర్వతే మహీయసీ మహత్తరా గోపగణైః రాశ్రితోపజీవితా తత్ర నిమిత్తం ఫలానాం పుష్పాణాం చ భావనైరుత్పాదకైర్వనైరుపేతా రసౌఘైర్జలవేగైః నరమ్యైః ॥ని॥ ఓఘో బృందంభసాం రయ ఇత్యమరః ॥ నిర్ఝరైః ప్రస్రవణాంభః ప్రవాహైరప్యుపేతేత్యనుషంగః యవసైస్తృణైర్మేచకా శ్యామలా చ అసౌ మహీ చకాస్తి శోభతే । పూర్వశ్లోకవద్యమకసంసృష్టిః ॥ ... ... ॥౨౬॥

{ సదోన్నతాయ ప్రణమత్యముష్మై సతాం కనిష్ఠా ప్రథమాం కనిష్ఠా
{ నిశాసు యాస్మిన్సరితశ్చ రత్నప్రభాసమానాః ప్రతిభాసమానాః ॥

సదేతి ॥ సతామభిజ్ఞానాం కనిష్ఠా కనిష్ఠికాంగులిః ప్రథమాం కనిష్ఠా ఉన్నతవస్తుపరిగణనప్రసంగే ప్రథమసంఖ్యానే స్థితా సతీ ఉన్నతాయాముష్మై పర్వతాయ సదా ప్రణమతి । అభిజ్ఞాః ఉన్నతవస్తుపరిగణనప్రసక్తౌ కనిష్ఠికాంగుళ్యానమనేన ప్రథమమముమేవ సర్వోత్కృష్టం సదా పరిగణయంతీత్యర్థః ॥ ప ॥ అంకో నాటకవిచ్ఛేదే సంఖ్యాయాం యుధి భూషణే । సమీపేరూపకే స్థానేమన్తావుత్సంగచిహ్నయోరితి రత్నమాలా ॥ కించాస్మిన్పర్వతే ప్రతిభాసమానా భ్రాజమానాస్సరితః రత్నప్రభాసమానాః నైర్మల్యేన రత్నకిరణతుల్యాః నిశాసు మోదం పశ్య

{ ఇహ వంశలతావిలగ్నవాలాః ప్రియవాలానతకంధరాశ్చమర్యః ।
{ శబరీకబరీనిరీక్షణేన త్రపమాణా ఇవ నిశ్చలా భవంతి ॥ ౨౮ ॥

ఇహేతి ॥ ఇహ గిరౌ వంశలతాసు వంశశాఖాసు ॥ ని ॥ శాఖావల్లిప్రియంగుషు । లతా కస్తూరికాయాం చేతి విశ్వః ॥ విలగ్నవాలాస్సక్తలాంగూలాః ప్రియవాలాః ప్రేమాస్పదీభూతలాంగూలాః అతఏవ నతకంధరాః వాలమోచనాయ తిర్యగ్వలితకంధరాశ్చమర్యః శబరీణాం కిరాతీనాం కబర్యాః కేశబంధవిశేషస్య నిరీక్షణేన ॥ని॥ తద్బంధవి

శేషాస్స్యుశ్శ్యైణీకమ్మిల్లకుంతలకబర్యః ఇతి హలాయుధః ॥ త్రపమా
ణా ఇవలజ్జాకులా ఇవ నిష్ఫలా భవంతి । ఔపచ్ఛందసికం వృత్తం ॥ ౨౮ ॥

హరినీలరుచా లసత్తమిస్రో దివసేపి స్ఫురదోషధిప్రదీపః । నిశిచై
ష తపోధనాంగదీప్త్యా దినమోహాదవిభక్తకోకయుగ్మః ॥ ౨౯ ॥

హరినీలేతి ॥ ఏష గిరిః హరినీలరుచా ఇంద్రనీలప్రభయా లసత్త
మిస్రః లసదంధకారస్సన్ దివసేపి స్ఫురదోషధిప్రదీపః ఇంద్రనీల
ప్రభాంధకారితప్రదేశేషు దివాపి రాత్రివత్ ఓషధిలతా దీపవత్ స్ఫు
రంతీత్యర్థః ॥ కించ ఏషః నిశి రాత్రావపి తపోధనాంగదీప్త్యా తపస్వి
నాం దేహశోభయా దినమోహాద్దివసభ్రాన్త్యా అవిభక్తకోకయుగ్మః
అవిశ్లిష్టచక్రవాకమిథునః ఆసీదిత్యర్థః । ఏవం దివా రాత్రిధర్మప్రవర్త
నాత్ రాత్రౌ దివసధర్మప్రవర్తనాచ్చాయమత్యాశ్చర్యమహిమ
శాలీతి భావః ॥ ... ... ॥ ౨౯ ॥

వ్రజవైరవతీషు వల్లవానాం వృషసేనాసు సదా న వాసుదేవః । అ
చలాకృతిరాశు నైష గోప్తా వృషసేనాసు సదానవాసు దేవః ॥ ౩౦ ॥

వ్రజేతి ॥ వల్లవానాం వృష గోపశ్రేష్ఠ ॥ ని ॥ వృషో ధర్మే తు పుంభేద రే
తశ్శక్రాఖువాజిషు । రాశౌ శృంగ్యాం బలే నాస్యాదేతస్య శ్రేష్ఠయో
స్త్రిష్వితి రత్నమాలా ॥ వృషసేనాసు వృష్ణా ఇంద్రేణ సేనాసు సనాథాసు
॥ ని ॥ ఇనస్సూర్యే ప్రభావిత్యమరః ॥ సేనాసు సదానవాసు అసురైస్సహితా
సు వ్రజవైరవతీషు గోకులద్వేషవతీషు సతీషు అచలాకృతిః పర్వతమూ
ర్తిః ఏష దేవః వాసుదేవస్సదా ఆశు న న గోప్తా గోప్తైవ ఇంద్రో గిరిపూ
జయా ప్రకుపితో దానవైస్సంధాయ తైరపి సహ స్వసేనాం వల్లవేషు ప్ర
హిణోతు తథా యదా యదా ప్రహిణోతి తదా సర్వదాప్యస్మాకమయ
మేవ పర్వతరూపధారీ భగవాన్ రక్షక ఇతి తతో న భేతవ్యమిత్యర్థః ॥

మధునా సవిభవసంతతం మదనధనం యం వదంతి శుభదివసంతం । ని
యతమిహ వసంతం నిషాకమథియోపి నిర్విశంతి వసంతం ॥ ౩౧ ॥

మధునేతి ॥ మహావిభవ ఐశ్వర్యశాలినా మధునా వసంతేన పుష్పమయత్వాత్పుష్పరసేన ప్రశస్తం యం మదనధనం అనంగసర్వస్వం వదంతి తం అనుష్ణాశీతత్వాత్ శుభాహ్వాద్వ్యాఃదివసాయస్యేతి శుభదివసం నియతం సదా ఇహైవ వసంతం సర్వకాలావాసో త్రైవేత్యేవకారార్థః । వసంతం వసంత సమయం నిషాణ్మధియోపి నిర్విశంతి ఉపభుంజతే తత్స్వవిభవశాలినా త్వయా అత్రైవ స్థితోపభోక్తవ్యమితి భావః పాద చతుష్టయాంతయమకం । మాత్రావృత్తేష్వార్యాగీతిరియం ॥ ౩౧ ॥

{ కాననందధదసౌసదోన్నతకాంచనారకకుభంసదృక్షకః। మ
న్దరస్యమహతాస్వవర్ష్మణాకాంచనారకకుభంసదృక్షకః॥ ౩౨ ॥ }

కాననమితి ॥ సదా ఉన్నమంతః సంవర్ధమానాః కాంచనారాః కోవిదారాః కకుభా అర్జునాశ్చ వృక్షవిశేషా యస్మింస్తత్కాననం దధత్ సంతి విద్యమానాని ఋక్షాణి నక్షత్రాణి యస్మిన్నితి సదృక్షకః నక్షత్రపథపర్యంతమున్నతః శేషాద్విభాషేతి కప్ అతఏవ మందరస్య సదృక్షకః అసౌ గిరిః మహతా స్వవర్ష్మణా స్వశరీరేణ ॥ ని ॥ శరీరం వర్ష్మ విగ్రహః ఇత్యమరః ॥ కాంచనకకుభం కాం వా దిశం నార నవాప్రిప ఋగతావిత్యస్యలిటిరూపం స్వాభోగేన సర్వామపి దిశం వ్యాప్తవానిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౩౨ ॥

{ అనేహసాహానిరుపైతినేహసానకందరస్థస్యదిశత్యకందరః।అహా
స్యకాంక్షితమసావుపాస్యతాంసదానవాభూమిరియంసదానవా }

అనేహసేతి ॥ అనేహసా కాలేన హానిరుపైతి యత్రక్వచనస్థితానాం కాలక్రమేణావశ్యం హానిరాయాతి । ఇహ సా న ఇహస్థితానాం కదాపి హానిర్న భవతి నిత్యం సంపదేవ వర్తత ఇత్యర్థః కందరస్థస్య ఏతద్దరిస్థస్య దరో భయం అకం దుఃఖం న దిశతి న ప్రయచ్ఛతి ॥ ని ॥ అకం పాపే చ దుఃఖే చేతి విశ్వః భయాభావాత్ తత్కృతం దుఃఖమపి నాస్తీత్యర్థః । కాంక్షితి మహాస్య అసౌగిరిరుపాస్యతాం ఇంద్రిస్సేవపహారస్యాస్యత్రదానే సతి

యత్కించిత్కార్యాత్తత్రాహ । సదానవా సర్వదా రమణీయా ఇయం భూమిః పర్వతభూమిః సదానవా అసురసహితా తథాచ యదీంద్రః కించిత్కార్యాత్తదాత్రత్యా దానవా ఏవ తద్విరోధినస్తస్య శిక్షాం కరిష్యంతీతి భావః ॥ .. .. ॥ ౩౩ ॥

{సమింధతేఽస్మిన్నజహత్సమాధికాస్సమాధికాతీతధియస్స్థిరాశయా
స్థిరాశయాశ్చ వ్రతినస్సదారసాస్సదారసాధ్యేషు తపస్స్వవస్థితాః}

సమింధత ఇతి ॥ అస్మిన్నద్రౌ స్థిరాశయా స్థిరపురుషార్థే మోక్షలిప్సయా అజహత్సమాధికా అజహదత్యజత్సమాధిర్ధ్యానం యేషాం తే తథోక్తాః సదా సమాధిస్థా ఇతి యావత్ సమమధికం చాతీతా ధీర్యేషామితి సమాధికాతీతధియః సమాభ్యధికరహితబుద్ధయ ఇత్యర్థః । తే సమింధతే దీప్యంతే కించ సదా రసో విషయాభిలాషో యేషాం తే సదారసాః స్థిరాశయా దృఢభావాః వ్రతినో నియమవంతః సదారసాధ్యేషు దారసహితైః కర్తవ్యేష్వగ్నిహోత్రాదిషు తపస్సు చాంద్రాయణాదిష్వవస్థితాః ప్రవృత్తాః ... ... ॥౩౪॥

{వసత్యముష్మిన్వనదేవతాద్భుతా విభాతి భాస్వత్తిలకాళికాననా ।
విచిత్రరత్నా మహతీ చ మేఖలా విభాతి భాస్వత్తిలకాళికాననా ॥}

వసతీతి ॥ అముష్మిన్గిరౌ అద్భుతా ఆశ్చర్యభూతా విభాతి భాస్వత్తిలకాళికాననా విభయా ప్రభయాతిభాస్వాన్ భాస్వంతమతిక్రాంతస్తిలకో రత్ననిర్మితో యస్మిన్ తాదృశమళికం లలాటం యస్య తదాననవం యస్యా ఇతి బహువ్రీహిద్వయగర్భబహువ్రీహిః తథాభూతా వనదేవతా వసతి కించ విచిత్రరత్నా మహతీ భాస్వత్తిలకాళికాననా భాస్వతీ భ్రాజమానా తిలకానాం కురకవృక్షాణామాళిః పఙ్క్తిర్యస్మిన్ తత్కాననం యస్యాస్సా మేఖలా తటభూమిర్విభాతి ... ... ॥ ౩౫ ॥

{తపస్వినామాత్మవిదాం నివాసైస్సమానభూమా వసమానభూమా
ఇహాటవీ కాంచనకర్ణికారపరాగతామ్రా వ్యపరాగతామ్రా ॥౪౬॥}

తపస్వినామితి ॥ తపఏషామస్తీతి తపస్వినః। తపస్సహస్రాభ్యాం వినీనీ ఇతి విని ప్రత్యయః । తేషాం ఆత్మవిదాం బ్రహ్మజ్ఞానాం వ్యాసాదీనాం నివాసైః రాజ్ఞమైస్స మానభూమా తుల్యాధరణీతలే తస్మిన్పవిత్రే ఇహాగిరౌ అనమానభూమా అనుపమమహిమా కాంచనకర్ణికాకారపరాగతామ్రా కాంచనాశ్చంపకాః ॥ ని ॥ కాంచనః కర్ణికాకారే స్యాచ్చంపకకే నాగకేసర ఇతి విశ్వః । కర్ణికాకారావృక్షోత్పలాఖ్యావృక్షాస్తేషాం పరాగైః తామ్రాపి అపరాగతామ్రా అపరాగతా అనపగతా ఆమ్రాశ్చూతవృక్షా యస్యాం తథోక్తాపరాగతామ్రా అపరాగతామ్రేతి శ్లేషమూలకవిరోధాభాసద్యోతకోపిశబ్దః అటవీ వర్తత ఇతి శేషః ... ॥౩౬॥

సరస్సుజాతైర్నళినైస్సుజాతైరపాంతరంగైశ్చ సుధాంతరంగైః।
ఇహాసమేతివ్రతతౌ సమేతి మరుత్తుషారశ్శ్రమరుత్తుషారః ॥౩౭॥

సరస్స్వితి ॥ సరస్సు కాసారేషు జాతైస్సుజాతైరుత్తమైర్నళినైస్సుధాయా అమృతస్యాంతరంగైర్గాత్రైస్తత్తుల్యరసైః అపాంతరంగైర్జలోర్మిభిశ్చ అసమే సర్వాతిశాయిని అతివ్రతతౌ అత్యంతం వ్రతతయో వల్ల్యో యస్మిన్ ॥ని॥ వల్లీతు వ్రతతిర్లతేత్యమరః। తస్మిన్నిహ పర్వతే శ్రమరుత్తుషారః శ్రమరుజః శాంతిరోధినః తుషారాశ్శీకరా యస్మిన్ తుషారశ్శీతలో మరుత్ సమేత్యాయాతి ॥ని॥ తుషారో హిమశైత్యేపి శీకరే శిశిరేపిచేతి విశ్వః

యమభిప్లుతమంబుధరైరభితస్సరసా సరసా సరసా సరసా । స్థిరధ
ర్మతయా గిరిరాద్రియతే సమయా సమయా సమయా సమయా

యమితి ॥ హే స్థిరధర్మ దృఢవ్రత అంబుధరైర్మేఘైరభిప్లుతం అభిత-స్సిక్తం యం గోవర్ధనం అభితస్సర్వతః। అభితః పరిత ఇత్యాదినా ద్వితీయా । సరసా భూమిః। సరసా సరసా వీప్సాయాం ద్విరుక్తిః సర్వైస్సరోభిః సరసా జలసహితా ఆస బభూవ ఆసేతి బభూవార్థే తిఙంతప్రతిరూపకమవ్యయమితి శాకటాయనః । అసగతిదీప్త్యాదానేష్వితి ధాతోర్లిట్ప్రథమం వా ।సరసేతి జాతావేకవచనం అన్యత్సరసేతి పదం రసేన వీర్యేణ తృ

ణామ్యుత్పాదనశక్త్యాసహితేతి భూమివిశేషణం ద్రష్టవ్యం సరసాస్స్వతస్సారక్షేత్రభూతాయస్యపర్యంతభూమిః మేఘాభివృష్టశిఖరజలప్రవాహపతనాత్తత్రతత్రనిష్పన్నైస్సరోభిర్జలభూయిష్ఠా బభూవేత్యర్థః ॥ సగిరిస్తయారసయా హేతునామయాదిభ్యతే తృణజలసమృద్ధాభూమిర్గోధనానామవేక్షితేతి తదర్థం మయాదిభ్యత ఇత్యర్థః హేసమయాసమ సమయేషుశాస్త్రీష్వాచారేషువానుపమ యారసా సమయా అస్మాకం సమీపేఽస్తి తయాదీభ్యత ఇతిపూర్వేణసంబంధః । నికటేతాదృశీభూమిరత్యంతముపయోగినీతి భావః॥౩॥ సమయానికషాశబ్దౌసమీపేత్వవ్యయే మతావితి । రసోగంధరసేస్వాదేతిక్తాదౌ విషరాగయోః। శృంగారాదౌద్రవేవీర్యేదేహధాత్వంబుపారదేఇతిచవిశ్వః॥

{ ప్రణమతమిమమచలమమరమహితమహితమహితమహిత । భ
జనమలఘువిఫలమిహ ననదయ సదయసదయసదయ ॥ ౩౯ ॥ }

ప్రణమేతి ॥ అమరమహితమమరైః పూజితంభూతే క్త ఇతి తృతీయాసమాసః తమిమంపూర్వోక్తగుణవిశిష్టం సన్నిహితమచలంప్రణమ ప్రకర్షేణనమస్కురు । అహితమహితమహితేతిసంబోధనంతమయతిగ్లపయతీతి తమః తముగ్లానావితి ధాతోఃణ్యంతాత్పచాద్యచిణౌరనిటీతిణిలోపః అహేవృత్రాసురస్య తమః నాశకః ఇంద్రః సఏవహితమః అతిహీనఇత్యుపదేశః హిగతావితి ధాతోర్క్విచిహిశబ్దః హీనవాచీసంజ్ఞాపూర్వకోవిధిరనిత్యఇతి హిత్యత్రగుణాభావః తతః తమప్రత్యయః తస్యహిత హీనతమవత్తుపాతిన్నితి ఇందేనందస్యాదరంత్యాజయితుమిత్థంసంబోధనం। ఇహపర్వతేవిషయే అలఘుమహద్భజనంవిఫలంన సఫలమేవేత్యర్థః॥సదయసదయ సదయ సదయేతి త్రీణిసంబోధనానిద్వితీయహాకార్యన్వయీనిఅయసతోఽప్రయతమానస్యాయఃయత్నంవినా స్వతఏవసంపద్యమానశ్శుభావహోవిధిః సకవిద్యమానోఽయసదయోయస్యేతితథోక్తః అయత్నలబ్ధభాగ్యశాలిన్నితి ప్రథమ సంబోధనా

ర్థః। సతాంసత్పురుషాణాంఅయ అభిగంతః అయతేఃపచాద్యచ్ వృద్ధసేవాపరేతి ద్వితీయసంబోధనార్థః। దయానపహితేతి తృతీయసంబోధనార్థః। అత్రయమకస్య హ్రస్వత్రిస్వరరూపచిత్రాలంకారస్య చసంసృష్టిః॥ ఉ॥ స్వరవర్ణస్థానబంధగతీనాం నియమస్తథా। ప్రహేలికాచ్యుతంగూఢమేతచ్చిత్రంనిగద్యతే ఇతి అష్టవిధశ్చిత్రాలంకారఉక్తః॥

రత్నోపసంఘటితశృంగఫణాసహస్రస్ఫారోదితస్ఫటికరశ్మివిశు
ద్ధకాయః। నిత్యంవహన్నిజబలేనమహీమహీనఃపుష్యత్యసావ
ధురిహారపిభోగయోగమ్ ... ...॥౪౦॥

రత్నేతి॥ శృంగాణిఫణాఇవశృంగఫణాః। రత్నైరుపసంఘటితం సంసృష్టం శృంగఫణానాం సహస్రంయస్యసతథోక్తః సహస్రశబ్దోత్రబాహుళ్యపరః స్ఫారైరురుభిరుదితైస్స్ఫటికరశ్మిభిః విశుద్ధకాయశ్శుభ్రదేహః నిజబలేనమహీంనిత్యంవహన్ హీనోనభవతీత్యహీనః అసౌగిరిమధ్యధురిహారపి భోగయోగం స్వయంభూభారభరణేన తస్యానైశ్చింత్యాపాదనాదుపభోగాన్స్వయంపుష్యతిసంపాదయతి। ఇతోఽర్థాంతరమపి ప్రతీయతే రత్నోపసంఘటితశృంగం రత్నోపనిబద్ధాగ్రంఫణానాం సహస్రంసహస్రసంఖ్యాయస్యస్ఫారోదితస్ఫటికరశ్మిరివ విశుద్ధకాయోనిజబలేనమహీంవహన్ అహీనామినః ప్రభుశ్శేషోఽపి ధురిహారపిభోగేనస్వకాయేన శయనీయరూపేణయోగంపుష్యతీతి। తతశ్చశబ్దశక్త్యాప్రతీయమానేన ప్రస్తుతార్థేనాప్రస్తుతార్థస్యఉపమానోపమేయభావకల్పనాత్ శబ్దశక్తిమూలోఽలంకారధ్వనిః ... ... ॥ ౪౦ ॥

మరుద్గణసమాశ్రితో మఘవరత్ననీలద్యుతిర్విభాతి వనమాలయా
వితతనిత్యతుంగాకృతిః। కనత్యభిగతశ్శ్రియాకనకరశ్మిపీతాంబరః
కరోతివిధృతింభువఃకథమసౌనవిశ్వంభరః॥ ... ... ॥ ౪౧ ॥

మరుద్గణేతి॥ మరుద్గణైః దేవగణైస్సమాశ్రితః విహారభూమిత్వాత్ మఘవరత్ననీలద్యుతిః ఇంద్రనీలరుచిభిః శ్యామలరుచిః వితతనిత్యతు

గ్రాకృతిః వితతా విస్తృతా నిత్యతుంగా సదోన్నతా ఆకృతిర్యస్యేతి తథోక్తః తుంగానాంహి తుంగత్వం తదపేక్షయా తుంగాంతరప్రాప్త్యవధికం ఇహతు ఏతదపేక్షయా తుంగస్య కదాప్యభావాత్ నిత్యతుంగతేతి భావః అసౌగిరిః అసావిత్యేతస్య ప్రధానవాక్యస్థితస్య సర్వేష్వంగవాక్యేషు సంబంధః వనమాలయా కాననపఙ్క్త్యా విభాతి । కించ । కనకరశ్మిభిస్సువర్ణరుచిభిః పీతాంబరో గ్రస్తాకాశః అతఏవశ్రియా శోభయాభిగతః కనతి । దీప్యతే । కించ । భువో భూమేర్విధృతిం ధారణం కరోతి అసావిత్థంభూతో గిరిః కథం న విశ్వంభరః విశ్వంభరో విష్ణురేవేత్యర్థః । విష్ణుః పి దేవగణైస్సమాశ్రితః ఇంద్రనీల ఇవ శ్యామలద్యుతిః వితతశాశ్వతతుంగాకృతిః వనమాలయా వైజయన్త్యా విభాతి కనకరశ్మిభిరివ పీతవర్ణేనాంశుకేనయుక్తః శ్రియా కమలయా అభిగతః కనతి భువశ్చనాయికాయా విధృతిం సుఖం కరోతి ॥ ని ॥ ధృతిస్సౌఖ్యేపి ధారణ ఇతి యాదవః ॥ అత్ర మరుద్గణసమాశ్రితత్వాదిసాధనేన పర్వతస్య విష్ణురూపత్వం సాధితమితి శ్లేషసంకీర్ణోనుమానాలంకారః ॥ ౪౧ ॥

ముహురవధీరితోపి భజతీహ యువాగణయన్నిహితమతిభూరితానవ
సుధేవనితాంతరసా । సపది విహాయ మానమియమృచ్ఛతి తం
ప్రతిసంహితమతిభూరితానవసుధేవనితాంతరసా ... ॥ ౪౨ ॥

ముహురితి ॥ అతిభూరితానవసుధే అతిభూరిః బహుసువర్ణస్తానో విస్తారో యస్యాస్సా వసుధా యస్య తస్మిన్ ॥ ని ॥ భూరిః ప్రాజ్యసువర్ణయోరితి విశ్వః ॥ ఇహగిరౌ ముహురవధీరితోపి పునః పునర్నిరస్తోపి యువా హితం గణయన్ తత్సంగమేన స్వస్య హితమాకలయన్ తరసా వేగేన శీఘ్రం వనితాం భజతి అనునయేన సేవతే ప్రతిసంహితమతిభూరితా సద్య ఏవ యాన స్వయమనునయేన ఉపగతాయాం మతేస్తదిచ్ఛాయా భూరితా బాహుళ్యం యయా ఉపగత తదనురాగాతిశయేతి యావ

త్ ॥ ని ॥ మతిరిచ్ఛాధిషణయోరితిరత్నమాలా ॥ నవసుధేవ ప్రత్యగ్రసుధేవ నితాంతరసా అతిశయితాస్వాదా ఇయం నవతా నవవ మానం విహాయ తం యువానమృచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ఉద్దీపనవిభావబహులేస్మిన్ యువానౌ మానాదినా క్షణమపి విప్రయోగం న సహేతే ఇత్యర్థః । నర్కుటకమిదం వృత్తమ్ ॥ ... ...॥ ౪౨ ॥

ఇహమరుతోవహంతిసురసింధు సగంధసరిద్వికసితహేమకో
కనదసౌరభసౌరభృతః । మధుకరమాళిదఘ్నమదదంతుర
దంతిఘటాకరటకటాహవాహిఘనశీకరశీభరితాః ॥ ౪౩ ॥

ఇహేతి ॥ ఇహగిరౌ సురసింధోర్దేవగంగాయాః సగంధాసు సమానామోదాసు లక్షణయా సదృశీషు సరిత్సు వికసితానాం హేమకోకనదానాం సౌరభసారముత్కృష్టగంధం బిభ్రతీతితద్భృతః ॥ ని ॥ సారో బలే స్థిరాంశే చోత్కృష్టే పుమాన్ న్యాయ్యే త్రిష్వితిరత్నమాలా ॥ ఉత్తరార్ధమేకంపదం । మధుకరాణాం మాళిదఘ్నేన మాళిప్రమాణేన ప్రమాణే ద్వయసజిత్యాదినా దఘ్నచ్ప్రత్యయః మదేనదంతురా ఉన్నతాః తత్ప్రవాహవంతః యే దంతిఘటానాం కరిసమూహానాం కరటకటాహాః కరటా గండాః కటాహా భాజనవిశేషా ఇవేత్యుపమితిసమాసః ॥ ని ॥ కాకేభగండౌ కరటావిత్యమరః ॥ తేభ్యో వహంతీతి వాహినః నిర్యాంతః యే ఘనాః సాంద్రాః శీకరాః అంబుకణాః తైః శీభరితాః స్ఫారీకృతా మరుతో వహంతి వాంతి శీభృ కత్థన ఇతి ధాతోః ఔణాదికే అరణ్ప్రత్యయే శీభరశబ్దః పవర్గచతుర్థయుక్తః ॥ ని ॥ శీభరస్ఫారరమ్యయోరితి కోశకారాః ఆద్యవిశేషణేన మరుతాం సౌరభ్యం ద్వితీయేన శైత్యం తేనైవ గజఘటాభిఘాతద్యోతనేన మాంద్యం చ ప్రతిపాదితం । వృత్త్యనుప్రాసశ్శబ్దాలంకారః

మనసి ప్రియమిహ ప్రభో మధురసాదరం సాదరం విధత్స్వ హవిర
ర్ప్రయణప్రితశుభావనాంభావనాం । కురుష్వ చ గురుష్వముక్షపణ
దక్షిణాం దక్షిణాం ప్రియచ్ఛతీత వెప్సితం ప్రణయపర్వతః పర్వతః ॥

మనసః ప్రియమితి ॥ హే ప్రభో మధురసాదపి మనసః ప్రియం హవిరుపహారం అరం శీఘ్రం ఇహ పర్వతే సాదరమర్పయన్సన్ వ్రతశుభావనాం శుభమవనం రక్షణం యయా సా శుభావనా వ్రతస్య పర్వతపూజాలక్షణస్య శుభావనాం భావనాం పర్వతే భక్తిం విధత్స్వ కురుష్వ భక్తిః పూజాదిసాద్గుణ్యాపాదనేన రక్షతీతి భావః। కించ । గురుషు పూజాదిప్రకారోపదేష్టృషు ద్విజాతిషు అఘక్షపణదక్షిణాం పాపనిరసనసమర్థాం దక్షిణాం కురుష్వ తేభ్యో దక్షిణాం దేహీత్యర్థః । ఏవంకృతే కోఽర్థస్స్యాత్తత్రాహ । పర్వతః ప్రణయపర్వతః పూజాపరిచయక్రమాత్పర్వతశబ్దాత్తసిః ॥ ని ॥ ప్రణయస్స్యాత్పరిచయే యాచ్ఞాయాం సౌహృదేపి చేతి వైజయంతీ ॥ తవేప్సితం ప్రయచ్ఛతి వితరతి । పృథ్వీవృత్తమిదమ్ ॥ ... ... ॥ ౪౪ ॥

గిరిభజనోదితప్రియవికాసమస్మిన్సమయే జనితనభఃప్రచార
జలపత్త్రిదశైస్త్రిదశైః । సహాయదినస్సమేతి హరిరప్రతి
ఘప్రతిఘః ప్రతిహంతి మే తు దుష్టవధదోహలినా హలినా ॥

ఏవంకృతే యదీంద్రః ప్రకుపితో హంతుమాగచ్ఛేత్ తదా కస్తస్య నియంతేత్యత ఆహ ॥ గిరీతి ॥ గిరిభజనేనోదితస్య ప్రియస్య ప్రీతేర్వికాసస్సమృద్ధిస్తన్మయే తత్ప్రచురే సమయే గిరిపూజానంతరకాలే హరిరింద్రః అప్రతిఘప్రతిఘః అప్రతిఘాతకోపః విషయవివేకం వినా స్థాన్యపి సులభకోపస్సన్ ॥ ని ॥ ప్రతిఘారుట్ప్రతీఘాతావితి యాదవః జనితనభః ప్రచారజలపత్త్రిదశైః జనితనభఃప్రచారాః ఇదంప్రథమతయా సంపన్నగగనప్రచారాః యే జలపత్త్రిణశ్శైలశావాదజ్ఞాః పక్షిణస్తేషాం దశేవ దశా యేషాం తైః శకుంతశిశువద్గగనచారమాత్రేణ విలతుశైర్వస్తుతో బలలేశహీనైరితి భావః । త్రిదశైర్దేవైస్సహ నోస్మాన్యది సమేతి తదా దుష్టవధదోహలినా దుష్టవధేష్వభిలాషవతా ॥ ని ॥ దోహళం దౌహృదం ఛందః ఇతీచ్ఛాపర్యాయేష్వమరశేషః ॥ హలినా బల

దేవేన ప్రతిహతింప్రతిఘాతంపతు ప్రాప్నోతు॥ ... ॥ ౪౫ ॥

ప్రత్యక్షంగోత్రమాసన్నం కిము నాదృత్య గోధనైః ।
అదృశ్యోగోత్రభిత్కశ్చిద్గతస్స్వర్గంగవేష్యతే ॥ ౪౬ ॥

ప్రత్యక్షమితి ॥ గోధనైర్గోపాలైః కర్తృభిః ప్రత్యక్షం ఆసన్నమదూరస్థం చనత్వాదిత్యాదివత్ప్రత్యక్షత్వేపి దూరస్థం గోత్రం పర్వతమనాదృత్య అదృశ్యః పరోక్షస్స్వర్గంగతః స్వర్గరూపదూరదేశంగతః కశ్చిదప్రసిద్ధో గోత్రభిదింద్రః కింగవేష్యతే కిమితి పూజార్థమన్విష్యతే సన్నికృష్టే పరిదృశ్యమానే చ పూజ్యేస్థితే తమతిక్రమ్య అనాదృశస్య కస్యచిదప్రసిద్ధస్య పూజార్థం గవేషణమయుక్తమితి భావః । గోత్రస్యకులే పూజ్యేస్థితే సతి తమనాదృత్య గోత్రభిత్తద్విరోధీ గవేష్యత ఇత్యయుక్తమితి గోత్రగోత్రభిత్పదాభ్యాం గమ్యతే ... ... ॥ ౪౬ ॥

అహార్యో వివిధైర్భోగై రాకర్షన్విబుధానపి ।
అపరిచ్ఛిన్నమూలోసౌ ససారస్సర్వదుఃఖకృత్ ॥

అహార్య ఇతి ॥ వివిధైర్భోగైః విబుధానపి స్వర్గే మహాభోగయుక్తాన్ దేవానప్యాకర్షన్ స్వర్గాదప్యధికభోగయుక్త ఇతి భావః । అపరిచ్ఛిన్నం మూలం మూలభూతభూతలాంతః ప్రవిష్టభాగో యస్య సః సారభూతైః రత్నాదిభిః సహితః అసౌ అహార్యః పర్వతః సర్వదుఃఖకృత్ సర్వం దుఃఖం కృంతతి భినత్తీతి తథోక్తః కృతీ ఛేదన ఇతి ధాతుః ఏతదుపజీవినాం కిమపి దుఃఖం న భవతీత్యర్థః ససార ఇత్యత్ర సంసార ఇతి బిందుయోగేనార్థాంతరం ప్రతీయతే । వివిధైర్భోగైరహార్యః భోగవిషేషణేపి న జాతు కామః కామానామితి న్యాయేన రాగస్యైవాభివృద్ధేః తైరప్యనుచ్ఛేదనీయః విబుధాన్ప్రాజ్ఞానప్యాకర్షన్ అనాదిత్వాదపరిచ్ఛిన్నమూలస్సంసారస్సర్వదుఃఖంకరోతీతి । ఏవం ప్రకృతార్థానుపయుక్తబిందుయోగేన పాఠాదిహ బిందుమతీ శబ్దాలంకారః । ఇదం బిందుచ్యుతకం కేచిద్వ్యవహరంతి ... ... ॥ ౪౭ ॥

{ నందగోపప్రభోర్ధర్మైః వ్రజవృద్ధార్య సద్గతిం ।
భజతామేవబుద్ధ్వాద్రిం తనుత్రాణరతింగవామ్ ॥ }

నందేతి ॥ హేగోపప్రభో ధర్మైర్నందసంతుష్టోభవ । వృద్ధ జ్ఞానాదిభిరధిక ఆర్య మహాకులీన ॥ని॥ ఆర్యాఃకౌలేయకోజాత్యాః కులీనఃకులజో హిసఇతియాదవః ॥ సద్గతిముత్తమంశరణ్యాంవ్రజ। కాసద్గతి స్తత్రాహ। భజేతి ॥ అద్రిమెవ తాంసద్గతిం బుద్ధ్వా భజ । గవాంత్రాణేరతిః భిరతింతనుకురు । గవాంత్రాణంచ గిరిప్రసాదలభ్యమితిభావః । అత్రినందగోపేతి వ్రజవృద్ధేతిచ ఏకసంబోధనపరతయా భజతామితి శత్రంతయా తనుత్రాణఇతి కవచపరతయాచ ఝడితిప్రతీతేః క్రియాచతుష్టయవంచికాప్రహేళికాదుర్జ్ఞానార్థాప్రహేళికానామ ॥ ౪౮ ॥

{ నానాఫలవనాళీకే నాళీకేద్ధామితోదకే । తో
దకేచ త్రుధామత్ర ధామత్రస్తహితంవిదుః॥ ౪౯॥ }

నానేతి॥ నానాఫలాద్రిఖర్జూరాద్యనేకవిధఫలా వనానామాళిః పజ్త్కిర్యస్మిన్ నద్యృతశ్చేతికప్రత్యయః । నాళీకైః పద్మైః ఇద్ధం శోభమానం అమితం బహుఉదకంయస్మిన్ । ఞిఇంధీదీప్తావితిధాతోఃఞీతః క్తఇతివర్తమానేక్తః। అతఏవ త్రుధాంతోదకే నాశకతరి అత్రిగిరౌ ధామస్థానమావాసం త్రస్తహితం త్రస్తానాం భీతానాం హితం పథ్యంవిదుః అవగచ్ఛంతి । వృద్ధాఇతిశేషః । విదోలటోవేతిలటోఝోరుసాదేశః ॥ ... ... ॥ ౪౯ ॥

{ సహసాసహసార్థేన స్తాతరసేతరసేవనమ్ । త
నుతాతనుతాద్వజ్రీనగతోనగతోర్వ్యతాం ॥౫౦॥ }

సహసేతి ॥ హేతాతసార్థేనస్సంఘైబంధుకుల్యైస్సహ తరసావేగేన బలేనవా॥ ని ॥ తరసీబలరంహసీఇతియాదవః ॥ సహసా అతర్కితం ఇతరసేవనమాతను। హఠాదవిచార్యనగవ్యతిరిక్తపూజాంమాకుర్విత్యర్థః । వజ్రీ ఇంద్రః నుతాత్ మయాస్తుతాత్ నగతః పర్వతాత్ త

దపిత్రయా అగ్ర్యకృతాం పూజ్యతాం నగతః నవాప్తః ॥ ॥౫౦॥

{జుషతామిహధీస్సూర్యసమాహితవసుందరీమ్ ।
రక్షార్థమిహయత్నేనసమాహితవసుందరీం॥౫౧॥}

జుషతామితి ॥ ఇహజగతి సూర్యసమా సూర్యవత్సకలార్థప్రకాశనసమర్థా తవధీః ఇహగిరౌ సుందరీం మనోహరాం । గౌరాదిత్వాన్ఙీష్ । యత్నేన కుబేరేణ రక్షార్థం సమాహితవసుం ఇదమతిగుప్తస్థలమితి నిక్షిప్తధనాం దరీం గుహాం జుషతాం సేవతాం । అత్రవాసాయ తవచిత్తం రజ్యత్విత్యర్థః। సూర్యసమాహీత్యత్ర హిర్యమకనిర్వాహార్థం ప్రయుక్తః ప్రసిద్ధిపరత్వేనయోజనీయః ॥ ॥ ౫౧ ॥

{సభాజనంవదామ్యేతద్ద్విజైర్యస్సరసభాజనమ్ । స
భాజనంగిరేరర్థ్యం స్వవృత్త్యుల్లాసభాజనం ॥}

సభాజనమితి ॥ సభాయాంస్థితంజనం ఏతద్వక్ష్యమాణం వదామిగవ్యైర్దధిక్షీరాదిభిస్సరసానిసద్రవాణి భాజనాని భాండాని యస్మిన్ తథోక్తం స్వవృత్తేః యోగక్షేమరూపాయాఉల్లాసస్యాభివృద్ధేః భాజనం ప్రాపకం గిరేస్సభాజనం ప్రీణనంఅర్ఘ్యం నవ్యంప్రతిప్రార్థనీయం ॥

{భవతాభవతాపఘ్నేభావితేభావితేజసా । సు
తరాసుతరామస్మిన్సురభీస్సురభీశ్వర ॥ ౫౩ ॥}

భవతేతి ॥ హేసురభీణాం గవామీశ్వర ॥ ని॥ ఆర్యాగౌర్మాహేయీసురభిబహులాచసౌరభేయీవ ఇతిహలాయుధః ॥ భవతాపఘ్నే పుణ్యక్షేత్రత్వాత్సంసారతాపహరే అమనుష్యకర్తృకేచేతి టక్ గమహనజనేత్యాదినాఉపధాలోపః హోహంతేరితకుత్వం । అస్మిన్గిరౌభవతాసుతరాం భావితే పూజితే సతి భావినా తత్ప్రసాదాద్భవిష్యతా తేజసా ప్రభావేణపరాక్రమేణవా॥ని॥ తేజోధామ్నిపరాక్రమఇతివిశ్వః॥ సురాదీందాత్రీర్ధేనూస్సుతరా సుఖేనతరితుం శక్యా ॥ ...॥ ౫౩ ॥

బహువిద్భ్యస్సమగ్రాహిసమగ్రాహిమతిస్త్వయా
అతోన్యజనసందిగ్ధేనసందిగ్ధహితాహితే ॥౫౪ ॥

బహువిద్భ్య ఇతి ॥ త్వయా బహువిద్భ్యః బహుశ్రుతేభ్యస్సమగ్రా మతిస్సమగ్రాహి । సమ్పూర్వాద్గ్రహేః కర్మణి లుఙ్ । హిరుక్తార్థప్రసిద్ధిద్యోతకః । అతః కారణాదన్యజనేన మందబుద్ధినేతరజనేన సన్దిగ్ధే సంశయితే హితాహితే ఇష్టానిష్టే ద్వంద్వైకవద్భావేన సప్తమీ సన్దిగ్ధతవమతిస్సందేహం న భజతి సంపూర్వాద్దిహేరాదాదికాత్కర్తరి లట్ । మత్త్యైవ సమ్యగముమర్థమాలోచయేత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥

గోవర్ధనప్రకాశిన్యాగోవర్ధనసమాఖ్యయా । స
మక్షేపిగిరేరస్య సమక్షేపితుమాస్తుతిః ॥ ౫౫ ॥

గోవర్ధనేతి ॥ గోవర్ధనప్రకాశిన్యా గవాం సంవర్ధనం ప్రకాశిన్యా తాచ్ఛీలికో ణినిః గోవర్ధనసమాఖ్యయా గోవర్ధన ఇతి సంజ్ఞయా అస్య గిరేస్సమక్షేపి క్షమా దేవతారూపత్వాత్ప్రత్యక్షేపి కర్తుముచితా స్తుతిః అస్మాకమయం రక్షక ఇతి గుణకథా సముక్షేపి సంక్షేపేణ దర్శితా । సంపూర్వాత్ క్షిపేః కర్మణి లుఙ్ ॥ ... ॥ ౫౫ ॥

వయంధేనుశతైస్సార్ధమత్రాసంకటకాన్వయాః
అన్వభూమనిరాబాధమత్రాసంకటకాన్వయాః ॥

వయమితి ॥ వయమత్ర గిరౌ కటకాన్వయాః కటకే గిరినితంబే అన్వయస్సంబంధో వాసరూపో యేషాం తథాభూతాః అసంకటకాన్వయాః సంకటరహితవంశాః బహూనాం వంశ్యానామేకత్ర వాసేప్యావాసవైపుల్యాత్సంబాధరహితాస్సంతః ధేనూనాం శతైస్సార్ధం నిరాబాధం వృష్ట్యాతపాదిబాధరహితంయథాతథా అత్రాసం అభయమన్వభూమ వర్షానిదాఘాదావితిభావః తథాచాభయదాతృత్వేనాప్యయం పూజ్య ఇత్యాశయః ॥ ... ... ॥ ౫౬ ॥

{ అనంతమహిమా సాయం సమస్తవసుధాధరః ।
మౌళిమండనమస్యేంమస్య మస్తవసుధాధరః ॥ }

అనంతేతి ॥ సమస్తవసుధాధరః అఖిలభూమండలధారకస్సాయం గిరిః అనంతమహిమా । కించ । సుధాధరః అమృతధారకః అతఏవ ఆహ్లాదకత్వాత్ స్తవసమఙ్కః అస్యగిరేర్మౌళిమండనం తథాచున్నతోయమిత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౪౭ ॥

{ తపోధనైరయం శైలో మహాభాగమహీయతే ।
గోధనైరపినస్త్వత్రమహాభాగమహీయతే ॥ ౪౮ ॥ }

తపోధనైరితి ॥ హేమహాభాగ మహాన్ భాగో భాగ్యమస్యేతి తథోక్తః ॥ భాగో భాగ్యైకదేశే చ తుర్యాంశైకదేశయోరితి రత్నమాలా ॥ అయం శైలస్తపోధనైర్మహీయతే పూజ్యతే మహీఙ్కణ్డ్వాదిపఠితః పూజార్థకః । హేమహాభాగమ, మహానాముత్సవానామాభాగః ఆస్తే జనస్యాగమప్రాప్త్య ఆగమ్యతే అసాద్యతఇత్యాగమః అకర్తరిచకారక ఇతికర్మణ్యౌణ్ప్రత్యయః ॥ ని ॥ మహఉద్ధవఉత్సవఇత్యమరః ॥ అత్ర పర్వతెగోధనైరపి నతుహీయతె నైవహీయతే ॥ ... ॥ ౪౮ ॥

{ రోధోరోధోజ్ఝితైరేతైరుత్సైరుత్సైకతైరసౌ ।
మహీమహీనాంతనుతెగ్రావాగ్రావాప్తతారకః ॥ }

రోధఇతి ॥ అగ్రావాప్తతారకః శిఖరస్పృష్టనక్షత్రః అసౌ గ్రావావాపర్వతః ॥ ని ॥ గ్రావాణౌ భూధరోపలావితియాదవః ॥ రోధోరోధోజ్ఝితైః కూలప్రతిబంధరహితైః కూలంకషైరుత్సైకతైః ఉద్గతసైకతైరేతైరుత్సైః ప్రస్రవణజలైః ॥ ని ॥ ఉత్సః ప్రస్రవణం వారీత్యమరః ॥ మహీం భువమహీనాం సమ్పూర్ణాం తనుతే ॥ ॥ ౪౯ ॥

{ ధిషణాతీతధిషణాలోకనీ త్వ్యస్తులోకనీ । సుధ
రేస్మిన్స్సుధరె తాతతేజస్వితాతతే ॥ ౫౦ ॥ }

ధిషణాతీతేతి॥ హేధిషణాతీత బుద్ధ్యా బృహస్పతిమతిక్రాన్త తాత జ

నక వసుధరేధనానాంధారకే తేజస్వితయా ప్రభావత్తయాతతే విస్తీర్ణే స్మిన్ సుధరే ఉత్తమపర్వతే విషయే ధిషణా తవబుద్ధిః లోకనీత్యా లోకన్యాయేన లోకనీ లోకనకరణీ అస్తు ఇదం లోకోత్తరబుద్ధివృత్త్యాలోకయేత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౬౧ ॥

{పాదపాదభ్రిపర్యన్తాదీనాదీనామసౌగతిః । గో
{పగోపనయోగ్యాస్మిన్ కాన్తా కాన్తారభూరపి ॥}

పాదపేతి॥ హేగోపాస్మిన్‌గిరౌ పాదపాదభ్రిపర్యన్తా వృక్షబహుళపరిసరా । దీనాదీనాం అనాథప్రభృతీనామనుకంప్యానాంగతిః శరణ్యాభూతా ఫలమూలాదినా తేషాం పోషణాత్ కాన్తాసనోహరాఅసౌ కాన్తారభూరపి వనభూమిరపి॥ని॥ కాన్తారముపసర్గాదౌ వనేమర్గమవర్త్మని ఇతివిశ్వః ॥ గోపనయోగ్యా అస్మాకం రక్షణేసమర్థేత్యర్థః ॥

{ఇహపుష్పౌఘనిష్పన్నవ్రజామోదేవనేహితే ।
{భృశముత్సవసంతోవంవ్రజామోదేవనేహితే ॥}

ఇహేతి॥పుష్పౌఘనిష్పన్నవ్రజామోదేస్వకీయపుష్పప్రకరసంపన్నగోకులసౌరభే దేవనస్యక్రీడాయాఈహితే క్రీడార్థమీప్సితఇత్యర్థః। హితేగోసంవర్ధనాదినా అస్మదనుకూలే ఇహవనే భృశముత్సవసంతోషం గిరిపూజోత్సవానందంవ్రజామః ప్రాప్నుమ ఇతిహేతోరిహస్థిత్వా గిరిపూజాంకరిష్యామఇత్యర్థః । వర్తమానసామీప్యేలట్॥౬౨

{ప్రయతస్వగిరేరస్య వ్రజదేవసభాజనే । ఖపు
{ష్పకల్పేమాభక్తింవ్రజదేవసభాజనే ॥ ౬౩ ॥}

ప్రయతస్వేతి ॥ హేవ్రజదేవ గోకులరాజ ॥ ని ॥ దేవౌరాజ్ఞిసురేంబుదఇతిరత్నమాలా ॥ అస్యగిరేస్సభాజనే ప్రీణనే ప్రయతస్వప్రవర్తస్వ । ఖపుష్పకల్పే గగనకుసుమతుల్యే అకించిత్కరతయా తన్నిర్విశేషే దేవసభాజనే సురసభాస్థితే ఇన్ద్రాదిజనే భక్తింమావ్రజమాగాః నిషేధార్థకః కేవలమాశబ్దోయమితి తద్యోగేన లోడుపపత్తిః॥౬౩

అథ గోమూత్రికాబంధో ద్వౌ

{ దెవస్థానమి వేంధానం పరాయణమవారితమ్ ।
{ గోవర్ధనమవెహ్యేనం నారాయణమివాగతమ్ ॥

జేవస్థానమితి ॥ దేవస్థానం స్వర్గమివ ఇంధానం దీప్యమానం అవారితం పరాయణం శరణార్థినామని వారితమాశ్రయం॥ ని ॥ త్రిషు స్యాత్తత్స్వ రెఫ్రెప్రాశ్రయెపిపరాయణమితి కోశకారాః ఏనం గోవర్ధనం ఆగతం పూజాగ్రహణాయ స్వయముపస్థితం నారాయణమివావెహి జానీహి । అయం బంధశ్చిత్రేషు గోమూత్రికాబంధః ॥ వ॥ వర్ణానామేకరూపత్వం యద్యేకాంతరమర్ధయోః। గోమూత్రికేతితంప్రాహుర్దుష్కరం తద్విదోయథేతి దండీ ॥ అస్యాయం రచనాక్రమః ॥ శ్లోకస్య ద్వేఅర్థే పఙ్క్తిద్వయే విలిఖ్య ప్రథమార్ధాద్యక్షరం ద్వితీయార్ధద్వితీయాక్షరమిత్యాదిక్రమేణ ప్రథమార్ధే అయుగ్మాక్షరాణి ద్వితీయార్ధే యుగ్మాక్షరాణిచగృహీత్వా ప్రథమార్ధంవాచయేత్ । ఏవం ద్వితీయార్ధాద్యక్షరం ప్రథమార్ధద్వితీయాక్షరమిత్యాదిక్రమేణ ద్వితీయార్ధే అయుగ్మాక్షరాణి ప్రథమార్ధే యుగ్మాన్యక్షరాణిచ గృహీత్వా ద్వితీయార్ధం వాచయేత్ । ఏవంసతి ప్రథమార్ధరూపతయా ద్వితీయార్ధరూపతయాచ వాచ్యమానలిపివిన్యాసో గోమూత్రరేఖావదన్యృజురూపఏవభవతి అతః అయం గోమూత్రికాబంధః అత్ర బంధానురోధాదవెహీతిగుణయుక్తఃపాఠః నచ ఏత్యేధత్యూట్స్వితివృద్ధిప్రసక్తిః అనేజాదిత్వాత్ నచాజుపశ్లేషేణ ఏజాదిత్వేపి వృద్ధిః తదాఙమాఙ్భోశ్చేతిపరరూపత్వస్యైవ ప్రాప్తేః అతోవృద్ధియుక్తఃపాఠః ప్రామాదికః ఉక్తంచవామనేన అవెహీతివృద్ధిరవద్యేతి॥

{ మోఘాశోమఘవాన్ దేవస్యాదత్రత్యస్యసాదనే।
{ మెఘానామపివాభావ స్సాదమేత్యాదిపాదనె ॥

మోఘాశఇతి॥ హే దేవ మఘవాన్ దేవేన్ద్రః అత్రత్యస్యాత్రవన

తః జనస్య అవ్యయాత్త్యజతి అత్ర శబ్దాత్ శైషిక స్త్యప్ప్రత్యయః సాదనే పీడనే॥ని॥ మారణేమృతసంస్కారే గతౌ ద్రవ్యేర్థదాపనే । నిర్వర్తనోపకరణానువ్రజ్యాసు చ సాదనమిత్యమరః ॥ మేఘాశస్స్యాత్ నిష్ఫలాశో భవేత్ నను మేఘానాం ప్రేరణేన మహావృష్ట్యా గోకులం బాధేతేత్యతఆహ ॥ మేఘానామితి ॥ మేఘానాంభావఉదయోప్యద్రిసాదనేస్మాకమద్రిప్రాప్తాసత్యాం సాదమేతి అవసాదం నాశంప్రాప్నోతి। వాకారోవికల్పే యదీంద్రో హంతుమాగచ్ఛేత్ యదివా మేఘాః ప్రాదుర్భవేయుః ఉభయమపి వ్యర్థీభవేదిత్యర్థః । అయమపి గోమూత్రికాబంధః ॥ ... ... ॥ ౮౫ ॥

స్థానచిత్రేష్వయం త్రిస్థానశ్లోకః

అచంచలాంగసత్త్వాకశ్చలాచలఘనాతతః । అచ
లఃకస్యనాకల్యస్సాధ్యానందస్యసిద్ధికృత్ ॥౮౬॥

అచంచలేతి ॥ అచంచలాస్థిరాఅఙ్గానాం సత్త్వాసద్భావోస్యేతి సతథోక్తః శేషాద్విభాషేతికప్ చలాచలైశ్చంచలైర్ఘనైర్మేఘైఃఆతతః ॥ ని ॥ చలంలోలంచలాచలమిత్యమరః ॥ సాధ్యానందస్య సిద్ధికృత్ దేవగణవిశేషాణామానన్దస్య సంపాదకః విహారభూమిత్వాదన్యత్రయత్నేన సాధనీయానందస్య యత్నంవినా సిద్ధికృత్ సర్వభోగద్రవ్యసమృద్ధః అచలః కస్యఆకల్యోన । ఆకలనీయః పూజనీయోనభవతి సర్వస్యాపి పూజనీయఇత్యర్థః । అయంస్థానచిత్రేషు త్రిస్థానశ్లోకః । కంఠతాలుదంతరూపస్థానత్రయమాత్రభవవర్ణారబ్ధః ॥ ౮౬॥

ద్విస్థానశ్లోకః

అగస్సనగఆసన్నస్సాలతాలలతాతతః । సతతం
సంహృతఘనస్సంగతానందసాధకః ॥ ౮౭ ॥

అగఇతి ॥ సనగః పర్యంత పర్వతసహితః ఆసన్నః అస్మన్నివాససన్నికృష్టః సాలాస్తాలాశ్చవృక్షవిశేషాః లతావల్ల్యఃతాభిరాతతః సతతం

సంహతఘనః ఔన్నత్యాత్సదా సంశ్లిష్టమేఘః అగః సంగతానామానన్ద
స్య సాధకః । అయం ద్విస్థానశ్లోకః ॥ ... ... ॥ ౬౭

అయమేకస్థానశ్లోకః

అహాహాంగఖగంగాకగాహకాంగాంకగాగకః ।
అఘాకాగాంగకాగాంకగాంగకాగఖగాంగకః ॥

అహాహేతి ॥ అహాహేత్యాశ్చర్యే ॥ ని ॥ అహాహఽద్భుతఖేదయోరితి యాదవః ॥ అంగేత్యామంత్రణే । ఖగంగాకగాహకాంగాంకగాగకః । ఖగంగాయా ఆకాశగంగాయాః అకః ప్రవాహస్తస్మిన్ గాహకానామవగాహనం కుర్వతాం దేవానామంగాని తేషామంకాన్ లాఞ్ఛనాని వస్త్రాభరణాని గతాః ప్రాప్తాః అంకగాః గమేర్డః తథాభూతా అగా వృక్షా యస్మిన్ సతథోక్తః సమాసాంతః కప్ । అఘాకాగాంగకాగాంకగాంగకాగఖగాంగకః అఘం పాపం తత్ఫలభూతం దుఃఖం చ తదుభయమగాంగం వృక్షావయవః అస్య కాగః కం శిర ఆగచ్ఛతీతి కాగః అంకశ్చిహ్నం యస్య సతథోక్తః శిరసివిసర్పణశీలధూమవాన్ ధూమధ్వజ ఇతి యావత్ ఏతావతా పాపదుఃఖేంధనాగ్నిరితి గాంగకస్య విశేషణం ప్రాప్తం । తస్మిన్ గాంగకే గంగాసంబంధినిజలే అగంతి విహరంతీత్యగాః అగకల్యాణవిహారయోరితి ధాతోః పచాద్యచ్ తే చ తే ఖగాశ్చ తేషామంగకః ప్రాప్తా అగిగతావితి ధాతోర్ణ్వుల్ । ఆకాశగంగాయాం విహరమాణాన్పక్షిణః ప్రాప్త ఇత్యర్థః ఏవం విశేషణద్వయేనాపి పర్వతస్యాత్యంతౌన్నత్యముక్తం । ఏవం క్వచిన్మూలకోశ ఏవ వ్యాఖ్యానం దృష్టం। అస్య శ్లోకస్య పాఠశుద్ధేరత్యంతమనిశ్చయతయా శ్రోతౄణామనుగ్రహాయ ప్రాయః కవినైవ వ్యాఖ్యాతం । తత్రాగకల్యాణవిహారయోరితి ధాతుః ప్రసిద్ధధాతుపాఠతద్వ్యాఖ్యాదిషు న దృష్టః । తథాపి శిష్టవ్యవహారాదాదరణీయః । విధాంతరేణాపి విశేషణద్వయం వయం వ్యాచక్ష్మహే । ఖగంగాకే అకాశగంగా జలే గాహకానాం దేవానా

సంగమంతికం అంకతే గచ్ఛతీతి అంగాంకః ॥ ని ॥ అంగం గాత్రాంతికో
పాయ ప్రతీకేష్వప్రధానకే । దేశభేదే తు పుంసి స్యాదంగే త్యామంత్ర
ణేవ్యయమితి రత్నమాలా ॥ అకి గతావితి ధాతోః కర్మణ్యణ్ తథాభూతం
గం, గానం యేషాం గాయతేస్సంపదాదిక్విప్ తథాభూతా అగా వృక్షా
యస్మిన్ స తథోక్తః సమాసాంతః కప్ స్వార్థే కన్వా అనేన కల్పవృక్ష
ప్రచురే మందాకినీతటేపి ఏతద్గిరితరూణాం సౌభాగ్యం గాయంతీతి క
ల్పవృక్షేభ్యోప్యేషామతిశయో వ్యజ్యతే అఘస్య అకః ప్రవాహ ఏవాగ
స్య పర్వతస్య అంగమేకదేశ ఇతి వా అగాః వృక్షా అంగమస్యేతి వా
అగాంగం వనం తస్య కాగాంకః కేవాయా అగతి కుటిలం గచ్ఛతీతి కా
గః ॥ ని ॥ మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పుంసి కః కం శిరోంబునోరిత్యమరః ॥ అ
గ కుటిలాయాం గతావితి ధాతోః పచాద్యచ్ తథాభూతః అంకశ్చిహ్న
మస్యేతి తథోక్తః వాయుసాహిత్యాత్ కుటిలవిసర్పి ధూమో ధూమధ్వ
జ ఇత్యర్థః ఏతావతా పాపసంచయవనస్య వాయుసహితో వహ్నిరితి
విశేషణం ప్రాప్తం తథాభూతా గా ఉక్తిః ॥ వ ॥ వేదాభ్యాసోన్వహం శ
క్త్యా మహాయజ్ఞక్రియా క్రమే । నాశయత్యాశు పాపాని మహాపాతక
జాన్యపీతి స్మరణాత్ ॥ గా ఇతి గాయతేస్సంపదాదిక్విప్ । యద్యపి త
స్య గానే ప్రసిద్ధిః తథాపి గైశబ్ద ఇతి సామాన్యానుశాసనాత్ ॥ ప ॥ స
ప్తభవైతిహ్యయుక్తాని తాని పౌరాణికా జగుః గీతశ్చాయమర్థోంగిరసే
త్యాది ప్రయోగదర్శనాచ్చ ఉక్తిమాత్రమపి తదర్థః ॥ ని ॥ గం గీతే
గా చ గాథాయాం గో గంధర్వగణేశయోరితి రత్నమాలా ॥ సా అంగం
గాత్రం యస్య స త్రయీతనుస్సూర్యః తస్య కే శిరస్యాగచ్ఛతీతి కాగః
ఖగో వాయుః జ్యోతిశ్చక్రం భ్రిమయన్ సప్తస్కంధః ప్రవహోనిలః
॥ ని ॥ పత్త్యురేకాన్యనిలాః ఖగా ఇతి యాదవః ॥ తస్యాంగకః పారిప్లుతో
వత్పర్యంతమున్నత ఇత్యర్థః ॥ అథవా విధాంతరేణ శ్లోకో వ్యాఖ్యాయ
తే । అహా హాంగఖ । అం విష్ణుం జిహతే ప్రపద్యంతే యే తాన్ ఘ్నంతి

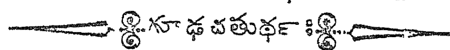
యేతేషామంగం శిరఃప్రభృతి ఖాయతి హీనస్త్రీతి నందసంబోధనం ఓ హాఙ్ గతావితిధాతో రాతోనుపసర్గేకః హంతేర్ధాతోః క్విప్ ఖైకదన ఇతి ధాతోరపి కః కదనం హింసా గంగాయా ఆకస్య ప్రవాహస్య గాం గతిం గాఙ్ గతావితి ధాతోస్సంపదాదిక్విప్ జిహీతే ప్రపద్యత ఇతి గఙ్గాక గాహం తథాభూతం కాంగం శిరోరూపమంగం శిఖరం తదేవాంకశ్చిహ్నం తం గచ్ఛతి భజతీత్యాంకగః కౌద్రుక్ అగోహినువాక్ తం కిరతి క్షిపతి మాహాత్మ్యేన తిరస్కరోతీతి తథోక్తః కిరతేర్ద్విదిగుణశ్చ రేఫాన్తః ఇదం పర్వతవిశేషణం అఘూకాగాంగకేత్యపి సంబోధనం అఘస్య। అకాగౌ ఉకరణం కగేనో వ్యత ఇతి ధాతోర్ఘఞి నఞ్సమాసః। నోచ్యతే అస్యాయమర్థ ఇతి నకథ్యతే క్రియాసామాన్యమర్థ ఇతి వ్యాఖ్యాతం తస్మిన్నంగము పాయం కాయతి వదతీతి కైశబ్ద ఇతి ధాతోః కః అగాంకగాంగకాగేత్యపి సంబోధనం అగాగతిరహితాః పాపినః తానప్యంకయతి గతిం ప్రాపయతీత్యగాంకీ గాః గానముక్తిర్వా యస్య తస్య భగవతోంగమంతికమేవాంకనమాగచ్ఛతీతి తథోక్తః భగవత్సేవాపర ఇత్యర్థః ఖగాంగకః ఖగమభ్రంలిహం అంగమస్యేతి తథోక్తః ఇదమపి పర్వతవిశేషణం వ్యాఖ్యానత్రయేణ పర్వతవిశేషణానాం ఉత్తరశ్లోకేన సంబన్ధః ॥ అయమేకస్థానశ్లోకః కంఠ్యమాత్రారబ్ధః ॥ ... ॥ ౬౮ ॥

నిరోష్ఠ్యోయం శ్లోకః స్థానచతుష్టయవర్ణారబ్ధశ్చ

రజతగైరికరత్నగణైరయం కనతికాన్తలతాంచితకాననః। త్రిజగ
దేకనిధానతయాధికః త్రిదశరాజధరాధరతల్లజాత్ ॥ ౬౯ ॥

రజతేతి ॥ కాన్తాభిర్లతాభిరంచితం పూజితం కాననం యస్య సః త్రిజగదేకనిధానతయా జగత్త్రయస్యైకావాసభూమితయా త్రిదశరాజధరాధరతల్లజాత్ ఇంద్రాధిష్ఠితాత్పర్వతశ్రేష్ఠాత్ సుమేరోరప్యధికః ద్యులోకజనమాత్రనివాసాజ్జగత్త్రయనివాసోతిరిచ్యత ఇతి భావః ॥ ని ॥ మతల్లికామచర్చికా ప్రకాండముద్ధతల్లజౌ। ప్రశస్త

వాచకాన్యమూనీత్యమరః ॥ అయంగిరిః రజతగైరికరత్నగణైః రూప్య సువర్ణమణిసికతైః ॥ ని ॥ స్వర్ణేఽపి గైరికమిత్యమరః ॥ కనతి దీప్యతే । నిరోష్ఠ్యాయాంశ్లోకః । ఓష్ఠంవినాస్థానచతుష్టయప్రభవవర్ణారబ్ధః

{సహేతపర్వతోయంవోగోప్తుంక్వచనకందరే ।
అదరిద్రావసామోత్రసర్వహేతోరివోదరే॥ ౨౦॥}

సహేతేతి॥ అయంపర్వతః క్వచనకందరె యత్ర క్వాప్యేకస్యామేవగుహాయాం వః సర్వానపియుష్మాన్ గోప్తుంరక్షితుం సహేత శక్తోభవేదిత్యర్థః అతఏవ సర్వహేతోర్జగజ్జనకస్య మహాపురుషస్య ఉదరఇవాత్ర పర్వతే అదరిద్రాః అవకాశాదిషు దారిద్ర్యరహితాః వసామః అత్ర చతుర్థపాదాక్షరాణాం పాదత్రయేపి తత్ర తత్ర ప్రవేశాత్ గూఢచతుర్థో నామ గూఢచిత్రేషు శబ్దాలంకారః ॥ ... ॥ ౨౦ ॥

{ఘనాఘనాఘనాఘనాద్భృతేహశాఖిసంతతిః ।
వనావనావనావనానురూపసత్ఫలావృతా॥ ౨౧॥}

ఘనేతి ॥ ఇహపర్వతే వనావనౌ కాననభూమౌ ఘనా నిరంతరా అఘనా కాఠిన్యరహితా కోమలా ఘనాఘనాద్భృతా వర్షుకాంబుదవదాశ్చర్యభూతా తద్వచ్ఛ్యామలా శాఖిసంతతిః వృక్షపఙ్క్తిః అనావనానురూపసత్ఫలావృతా అనానాం ప్రాణినామవనే రక్షణే అనురూపైస్సత్ఫలైరుత్తమఫలైరావృతా సర్వత్ర పరీతా ॥ని॥ ఘనాః కఠినసంఘాతమేఘకాఠిన్యముద్గరాః । ఘనాఘనోమత్తగజె వాసవేవర్షుకామ్బుదఇతియాదవః ॥ ప్రమాణికావృత్తమిదమ్ ॥ ... ॥ ౨౧ ॥

{వృతేహభాతి హేమభూర్నమేరుణాసమంతతః ।
ప్రతీహినైనమద్భుతంనమేరుణౌసమంతతః॥ ౨౨॥}

వృతేతి ॥ఇహపర్వతె సమంతతః పరితో నమేరుణా వృక్షవిశేషెణ వృతా ॥ ని ॥ భాయాతరుర్నమేరుస్స్యాదితిశబ్దార్ణవః ॥ హేమ

భూః కాంచనభూమిః భాతి । తతః కాంచనమయత్వాద్ధేతోరద్భుత మేనం పర్వతం మేరుణాసమం ననప్రతిహి జానీహ్యేవేత్యర్థః ॥ ౭౨॥

{ఇహప్రభూతవాహినీవనేవనేనవనేనవనే ।
{ఫలేనభూయతెస్వయంనలేనతేనతేనతే ॥

ఇహేతి ॥ ఇహపర్వతే ప్రభూతవాహినీవనే ప్రచురనదీజలే వనే ఉజ్జ్వలే । వనుయాచనేచెతిధాతుః చకారాత్ప్రకృతదీప్త్యర్థోపి తతః పచాద్యచ్ । వనేవనే కాననేకాననే వీప్సాయాంద్విర్భావః తె తవతే నతేనాభీప్సితేన ఫలేన స్వయం నతేన స్వయముపగతేన భూయతే ప్రతివనంత్వదభీప్సితాని సర్వాణిఫలాని స్వయమేవలభ్యంతఇత్యర్థః ॥

అర్ధయమకమ్.

{అహార్యమేతిచేతనాసితాసితానరాజతే ।
{అహార్యమేతిచేతనాసితాసితానరాజతే ॥

అహార్యేతి ॥ అహార్యాహర్తుమశక్యా మా లక్ష్మీర్యస్యేతి సందసంబోధనం । ఇతిచేతనాసితాసితానరాజేత్యపి సంబోధనం । చేతనో ధీమాన్।చేతనశబ్దస్య ప్రసిద్ధిః ఇతిచేతనంఅవ్యయం విభక్తీత్యాదినాశబ్దప్రాదుర్భావే అవ్యయీభావః తత్రాసితుం స్థాతుం శీలమేషామితి తథోక్తాః చెతనశబ్దప్రసిద్ధిశాలినః తేషాంభావః ఇతి చెతనాసితా తయా అసితా విరాజితా । అసగతిదీప్త్యాదానేష్వితిధాతోర్దీప్త్యర్థేకర్తరి క్తః । అనాః ప్రాణినః అనప్రాణనే పచాద్యచ్ తెషాంరాజా శ్రేష్ఠః తస్య సంబోధనం ధీమత్త్వేన ప్రసిద్ధానాం జనానాం ప్రవరేత్యర్థః తె తవ చెతనాబుద్ధిః సితాచాసితాచసితాసితా వర్ణోవర్ణేనేతి సమాసః అత్ర సితాసితేత్యుపచారాత్కోటిద్వయావలంబనతయోభయరూపాసందిహానోచ్యతే తథాభూతాసతీ అహార్యం పర్వతమేతి ప్రాప్నోతి పర్వతఃపూజనీయోనవేతి సందేహేన తం గోచరయతి నతుపూజనీయఏవేతి నిశ్చయేనేత్యర్థః । అతఏవ నరాజతే తవ బుద్ధిమత్తా ప్ర

సిద్ధ్యనుగుణేన ప్రాజ్యే ప్రాజ్యత్వవిశ్వేషేణ రహితతయా త్వమృద్ధిర్న శోభత ఇత్యర్థః। అర్థాన్తరైకరూప్యాదర్థయమకం ॥ ॥ ౨౪ ॥

{ సమగ్రగుణభూమా సౌ సానుమానాగమానితః ।
{ సమాహితధియాం సేవ్యస్సానుమానాగమానితః }

సమగ్రేతి ॥ సమగ్రగుణభూమా పుష్కలస్థైర్యోన్నత్యాదిగుణపరిచయః సానుమానాగమానితః సానవః పర్వతానాం సమభాగాః సానుస్సమాగిరేశ్చిత్రిరితికోశకారాః। సానుప్రమాణాస్సానుసమానవిస్తారయుక్తాః అగాన్యద్రిస్థైస్తైః జన్తుభిః మానితః పూజితః యద్వా సానవశ్శృంగాణి తత్ప్రమాణైస్తత్స్వమన్నతైరగైః మానితః ॥ని॥ సానుశ్శృఙ్గేశైలమాగ ఇతి విశ్వః ॥ సమాహితధియాం సేవ్యః యోగాభ్యాసాయాశ్రయణీయో సౌ సానుమాన్ గిరిః ఆగమాన్పురాణాదీన్ ఇతః ప్రాప్తః పురాణప్రసిద్ధోఽయం మహామహిమాగిరిరిత్యర్థః। అత్ర విశేషణసామ్యాద్ధిరేర్భగవత్త్వం ప్రతీయతే। సమగ్రగుణభూమా పూర్ణషాడ్గుణ్యశాలీ అనుమానసహితేనాగమేనానితః అప్రాప్తః అనుమానాగమాభ్యాం పరిచ్ఛేత్తుమశక్యః సమాహితధియాం సేవ్యః ఉపాస్యః ఆగమానితః ఆగాతే ప్రపద్యంత ఇత్యాగాః ప్రపన్నాః ఆఙ్పూర్వాత్ గాఙ్ గతావితి ధాతోరాతశ్చోపసర్గ ఇతికః తైర్యథావన్మానితః జ్ఞాపితఉపదిష్టః మనజ్ఞాన ఇతి ధాతోర్ణిజ్నిష్ఠాఏవం విశేషణానామప్రస్తుతసామ్యాత్సమాసోక్తిరలంకారః ॥ ... ... ॥ ౨౫ ॥

——— ఇదం పాదానులోమప్రతిలోమమ్. ———

{ యా చ తేజరసా నైకా కా నే సారజలే చయా। కా }
{ లీ నానవపాయా వా మా యా సావనమాలికా ॥ }

యేతి॥ కానే ఉపకారకే తనుశ్రద్ధోపకరణయోరితి చాంద్రాదికాద్ధాతోఽపచాద్యచ్ సారజలే ఉత్తమజలశాలిని అచలేయా జరసా జరయా అనేతా అప్రాప్తా। చయా ఉపచయవతీ। చయశబ్దాదర్శ ఆద్యచ్ కాలీ

మ్నా తరుసీరంధ్రితా ప్రియుక్తా ఇమోనీలిమ్నా అనవసాయః అవసా యరహితః అవిజ్ఞేయః అమోఘో మార్గోऽస్యామితి తథోక్తా అస్యా తేగస్య తేస్మిన్ స్థిత్యా మోఘమార్గః అమగత్యాదిష్వితి ధాతోరధికరణే ఘఞ్ ఏ వంభూతా సావనమాలికా వనరాజిః మాయయా మాయానాశ్చర్యభూ తా । ఇత్యర్థాంతరమపి ప్రతీయతే । అచలేష్ఠిరే నతు ప్రతిపన్స్వాం తరంభిన్నేంద్రాదివదస్థిరే । తానయతి విస్తారయతి । ప్రపంచమితి తా నేజగత్కర్తరి । సారజలె అగ్రైర్నాభినేమిమధ్యగతాపయుక్తైస్సహితం సారం చక్రం సారం జలం లజ్జం శంఖం సారపదం తంత్రేణోపాత్తం ప్రవ్రి ష్టవ్యం ॥ ని ॥ న్యాయ్యే చనీ రేచధనే చ సారమితి విశ్వః ॥ తదుభయంలా త్వాదత్తె ఇతి సారజలె విష్ణోలాఆదానఇతిధాతోః కః యాం అచయా అన పాయినీ చయతెగర్త్యర్థాత్ప చాద్యచి నఞ్సమాసః జరసా అనేతాని త్యా అమ్లానా చ । కాళిమానవనాయామా । కాః శబ్దాయమానాః కై గై శబ్దేకరణే రిక్విప్ అళయో భ్రమరాః తేషాం మానః స్తబ్ధతా కాళిమానః తస్యచ వనస్తంభకఆయామో వైపుల్యమస్యాఇతి తథోక్తా వనస్తమ్బేప చాద్యచ్ పుష్పభ్రింశంమధుపీత్వా తృప్త్యా తేభ్యఉత్పత్య ఝంకుర్వ తాం భ్రమరాణాం పుష్పాంతరేష్వనాదరలక్షణాం స్తబ్ధతాం సంభా తిశయేనాపనీయ స్వస్మిన్నావర్జయితా పరిణాహోస్యాఇత్యర్థః । తథాభూతా సావనమాలికా వైజయంతీ మాయా భగవన్మాయారూపా ॥ ప ॥ స్వాం మాయాం వనమాలాఖ్యాం నానాగుణమయీం దధదితి పు రాణవచనాదితి । ఏవం ప్రతీయమానా ప్రస్తుతార్థేన ప్రస్తుతార్థ స్యోపమ్యకల్పనాత్ శబ్దశక్తిమూలాలంకారధ్వనిః । ఇదం పాదానులో మప్రతిలోమం గతిచిత్రాఖ్యచిత్రాలంకారభేదః అర్థద్వయేపి ప్రథ మపాదస్యానులోమవర్ణానాం ద్వితీయపాదే ప్రాతిలోమ్యేన నివేశాత్

{ అభ్రాంతమతిశయ్యోహావిరాజితతమాగమే । ని }
{ శామయాలీనఘనం సాలోఘుమతినందనః ॥ ౬౭॥ }

అభ్రాంతమితి ॥ అభ్రాంతం అభ్రసమీపం । ని ॥ అంతో౽స్త్రీవ్యవసి
తేమృత్యౌస్వరూపే నిశ్చయేంతికఇతియాదవః ॥ అతిశయ్యాతిక్రమ్య వి
రాజితతరుః అతిశయేన విరాజితా అగమా వృక్షా యస్మిన్ అభ్రంక
షవృక్షబృందే ఇహపర్వతే ఆలీనఘనం సంలగ్నమేఘం అతినందనం
నందనవనమతిశాయినం సాలానాం వృక్షవిశేషాణామోఘం బృందం
నిశామయ పశ్య। కించ హేతతమ । స్ఫీతలక్ష్మీక । శయ్యేహవిరాజి। శ
య్యామీహంతె నివాససౌఖ్యాన్నిద్రామిచ్ఛంతీతి శయ్యేహాః కర్మణ్యణ్
తథాభూతైర్విభిః పక్షిభిః రాజతఇతితథోక్తః రాజతేఽగకతరిక్వి
ప్ తస్మిన్నగమె పర్వతే అలీనఘనం అలీనా భ్రమరశ్రేష్ఠాః తైఃకమలా
దిలుబ్ధైస్సాంద్రంఅతినన్దనం అత్యర్థంతోషణం సాలౌఘం రలయోరభె
దాత్సారాణాం జలానాం ప్రవాహం అభ్రాంతమతి అచంచలమతి
ఏకాగ్రచిత్తంయథాతథా నిశామయఇతీయమేకక్రియాన్వితశ్లోకావృత్తిః
క్రియాపదవ్యతిరేకేణ శ్లోకస్యార్థాంతరసిద్ధ్యర్థమావర్తనాత్ ॥ ౭౭॥

శ్రీ అథద్వ్యక్షరీ శ్రీ

చారుచీరీరుచారోచీరురుచారైరచర్చ్ఛురః। చిరో
చ్చురోచిరచరోరుచిరోరుచిరాచరః ॥ ౭౮ ॥

చార్వితి॥చారూణాం మనోజ్ఞానాంచీరీణాం ఝల్లికాఖ్యానాంపక్షి
విశేషాణాం రుచా కాన్త్యారోచీరోచమానః ఆవశ్యకార్థేణినిః రురుచా
రైః రురవోమృగవిశేషాః ॥ ని ॥ రురుర్మహాన్కృష్ణసారఇతియాదవః ॥
తేషాం సంచారైరుపలక్షితః అచర్చ్చురః నవిద్యతే చర్చేభ్యః హింస్రే
భ్యః రుర్భయం యస్మిన్సతథోక్తః చర్చపరిభాషణహింసాదానేష్వి
తి ధాతో౽పచాద్యచ్ ॥ ని॥ రుశ్శబ్దేనాభయేయుద్ధఇతిరత్నమాలా ॥ చిరో
చ్చురోచిః చిరంసదాఉచ్చానిరోచీంషి రత్నత్విషోయస్మిన్సతథోక్తః ।అ
చరఃఅచలఇతివిశేష్యనిర్దేశః రలయోరభేదాత్ రుచిరస్సున్దరః రుచిరా
చరః రుచింకాంతిం రాంతి దదతీతిరుచిరాః ఆశ్రియస్య శోభాకరాః

అచరాః స్థావరాః వృక్షాదయో యస్మిన్ రాదాన ఇతి ధాతోః కః ఏవంభూతో యమచల ఇత్యర్థః । ద్వ్యక్షరోయం వర్ణచిత్రభేదః అదంత్యస్థానచిత్రభేదశ్చ ॥ ... ... ॥ ౭౯ ॥

{నీతినేత్ర నతానంత నితాంతోన్నతతానతః । తా
తేతోఽతనుతోఽనీత ననుత్తైనోనుతాంతతః ॥ ౭౯ ॥}

నీతీతి ॥ నీతినేత్ర । నతానంత । తాతేతి సంబోధనాని నీతిర్నీతిశాస్త్రం నేత్రం యస్యేతి నతో నమస్కృతోఽనంతో విష్ణుర్యేనేతి తథోక్తః । నితాంతోన్నతతానతః నితాంతమత్యర్థం ఉన్నతస్తానో విస్తారః సానుప్రదేశో యస్య తస్మాత్ । అతనుభిః మహద్భిః । నుత్తైనోను తాన్తతః నుత్తైనోభిర్నిరస్తపాపైః మహద్భిర్నుతా స్తుతా మహర్షయస్తైరాంతతః గతాత్ప్రాప్తాదిత్యర్థః అమగత్యాదిష్వితి ధాతోః కర్మణి క్తేరుష్యమత్వరసఙ్ఘుషాస్వనామితి వికల్పాదిడాగమాభావే అనునాసికస్య క్విఝలోరితి దీర్ఘే సతి ఆంత ఇతి రూపం ఇతోఽస్మాదచలాత్ అనీతం న అప్రాప్తం నాస్తి ఈఙ్ గతావితి ధాతోః కర్మణి క్తః । అస్మాభిరితః ఏవ సర్వమపేక్షితం ప్రాప్తమిత్యర్థః । అనీతమిత్యత్రానీతమితి పాఠే అత్యర్థమీః కాన్తిః ఈ గతివ్యాప్తిప్రజనకాంత్యసనఖాదనేష్వితి ధాతుః సమ్పదాదిక్విప్ తయేతం ప్రాప్తం నాస్తి ఇతోఽధికం శోభాయుక్తం వస్తు నాస్తీత్యర్థః సర్వత్ర ద్వ్యక్షరేఽస్మిన్ నీతినేత్రేతి శేషోఽపి దృశ్యతే అతో నీతినేత్రనతేతి ఉకారయుక్తః పాఠో యుక్తః తదా నీతినేత్రనతేత్యేకం సంబోధనం నీతేర్నేతారః తత్ప్రమేయనిశ్చాయకాః జ్ఞానభృతివిగణనవ్యయేషు నియ ఇత్యాత్మనేపదవిధానాత్ నయతేర్జ్ఞానార్థతా తైర్నత నమస్కృతేత్యర్థః । అనంతనితాంతోన్నతతానత ఇత్యేకం పదం తత్రానంత్యమవసానరాహిత్యమతివిశాలత్వం తానస్య విశేషణమ్ ॥ ... ... ॥ ౭౯ ॥

{సరాససారసాసారైస్సారాసస్సరసారసైః । ర
సహాస్సరసస్సంసైస్సరసస్సారరసైరసా ॥ ౮౦ ॥}

సరానేతి ॥ అసౌగిరిః సరాససారసాసారైః సరాసా రాసేనశబ్దే నసహితః సారసానాం పక్షివిశేషాణామాసారః ప్రసరణం యేషుతైః సూరోస్రసరుసారసైః సూరోస్రైస్సూర్యకిరణైర్హేతుభిః సరుదర ద్వావికాసరూపాయేషాం తథాభూతాని సారసానిపద్మానియేషు ॥ సి॥ సరుదరం తేహరెదర్పైఇతిపిశ్వః ॥ అథవా సూరోస్త్రైర్హేతుభిః సరూణి సశబ్దాని వికసనాత్ సభృంగనాదాని సారసానియేష్వితివ్యాఖ్యాయం సరసస్రంసైః మాధుర్యస్యందసహితైః సరస్సారసైః సరశ్శ్రీష్ఠజస్త్రైః రససూః రాగజనకః జనానాం రుచ్యోత్పాదకఇత్యర్థః ॥౭౦॥

ధీరధీరధురాధారీ ధారాధరధరోధరె । రోధో
ధరారోధరోధిధారాధారోధరాధరః ॥ ౭౧ ॥

ధీరేతి ॥ హేధీర విద్వజ్జన ధీరధురాధారీ ధీరాణాం కుంకుమన్నష్ఠాణాం ధురం భారం ధారయతీతి తథోక్తః ॥ ని ॥ ధైర్యవత్యైస్వరవిద్వత్సుధీరః క్లీబంతుకుంకుమఇతిరుద్రః ॥ ధూర్ శబ్దాదప్రత్యయస్సమాసాన్తః అధరె అధఃప్రదేశె నితంబభాగే ధారాధరధరో మేఘానాంధారకః తథోన్నతః రోధోధరారోధరోధి ధారాధారః రోధోధరాయాః కూలభూమేః అరోధరోధినీ నిర్నిరోధం కూలభూమిమాక్రామంతీయా ధారానిర్ఝరజలసంతతిః తస్యాఆధారః ఏవంభూతోధరాధరఃపర్వతః

భూభృన్నిభేభభానేనానేనభూనాభినేనభ ।భా
నుభానుభభాభిన్నం నున్నంనూనం ననౌనభః ॥

భూభృదితి ॥ హేఇనభ సూర్య ప్రభాసదృశ ప్రభభూభృన్నిభెభభానేన భూభృన్నిభానాం పర్వతసదృశానాం ఇభానాం గజానాం ప్రకాశస్థానేన భాతేరధికరణార్థేల్యుట్ భూనాభినా భువి ప్రధానభూతేన ॥ ని ॥ నాభిఃప్రధానెకస్తూరీమదేచక్ర్వచిదీరితఇతివిశ్వః ॥అనేన గిరిణా కర్త్రాభానుభానుభభాభిన్నంభానుభానుభిరాదిత్యకిరణైర్భభాభిర్నక్షత్రప్రభాభిశ్చ భిన్నంసంపృక్తం॥ని॥భిన్నమన్యార్థకం వచనె

సంపృక్తైదారితేస్ఫుటఇతివిశ్వః ॥ నభఅకాశం నూనమసంశయం నవో మన్నం మన్నమేవ అభ్రంకషోయమిత్యర్థః ॥ ని ॥ తర్కోనిశ్చయోమో రూహనమితియాదవః ॥ ... ... ॥ ౭౨ ॥

{తత్రతత్రాశతారేతత్రతారాతీతతరూత్తరే । తరే
తారారతీరేతాతతేత్రాతరితేరతిః ॥ ౭౩ ॥}

తత్రతత్రేతి॥ హేతాత నందతత్రతత్రప్రదేశే అతితారే అత్యర్థ స్తారస్సింహాద్యుచ్చస్వరః శుద్ధమౌక్తికంవాయస్మింస్తస్మిన్ ॥ ని ॥ తారోత్యుచ్చస్వరేముక్తా శుద్ధౌనిర్మలమౌక్తికఇతిరత్నమాలా ॥ తారాతీత తరూత్తరే నక్షత్రాతీతాస్తరుశ్రేష్ఠాయస్మింస్తస్మిన్ ॥ ని ॥ ఉపర్యుదీచ్య శ్రేష్ఠేష్వప్యుత్తరస్స్యాదిత్యమరః ॥ ఏతాదృశే ఏతస్మిన్నరణ్యేఽతియా స ర్వాగతైరాతతే వ్యాప్తే త్రాతరి అత్రగిరౌ తే తవ రతిరిచ్ఛాఅరతిః అప్రీతిర్న స్యాత్ తరేత్ అభిభవేత్ త్యాం తారేభిర్భవేపి స్యాదితి కవికల్ప నమిమకారః ఏవంభూతోయం పర్వతఇతి సర్వవిధాపి తవవిచికిత్సా గచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౭౩ ॥

{తారతారతరైరేతైరుత్తరోత్తరతోరుతైః।
రతార్తాతిత్రిరికాతితీరేతీరేతరాతరా॥౭౪}

అయంశ్లోకోవ్యాఖ్యానంచ పుస్తకాంతరేషు నోపలబ్ధమ్.

{వితతీతావృతివృతేవీతాతీతావృతావృతా ।
తాతావాతాతివృత్తైతివాతాతీవాతతేవతి ॥}

వితతీతి॥ హేతాత వితతీతావృతివృతే।వితతిఃపక్షిపఙ్క్తిః తయేతా ప్రాప్తాఆవృతిః పరితస్థితావృతివాటికా తయా వృతేపరీతే వీతాతీతా వీతాస్సంగతాః ప్రాప్తా ఆతయః పక్షివిశేషా యాభిస్తా వీతాతీయః వీ ధాతురాగమాదికోగత్యర్థః॥ ని ॥ శరారిరాతిరాటిశ్చేత్యమరః ॥ తథా భూతా ఊతయః ప్రవాహాఅస్మిన్నితితథోక్తః॥ ని ॥ ఊతిఃప్రవాహో సింహేచేతివిశ్వః ॥ అవాతాతివృత్తైవాతయంతీతి వాతావిషయాః వా

తసుఖసేవనయోరితిధాతుః తానతంతినంతతం గచ్ఛంతీతి వాతాతినో వి షయపరాః అతసాతత్యగమనఇతిధాతుః తతోన్యే అవాతాతినో వీత రాగాస్తైర్వృత్తైర్వృతే ఆవాసత్వేన స్వీకృతే వృతువరణఇతిధాతుః అ తీవాత్యర్థం ఆతతే విస్తృతే ఏవంభూతేస్మిన్పర్వతఇతిశేషః ఋతావృ తా సర్వేష్వపి ఋతుషు వాతఃఅతిఅత్యర్థమవతి రక్షతి సర్వేష్వపిఋ తుషుప్రాణినాం హితఏవాత్ర వాయుః అసహ్యోవాయుః కదాపి నా స్తీత్యర్థః ॥ ని ॥ బలవత్సుష్ఠుకిముతస్వత్యతీవచనిర్భరఇత్యమరః ॥౮౪॥

నుస్నైనసాంనినంసూనాంసానూనానసనసానునా
సానసాంనస్సేనానాంసానేనాసన్నసూస్సనిః॥

నుస్నైనసామితి ॥ నుస్నైనసాం నిరస్తపాపానాం నినంసూనాం నంతుం గిరిం ప్రణంతుమిచ్ఛూనాం సానసాం అనాభిశ్శకస్తైస్సహితా నాం ససేనానాం సేనాసహితానాం నఃఅస్మాకంసాసనిః సాప్రార్థనా యాఇన్ద్రింపూజయిత్వా తస్మిన్కర్తుంపరిసక్తేతిభావః॥ని॥ సనిస్త్వధ్యేష ణాయాచ్ఞాభిశస్తిర్యాచనార్థనేత్యమరః॥ కేచిత్సనిరధ్యేషణేత్యుభయం దేవతాగుర్వాదావారాధ్యే సత్కారపూర్వకమర్థనేతివ్యాచక్షతే తేత థావాయోజ్యం సానూనానసనసానునా అనూనైస్సమగ్రైః అసనైర్వృ క్షవిశేషైస్సహితాస్సానవః ప్రస్థాయస్యతేన అసేనగిరిణా హేతునా ఆసన్నసూః ఆసన్నప్రసూః ఇంద్రంసంపూజ్యతస్మిన్ యాప్రార్థనా క ర్తుమిష్యతే సాగిరిం సంపూజ్య తస్మిన్క్రియతేచేత్ తతోపిశీఘ్రం ఫ లతీత్యర్థః । ద్వ్యక్షరోయమమూర్ధన్యశ్చ ... ॥౮౫॥

కల్లోలోల్లోలకీలాలేకేకాకలకలాకులే ।కా
లికాకలికాలోకేకాలేకాలేకిలైకకః ॥౮౬॥

కల్లోలేతి ॥ కల్లోలైర్మహాతరంగైః ఉల్లోలముచ్ఛలితం కీలాలం జ లం యస్మిన్తస్మిన్ కేకాకలకలైః మయూరధ్వనికోలాహలైరాకులే కాళికా కాలమేఘః ॥ ని ॥ కాళికాతు నవాంబుదఇతి వైజయంతీ ॥

తయా కలికాగహనో మృదిభూత ఆలోకో యస్మిన్ తాదృశి కాలే కాలే ప్రతివర్షాననుయం పకకుమున్ భ్యభూమిః కిల వర్షపరిత్రాణా ర్థమనుయముత్తమాశ్రియ ఇత్యర్థః । అయమపిపూర్వవదమూర్ధన్యశ్చ

{పతతాపతతోపేతః పతితోత్పతితాతపః । పా
తాపీతోపతాపోపితపః పూతపతేపితః ॥ ౮౭ ॥}

పతతేతి ॥ పతతా ఇతస్తతః పతతా నిష్పతతా పతతా పక్షిణాం జాతా వేకవచనం ॥ ని ॥ పతత్పాతుకపక్షిణోరితి విశ్వః ॥ ఉపేతస్సహితో ఽ పహ రత్పక్షిజాల ఇత్యర్థః । పతితోత్పతితాతపః ఉపత్యకాసు పతితస్సూర్య మండలాదపి ఉన్నతాస్వధిత్యకాసు ఉత్పతితశ్చాతపః యస్మిన్పర్వత ఇతి శేషః పాతా ఫలమూలాదిభిరస్మాకం రక్షితా పీతోపతాపోపి ఛాయాబా హుళ్యాదపహృతసన్తాపశ్చ తపః పూతపతే తపసా పరిపూతా శైషు శ్రేష్ఠేతి పితరితి చ సంబోధనం అయమపి ద్వ్యక్షరో ఽ మూర్ధన్యశ్చ ॥ ౮౭ ॥

{భూతభూతేభూతభృతో భీతతాభీతిభూతభూః ।
భాతీతో భూభృతో భాభృద్భాతా భాతా తు భూతిభిః}

భూతభూతే ఇతి ॥ హే భూతభూతే భూతా సంపన్నా భూతిలక్ష్మీ ప్రాప్తిరస్యేతి తథోక్తస్సమృద్ధేత్యర్థః । భీతతాభీతిభూతిభూః భియాతీతానాం వ్యాప్తానామభీతేర్భూతిభూరుత్పత్తిస్థానం భీతానామభయదాతా అవకాశప్రదానేనేత్యర్థః భాతీతః ఓన్నత్యేన నక్షత్రాణ్యతీతః భూతితః ఐశ్వర్యేణ భూతభృతో భూభృతః శంకరస్య గిరేః కైలాసస్య భాభృత్ శోభాం బిభ్రత్ అయం పర్వత ఇతి శేషః భాతా భాతా అభీక్ష్ణం భాతా । భాతేస్తృచ్ అభీక్ష్ణ్యే ద్విర్భావః తు రుక్తావధారణే ॥ ని ॥ తుః పాదపూరణే భేదే సముచ్చయేవధారణ ఇతి విశ్వః ॥ ... ॥ ౮౮ ॥

{మరుముద్ధరమర్త్యారిం మారమారే ఽ మరామరే । ర
మారామే ముగారౌరురామే ముమురు మేరుమం ॥}

మర్వితి ॥ మారమారే మన్మథమన్మథే మన్మథాదపి సుందరే అమరా

మరే దేవతానామపి దైవతే రమారామే లక్ష్మ్యా మనోహరే ॥ ని॥ రామః పశువిశేషే స్యాజ్జామదగ్న్యే హలాయుధే । రాఘవే చాసితే శ్వేతే మనోజ్ఞే పి వాచ్యవదితి విశ్వః ॥ మురారౌ విష్ణౌ రుక్మబద్ధః ప్రసిద్ధరూపః మరుమురుర్మరమస్తారిం మరుర్నిర్జలప్రదేశ ఏవ మురుమురస్తస్మాగ్నిః తస్య మస్తారిం ప్రాణస్థానవేధినం శత్రుం సర్వత్ర జలసమృద్ధయా మరుసన్తాపహారిణం। ఉరు మేరుకం। ఉర్వీ మహతీ మేరుమా మేరులక్ష్మీర్యస్య తమిమం గిరిం అను జగామ అమగత్యాదిష్వితి ధాతోర్లిట్ । విష్ణౌ యాదృశీ ప్రపన్నరక్షా ప్రతీత్యాదిప్రసిద్ధిః తాదృశప్రసిద్ధిరిమమపి గిరిం ప్రాప్తవతీత్యర్థః । అయమదంత్యశ్చ ॥ ... ॥ ౮౯ ॥

రవీరేరావరావారోఽవరవైరివిరావర ।
వివిరారావివివరో వీరవవ్రేవరైరురుః ॥

రవీతి॥ ద్వితీయపాదాదావకారప్రశ్లేషః । ణౌవ రేతి। వైరివీరావ రేతి। వీ రేతి చ సమ్బోధనాని అస్య విష్ణోర్వరభక్తవృజిన్ సంశ్లేష్టావితి ధాతుః వైరిణాం విరావర। శోకభీత్యాదిద్రయాక్రాన్తకృదప్రదరాదాన ఇతి ధాతుః రవీరేరావరావారః రవిం సూర్యం ఈరయంతి క్షిపంతి యా ఇరావరా ఉత్తమభూమయః తాసామవోద్యుతిః అవరక్షణగతీత్యాదిః ధాతుః తమృచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి తథోక్తః కమర్ణవ్యణ్ రవిమండలస్పృగూర్ధ్వభూమిక ఇత్యర్థః । వివరారావివివరః వివరేషు కోటరేషు ఆరావిణః శబ్దాయమానాః వివరాః పక్షిశ్రేష్ఠాః యస్మిన్నితి తథోక్తః ఉరుర్మహాన్ అయం పర్వతః వరైః కుంకుమవృక్షైర్వవ్రే వృతః సర్వత్ర కుంకుమవృక్షవ్యాప్త ఇత్యర్థః ॥ ని॥ శ్రేష్ఠేన్యవత్పరివృతౌ వరః కాశ్మీరజే వరం ఇతి విశ్వః ॥

అథ ద్వ్యత్ర్యక్షరావమూర్ధన్యౌ చ

మానయానన్యనియమో మాన్యమేనమనానయః । య
మినాం నామునమ్యో యమమేయో మానమానినాం ॥ ౯౦ ॥

మానయేతి॥ మాన్యం పూజ్యం ఏనం అనన్యనియమో నియమాంతరర

హితస్సర్గ మానయ ప్రాజయ అనామయః నీరోగభూమికయా గిరిః యమినాం తాపసానామపి నమ్యో నామ నామైవ ప్రసిద్ధా మానే మునిభావే మానినామహంకారవతాం అపేయో పరిచ్ఛేద్యః కింతు మహాషీణామేవ పరిచ్ఛేద్య ఇత్యర్థః ॥ ... ... ॥ ౯౧ ॥

{ నిస్సమానేనమానేనసుమనోమానసైస్సమః। సో
మసీమాసమాసన్నసానుమాన్సానుమానసౌ ॥ }

నిస్సమానేనేతి ॥ నిస్సమానేన నిరుపమేన సర్వపర్వతాధికేన మానేన వైపుల్యేన సుమనోమానసైః విబుధానాం మనోభిః అతివిశాలత్వేన ప్రసిద్ధైస్సమః సోమసీమాసమాసన్నసానుమాన్ చంద్రసీమాసన్నికృష్టశృంగవాన్ అసౌ సానుమాన్పర్వతః । ఇదం శ్లోకద్వయం త్ర్యక్షరమూర్ధన్యం చ ॥ ... ... ॥ ౯౨ ॥

{ తాతేతేతాతీతితాతీతః కేకాకాకుక కేకికః । పాప
పపాపపాపాపానానానానానాన్ననాన్ననీః ॥ ౯౩॥ }

తాతేతి॥ హే తాత ఇతాతీతితాతీతః ఈతీనామతివృష్ట్యాదీనామత్యయో అతీతి అత్యయే అవ్యయీభావః ఇతం ప్రాప్తం అతీతి యేన తస్య భావః ఇతాతీతి తాతయా తతః అత్యర్థం శోభితః ఈ గతివ్యాప్తిప్రజనకాంత్యసనఖాదనేష్వితి ధాతుః కేకాకాకుక కేకికః కేకాకాః కేకాశబ్దః కైగైశబ్దే సంపదాదిక్విప్ తస్యాః కుకాః ఆదాతారః కుకవృక ఆదానే ఇగుపధలక్షణః కః తథాభూతాః కేకినో మయూరాః అస్మిన్నితి తథోక్తః శైషికః కప్ పాపాపపాపపాపాపః పాపాని మహాపాతకాని బ్రహ్మహత్యాదీని ఉపపాపాని గోహత్యాదీని తేభ్యః పాపాంత్యతిశయేన పాంతీతి పాపాపపాపాపాః పాతేర్వ్యాప్లుగన్తాదాతోనుపసర్గే క ఇతి కః తథాభూతా ఆపః అస్మిన్నితి తథోక్తః ఋక్పూరబ్ధూరిణి సమాసాంతః సర్వత్ర పుణ్యజలవ్యాప్త ఇత్యర్థః నానానానానాన్ననాన్ననీః అన్నశబ్దో నానా అనా నేత్యాభ్యామేవ ప్రత్యేకమభిసంబధ్యతే తథా చ నానానాన్నస్సర్వాహారభోజినః

అనానాన్నాః నయతాహో రాః తపస్వినః నాన్నా అన్నరహితాః ఉగ్ర
తపస్విత్వాః నసమాసత్వాన్నకారలోపాభావః తాన్ సర్వానపి తత్త
దభిమతాన్నప్రదానేన తపస్సిద్ధిప్రదానేనచ నయతిరక్షతీతితథోక్తః
ఏవంభూతోఽయంగిరిః ॥ ... ... ॥ ౯౩ ॥

{ యయెయయా యాయయయోయో యయస్ససా సా సాససాసుసూః }
{ మమమామో మమా మా మగో గా గో గాగగో గగుః ॥ ౯౪ ॥ }

యయెఇతి ॥ ఈ । అయే । యాయా । అయ । యోయః । అయః
ససః అసా సాస । సాసుసూః మమ మామః అమమామామ గోగా
గోగాగగోగగుః ఇతి పదవిభాగః॥ యయెఇత్యత్ర ఇకోయణచీతిఈ
కారస్యయకారః అయేఇత్యామంత్రణం అంవిష్ణుం ప్రపన్నతయాయా
తీతివిగ్రహే ఆతోనుపసర్గేకః సాస।స్యంతి హింసంతీతి సాః రిపవః
షోఅంతకర్మణీతిధాతోఃక్విప్ తానస్యతి క్షిపతీతితథోక్తః। అమ మా
మామ అమేషు లక్ష్మీరహితేషు మాం లక్ష్మీం మామోతి అతిశయేనబ
ధ్నాతీతితథోక్తః మవబంధనఇతిధాతోర్ల్యుట్ అన్యేష్వపి దృశ్యతఇతి
డః టిలోపశ్చ దరిద్రపోషణరతేతియావత్ ఇమాని త్రీణి సంబోధనా
ని గోగాగోగాగగోగగుః గావః కిరణాస్తాసాం గాన్సంచారాః గా
ఙ్గతావితిధాతోర్భావేక్విప్ తాస్వాగో నిరోధలక్షణమపరాధంగచ్ఛ
న్తి యెఅగావృక్షాస్తేషాం గా అధోభూభాగాన్ గతాః ప్రాప్తాః గా
వః సురభయోస్యేతి తథోక్తః సూర్యకిరణప్రవేశనిరోధితరుషండవి
శాన్తాస్సన్తోకులఇత్యర్థః । గోస్త్రియోరుపసర్జనస్యేతి హ్రస్వఉకా
రః సమాసాంతవిధేరనిత్యత్వాత్ మధ్యమగోశబ్దాత్సమాసాన్తాభావః।
సాసుసూః అసూన్ప్రాణాన్ సూతఇత్యసుసూః తయాసహితః దోణా
ద్రిరివ సంజీవనౌషధిమాన్ అసౌగిరిః యాయా ఈలక్ష్మీః అస్యఅకారవా
చ్యస్య విష్ణోఃస్త్రీతివిగ్రహే పుంయోగాదాఖ్యాయామితిజీషి యస్యే
తిచేత్యకారలోపేచసతి ఈకారోలక్ష్మీవాచకః యోయః అయశ్శుభావ

హోవిధిః సనః ప్రత్యేకం వీప్సితయత్పదస్యయపరామృష్టయోః లక్ష్మీశు
భావహావిధ్యోరేకేన వీప్సితతత్పదేన స్వావధిపర్యాప్తలింగసంఖ్యా గ్రా
హిణాపరామర్శణీయా యావత్యస్మాకంసంపత్ యద్యావచ్చ తస్మాల
భూతమస్మాకంభాగ్యం తత్సర్వమయ్యయంగిరిరేవేత్యర్థః । మమమామమః
అయంగిరిరిత్థంభూతో మమబుద్ధివిషయః మాఙ్ మానఇతిధాతోః భావే
క్విపిమాశబ్దః బుద్ధివాచీ తామమతిగచ్ఛతీతి విగ్రహేకర్మణ్యణ్ ॥ ౯౪ ॥

రురురూరురిరారో రం మా దా డీం దదదాదిదః ।
లాలిలోలాలిలీలాలో హాహోహూహూహహేహహి ॥

రురురూరురితి॥ రురూణాం మృగవిశేషాణాం రుభిశ్శబ్దైః ఉరుర్గురుః
ప్రవృద్ధగురురుశబ్దః ఇరాంజలమృచ్ఛతీతి ఇరారః జలసమృద్ధః॥ని॥ఇరా
వారిసురాభూమిభారతీషు ప్రయుజ్యతఇతివిశ్వః॥అరంశీఘ్రందూదా
దీః దూఃపరితాపః దూఙ్ పరితాపేక్విప్ తాం ద్యోదదతి తేషామాసమ
న్తాత్ దీః క్షయః దీఙ్ క్షయేక్విప్ తాందదదితి నందసంబోధనం అదాతీ
త్యాదినాభోగినః అత్రైరావశ్యకార్థేణినిః తాన్ దయతే రక్షతీత్యాదిదః
దేఙ్ రక్షణేకః భోగ్యవస్తుసమృద్ధతయా భోగినాంభోగసంపాదకఇత్య
ర్థః లాలయంతే ఈప్సంతి పుష్పాదికమితిలాలినః లలఈప్సాయాం ణి
నిః అతఏవ లోలాశ్చంచలా యే అళయస్తేషాం లీలాం లాతి దదాతీతి
తథోక్తః లాదానేలాఆదానఇతిపాఠేతురలయోరైక్యాద్రాదానఇతిధా
తురత్ర ద్రష్టవ్యః హాహాహూహూశ్చ దేవగాయనౌ తయోరూ
హం హాతీతి హాహాహూహూహహో తథాభూతా ఈహా చరిత్రమ
స్యేతి ఏతదపి సంబోధనం గుణవతాం గుణాన్ప్రతిభోస్త్రైషేణ స్తోతుం
శక్తతయా ప్రసిద్ధౌ దేవగాయనౌ తయోరపి ప్రతిభా త్వచ్చరితస్తు
తౌ కుంఠీభవతీతి తథా లోకోత్తరచరితేత్యర్థః హిప్రసిద్ధౌ ఏవంభూ
తోయంగిరిరితిశేషః ఏతేషు త్రిషుశ్లోకేషు పాదైకాక్షరరూపశ్చతుర
క్షరోవర్ణచిత్రప్రభేదః దూదాదీమిత్యత్ర మోనుస్వారఇత్యనుస్వా

రేకృతే వాపదాంతస్యేతి పరసవర్ణాదేశవికల్పనాత్ అనుస్వారయుక్తపనపాఠః । అతో నైకాక్షరత్వభంగశంకా ॥ ... ॥ ౯౫ ॥

నానానానానానానానానానానానానానానా ।
నానానానానానానానానానానానానానానా ॥

నానేతి॥ నానా అనేకమర్ఘ్యాద్భిన్నం యత్ తన్నానాభిన్నమేవ అనర్ఘ్యత్వేన యద్వ్యవస్థితం తత్ నార్ఘ్యం న భవతీత్యర్థః యదనానా। నార్ఘ్యాద్భిన్నం నియమేనార్ఘ్యం తదనానా అనర్ఘ్యం కదాపి న భవతి। యచ్చ నానానానా కైశ్చిదర్ఘ్యం కైశ్చిదనర్ఘ్యం చ తదపి నానానానా తథైవ వ్యవస్థితమిత్యర్థః । ఏషా వస్తుస్థితిః పూర్వార్ధేన ప్రదర్శితా అథాప్రస్తాన్ప్రతీతి శేషః । యన్నానా అనేకమర్ఘ్యాద్భిన్నమ్ । తదనానా అనర్ఘ్యాద్భిన్నమ్ । అనర్ఘ్యమపి భ్రాన్తా అర్ఘ్యత్వేన గృహ్ణన్తీత్యర్థః । ఏవం యదనానా అర్ఘ్యాభిన్నం తన్నానా తతో భిన్నం యన్నానా నానా । పురుషభేదేనార్ఘ్యానర్ఘ్యం తదనానానానా తద్విపరీతం ఇత్థం తత్త్వాతత్త్వరూపలోకస్థితిప్రదర్శనస్య ఉత్తరశ్లోకే ఉపయోగః ఇత్థం క్వచిన్మాలకోశఏవాస్య శ్లోకస్య వ్యాఖ్యానం దృష్టం। విధాంతరేణాపి నయం వ్యాచక్ష్మహే। హే నానానానానాన। ఇతి సంబోధనం నానా అనేకవిధా అనాః బలవంతః పక్షాః అనప్రాణనే ఇతి ధాతోః పచాద్యచ్ అనానాః తతో న్యూనబలాః పక్షాః అనశబ్దేన బలవద్వాచినా నఞర్థస్యానశబ్దస్య సమాసః అనశబ్దోఽపి నఞర్థోఽస్తీత్యుక్తం శృంగారప్రకాశికాయాం భోజరాజేన । ఉదాహృతం చ తత్రైవ అనోపాత్తబుద్ధిరితి। తానుభయాన్నా సమస్తాన్నానయతి భృశం గచ్ఛతి సమ్యగ్జానాతీతి తథోక్తః । నయగతావితి ధాతోర్జ్ఞానవృత్తేర్వ్యఙ్గులగన్తాద్విచిలోపో వ్యోర్వలీతి ప్రథమం వేరపృక్తస్యలోపాద్బలీయసి వలిలోపే తతో వేరపృక్తస్యలోపే చ సతి నానశబ్దో జ్ఞాతృవాచీ । నానావిధప్రబలదుర్బలపక్షవివేచనకుశలేత్యర్థః । యద్వా నానావిధప్రబలదుర్బలప్ర

ణిశ్చంగతః కేశ్యర్థః। అస్మిన్పక్షే నయగతావిత్యాస్యస్థానే నయరత్నణఇతి
ధాతుః । అన్యత్సర్వం పూర్వవత్ । అన, విష్ణుభక్త, ఇదమపి సంబో
ధనం । అంనమతీతివిగ్రహే అన్యేష్వపీతి డప్రత్యయేటిలోపః । అనా
అనుత్కృష్టదేవః । నానా, దేవవ్యతిరిక్తః । అన్యశబ్దేన నశబ్దస్యసమా
సః। నానా, ఉభయం॥ ని ॥ నానావినాభ్యాంపృథగ్వివినానానైకోభయా
ర్థయోరితివిశ్వః॥ నా, జగన్నేతా నారాయణః । నయతేర్డిచ్చేతి ఋ
చ్ప్రత్యయః డిత్త్వపిఢానాట్టిలోపశ్చ । నాపురుషఇతివా నృశబ్దస్యనా
రాయణపరత్వం । తస్యైవ స్వాతన్త్ర్యవిపురుషగుణపౌష్కల్యేన ము
ఖ్యపురుషత్వాత్ ॥ యథోక్తం నారసింహపురాణే ॥ వ ॥ సఏవ వాసు
దేవోయం సాక్షాత్పురుషఉచ్యతే । ప్రకృతిస్వగ్గరాహిత్యాత్స్వతం
త్ర్యాద్వైభవాదపీతి ॥ ననిషేధే । అనా, అనారాయణః । దేవః అ
దేవోవా సర్వోపి సర్వాంతర్యామివిష్ణ్వాత్మకఏవేత్యర్థః । అతఏవ స
ర్వత్ర దేవఅదేవేచ పూజనీయత్వాదింద్రోదేవఇతి తత్ర విశేషపక్ష
పాతోనకార్యఇతిభావః । అనేన పూర్వార్ధంవ్యాఖ్యాతం । తర్హి స
ర్వత్రాపి పూజా విష్ణుపూజైత్యవిశేషే తవ వాగిరౌకః పక్షపాతఇత్యా
శంకాయాం ఉత్తరార్ధం। ననిషేధే అః రక్షకః అవరక్షణఇతిధాతో
ర్విచివలిలోపః నానానా నానావినాభూతా అనా అనతిః పూ
జాయస్యతథోక్తః రక్షకః కదాపిపూజారహితోనభవతీ నియమేనపూ
జ్యతఇత్యర్థః తథాచ గిరిరస్మాకం రక్షక ఇతి పూజనీయఇతి భావః నా
నితి నను తేభాగ వేక్ష్వపి అనునాసికస్య క్విఝలోఃకిఙతీతిదీర్ఘః।మోనో
ధాతోరితినత్వం ఆఇతికోపే। వాః అరక్షకః అకారేణరక్షక వాచినా నస
మాసః నానా అనతిరహితః అరక్షకో నపూజనీయఇత్యర్థః తథా
చాస్మాకమింద్రోనరక్షకఇతినసపూజనీయఇతిభావః అనేన తృతీయపా
దశ్చతుర్థే నకారమాత్రంచగతః। అనావా అన్యవిష్ణోఃఅనశ్శ్వసః
అనః॥ అనా అకౌటిల్యకారిణీ । అనకౌటిల్యఇతిధాతోర్భావేక్విపినఙ్స

మాసేచ అనాసంఅకౌటిల్యంకరోతీతి తత్కరోతిణ్యన్తాట్టిలోపే పచాద్యచి ణౌరనిటీతిణిలోపే వసతి అనేత్యుక్తార్థేరూపం అనశ్చాసావనా చేతి విశేషణద్వయసమాసః భగవన్నిశ్వాసరూపతయా అపౌరుషేయత్వాద్విప్రలంభాదికౌటిల్యరహితేత్యర్థః ।నా।శబ్దః। విశేణబలాత్ శ్రుతిరితి లభ్యతే ణౌ స్పృశబ్దఇతిధాతోః భావేక్విప్ నానాన అనేకరూపా న భవతి అనాశూద్రవిరోధినీ అథ హాస్య వేదముపశృణ్వతఇత్యాదిస్మరణాచ్ఛూద్రైరనధ్యేతవ్యేత్యేతదపి శ్రుతేః శేషణం॥౯॥అశూద్రే బ్రహ్మవిష్ణ్వీశకమలేష్వంగణౌరణఇతి నానార్థరత్నమాలాయాంకథనాత్ అకారేణ శూద్రివాచినా అధర్మవద్విరోధార్థనఞ్సమాసే సుటిసనతి అనేత్యుక్తార్థేరూపం ఉపజీవ్యః పూజనీయః అనుపజీవ్యోవేతివిశయమవీక్షణీయా శ్రుతిరనేకరూపానభవతి। కింతు । యోవైస్వాం దేవతామతియజతే । ఇత్యాదిక్రమేణ స్వదేవతానతిక్రమనియమమేవ బోధయతీత్యర్థః।తథా చ వికల్పశంకాయాఅపి నావకాశఇతిభావః । అయమేకాజ్ఝల్ అచామాకారాణాం హలాంనకారాణాంచైకత్వాత్ అతఏవ బహువిత్రసముచ్చయః ఏకస్వరం స్వరచిత్రం ఏకాక్షరం వర్ణచిత్రం ద్విస్థానం స్థానచిత్రం గోమూత్రికాసర్వతోభద్రకంకణబంధపద్మబంధాదిని బంధచిత్రాణి శ్లోకానులోమప్రతిలోమరూపం గతిచిత్రం అభ్యస్తమహాయమకంచేతి బహుశబ్దాలంకారసముచ్చయఇత్యర్థః । విద్యున్మాలావృత్తమ్ ॥ ... ... ॥ ౯౮ ॥

{ఇతితత్త్వమతత్త్వంచయథావదనగాధయా ।అర్వాశీ
నర్వ్యాధియాభిందన్గోధనాన్యవగాఢయా ॥౯౯॥}

ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ తత్త్వం పూర్వశ్లోకే పూర్వార్ధోక్తమబాధితమర్థం అతత్త్వముత్తరార్ధోక్తం భ్రమకల్పితమర్థంచ యథావత్సమ్యక్ అవగాఢయా అవగాహనంకుర్వత్యాగాఢయా దృఢయా ధియా అర్వాఙనర్వాఙ్భిందన్ వివించన్సన్ గోధనాన్యవ।రక్ష।పూ

క్శ్లోకస్య ద్వితీయవ్యాఖ్యానేతు అచ్యార్జనచ్యర్జ వివేదనరూపేణ త
త్త్వాతత్త్వాభిజ్ఞానేన ఇత్యర్థ్యానర్థ్యౌ వివింఛన్నితియోజనా॥ ౯౭॥

——ఇహ ప్రదక్షిణాప్రదక్షిణాభ్యాం పద్యద్వయమ్——

{ నయానయానయానయానయానయానయానయా ।
నయానయానయానయానయానయానయానయా ॥ }

{ యానయానయానయానయానయానయానయాన ।
యానయానయానయానయానయానయానయాన ॥ }

నయానయానితి ॥ నయాః నీతయః అనయాః అనీతయశ్చ నయాన
యాస్తాన్ అయాశ్శుభావహావిధయః అనయాః తద్విపరీతాశ్చ అయాన
యాస్తాన్ అయానయానయాః అయానమవాహనం యానం గమనం
యస్యాస్తయాః పరోపదేశమనపేక్ష్య స్వతఏవ ప్రసృమరయేతియావ
త్। అనయాః పూర్వశ్లోకోక్తయాబుద్ధ్యా నయ అపనయ ఆనయ ఆహ
ర అనయాన్నయరహితాన్పురుషాన్ అమార్గాన్వా అయాన్ అగచ్ఛన్
యాః తేశ్శత్రుప్రత్యయః నఞ్సమాసః అయానయానయానయాః అః వి
ష్ణుః యానం గతిశ్శరణం యేషాంతే అయానాస్తేషాం యానం మార్గః
అధికరణార్థేల్యుట్ అత్రయానం గతిర్యస్యాస్తయా సత్యమార్గసఞ్చా
రిణ్యేత్యర్థః। ఏవంయోజనా। హేతాతత్వంఅనయాన్ అయాన్నన్ అయా
నయానయానయా, అయానయానయా అనయా। నయానయాన్ అయా
నయాంశ్చనయ। ఆనయచేతి నయాన్ అయాంశ్చనయ అనయాన్ అన
యాంశ్చ నయేతియథాహార్జమన్వయః। అస్యశ్లోకస్య యానేత్యాది ప్ర
తిలోమపాఠేనాపి యోజనా తత్ర యానయానయానయానేతి ప్రథ
మ పాదే సంబుద్ధిః యానైః స్యందనాదిభిర్యానం గమనం యేషాం తే
షాం యానే మార్గే యానం సంచారోస్యేతి తథోక్తః ఘంటాపథ
సంచారిణ్ కుమార్గేష్వప్రవర్తిష్ణోఇతి తాత్పర్యార్థః తథా ద్వితీయ
పాదె సంబుద్ధిః తత్ర యానంవినాశః తస్య యానంకరణేల్యుట్ ప్రా

ప్తినాశనం తస్య యానసువాసకారణం తథాభూతం యానమాచర
మన్యేత తథోక్తః ఉక్తహేతుమదిత్యపనోదకసదాచారనిరతేత్యర్థః
తృతీయపాదే యొతిగ్రస్తా బుద్ధిః పరామృశ్య తేనయానయానయా। న
యానయానీత్యనీతిఅనయాఅగస్త్రీనయ తేఃపచాద్యచిన్తస్నమాసః। న। తథా
భూతాభవతి నయానయా ప్రపిష్టైవేత్యర్థః। చతుర్థపాదేపి మైతి పు
నర్బుద్ధే పరామర్శః నేతినిషేధే। యానయానయా ఇగకామః తస్య ఆన
యానాం ఆనయ నహేతూనాం అనయా అగంత్రీ పునశ్చనేతి నిషేధే త
థా చ నఞ్ద్వయేన రాగాదిదోషహేతూనప్రాప్త్యైవేతి ఉక్తార్థస్థిరీక్రి
యతే। తయా బుద్ధ్యా ఛిందన్నితి పూర్వశ్లోకేనాన్వయః। ఏవంక్వచి
న్మాంకోశకారవ్యాఖ్యానం దృష్టం। విధాంతరేణాపి యోజయామః
నయాన్వితం మార్గాన్ అయాః అధ్యగచ్ఛః నని షేధే। యానసూన్ ఈ
లక్ష్మీః తస్యా ఆనయాన్ ఆనేత్ర్యాన్ సంపత్కరాన్ అయానయ ఆ
యశ్శుభావహోవిధిః సఆనయః ప్రాపకో యేషాం తాన్ భాగ్యలభ్యాన్
అయ। విద్వన్ గత్యర్థత్వాత్ జ్ఞానార్థతా అనయా పరిష్కృతయా ధియా
నఇషేధే యానయాన్ యాః యానం నాశః భావేక్విప్ తస్య అనయాన్
అగంతౄన్ ఆపనశ్వరఫలాన్ అయానయాన్ అన్యవిష్ణౌరిః గతిః భావే
క్విప్ ఏః భగవద్విషయిణీ ప్రపత్తిః తస్యాః ఆనయాన్ పరితోరక్షకాన్ ఇ
న్ద్రాదిదేవతాంతరవ్యావృత్త్యా భగవదైకాంత్యప్రాణాప్రపత్తిస్సంరక్ష్యత
ఇతి భావః గిరియజనం శుస్వదేవతాయజనచోదనాయుక్తమితి తాత్ప
ర్యం అయానయాన్ ఇగకామః తేన ఆనయస్సమన్తాద్భ్రమణం నయగ
తా ఏత ధాతుః తద్విరుద్ధః అధర్మవద్విరోధార్థకనఞ్సమాసః అయానయా
విష్ణుశరణయా। ఇత్థం పదయోజనా। హేఅయ అయానయా అనయా
యానయాన్ అయానయాన్ యానయాన్ అయానయాన్ అయాన
యాన్ నయాన్ ననాయాః అయాఏవ తత్ర తావానయా అర్చ్యేసర్వత్ర
వివేచనం యుక్తమితి భావః ప్రతిలోమపాఠేప్యేవమేవ యోజనా ప

శాని పరం స్థానస్యత్వాన్నగాత్రిఃశృంగే తత్త్రిసం పదవిభాగః । యాన యాన్ అయానయాన్ ఆయాః నయాన్ అయ అనయా నయాన యాన్ ఆయానయాన్ అయానయాన్ అయానయా నేతి । తత్ర తృతీయపాదాంతే అకారో నిష్ప్రదర్శనార్థ ఉత్తరత్ర సమస్యత ఇతి నపాదాన్త యతివిరోధశంకా । అయం ద్వ్యక్షర బహుచిత్రసముచ్చయః । చిత్ర బహుత్వం యథాసంభవం పూర్వవద్ద్రష్టవ్యం ॥ ... ॥౯౭॥

అథ సర్వతోభద్రబంధచిత్రత్రయమ్.

{ మాయాభాసా సాభాయామా యాసూ తా యాయా తా సూయా ।
భా తాయాయా యాయా తాభా సాయాయాగే గేయాయాసా ॥ }

మాయేతి॥ మాయా వదవభాసత ఇతి మాయాభాసా ఐశ్వర్యరూపాంశత్రిహేతుః సాభాయామా ఆభాయా నవనవోన్మేషశాలిన్యాః ప్రభాయా ఆయామేన వైపుల్యేన సహితా । యేతి ప్రకృతా బుద్ధిః పరామృశ్యతే సూతే ఉత్పాదిత ఆయోధనాగమో నయేన సూతా యా । యాతాసూయా అపగతాసూయా । భాత ఉన్మిషితః । అయస్య శుభావహవిధేః ఆయాయ ఆగమనమస్యా ఇతి భాతాయాయాయా । స్వప్రేరకేణ శుభావహవిధ్యుద్యమేన యుక్తేత్యర్థః । ఆద్యస్వార్వాద్యాతెర్భావే ఘఞి ఆతో యుక్ చిణ్కృతోరితి యుగాగమే చ సతి ఆయాయ ఇతి రూపం । అయాతా భ అయం దేవమతతిసంతతంగచ్ఛతీత్యయాతా ఆభా బుద్ధివృత్తిరస్యా ఇతి తథోక్తా । సేతి యత్పదనిర్దిష్టాబుద్ధిః ప్రతినిర్దిశ్యతే అయాయా । అం విష్ణుం యాంతీత్యయాః విష్ణుభక్తాః తానయతే ప్రాప్నోతీతి తథోక్తా భాగవత ప్రవణా అగే పర్వతే విషయే గేయాయాసా । గాతవ్యపరిశ్రమా । యా ఏవంభూతా । సా తవ ధీః ఆగే గేయాయాసేత్యన్వయః త్వద్భక్తిరూపయా ధియా పరామృశ్య శంకాం విహాయ పర్వతం పూజయితుం ప్రవృత్తే త్వద్బుద్ధేరుచితార్థాలోచనపరిశ్రమం లోకా గాయంత్విత్యర్థః సర్వతోభద్రంనామ బంధచిత్రమిదమ్ । అస్య విన్యాసక్రమః । చతు

రశ్రం లిఖిత్వా తదన్తస్తిర్యగూర్ధ్వం చ సప్తసప్తరేఖా లిఖేత్ తత్ర పాదాన్ లిఖేత్ । తత్రాష్టభిరష్టభిః కోష్ఠైర్యుక్తా అష్టౌ పఙ్క్తయో భవన్తి । తత్ర ప్రథమాది పఙ్క్తి చతుష్టయే క్రమేణ శ్లోకస్య పాదాన్ లిఖిత్వా పఞ్చమాదిపఙ్క్తి చతుష్టయే వ్యుత్క్రమేణ పాదాన్ లిఖేత్ । తత్ర చతసృష్వపి బాహ్యపఙ్క్తిషు ప్రథమః పాదో వాచయితుం శక్యతే । తథా ద్వితీయాసు ద్వితీయస్తృతీయాసు తృతీయశ్చతుర్థీషు చతుర్థః ॥

సేవా మాననమా వాసే వాసితాహిహితాసివా ।
మాతా పితా తాపితా మా నహితాతతతాహిన ॥

సేవేతి ॥ హే వాసితాహిహిత । వాసితాహిశ్ఛిన్నవృత్రాసుర ఇంద్రః వసుచ్ఛేద ఇతి చౌరాదికో ధాతుః । తస్య హిత ఇంద్రపక్షపాతిన్నితి సోల్లుంఠనసంబోధనం యద్వా వాసితాహిః నివాసీకృతభుజఙ్గః శేషశాయీ తస్య హిత విష్ణుభక్తేత్యర్థః ఆవాసే నివాసత్వేన స్వోపజీవ్యే విషయే సేవా । మాననం మాయాః లక్ష్మ్యాః ఆననం ముఖం అననం ప్రాణనమితి వా ఉభయథాపి సంపదభివర్ధనీత్యర్థః । ఆసివా అవశ్యమసన్తి దీప్యన్త ఇత్యాసినో భూష్ణవః అస గతిదీప్త్యాదానేషు ఇతి వశ్యకార్థేణినిః తాన్వాతి గచ్ఛతీతి తథోక్తా భాగ్యవల్లభ్యేత్యర్థః । వా గతిగన్ధనయోః కిఞ్చ మాతా । మాతృవత్పోషయిత్రీ । పితా । పితృవద్ధితప్రవర్తినీ । తాపితామా । సన్తాపితరోగా సమస్తదురితనాశినీత్యర్థః । సేవా క్రియమాణైవ తాపితామా భవతీతి కారణకార్యయోః పౌర్వాపర్యవిపర్యయనిబన్ధనోऽతిశయోక్త్యలంకారః । నహితాతతతా న హితం హితవిరుద్ధం అతన్తి గచ్ఛన్తీతి నహితాతాః తైస్తతా వ్యాప్తా న హి భవతి దుష్కృతిభిర్న లభ్యత ఇత్యర్థః ॥ ఇదమపి సర్వతోభద్రమ్ ॥

గేహే దేవవదే హా గేహే సతాననతా సహా ।
దేతా నయాయానతా దేవనయా తతయా నవ

గేహేతి ॥ హే దేవవద దేవభక్త భగవన్నామసంకీర్తనపర ఆనతా

దే ఆనతానాం ప్రవణానాం ఆదేముఖ్య నయాంత నీతిగామిని అతసాత స్యాగమన ఇతి ధాతోః కర్మణ్యణ్ ఆనవ బలశాలిని వాగతిగంధనయో రితి ధాతోః కప్రత్యయః ఇమాని చత్వారి సంబోధనాని ఇహాగే అస్మి న్పర్వతే విషమే గేహే ।గా। గానం గైర్శ్రేభావేక్విప్ తస్యామీహా ఇ చ్ఛా స్తోతుమిచ్ఛేతియావత్ హాసతానన తానసహా హాః గతిః భజనం ఓ హాఙ్గతౌ క్విప్ తస్యా ఆసాదీప్తిశ్చిరానువృత్తిః తంతన్వంతీతి హాసతా నాః చిరసేవ్యాః కర్మణ్యణ్ తేషాం నతం నమస్కారః తస్య అసహా నసహాత ఇత్యసహా అస్మిన్పర్వతే స్తోతుం ఇచ్ఛైవాభిలషితం ప్రయచ్ఛం తీ చిరసేవ్యానాం ఇంద్రాదిదేవానాం సేవాసు ప్రవృత్తిం ప్రతిబధ్నా తీత్యర్థః।కించ దేశానయాయాదా లవనం డాప్ లవనే క్విప్ తామితాః ప్రాప్తాః అనయానాం అనీతీనాం ఆయాః ఆగమనాని యయా సా శఠో క్తా సర్వానిష్టనివారిణీతియావత్ ఏవంభూతయా తయా ఏతత్పర్వతస్త వనేచ్ఛయా అవ రక్ష గోకులమితి శేషః । చతుర్థపాదాదావకారప్రశ్లే షేణ అవేతి క్రియాలాభః । ఇదమపి సర్వతోభద్రం ॥ ౧౦౧ ॥

అర్ధభ్రమక భేదః.

నదీసారసమేతాత్ర దీప్తాభాసానరావృతా ।
సాభా నాసామాభిరా మేరసా సామ్యాసుమానస ॥

నదీతి।హేసుమానస। శోభనచిత్త సాభాన ఆభానసహిత తేజస్విని నయా లక్ష్మ్యా అభిరామే అత్ర పర్వతే నదీసారసమేతా సరిత్ప్రవర యుక్తా భాసా మణిగణార్చిషా దీప్తా।నరైరావృతా అసారసాభూమిస్సా మ్యా మనోజ్ఞా అర్ధభ్రమకమిదం తస్య విన్యాసక్రమస్సర్వతోభద్రవ త్ పాదార్ధానామేవ భ్రమణం నతుపాదానామితి విశేషః ॥ ౧౦౨ ॥

మురజబంధః

వసుదాత్రిసదానందధీసుదాంతముదానతా ।
తానదాముక్తిదారమ్యాసనదాత్రసదారసా ॥

వసుదేతి॥ హే త్రసదానంద భీతానామభయప్రదానేనానందకా
రిణ్ త్రసత ఆనందయతీతి కర్మణ్యణ్ ధీసుదాంత। ధియా సుష్ఠు నిగృహీ
తేంద్రియ అత్రపర్వతే వసుదా। ధనరక్షిణీ దెఙ్ రక్షణ ఇతి ధాతుః ముదా
నతా ముదా సంతోషభరేణైవ నతా వా స్తవ్యజనహర్షనిర్భరేతి యావ
త్ తానదా। తానయంతి శ్రద్దధతి ఇతి తానాః తే అత్ర విశ్వాసయుక్తాః త
ను శ్రద్ధోపకరణయోరితి ధాతుః తాన్ దయతే రక్షతీతి తానదా ముక్తిదా
అపవర్గప్రదా సనదా నదసహితా రసా భూమిః సదా రమ్యా॥ మురజబన్ధో
యం॥ అస్యోద్ధారస్తు॥ ప॥ తిర్యగ్రేఖాలిఖేత్పంచ నవోర్ధ్వాస్తత్ర పఙ్క్తయః।
అష్టకోష్ఠాశ్చతస్రస్స్యుః తాసు శ్లోకం లిఖేత్క్రమాత్॥ ఆద్యాంఘ్రిరాద్య
యోః పఙ్క్త్యోః వాచ్యో గోమూత్రికాక్రమాత్। కింత్వేకం ద్వితయం
ద్వ్యేకం ద్వయమేకమితి క్రమాత్॥ యద్వా ద్వితయమేకంచ ద్వయమే
కం ద్వయం పునః। స్వపఙ్క్తిపరిక్రమాదేవం విన్యాసద్వితయం భవేత్॥
ఏవం తృతీయతుర్యాంఘ్రీ స్వపఙ్క్త్యోస్తదుపక్రమాత్। అథవాన్యోయం
వాచనప్రకారః॥ తత్రాద్యద్వితీయతుర్యాసు తుర్యతృతీయద్వయపఙ్క్తి
షు। ఆదిద్వితీయచతుఃపంచషట్సప్తాష్టమకోష్ఠగః॥ దృశ్యతే ప్రథమః పా
దః చతుర్థశ్చైవమేవహి। చతుర్థపఙ్క్తిప్రాథమ్యాత్ ప్రథమావధివీక్షణా
త్॥ ద్వితీయాదావాద్యద్వితోర్వ్యోః ద్వితుర్యతృతురీయకే। తుర్యతృతీ
యోర్ద్వయోస్తృతీయాద్యే దష్టయోంఘ్రిర్ద్వితీయకః॥ తృతీయాంఘ్రిర్ద్వి
తీయాంత్యే ఆద్యసప్తమషష్ఠయోః। ద్వితీయపంచమయోస్తుర్యషష్ఠసప్తమ
యోఃక్రమాత్। తృతీయాంత్యే చలత్యోయం బంధే మురజసంజ్ఞకే॥

చక్రబంధః

సద్దైవేంకురయాతవైభవలతా శోభ్యుచ్చనానాగమే
భవ్యంకర్మసదర్చితోద్భవనదీయాదస్సనాధీకృతే।
చిత్రాటవ్యనువాహివాతవలనశ్రేయఃప్రచేయోత్సవే।
వేదోక్త్యాసమయేఖజేశ్వదిగిరామేయాన్నతేస్మిన్ధ్రువం॥

సద్రైంఇతి॥ హారిశ్చితోద్భవ అగ్న్యుతఉద్భవో యస్యేతథోక్తః జగద్వాజ్జ్యోత్పత్తుహత్పన్నైర్వృద్ధః సద్దైవ సతాంభాగధేయం శ్రేయస్కరత్వాత్తథా ఖోష॥ అంకుర యూతశైరైభవలతా శోభ్యాస్సనానాగమె అంకురైః పుష్పఫలాదికందళైః గ్యాశనైభవాభిః పారిపైశ్వాగ్యాభిః లతాభిః శోభమానా ఉచ్చా ఉన్నతాః నానావిధా అగమా వృక్షాయస్మిన్ తస్మిన్ నదీనాం యాదోభిర్జలజంతుభిః సనాధీకృతే సహితీకృతే పూర్వం తైరసహితోప్యస్మిన్ సమయేన తత్సహితః క్రియత ఇతి ద్విప్రత్యయః చిత్రాస్వటపీపు అనువాహినాం ఆనులోమ్యేన వహనశీలానాం వాతానాం వలనం చలనమేవ శ్రేయః శుభనిమిత్తత్వాత్తేన ప్రచేయా సంవర్ధనీయా ఉత్సవాయస్మిన్ తస్మిన్ ఇదానీం అనుకూలవాయుబలాదిహోస్మాకం ఉత్సవప్రచయ ఉన్నీయత ఇతి భావః। మేరువదున్నతే ధ్రువే శాశ్వతే అస్మిన్ గిరౌ వెదోక్త్యా యోషైస్వామి త్యాదిశ్రుతివచనేన భవ్యంయోగ్యాం। శుచి శుద్ధం సత్కర్మ బల్యుపహారరూపం సమయే అస్మిన్ ప్రాప్తకాలే భజేః ప్రాప్నుయాః॥ చక్రబంధోయం॥ అస్యోద్ధారస్తు దశమండలరేఖాత్మకే నవమండలాంతరాళవర్తి నాభిస్థానేన సప్తైకోనవింశతి కోష్ఠం వీధీ త్రయం విలిఖ్య తత్రైకస్యాం వీధ్యామాద్యపాదం లిఖిత్వా ప్రాదక్షిణ్యేన ద్వితీయవీథ్యాం ద్వితీయం తృతీయవీధ్యాం తృతీయంచలిఖిత్వా నేమిస్థానే వీధీనామాద్యంతకోష్ఠైః కోష్ఠషట్కవతి కోష్ఠద్వయమధ్యే ప్రత్యేకం కోష్ఠయుగళ లెఖనేన అష్టాదశ కోష్ఠాని సంపాద్య తృతీయపాదాంతవర్ణకోష్ఠమారభ్య ప్రాదక్షిణ్యేన నెమికోష్ఠేషు చతుర్థపాదం లిఖిత్వా తత్రైవ సమాపయేత్ తత్ర నాభిస్థానే ఆద్యపాదత్రయస్య దశమాక్షరం సంశ్లిష్టం భవతి। పాదత్రయస్యాప్యాద్యంతవర్ణాస్సహ నేమికోష్ఠేషు చతుర్థపాదోద్ధారః। తృతీయపాదాంతవర్ణేన చతుర్థపాదాద్యంతవర్ణౌ శ్లిష్టౌ భవతః। తృతీయషష్ఠవలయయోః వెంకటనాధీయో యాదవాభ్యుదయఇతి కవికావ్యనామోద్ధారః ॥ ౧౦౪ ॥

అష్టదళపద్మబంధః.

{ వాసేనాస్మిన్ప్రజాదేవావాదేజాతాతోద్యారావా ।
వారాద్యావిర్భూతాజీవావాజేతాత్రాదీనాసేవా ॥౧౦౫ }

వానఇతి ॥ హేహాహాదే వదస్యవక్తురపత్యే విద్వత్సుత అత ఇఞ్ ఇత్యపత్యార్థే ఇఞ్ ప్రత్యయః । వాసే నివాసభూతేఽస్మిన్పర్వతే జాతాతోద్యారావా సంజాతతూర్యఘోషా ప్రజా అదేవా దేవరహితా న భవతి । అయమేవ పర్వతః ప్రజాయాః ప్రతిగ్రహీతా అనుగ్రహశక్తశ్చ దేవ ఇతి కేవలశిలాకూటప్రాజేయం నిష్ఫలా భవిష్యతీతి నశంకనీయమితి భావః । తస్మాదత్ర పర్వతే వాజేతా వాజవద్భిరితా ఘృతవద్భిశ్చరుభిరుపహారైః ప్రాప్తా తద్యుక్తా ॥ ని ॥ వాజో ఘృతే యజ్ఞాంగ ఇతి విశ్వః ॥ అదీనా ఉదారా సేవా ఇయం ప్రజా వారాద్యావిర్భూతాజీవా వాః జలం ఆదిశబ్దేన తృణాదిస్సముచ్చీయతే । వారాదయ ఆవిర్భూతాః ॥ ఆజీవా జీవికా యయా తథాభూతా భవిష్యతీతి శేషః ॥ ఇంద్రప్రాజయా ప్రార్థ్యమానాం తృణజలాదిసమృద్ధిం గిరిప్రాజ్జైవశీఘ్రం దాస్యతీత్యర్థః ॥ అష్టదళపద్మబంధః ॥ కణికాయాం న్యసేదేకం ద్వేద్వే దిక్షు విదిక్షు చ । పరివేశనిర్గమాదిక్షు పద్మంధో భవేదయం ॥ ॥౧౦౫ ॥

అథ పాదచతురావృత్తిమహాయమకద్వయం.

{ సానుమానయమతీతతారకస్సానుమానయమతీతతారకః ।
సానుమానయమతీతతారకస్సానుమానయమతీతతారకః ॥ }

సానుమానితి ॥ అయం సానుమాన్ శిఖరీ అతీతతారకః అతిక్రాంతనక్షత్రపథః సానుమానయమతీతతారకః సానూనాం శైలమార్గాణాం మాయాశ్శోభాయాః ఆనయః ఆనేతారః మత్వా ఇచ్ఛయా ఇతాః ప్రాప్తాః తత్తత్పురుషాభీష్టాకారాః తారకాః శ్లాఘ్యమౌక్తికాని యస్మిన్ స తథోక్తః । శైషికః కప్రత్యయః ॥ ని ॥ సానుశ్శృంగే శైలమార్గ ఇతి విశ్వః ॥ సానుమానయమతీతతారకః । అనుమానం ప్రాగాశ్రితానాం సంరక్షణాదస్మాన ప్యా

శ్రయణేన రక్షిష్యతీతి లైంగికో నిశ్చయః తద్వ్యాప్త్యనుమానయా మతి
ర్బుద్ధిః ॥ ని ॥ మతిర్గణాంక్షా శేముషీ చేతియాదవః ॥ తయా సహితా
స్సానుమానయమతయః తథాభూతాస్సంతో యే ఇతరాః ప్రపన్నాః తే
షాంతారకః విపన్నివారకః। సానుమానయం। సాభక్తిః వనవణసంభ
క్తౌభావేక్విప్ ॥ సూ ॥ అనునాసికస్య క్విఝలోఃక్ఙితీతి దీర్ఘః నలోపః
ప్రాతిపదికాంతస్యేతి నలోపః తయా అనుమా ఆనుపూర్వ్యేణ శాస్త్రీ
యక్రమేణ పూజా। మానపూజాయాం క్విప్ణిలోపః శేషం పూర్వవత్
తస్యానయం నీతిం మర్యాదాం అతి అతిక్రమ్య ఊతతారకః యా శ్రి
యాంతతాః వ్యాప్తాః ఆరకాః ప్రాప్తారో యస్య సతథోక్తః ఋగతౌ జ్వలి
వృద్ధిః యస్యాః పూజాయాః యావత్ఫలముచితం తయా పూజయా తా
వదధికం ఫలం పూజకేభ్యః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ॥ ౧౦౬ ॥

{ విరాజమానాదసమానభూమా విరాజమానాదసమానభూమా ।
విరాజమానాదసమానభూమా విరాజమానాదసమానభూమా ॥ }

విరాజమానాదితి॥ విరాజమానాత్ భ్రాజమానాత్ భూమా విరాజమానా
త్ భూమ్నా శ్చ మాచ తాభ్యాం విరాజత ఇతి భూమావిరాజః శ్రీభూమి సహితో
హరిః తస్యమానాత్ జ్ఞానాద్ధేతోః అసమానేతినన్దసంబోధనం దీప్యమా
నేత్యర్థః బ్రహ్మావిద ఇవ తేముఖం భాతీతి బ్రహ్మవిదశ్శోభావిశేషశ్రవణాత్।
యద్వా అసమః అనః జీవనం యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా నిరుపమజీవనేత్యర్థః।
అసమానభూమా నిస్సమమహిమవాన్ యద్వా అనన్యబలస్య భూమా
ప్రచయః సః అసమః నిరుపమో యస్యేత్యర్థః అసమానభూమా అవి
కలజీవనబాహుళ్యవానిత్యర్థో వా। షమవైక్లవ్యే ఇతి ధాతుః విరాజమా
నాత్ వినా గరుడేన రాజమానో యః అః హరిః తమత్తి అనుభవతీతి
తథోక్తః భగవద్ధ్యానపర ఇత్యర్థః। అసమానభూమా మానఆగ్రహః॥
ని ॥ మానశ్చిత్తోన్నతౌగ్రహ ఇతివిశ్వః॥ తస్య భూః ఉత్పత్తిః తయా స
హితా న భవతీత్యసమానభూః సా మా బుద్ధిర్యస్య సతథోక్తః మను అవబోధన

ఇతథాతో గర్భావె శ్లేషబంతో పరాన్యభ్యోనకా గాంతిః ఏవంభూతాతః శ్రీమితి శేషః విరాజమానాత్ పిగపక్షే లిఖ్యా రాఖ్యద్భిః శ్లేశద్దిక్వప్ తస్యాం జాతో మానోబపయానః తమవలంబ్యేతి ల్లిప్తామేవచమే మయా వచనె అసారేపి శుకభాషితఇవబహుమానమవలంబ్యేత్యర్థః॥వ॥శృణుత మే శపనెరిన భాషితమిత్యాదావుపకాంతమంతేపి స్మార్యతె మాంలక్ష్మీం ఆనయతి ఉజ్జీవయతీతి మానస్సంపదున్మేషకో భూమామహిమా యస్య తథాభూతస్య అసదీప్యాస్య అసదీప్తా శ్లోకద్వయేపి పాదచతురావృత్తిరూపం మహాయమకమ్ ॥ ... ... ॥ ౧౧౭ ॥

{ అక్లిష్టచిత్రమిదమత్రమనాగివోక్తంచిత్రాయుతాని సువచాని పునస్తథాపి । కృత్యంవిభోర్నిగమనీయమనన్యభక్తైరారాధ్యతాం హరిరసౌ పృథివీధరాత్మా ॥...... ॥ ౧౧౮ ॥ }

అక్లిష్టేతి ॥ అత్ర గిరౌ మనాగల్పం ఇవేతివాక్యాలంకారే ఇదమక్లిష్టచిత్రం అనన్యభవితపరమాశ్చర్యం ఉక్తం చిత్రాణామేవంవిధానాం అయుతాని సువచాని తథాపి విభోః భగవతః కృత్యంపూజాలక్షణంనిగమనీయం సమాపనీయం । అన్నకూటాద్యానయనమేవ పూజోపక్రమం కృత్వా నిగమనీయమిత్యుక్తం అతో గిరివర్ణనైనైవ కాలయాపనం నకర్తవ్యమిత్యర్థః । అతఃపృథివీధరాత్మా పర్వతరూపః అసౌఅయంహరిరారాధ్యతాం అనేన కవేః శబ్దచిత్రనిగమనమపిగమ్యతే । అత్ర కావ్యేమనాగివమర్యోజత్వాదిక్లేశరహితం శబ్దచిత్రముక్తం ఏవంవిధాన్యన్యాని ఖడ్గబంధనాగబంధాదీనిచిత్రాణి సువచాని తథాపి విభోఃకృష్ణస్య కృత్యం చరితం కావ్యప్రతిపాద్యం నిగమనీయం సమాపనీయమితి తత్సమాప్తిసౌకర్యాయ చిత్రగ్రథనముపసంహ్రియతె । లలితశ్లోకైరివ చిత్రశ్లోకైశ్శ్రోతౄణాం సుఖబోధాసంభవాదితి ॥ ౧౧౮ ॥

{ ఇతికథయతికృష్ణేగోపవృద్ధా నిదధ్యుశ్శరణమశరణానాం శాద్వలశ్యామలాజ్ఞం । పులకితవనమాలంపుష్పకింజల్కజాలైఃపురుషమచలశృఙ్గే పుండరీకాయతాక్షమ్ ॥ ౧౧౯ ॥ }

ఇతికథయతీతి । కృష్ణే ఇతికథయతి సతి గోపవృద్ధాః నందాదయః అచలన్యంగె గోపకర్ణనశిఖరే అశరణానాం అనన్యశరణానాం కించనానాం శరణం రక్షితారం శాద్వలశ్యామలాంగం శాద్వలం శాద్వైస్తృణైః హరితతలమివ శ్యామలమంగం యస్యతం పుష్పకింజల్క-జాలైః కుసుమకేసరసమూహైః పుళకితా సంజాతపుళకా దంతురా వనమాలా వైజయంతీ యస్యతం పుండరీకాయతాక్షం పుండరీకదళలోచనంపురుషం భగవంతం నిదధ్యుః దదృశుః నిపూర్వోధ్యాయతిర్దర్శనార్థః। ఏభిర్విశేషణైః పురుషస్యాచలరూపత్వమపిగమ్యతే । అశరణానామావాసం కందమూలఫలప్రదానాదినా శరణం శాద్వత్తయా శ్యామలాఙ్గం పుష్పకింజల్క-జాలైః పుళకితకాననపఙ్క్తిం పుండరీకైరేవ శోభమానం పురుషం నిదధ్యురితి ॥ ... ... ॥ ౧౦౯॥

శతమఖమణిశైలస్స్యాదసౌ దేవతాత్మా శరదిసముదితంవా
తోయకాలస్యతోకం । చిరపరిచితపూర్వం చేతసాంకింనభా
గ్యంనకిమిదమితిచిన్తాం నవ్యతీయాయ నందః ॥ ౧౧౦ ॥

శతమఖేతి ॥ నందః అసౌ పరిదృశ్యమానః పురుషః దేవతాత్మా దేవతారూపః శతమఖమణిశైలస్స్యాత్ ఇంద్రనీలరత్నాచలోభవేత్ । అథవా శరదిసముదితం తోయకాలస్యతోకం అపత్యంస్యాదిత్యనుషంగః వర్షావిర్భావానంతరం తదపత్యోదయాచిత్యాదితీభావః ॥ ని ॥ అపత్యంతోకంతయోస్సమె ఇత్యమరః ॥ చిరపరిచితపూర్వం పూర్వం బహుకాలేనపరిచితం మహతాకాలెన పరిణతమితియావత్ సుప్సుపేతిసమాసః । ఏవంభూతంచేతసాంభాగ్యం కింన ఇదం పరిదృశ్యమానం వస్తు కింనభవతి । శ్యామత్వకాంతిమత్త్వానందకరత్వాదిగుణేనబహుభిఃప్రకారైరుత్ప్రేక్షితుంశక్యతె । ఏషాంమధ్యే వస్తుతః కిమిదం స్యాదితి చిన్తాం నవ్యతీయాయ నాతిలంఘితవాన్ ॥ ... ॥ ౧౧౦ ॥

ఆద్యం కిమేతదధిదైవతమద్భుతానామాకాలికం ఫలముతైక
విధం శుభానాం । ఏకీభవన్నిధిరసౌ కిమిహేప్సితానా
మిత్యన్వభావి సవిధోపగతైస్సదేవః ॥ ...... ॥ ౧౦౧ ॥

ఆద్యమితి॥ సదేవః సవిధోపగతైః సమీపం ప్రాప్తైః కర్తృభిః । ఏతత్ అద్భుతానామాశ్చర్యాణాం ఆద్యం ముఖ్యమధిదైవతం కిం । ఉత అథవా ఇదం శుభానాం సుకృతానాం సమవేతానామేకం ఆకాలికం సమానకాలాద్యన్తం క్షణికం ఫలం కిం । సర్వేషాం సుకృతానాం యద్యేకమేవ ఫలం స్యాత్ । తదపి క్షణకాలస్థాయి తదా తత్సర్వోత్తరం భవతీతి భావః॥ సూ॥ ఆకాలికడాద్యన్తవచన ఇతి సూత్రేణాద్యన్తవిశేషణస్య సమానకాల శబ్దస్య ఆకాలఆదేశః ఇకఞ్ప్రత్యయశ్చ నిపాతితః । అతశ్చ సమానకాలావాద్యన్తావస్యేతి విగ్రహే ఆకాలికశబ్దస్సాధుః । ఈప్సితానామేకీభవన్నిధిః సర్వాభిలషితసముదాయః కిమిత్యన్వభావి అనుభూతః ఇత్థం వితర్కపూర్వం దృష్ట ఇత్యర్థః॥ ఏతదిదంశబ్దయోస్తత్తద్విధేయాపేక్షయా నపుంసకత్వమ్ ॥ ... ... ॥ ౧౦౧ ॥

పీతాంశుకే పృథులబాహుభుజాంతరాలే మేఘాభిజన్మనిమిత్తః
ప్రతిబింబబుద్ధ్యా । ధన్యాని గోపనయనాని తదాన్వభూవన్
కృష్ణే చ తత్ప్రచకితం తిగతాగతాని ॥............ ॥౧౦౨॥

ఇతి శ్రీకవితార్కికసింహస్య సర్వతంత్రస్వతంత్రస్య
శ్రీమద్వేంకటనాథస్య వేదాన్తాచార్యస్య కృతిషు
యాదవాభ్యుదయే కావ్యరత్నే షష్ఠస్సర్గః

కవితార్కికసింహాయ కల్యాణగుణశాలినే ।
శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాంతగురవే నమః ॥

సర్వతంత్రస్వతన్త్రాయ సింహాయ కవివాదినామ్ ।
వేదాన్తాచార్యవర్యాయ వేంకటేశాయ మంగళమ్॥

పీతాంశుకఇతి ॥ తదా ధన్యాని సుకృతీని గోపానాం నయనాని పీతాంశుకే పీతవర్ణపరిధానే । బాహూచ భుజాంతరాళంచ అనయోస్సమాహారః బాహుభుజాంతరాళం పృథులం బాహుభుజాంతరాళం యస్యతస్మిన్ । మేఘాభిజన్మని మేఘఇవాభిజాతే కృష్ణే. తత్ర దేవేచ మిథః ప్రతిబింబబుద్ధ్యా తస్యాయం ప్రతిబింబః ఏతస్య సప్రతిబింబఇతి పరస్పరప్రతిబింబత్వసందేహవత్యాబుద్ధ్యా కియంతిగతాగతాని కతిచన గమనాగమనాన్యన్వభూవన్ । అతిసారూప్యేణ విస్మయాతిరేకాంచితాకాలవిపర్యయేణతౌదృష్ట్వాస్థితానీత్యర్థః॥౧౧౨॥

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులజలధికౌస్తుభశ్రీవిశ్వజిద్యాజిశ్రీరంగరా
జాధ్వరివరసూనునా అప్పయ్యదీక్షితేన విరచితే
యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్యానే షష్ఠస్సర్గః

